

GABÁNYI:

268808

2



Ország

A  
VILÁGHÁBORÚ  
TÖRTÉNETE  
UTOLSÓ FELVONÁSOK







# A VILÁGHÁBORÚ TÖRTÉNETE

AZ ÖSSZEOMLÁS KEZDETÉTŐL  
A BÉKEKÖTÉSIG

DIPLOMÁCIAI OKIRATOK. HIVATALOS JELENTÉSEK,  
SZEMTANUK HITELES FÖLJEGYZÉSEI ÉS  
EREDETI ADATOK NYOMÁN

IRTA

OLYSÓI ÉS HÉTHÁRSI GABÁNYI JÁNOS

SZÁMOS KÉPPEL, EREDETI FELVÉTELEKKEL ÉS VÁZLATOKKAL

Országos Széchényi Könyvtár

*II. KÖTET*

A SZERZŐ KIADÁSA

# OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

## Magyarország és Ausztria az összeomlásig

### Szterényi kísérlete. Ujra Wekerle! . . .

*Czernin* tehát megbukott. Nem *Károly* király, hanem — *Clemenceau*, a francia köztársaság miniszterelnöke buktatta meg, mivel lekötölte a monarchia uralkodójának sógorához, *Sixtus* herceghez intézett levelét, amelyben félre nem érthető célzás történt *Elzász-Lotharingiára* is.

Utóda *Burián István báró*, *Tisza* barátja lett.

A belpolitikai helyzet ingadozása és a külügyminiszter kinevezése maga után vonta a *Wekerle*-kormány lemondását is. *Károly* király 1918 április 20-án *Szterényi József* kereskedelmi minisztert bízta meg, hogy a kabinetalakításról tárgyaljon. Azonban a kísérlet a személyi akadályok és magának az alkotmánypártnak ellenállása miatt megghiúsult. *Szterényi* visszaadta megbízását a királynak és ismét *Wekerle Sándort* ajánlotta miniszterelnöknek.

Május 8-án megjelentek az új kormány kinevezését tárgyaló királyi kéziratok. Immár harmadszor került *Wekerle* kilenc hónap alatt a magyar kormány élére. Az új kabinetből *Vázsonyi Vilmos* kimaradt, helyét *Töry Gusztáv* foglalta el mint igazságügyminiszter. *Apponyi Albert gróf* helyére pedig *Zichy János gróf* lépett.

Az új kormány 1918 május 11-én mutatkozott be a képviselőházban. A kormány elnöke alig mondott valami újat. Programját nagyon szűkre szabta. Hanem egyes részletek mégis megemléítésre méltók a programból.

— Egész működésünket — mondotta *Wekerle* — a magyar nemzeti állam teljesebb kiépítésének nagy célja fogja irányítani és ezért annak leghathatósabb eszközét, a *hadsereg nemzeti és önálló alapon való szervezését előkészíteni és a háború befejeztével valóra váltani kívánjuk* . . . Ez indított bennünket arra, hogy a választójog kiterjeszté-

sét — hacsak lehet — kölcsönös megértéssel és mielőbb érvényre juttassuk, legalább addig a határig, ameddig az ma lehetséges a nagy elv sérelme nélkül.

*Wekerle* kormányprogramjához többen hozzászóltak. *Tisza István gróf* azt válaszolta, hogy a választójogi javaslat most is súlyos aggodalmakat ébreszt a munkapártban, mert a magyar nép erkölcsi és szellemi erőben túlnyomó többsége a meglévő törvény alapján is bírt választójogot. Ennek további kifejlesztését nemcsak nem kívánja, hanem már a mostani kiterjesztést is soknak tartja.

*Károlyi Mihály* éles támadást intézett a miniszterelnök ellen. Szerinte a választójog kérdésében *Wekerle* mindig lejjebb és lejjebb csúszott. Mostani programja egyenesen elárulja a választójogot. *Apponyi Albert gróf* sem támogatta a tervezetet. Kijelentette, hogy a Károly-csapatkeresztesek választójogának szűkítését helyteleníti és hogy a kormány az újabb választójogi devolúciónak tervét nem követheti és nem támogathatja.

A választójogi bizottság azonnal megkezdte tárgyalásait, amint *Wekerle* kormánya ismét megalakult.

Ezeket a tárgyalásokat háttérbe szorította néhány olyan esemény, amelyek nagyobb érdeklődést keltettek a választójognál.

Az egyik a *Konsten-ügy*, a másik pedig a Németország és a monarchia közötti szövetség kimélyítése.

A képviselőház 1918 május 11-iki ülésén *Urmánczy Nándor* képviselő interpellációt intézett a miniszterelnökhöz. Ennek tárgya az volt, hogy egy *Konsten* nevű német őrnagy *Károlyi Mihály gróft* megfigyelteti és róla olyan adatokat gyűjt, amelyek a gróft politikai működésre lehetetlenné teszik. *Urmánczy* részletesen ismertette az ügyet, amelybe *Kéry Pál* és *Diner-Dénes József*, mint *Károlyi* bizalmasai is bevonattak. Ez a két egyén később az összeomlás után a forradalomban szerepet játszott. *Urmánczy* azzal fejezte be interpellációját, hogy, bár a politikai kérdésekben nem ért egyet *Károlyi Mihállyal*, mégsem tartja megengedhetőnek, hogy magyar földön magyar törvényhozók ellen kémkedést folytassanak.

*Wekerle* miniszterelnök az interpellációra azonnal válaszolt. Megígérte, hogy ha a kellemetlen kémkedési ügy csakugyan megtörtént, akkor a megtorlásról gondoskodni fog. Ő nem ismeri *Konsten* őrnagyot és nem tudja, vajjon odatartozik-e a német „Nachrichtendienst“ kötelékébe?

A ház tudomásul vette a miniszterelnök válaszát, ellenben *Káro-*

lyi Mihály és pártja nem. Különben a német főkonzulátus kijelentette, hogy Konsten nem német tiszt és eljárásáért csak egyéni tekintetben felelős. Hogy mi volt igaz a meglepő ügyből, nem állapítható meg, de az mégis világos, hogy *Károlyi Mihálynak* nagyon balraajló politikája ilyen gyümölcsöket teremtett már 1918 nyarán.

Mialatt a választójogi bizottság a törvényjavaslattal foglalkozott, a külpolitikai tényezők megalkották Németország és Ausztria-Magyarország között az új fegyverszövetséget. A szövetség kimélyítése a német főhadiszálláson történt.

A megállapodások 1918 május 12-én történtek. Lehetetlen bizonyos összefüggést nem találunk köztük és a Sixtus-ügynek *Clemenceau* által áprilisban történt közzététele között.

A szorosabb szövetség tizenöt esztendőre kötöttet. A szerződésben benne volt a *hadsergeknek — egysége*, nemcsak háborúban, hanem már békében is. A szerződésnek gazdasági rendelkezései is voltak.

Az új szerződést *Tisza István gróf, Károlyi Mihály gróf* és *Apponyi Albert gróf* tették szóvá a házban, beszédük azonban nem keltett sem nagyobb érdeklődést, sem benyomást. A hangulat meglehetősen fásult volt a képviselők között. Ellenben annál nagyobb feltűnést okozott a munkászavargás és a honvédelmi miniszter beszámolója a piavei vereségről. Ezeket alább tárgyaljuk.

## Országos Széchényi Könyvtár

### Munkászavargás. A Piave melletti csata utóhangja

A háború már felőrölte az idegeket. A társadalom minden rétege kimerült és erkölcsi ellenállóképessége napról-napra csökkent. Ehhez a rendkívül szomorú jelenséghez hozzájárult az orosz bolsevisták köréből Magyarországra érkező métely is. Különösen a szervezett munkás-ság mutatott erős szolidaritást a defetizmus és a pacifizmus terén...

Megdöbbszentő nap volt Magyarország történetében az 1918. év június 20-ika. A magyar államvasutak budapesti gépgyárában a bérmozgalom miatt sztrájkoló munkások és a kivezényelt csendőrség között összeütközés történt. A munkások kővel és vasdarabokkal dobálták meg a csendőröket, akik közül többen megsebesülvén, parancsnokuk elrendelte a fegyver használatát. A lövésre a helyszínén három munkás meghalt, öt súlyosan, tizenhét pedig könnyebben megsebesült.

Az esemény miatt a munkások kivonultak a gyárból. Csatlakoztak hozzájuk a szomszédos Ganz-gyár munkásai is, akiknek egy töredéke

behatolt az állami gépgyár épületébe és az irodában rombolást vitt véghez. A csendőrség és a rendőrség ezeket szétűzte.

A szomorú eset közvetlen következménye az lett, hogy a budapesti vasgyárak minden munkása abbahagyta a munkát, másnap pedig in a székesfővárosban általános sztrájk tört ki. Megálltak a villamosok. Nem jelentek meg a hírlapok sem, mivel a munkát a nyomdászok is megszüntették. A sztrájk vezetésére a szociáldemokrata pártvezetőségből, a szakszervezeti tanácsból és a munkások megbizottaiból *Munkástanács* alakult. Ez a bolsevista-alakulat felhívásban közölte követeléseit.

Egyebek között követelte a csendőrségnek a gyárakból eltávolítását és katonasággal helyettesítését, a kormány lemondását és a munkásoknak nem tetsző választójogi javaslat visszavonását.

Ekkor kitűnt, hogy a bérmozgalom csak alárendelt szerepet játszott a munkásmozgalomban, melynek főindítékai *politikai természetűek voltak*. A kormány a munkásság politikai föllépését visszautasította. Rendzavarás ezután már nem történt, mert a munkásságnak az volt az utasítása, hogy tartózkodjék a rendbontástól. Az erélyes intézkedésekre június 24-én a munkásság egy része már munkába állott és 25-én a villamosok forgalma is rendessé vált.

A sztrájk 27-én délben megszűnt.

A sztrájk megszűnése után a letartóztatott munkásokat szabadonbocsátották és az ellenük megindított eljárást megszüntették. Ugyanekben az időben a középiskolai tanárok, majd a községi és körjegyzők is kongresszust tartottak Budapesten, hogy kedvezőtlen anyagi helyzetükről tárgyaljanak.

Tehát — forrott, nyugtalanzkodott minden...

A munkásság mozgalmát a képviselőház június 25-iki ülésén *Lovászy Márton* tette szóvá. *Wekerle* erélyesen válaszolt és óva intette *Károlyi Mihály* pártját, hogy ne öntsenek olajat a tűzre!...

Magyarország politikai egét 1918 nyarán már sötét viharfelhők borították el...

A régóta vajudó választójogi törvényjavaslatot a képviselőház 1918 július 24-én harmadszori olvasásban is megszavazta és elfogadta azt 31-én a főrendiház is. *A törvény a gyakorlati életbe sohasem került* és megszavazásakor tulajdonképpen senkit sem elégített ki.

A képviselőház az 1918 augusztusi üléseken meglehetősen nyugodtan tárgyalta le a katonák hátramaradottairól való gondoskodást, ellenben *Windischgraetz Lajos herceg* közlélezési minisztert, akit a

minisztertanács július 29-én a népjóléti minisztérium ügyeinek vezetésével is megbízott, többen támadták.

Az volt az általános panasz, hogy a haderőnek szánt élelmikészletek egy részét Ausztriának engedték át.

*Tisza István gróf* is szükségesnek tartotta, hogy a falusi lakosság ellátásáról *Windischgraetz* herceghez kérdéseket intézzen. Ezekre a miniszter válaszolt és kijelentette, hogy ennek a lakosságnak ellátásáról jövőben a községek maguk gondoskodnak. Az ország ellátására szükséges élelmikészlet valóban nagyon csekély volt, de az is bizonyos, hogy Ausztria is éhezett és a haderő ellátása is rendkívül kedvezőtlen volt.

A képviselőház, miután letárgyalta a hadviseltek hozzátartozóinak ellátásáról, a leégett *Gyöngyös* város újjáépítéséről és a közalkalmazottak háborús illetményeinek emeléséről szóló javaslatokat, augusztus 10-én elnapolta üléseit és csak október 16-án ült ismét össze.

*Urmánczy Nándor* képviselő júniusban, majd július 21-én erős szavakkal ostromozza a hadvezetőséget és kíméletlenül feltárta azt a helyzetet, amelyben a magyar katonák a fronton vannak. Súlyos beszéddel mutatott rá az 1918. évi júniusi támadásra az olasz fronton, mely minden előkészítés nélkül történvén, visszavonulással végződött és amelyben a magyar katonák nagy tömege halt hősi halált.

*Szurmay Sándor báró* honvédelmi miniszter 1918 július 24-én hosszabb beszédben válaszolt *Urmánczy Nándornak* a piavei balsikerű csatát illető interpellációjára. Részletesen beszámolt a csata előkészítéséről, a *Piave* hirtelen megáradásáról és arról, hogy éppen emiatt is a hadseregfőparancsnokság az offenzíva folytatásának megszüntetésére és a *Piave* folyón már átkelt, sőt a *Montello*-hegyet is birtokbavett csapatok visszavételére kényszerült. Elmondotta a honvédelmi miniszter, hogy a nagy csatát, amennyire az akkori helyzetben lehetséges volt, kifogástalanul előkészítették, annyira, hogy a siker nem maradt volna el, ha a *Piave* hirtelen meg nem árad és különösen, ha — *árulás* nem történik. Erre vonatkozóan ezt adta elő *Szurmay báró*:

— Bizonyos szakaszokon készen fölvelt gázvédővel várta az ott összpontosított ellenség csapatainkat. És itt egy igen keserű jelenségre vagyok kénytelen rámutatni és ez — az árulás! Tartozom a nyilvánosságnak, tartozom a tisztelt háznak, hogy erről egészen nyíltan beszélek. Megtörtént a *Piave* mentén, hogy a hadsereg tényleges állományából egy hadnagy, az 56-ik (nyugatgaliciai) gyalogosezrednek *Stiny Károly* nevű hadnagya átszökött és az ő szájából tudta meg az ellenség a mi terveinknek nagy részét, igen értékes adatokat. Természetes tehát,

hogy könnyű volt a védekezés... De biztos jeleink vannak arra is, hogy ugyanez történt a velencei hegyekben is, mert ott meg órákkal előbb gázriadót adtak a megszálló ellenséges csapatok — ezt angol foglyoktól tudjuk — és feltett gázvédővel várták a támadást, tehát ott is elárulták terveinket. Ugyanez történt mostanában lent, Albániában, midőn egy *Ghilárdi Emil* nevű 96-ik ezredbeli (károlyvárosi) tényleges főhadnagy ugyancsak átszökött az ellenséghez és természetesen leközlővén helyzetünket, nagyon könnyűvé tette az ellenség olcsó sikereit.

*Szurmay* miniszter azután meleg szavakkal emlékezett meg a csapatok bámulatos vitézségéről és részletesen kifejtette, hogy *a magyarság a súlyos küzdelmekben 46 százalékkal* volt képviselve. Beszéde végén leplezetlenül föltárta annak veszélyességét, ha a haderőt és annak vezetőségét a törvényhozó testület tagjai nyilvánosan kritizálják. Ennek bizonyítására felolvasott egy levelezőlapot, amelyet a harctérről kapott: „A levegő ezenkívül a ti áldásos működéstelekkel van tele. Tegnap szórták le az olasz repülő *Urmánczynak* 29-iki beszédét, kellő kommentárok kíséretében.“

— Ha valami — tette hozzá a honvédelmi miniszter, — ez keseríti el a tisztikart!...

### Ausztria 1918 október első felében

*Burián István gróf*, az Osztrák-magyar monarchia külügyminisztere, 1918 szeptember 14-én béketárgyalásokra hívta fel az ellenséget. Ez a felhívás semiféle barátságos visszhangot sem keltett, sőt ellenkezőleg. A szövetséges és társult hatalmak ebben a felhívásban Ausztria-Magyarország gyengeségét látták és sejtették, hogy a megrendült monarchia Németország *nélkül* is hajlandó lesz a fegyverszünet és a béke megkötésére.

Bulgária kiválása valóban nagyon kedvezőtlen helyzetbe hozta a monarchiát. Szeptember 29-én a német legfelsőbb hadvezetőség azal felhívással fordult a birodalom vezetőségéhez, hogy indítsa meg a fegyverszüneti és béketárgyalásokat. A német birodalom valóban teljesítette a felhívást és *a békeajánlat október 5-én elment*. Ehhez Ausztria-Magyarország és Törökország is csatlakozott. *Burián gróf* a svéd kormány útján arra kérte Wilsont, hogy 14 pontja alapján közvetítse az azonnali fegyverszünetet és azután a béke megkötését.

Az iratváltásokról már részletesen megemlékeztünk.

Időközben a dunai monarchia belpolitikai helyzete napról-napra jobban megrendült.

Csehország, Morvaország és Szilézia, a „Szent Vencel-korona országai“ az államhatalom leomló falai mögött egyre nagyobb erővel készítették elő az önálló *cseh nemzeti államot*. Ez már annyira előrehaladt, hogy a cseh birodalmi és tartományi képviselők közül Prágában alakított „nemzeti tanács“ (*Narodni vybor*) szeptember közepén nemzeti adót írt ki, amelyet úgy szedett be, mint valamely állami adót. Ez ellen a törvénytelenység ellen hiába tiltakozott a császári helytartó. A tisztviselők nagyrésze, sőt még több tiszt is a Narodni vybor rendelkezésére bocsátotta magát. Midőn a bécsi kormány 1918 szeptember végén a cseh-kérdést közigazgatási úton megoldani igyekezett, *dr. Kramarz* a legerélyesebben tiltakozott minden ilyen kísérlet ellen és kijelentette, hogy a Narodni vybor megszakít Béccsel minden kapcsolatot és *a cseh ügy ezentúl már — nemzetközi ügyé vált*.

*Burián* és *Hussarek* a lengyelektől valamivel többet reméltek, mivel *Wilson* 14 pontja alapján elismerték az önálló lengyel államot. A lengyelek kedvező hangulatának emelésére szolgált az a császári elhatározás is, amely 1918 szeptember 27-én kelt és amellyel a Máramarosszigeten vizsgálati fogságban levő *lengyel legionáriusok pertörlését* rendelte el. Ez a pör még 1917-ben kezdődött és alapja az volt, hogy több lengyel legionárius, aki köteles lett volna magát az osztrák-magyar hadvezetőségnek és az osztrák-magyar haderőből származó előjáróknak alávetni, ezt megtagadta és csak *Pilszudszkít* ismerte el parancsnokának s vezérének.

Rendkívül aggályossá vált a *délszláv kérdés*. A délszlávok ugyanis 1918 őszén nem elégedtek meg azzal, hogy Horvátország, Bosznia és Dalmácia Szent István koronája alatt subdualisztikus alapon egyesíttessenek. Ők már valamennyi délszlávnak egy politikai kötelekbe való foglalását követelték.

A súlyos problémának a helyszínén tanulmányozására *Károly király* 1918 szeptember második felében *Tisza István grófot* elküldötte Horvátországba és az annektált tartományokba, azt remélvén, hogy ez a tapasztalt államférfiu talál valami olyan megoldást, amely alkalmas lesz a déli vidékek megnyugtatására és a dinasztia számára megmentésére.

Bárminő reményeket fűzött a király és a magyar kormány *Tisza* küldetéséhez, ez a küldetés semivel sem vitte előbbre az ügyet, sőt inkább ártott annak. Több horvát és más vezetőpolitikus nyíltan kije-

lentette, hogy nem kívánnak többé Magyarországgal közösségben élni. Ausztriában a csehek és a többi szlávok valósággal kihívásnak tekintették Tisza tájékozódó útját.

*Hussarek* osztrák miniszterelnök a bécsi képviselőházban október 1-én kifejtette a kormány legközelebbi szándékait. Homályos nyilatkozatot tett az állam jövő szerkezetéről, szavait azonban elnyomták a nem német képviselők követelései. Azon a néhány ülésen, amelyek még azután voltak, a szlávok teljesen elszakadtak a régi monarchiától. A cseh *Stanjek* mámoros lelkesedéssel beszélt az entente szolgálatában harcoló cseh legionistákról, akik az emberi ideálokért ontják vérüket és nagyon hozzájárultak Franciaországban Calais és Párizs megvédéséhez. A cseheknek soha még szándékuk sem volt, hogy Ausztriáért egy csepp vérüket is kiontsák. Nemsokára a szabad szláv népek föderációja fog vonulni Danzigtól az Adriai-tengerig.

*Zahradnik* lelkész, egyike a radikális politikusoknak, nyíltan kifejezte azt a reményét, hogy azon a napon utolsó ízben jelent meg az osztrák parlamentben. *Korosec* délszláv képviselő hangosan hirdette, hogy most már a világ minden művészete sem lesz alkalmas arra, hogy a horvátokat, a szerbeket és a szlovéneket egymástól elválassza.

Az osztrák kormány minden kísérletezése hiábavalónak bizonyult, hogy ezeket a hangokat elnyomja és a veszedelmes kísérletezéseknek útját állja. Sőt inkább az állambontó törekvések arra indították a kormányt, hogy az önkormányzat eszméjétől eltávolodván, most már a szoros értelemben vett *államszövetségi szerkezet* megvalósítását igyekezék megkísérelni.

A nemzetiségek forrongásához hozzájárult a társadalmi forrongás is. A szociáldemokraták egyik képviselője, *Bauer Ottó*, 1918 október elején leplezés nélkül kijelentette, hogy a régi birodalom felbomlásával, mint immár meg nem változtatható ténnyel számol és beható megfontolás tárgya lesz *Ausztriának a német birodalomhoz való csatlakozása*.

Az osztrák tartományok föderalizációjának eszméjét elsősorban maga *Károly császár* kedvelte. Ennek megvalósítására kiküldötte *Silva Tarouca grófot*, akit a szlávok kedveltek, azt remélvén, hogy a föderációs új kormánynak ő lehet az elnöke. Azonban a gróf minden fáradozása hiábavaló volt. A népkormány *Silva Tarouca* elnökségével nem alakulhatott meg. *Ez azonban nem akadályozta meg a császárt abban, hogy 1918 október 17-én kiadja azt a fontos államokmányt, amely Ausztriát föderációs alapokra helyezi.*

## A császári kiáltvány

I. Károly, Ausztria császára, 1918 október 17-én kiáltványt bocsátott ki Ausztria népeire, amelynek olyan mélyreható történelmi jelentősége volt, mint I. Ferenc császár 1806. évi kiáltványának, amelyben azt tudatta népeivel, hogy fölveszi az Ausztria császára címet. Akkor Ferenc császár hatalmi szava egy új császárságot teremtett, az akkori, már haldokló római szent birodalmi császárság helyén, *Károly császár pedig megszüntette az osztrák császárságot és megteremtette a föderatív, új Ausztriát, az Osztrák Egyesült-Államokat.*

A fontos császári kiáltvány egyes mondatai a következőképpen hangzottak:

„Ez az új alakulás, mely a magyar Szent Korona országainak integritását semmi tekintetben sem érinti, minden nemzeti külön államnak biztosítja önállóságát...

„A népeket, amelyek önrendelkezési jogán az új birodalom fölépül, fölhívom, hogy *nemzeti tanácsaik* útján vegyenek részt a nagy munkában, és hogy ezek a nemzeti tanácsok, amelyeket minden nemzet a birodalmi tanácsbeli képviselőkből alakít, a népek érdekeit egymással szemben és a kormánnyal való érintkezésben érvényre juttassák...“

A császár a kiáltvánnyal egyidőben *hadsereg- és hajóhadparancsot* is adott ki, amelyben „rendületlenül bízott abban, hogy a hűség és az összetartás régóta és most is kipróbált szelleme változatlanul fennmarad“.

A császári kiáltvány rendkívül fontos államirat volt. *Tulajdonképpen atómjaira bontotta Ausztriát és egyúttal annak legerősebb fenntartó tényezőjét, az egységes haderőt is.* Amint a kiáltvány megjelent, abban a pillanatban magától ledőltek a *pragmatica sanctio* korlátai és magától megszületetett a *perszónálunió* Ausztria és Magyarország között. *Nagyon fontos a kiáltványnak az a mondata, amely biztosítja Magyarország területi integritását.* Ez különben természetes is, hiszen ezt a magyar király koronázó esküje érvényesen megpecsételi.

A császári kiáltványt az ausztriai nemzetiségek általában mind visszautasították.

A *csehek*, rámutatván arra, hogy a cseh-szláv állam alakítása nemzetközi ügy és így a béketárgyalásokra tartozik, már azért is visszautasították a kiáltványt, mivel az Magyarország integritásának tiszteletben tartása miatt ellentétben áll a cseh-tót állam eszméjével.

A *délszlávok* szónokája a delegációban kijelentette, hogy a manifesztum tartalma nem érinti őket. Az abban foglalt megoldást egyoldalúnak tartják, mert Boszniát, Hercegovinát és Horvátországot nem érinti.

Az ausztriai román képviselők azonnal „nemzetgyűlésnek” jelentették ki magukat és felszólították a magyarországi öt román képviselőt, hogy ehhez ők is csatlakozzanak. *Követelték az önálló román államot a monarchia keretein belül Bukovina román területeiből és a magyarországi románlakta területekből.* Tehát a románok törekvései is messze túlmentek a manifesztumon.

Ugyanez vonatkozott az *ukránokra*, akik október 19-én Lembergben nemzetgyűlést alakítottak és Kelet-Galicia, Bukovina, *valamint Magyarország ukrán területeinek* egységesítését követelték.

Az ausztriai német képviselők elhatározták, hogy az önrendelkező jog alapján alakulnak nemzetté, különben mindennel szemben egyelőre várakozó álláspontra helyezkednek.

Látható mindezekből, hogy a császári kiáltvány senkit sem elégitett ki. Mivel a nyertes államok Ausztria-Magyarország feldarabolását tűzték ki egyik hadicéljukul, *Károly király* kiáltványa csak siettette ennek a célnak elérését.

*Hussarek Károly báró* osztrák miniszterelnök 1918 október 25-én Gödöllőn benyújtotta lemondását a császárnak, aki azt elfogadta. Hussareknek azért kellett távoznia, mivel ő, mint az eddigi Ausztria miniszterelnöke, nem irányíthatta a cseh, délszláv, ukrán nemzeti tanácsokkal való tárgyalást.

*Károly császár* október 27-én *Lammasch Henrik dr.-t* nevezte ki osztrák miniszterelnökké. Lammasch tudós professzor volt, akinek tudományos munkásságát az ellenséges államokban is ismerték és ezért ott is voltak neki összeköttetései. Ezek azonban nagyon értékteleneknek mondhatók, ha azokat a béketárgyalások kedvező befolyásolása tekintetében mérlegeljük. Károly császár nem is helyezett nagy bizalmat az új miniszterelnökbe, aki valóban nem bírta feltartóztatni a megindult lavinát.

### Közeleg a vihar Magyarországon

Azok a sorsdöntő események, amelyek a nyugati és a bolgár fronton 1918 késő nyarán és őszén történtek, valamint a német belpolitikai válság, végül az orosz bolsevizmus erősödése nem maradhatott hatás nélkül a magyar politikai pártokra sem. *Wekerle, Tisza, Andrássy* és

*Apponyi Albert* megállapították, hogy a békére irányuló eljárás fel-fogásában nincs eltérés közöttük. Kijelentették, hogy amíg ez a mindennél súlyosabb kérdés van napirenden, addig megszüntetnek minden pártpolitikai ellentétet és egységesen állanak a kormány mellett.

Ellenben *Károlyi Mihály* pártja elhatározta, hogy a kormány ellen folytatni fogja a legélesebb harcot.

*Wekerle Sándor* október 11-én elhatározta lemondását, ha a politikai pártok koncentrációja ezt kíváná. *Burián István gróf* külügyminiszter állása is megingott. Október 14-én a magyarországi szocialisták, majd a radikálisok is gyűlést tartottak és *mindkét párt szónokai azt hangoztatták, hogy Magyarország csak a — régi Magyarország romjain épülhet föl.*

*Wekerle Sándor* valóban benyújtotta október 14-én lemondását, azonban a király azt nem fogadta el.

A delegációk október 15-én tartották utolsó ülésüket. A külügyi albizottságban *Károlyi Mihály gróf* a monarchia külpolitikája ellen kíméletlenül támadó beszédet tartott. Olyan vádakát halmozott egymásra, amelyekről még akkor is hallgatnia kellett volna, ha igazak lettek volna. Tudta, hogy a következményektől már nem kellett tartania, ezért tehát destruktív eszméit nyíltan hirdette. Valósággal visszhangot adott az entente minden jelszavának és minden hamis vádjának. Minden rosszért, ami történt, *Burián grófot* és Németországot tette felelőssé. Visszatért a háború előzményeire és hallatlan merészséggel azt állította, hogy a szerb háborút a mi külügyminisztériumunk okozta, mert azt az ultimátumot, amelyet a közös kormány Szerbiához intézett, ez nem fogadhatta el. Azt is állította, hogy a Szerbia elleni háborúra már régóta készültünk.

De *Károlyi Mihály* tovább is ment. Hangosan követelte a Németországtól való elszakadást és a békekötést Németország *nélkül*. *Károlyinak* hihetetlenül bomlasztó beszédével csak a cseh *Stanjek* beszéde versenyezhetett, de ez országának függetlensége érdekében szólalt föl, míg a magyar mágnás beszéde hazájának összeomlását okozhatta és végül okozta is. *Károlyi* úgy szónokolt, mint aki érzi, hogy most már elérkezett hatalmi szereplésének ideje.

Hiába szakította félbe szomorú beszédét az elnöklő *Berzeviczy Albert*, *Károlyi* tovább szónokolt és tovább szórta a külföld közvéleményébe bomlasztó szavait. *Wekerle* miniszterelnök néhány erélyes mondatral visszautasította *Károlyi* hamis vádjait, de hiába, azok már elhangzottak és meghallotta azokat az entente is.

A képviselőház október 16-án ismét összeült. Már akkor tudták, hogy Ausztria föderatív alapon új államszerkezetet kap. *Wekerle* bejelentette, hogy Ausztria új átalakulása mellőzhetetlenné teszi Magyarország számára, hogy politikai, gazdasági és védelmi rendszerét önállóan és Ausztriától függetlenül rendezze és hogy Ausztriával perszonálunióba lépjen. A miniszterelnök beszédét a Károlyi-pártiak folytonos zajongással kísérték és azután maga *Károlyi Mihály* szólalt fel.

*Károlyi Mihály* beszéde közben hangzott el *Lovászy Márton* emlékezetes közbeszólása:

— Ki akarunk békülni az entente-tal. Vegyék tudomásul, nem kell a német szövetség! El Németországtól! Az entente-tal megyünk, nem Németországgal! *Tessék tudomásul venni, hogy — entente-barátok vagyunk!*

Egyszerre tomboló lárma töltötte meg a parlament termét. A szélsőbaloldal és a munkapárt németbarát szárnyának egymás ellen való gyűlése nagy botrányban tört ki. Egyesek hazaárulásnak minősítették a közbeszólást. Valóban csak az emberi alsóbbrendű indulatok válhatták ki a meggondolatlan képviselőkől az ilyen nyilatkozatokat. Bizonyos, hogy ezek nem hangzottak volna el, ha Németország győzelme bizonyosnak látszik. Ha *Lovászy és Vass János*, aki szintén úgy nyilatkozott, mint *Lovászy*, több hívükkel együtt ententebarátok voltak, miért nem hangoztatták ezt már a háború kezdete óta?... Azért, mert nem merték, de 1918 őszén, amikor már látták, hogy a német fegyverektől elpártolt a szerencse, könnyen beszélhettek. Pedig — nagyon csatlakoztak. A németellenes tüntetésnek semmi haszna sem volt. Az entente nem is hallgatott az ilyen kijelentésekre, sőt azokkal Magyarország helyzete még kedvezőtlenebbé vált a béketárgyalások küszöbén.

*Károly császár* másnap, október 17-én, kiadta már ismertetett kiáltványát, amely Ausztria addigi szerkezetét valóban új alapokra helyezte és amely maga után vonta a Magyarországgal való kapcsolatnak új, lazább alapokra helyezését is. Ezért jelentette be *Wekerle* miniszterelnök a perszonáluniót.

Az október 16-iki ülésnek még más szenzációja is volt. *Hock János* lelkész-képviselő felolvasta azt a feliratot, amelyet a Károlyi-párt a királyhoz szándékozott intézni. A felirat eleje így hangzott:

„Lelkiismeretlen és rövidlátó államférfiak országunkat könnyelműen háborúba sodorták...“ A felirat azután arra kéri a királyt, „bocsássa el mostani kormányát és nevezzen ki olyan kormányt, mely a Károlyi-párt ismert programját vallja“. Vagyis a felirat nyílt célja az

volt, hogy *Károlyi Mihály grófot* és bomlasztó pártját hatalomra segítsé.

*Fényes László* számos destruktív közbeszólása folyamán azzal gyanúsította meg a katonaságot, hogy az már nem akar tovább harcolni. *Szurmay Sándor báró* honvédelmi miniszter azonnal és erélyesen visszautasította ezt a vádat, mely a haderőt mélyen sértette.

Az október 16-iki, délutáni ülés után egy félrevezetett fiatalember *Tisza István gróf* ellen merényletet szándékozott elkövetni, mielőtt azonban fegyverét a gépkocsijába lépő Tiszára süthette volna, a kocsivezető ezt kiütötte a kezéből. A merénylet azt bizonyította, hogy a *Tisza István gróf* elleni hangulatterjesztés termékeny talajra kezdett találni. A merénylő ugyanis azt vallotta, hogy Tisza okozza a milliók szenvedését és halálát...

Az akkori idők színezetét azonban az a nyilatkozat adta meg, amelyet a hazai románság nevében *Vajda Sándor tett. A román nemzetiségű képviselő tiltakozott az ellen, hogy az erdélyi románságot a magyar kormány képviselje. Erre a képviseletre egyedül illetékesnek csak a román nemzeti tanácsot ismeri el. A magyarországi románságnak magának kell megállapítania a maga államiságát és elhelyezkedését.*

*Vajda Sándor* feltűnő merészséggel követelt olyan dolgokat, amelyeket bátran lehetne hazaárulásnak is nevezni. És *Károlyi Mihály* a *Vajda Sándorokkal* egyezett meg és nekik kínált miniszteri tárcákat. *Vajda* nyilatkozatát az egész ház, kivéve azokat, akik magukat az entente barátainak vallották, a legnagyobb izgalommal hallgatta.

*Vajda Sándor* és politikai fegyvertársai mindaddig nem merték ilyen nyilatkozatot tenni, amíg a magyar államhatalomtól tartaniok lehetett, midőn azonban ez a hatalom összetörni látszott, azonnal ledobták álarcukat és a nagyon megpróbált magyar haza ellenségeinek mutatkoztak. Ezt a kétszínűséget éppen maga *Vajda-Voevod Sándor* erősítette meg. A világháború után a *Dacia* lap párizsi levelezője előtt nyíltan és minden tartózkodás nélkül bevallotta, hogy amíg kifelé a magyarsággal és fölfelé a dinasztíával szemben hazaszeretetet és hűséget színleltek, addig maguk között az ifjúságot és a tömegeket, sokszor még korlátokat sem ismerve, a leghatározottabb román irredenta-szellemben igyekeztek nevelni — *már a háború kitörése előtti időkben!*...

Sajnos, a nemzetiségi aknamunka nemcsak a világháború balsikereire, hanem a magyar nemzeti önérzet ellankadására is visszavezethető. *Apponyi Albert gróf* a ház általános helyeslése mellett nyíltan megmondotta, hogy a *fvárosi sajtó* nagy része olyan irányzatok

kezében van, amelyek távol állanak a nemzet nagy tömegének irányzatától.

Ugyancsak az október 18-iki ülésen történt, hogy *Vajda Sándorral* együtt *Juriga Nándor* tót képviselő is határozottan kijelentette, hogy a román és tót nemzetiség külön képvisellel vesz részt a béketárgyalásokon. *Ossoinack András*, Fiume képviselője viszont azt a megdöbbenő kijelentést tette, hogy Fiume, mint „separatum corpus“ az önrendelkezés jogát követeli, mert a város — olasz.

Hiába tiltakozott *Wekerle Sándor* miniszterelnök az elhangzott törvénytelen nyilatkozatok ellen, azok már nyilvánvalóvá tették, mennyire aláaknázták már a politikai kalandorok Magyarország területi és politikai jogait és épségét...

A magyar eget akkor már nagyon elborították a világháború sötét fellegei. *Tisza István gróf* a parlament október 17-iki ülésén azt fejtette, hogy az osztrák állami alakulással szemben Magyarországnak át kell térnie a perszónálunióra. Ezt a kijelentést a ház megnyugvással és helyesléssel vette tudomásul, ellenben egy összeomló világ terhével estek az egész magyarság lelkére a következő szavai:

— Én is elismerem azt, amit Károlyi Mihály tisztelt képviselő úr mondott, hogy *ezt a háborút elvesztettük*... elvesztettük abban az értelemben, hogy az erőviszonyok beállott eltolódásánál fogva a háború megnyerésére többé reményünk nem lehet és hogy ennek folytán keresnünk kell a békét oly föltételek mellett, amelyeket ilyen viszonyok között ellenségeink elfogadhatnak...

*Tisza István gróf* megrázó szavai eloltották a győzelem minden addigi reménysugarát, bár az egész nemzet érezte, hogy a lesújtó valóság valóban a háború elvesztése volt. Nem lehetett és nem is volt szabad ámitani a közvéleményt.

Nem csoda, ha *Tisza* őszinte bejelentése kiváltotta a nemzetiségi képviselőknek részben már előbb ismertetett nyilatkozatait. Ezekhez méltán sorakozik *Juriga Nándornak* október 19-én történt felszólalása. A tót nemzeti tanács nevében szónokolt és felolvasott egy határozatot, amelyben a szabad önrendelkező jogot követelte a tótok, vagy amint ő mondotta: a szlovákok számára. Felolvasását legnagyobbbész tót nyelven végezte, ami a magyar parlamentben nem volt megengedhető.

Október 21-én megérkezett *Wilson* válasza az Osztrák-magyar monarchiának és ugyanezen a napon Németország is elküldötte válaszáat *Wilsonnak*. *Wilson* válasza megdöbbenetette az egész országot. Az Unió elnöke ugyanis kijelentette, hogy amióta ismeretes 14 pontját előter-

jesztette, azóta a helyzet megváltozott. Az Egyesült-Államok kormánya elismerte, hogy a cseh-szlovákok és a német, valamint az osztrák-magyar birodalom között háborús állapot van és a cseh-szlovák nemzeti tanács de facto hadviselő kormány. Elismerte továbbá *Wilson* a legmesszebbmenő módon a jugoszlávok nemzeti szabadságára vonatkozó törekvéseiknek jogosságát is. Az elnök ennél fogva nincs már abban a helyzetben, hogy a népek pusztá autonómiáját ismerje el a béke alapjának, hanem ragaszkodik ahhoz, hogy ők, nem ő bíraskodjanak affelett, vajjon az osztrák és magyar kormányok részéről minő akció fogja kiélegíteni a népek aspirációit és jogaikról való felfogását.

*Wilson* jegyzékében a magyar politikusok jogosan látták a cseh és tót képviselők amerikai küldetésének eredményét.

Október 22-én viharos ülése volt a háznak. *Károlyi Mihály* cselekedeteket, megváltó tetteket sürgetett, de egyúttal felforgató eszméket propagált. Terrorista fenyegetéssel fejezte be beszédét. Erőszakosan követelte a *Wekerle*-kormány lemondását, majd így szónokolt:

— Ha nem mondják ki azonnal ma, hogy belátva a helyzet súlyos voltát, ennek a konzekvenciáit levonják, akkor legyenek elkészülve a legrosszabbra. *És ha a miniszterelnök nem cselekszik, bejelentem és tessék tudomásul venni, hogy én cselekedni fogok...*

Ez a titokzatos, baljóslatú bejelentés már azt engedte sejtetni, hogy *Károlyi Mihály* a háttérben anarchiát készít elő.

Ezen az ülésen *Wekerle* miniszterelnök bejelentette, hogy a legközelebbi napokban Magyarország függetlenségét és önállóságát is törvény szerint biztosító külön javaslatot terjeszt a képviselőház elé, azaz bejelentette a perszonálunió törvényjavaslatát.

*Tisza István gróf* a legnagyobb eréllyel követelte Magyarország határainak azonnali erőteljes megvédését és hangsúlyozta, még a dinasztia nézve is a legnagyobb horderejű életkérdés, hogy Magyarországot megtartsa. A következő napon ezt a gondolatot továbbfűzte *Szilágyi Lajos*, aki határozottan követelte a magyar haderő azonnali megalakítását is.

Október 23-án lemondott *Wekerle* kormánya. Ettől kezdve az események rohamosan fejlődtek a forradalom felé.

Ilyen előzmények után történt *Wekerle* bukása, a leírt szomorú körülmények között.

A képviselőház egyensúlyát három súlyos esemény rendítette meg.

Az egyik az a felháborodás volt, amit az a jelentés okozott, hogy Debrecenben, a király ottani fogadtatásán a *Gott erhalte*-

hymnuszt játszották. Holott ez akkor még egészen jogos volt, hiszen az a himnusz az uralkodói ház himnusza volt. A második eset pedig *Balla Aladár* képviselőnek október 23-iki beszéde. Ennek folyamán táviratot olvasott fel, mely szerint ugyancsak 23-án reggel a Fiumében állomásozó 79. közös gyalogezred, melynek legénysége horvát, föllázadt és teljes fölszereléssel a honvédkaszárnya elé vonult. A kaszárnyát az ezred körülvette és oda a 3000—4000 főből álló csapat bevonulván, az ottani honvédeket lefegyverezte. A 79-esek azután végigvonultak a városon, megszállták a dohánygyárat, majd benyomultak a törvényszék épületébe, *Bálintot*, a fiumei királyi ügyészség vezetőjét elfogták. Betörték a fogházba, a rabokat szabadon engedték. Az államrendőrökkel uccai harcot vívtak, megszállták a pályaudvart, a vasúti síneket felszaggatták.

*Wekerle* bukásának harmadik közvetlen oka az volt, hogy a baloldali újságírói karzat éktelenül kiáltozta:

— Le a cenzurával! Le a kormánnyal! Sajtószabadságot kérünk!

Ezt a forradalmi tüntetést a Károlyi-párt zúgó tapssal, éljenzéssel fogadta. Megdöbbenés szállta meg a lelkeket és *Wekerle* lemondott. Másnap Károly király elfogadta a lemondást, melynek nyomában már csak a forradalom megindulása következhetett és következett is...

A fiumei zendülést az oda kirendelt magyar csapatok október 24-én gyorsan leverték ugyan, azonban Fiume, a magyar állam féltett kincse, később mégis elveszett.



# Fegyverszünetek előtt

## A német harcér 1918 késő őszen

A németek zárt kötelékekben fokozatosan visszavonultak. Az ellenség nyomon követte ugyan őket, azonban a frontot sehol sem bírta szétszakítani.

November első napjaiban már látható volt, hogy a *Hermann-állás* nem tartható tovább. Különösen az 5. hadsereg helyzete, a Maas mellett, vált napról-napra veszélyesebbé. Az amerikaiak a Maas két oldalán előnyomulván, arra kényszerítették a német törőnörökös csoportját, hogy balszárnyát mindig jobban hátravegye. A legfelsőbb hadvezetőség november 4-én kiadta a parancsot, hogy az egész haderőcsoport az *Antwerpen—Maas-állásba* menjen vissza. Mielőtt azonban ez teljesen rendben megtörtént, megkezdődtek a fegyverszüneti tárgyalások.

Az Egyesült-Államok elnökével történt iratváltások végre odafejlődtek, hogy a német kormány az október 27-iki jegyzékében alávetette magát azoknak a kikötéseknek, amelyek az ellenségeskedésnek újbóli folytatását lehetetlenné tették. *Wilson* elnököt meg kellett győzni arról, hogy a német alkotmányban változások történtek. A „katonai uralom“ és az „autokraták“ helyett a parlamentáris kormánynak alkotmánnyal biztosított önállósága lép. Ezzel azt remélte a német kormány, hogy *Wilson* végre engedni fog és a jegyzékváltás folytatására többé nem talál ürügyet.

A német államtitkárok és képviselők hatáskörének módosításán kívül főképpen az alkotmány 11. szakaszának megváltoztatása volt fontos. Ez ugyanis a *császár hadüzeneti jogát* szűkítette, mivel a hadüzenethez nemcsak a szövetségi tanácsnak, hanem a birodalmi gyűlésnek hozzájárulása is szükségesnek mondatott ki. A birodalmi kancellárnak már nemcsak az uralkodó, hanem a birodalmi gyűlés bizalmát is élveznie kellett. A császárnak, *mint legfelsőbb hadúr*nak jogait is csök-

kentették. A tisztek kinevezéséhez, előléptetéséhez és nyugdíjazásához ezentúl már a hadügyminiszter ellenjegyzése is szükségessé vált, aki a birodalmi gyűlésnek felelősséggel tartozott.

A német kormány mindezeket valóságos megalázkodással tudomására hozta *Wilson* elnöknek az 1918 október 27-iki jegyzékében.

*Hindenburg* tábornagy csak hosszú vonakodás után járult hozzá az alkotmánymódosításnak ama pontjaihoz, amelyek a császárnak, mint legfelsőbb hadúrnak jogkörét csökkentette.

— Hogyan viselje el a mi rendkívül császárhű tisztikarunk azt, hogy legfelsőbb hadura, miként az alkotmánymódosítás tervezi, elveszti hatalmát? Hiszen ez megrendíti a tisztikar hűségét is!...

Így jajdult fel az öreg vezér.

Azokat a további követeléseket, hogy a haderő az alkotmányra esküdjék és hogy a vezérkar főnöke a hadügyminiszter alá rendeltessék, *Scheüch* hadügyminiszter határozott fellépéssel visszautasította.

*Miksa herceg* az alkotmánymódosításra vonatkozóan a következő találó megjegyzést tette:

— Nem annyira a törvények tartalma volt méltatlan, hanem a módosítások időpontja. Ugyanis akkor javítottunk belső berendezéseinken, amikor a hazát védő élő fal összedőléssel fenyegetett.

*Vilmos császár* október 28-án rendeletet adott ki, amelyben a módosításokhoz teljes beleegyezését adta, tehát ahhoz is, amely a császár tulajdonában volt alapvető jogokat a népre ruházza. Kijelentette azt a szilárd akaratát, hogy a népképviselő határozatainak nyilvánulásában közreműködni fog.

A kancellár, csodálatosképpen, aggályosnak tartotta a császári rendelet közlését. Ezt írta visszaemlékezéseiben:

„Az uralkodói nyilatkozat csak válasz lehetett a leköszönésre való felhívásra, amely már mindenütt hallhatóvá lett. A válasz így hangzott: „Helyemen akarok maradni és a kormánnyal együttműködni.“ *Miksa herceg* valóban elutasította a császári rendelet közlését!“

*Wilson* elnök végre november 5-én, utolsó jegyzékében közölte a német kormánnyal, hogy *Foch marsall* az Egyesült-Államok és a többi szövetséges állam kormányaitól felhatalmazást kapott a német kormány megfelelően igazolt képviselőinek fogadására, hogy velük a fegyverszünet feltételeit tudassa.

Németország teljesen átadta magát könyörtelen ellenségeinek. A 14 pont elfogadása nem védte őt meg a legsúlyosabb kegyetlenségtől.

## A német flotta lázadása 1917 nyarán

Éppen akkor, amikor a fegyverszüneti tárgyalások történtek, amelyekről később fogunk megemlékezni, Németországban kitört a forradalom, 1918 november 9-ikét írtak akkor...

A forradalom kiinduló tűzfészke a haditengerészet volt.

A német flotta kötelékében már 1917 nyarán is történt lázadás. Az ellenségtől és a bomlasztó elemektől származó propaganda a német haditengerészetben, hajótól-hajóig, már 1917-ben megtermette mérges gyümölcsseit. Akkor és a világháború után sokszor hangoztatták, hogy a lázadásnak nem politikai okai voltak, hanem azokat az élelmezés hiányosságában és a legénységgel való túlságosan szigorú bánásmódban kellett keresni. Ez azonban nem volt helyes.

*A flotta fellázításának hátterében csak politikai célok voltak.* Béke minden áron! Ezt a jelszót dobták be az agitátorok a különben becsületes és hős német tengerészek soraiba, hogy ők sztrájkot kezdjenek és így kieroszakolják a béke megkötését.

Az izgatók jól számítottak. A német nagy hadihajók hosszú hónapokon át kikötőkben vesztegeltek, nem úgy mint a merülőnaszádok és a könnyű torpedóhajók. Így tehát a nagy hajók személyzete nem érezte a közvetlen veszélyt és megunta az állandó, nehéz, de egyúttal teljesen céltalannak látszó foglalkozást. Sokan lévén aránylag kis területen együtt, könnyű volt a bolsevizmus, a defetizmus és a pacifizmus eszméit közöttük terjeszteni.

Az összeesküvés a *Friedrich der Grosse* csatahajón kezdődött és onnan átszivárgott több más hajóegységre is. Az összeesküvők — érthető okokból — az élelmezés hiányosságára és a bánásmód kíméletlenségére hivatkoztak.

A wilhelmshafeni hajóépítő-telepről 1917 augusztus 1-én a *Prinzregent Luitpold* csatahajóról nagyobbszámú fűtő megszökött. Midőn az értelmi szerzőket elfogták, másnap négyszáz matróz követelte „bajtársaik” szabadonbocsátását. Augusztus 16-án a *Westfalen* csatahajó fűtői is megtagadták a szolgálat teljesítését.

A megindított vizsgálat fölfedte az egész veszedelmes összeesküvést. Szeptemberben már ismét rend volt. A bűnösök elvették méltó étbüntesüket. Őt lázadót halálra ítélték és a flottaparancsnok kettőnek halálos ítéletét megerősítette, mivel erre az elrettentő példaadás miatt okvetlenül szükség volt.

Utólag valóban kiderült, hogy a lázadók a szociáldemokratákkal,

különösen pedig a független szocialistákkal szoros kapcsolatban állottak.

Az 1917. évi kínos német matrózlázadás így egyidőre elintéződött, azonban a parázs ott izzott a hamu alatt és 1918 novemberben hatalmas lánggal lobbant fel, pusztítóan terjedt tovább és kirobbantotta az általános forradalmat, mely a súlyos helyzetben küzdő német haderőt, mint új ellenség, hátbatámadta...

### A német flotta lázadása 1918 őszén

A német forradalom lángja először a haditengerészetben csapott a magasba. Mielőtt erről és hatásáról íránk, szükségesnek mutatkozik, hogy a flotta tevékenységét, a merülőnaszádháborúnak hatását és a haditengerészet vezetőségének intézkedését rövid összefoglalásban szintén ismertessük, mert csak így alkothatunk magunknak tiszta képet és ítéletet a lázadás okairól és eseményeiről.

Azok a remények, amelyeket a németek 1917-ben a merülőnaszádháborúhoz fűztek, 1918-ban nem váltak valóra. Igaz ugyan, hogy a naszádok 1918 első felében havonként 600.000 tonnát is elsüllyesztettek, később azonban ez a szám csökkent. Szeptemberben már csak 440.000 tonna ellenséges hajó vált a merülőnaszádok áldozatává. A német ipar nem bírta a naszádok veszteségeit abban a mértékben pótolni, ahogyan azt tennie kellett volna. Az ellenség mélyenjáró aknákkal és akadályhálózattal árasztotta el a vizeket, amelyek igen nagy veszteségeket okoztak a merülőnaszádok soraiban. 1918-ban az amerikaiak megjelenése hatványozottan támogatta az ellenséget, mert nagyszámú merülőnaszáddal, merülőnaszádvadászhajóval és repülőjárművel gazdagította az angolok és a franciák tengeri erejét és hajóik mellé egyéb fedezetet is adott.

A merülőnaszádállomány szaporítását a németek csak 1919-ben teheték számottevő mértékben. Midőn *Scheer Reinhold* tengernagy a haditengerészet vezetését 1918 nyarán átvette, nagy építőprogramot szerkesztett, mely szerint 1919-re 11 hajóépítőtelepen 376 merülőnaszádot kellett volna készíteni. Így tehát remélni lehetett, hogy a merülőnaszádháború ismét föllendül. Midőn azonban 1918 októberében a német haderő Flandriában visszamenni kényszerült, *Brügge* és *Zeebrügge* merülőnaszádtámpontok elvesztek. Október 21-én viszont a németek *Wilson* elnök követelésére megszüntették a személyszállító gő-

zősök elsüllyesztését. Így tehát a merülónaszádháború teljesen megbénítatott.

A nagy csatahajókból, cirkálókból és más járművekből álló működő flotta többé-kevésbé állásháborúra kényszerült 1917-től kezdve, mivel a merülónaszádok tevékenysége egyre fokozódó mértékben lépett előtérbe. A naszádok útját az Északi-tengeren a kisebb járművek állandóan tisztították, mert a vizeket az ellenség teleszórta aknákkal. A nagyobb egységeknek a kisebbek mögött tétlenül kellett vesztegelniök, mint megbízható támpontoknak. Ez okozta, hogy a német működő hajóhad 1918-ban csak egy kisebb vállalkozást kísérelt meg *Stavanger* ellen, amely nem sikerült.

Csak a német légi haderő fejtett ki erős támadó tevékenységet. Mintegy 70 léghajó állott rendelkezésére. Vitéz hősök több ízben intéztek veszélyes és sikeres légi támadásokat London, valamint Anglia középső és déli területei ellen. *Strasser* korvettkapitány, egyike a légi haderők legmerészebb és legjobb vezetőinek, 1918 augusztusban hősi halált halt. Emléke állandóan él a német népben.

A tengeri háború vezetésében 1918 augusztusban alapvető változás történt. Ugyanis a tengernagy törzs főnöke, *Holtzendorff* tengernagy megbetegedvén, visszalépett és a császár *Scheer Reinhold* tengernagyot, az 1916 május 31-én és június 1-én vívott dicsőséges *Skagerak-i* csata hőseit nevezte ki utódjául, hatáskörét erősen kibővítvén. A működő flotta parancsnokságát *Hipper* altengernagy vette át.

Mivel *Wilson* kierőszakolta, hogy a merülónaszádok a személyszállító hajók ellen többé nem működhetnek, ezek a naszádok október végéig teljesen a működő flotta rendelkezésére állottak. *Scheer* tengernagy mérlegelni kezdte egy nagy tengeri offenzíva végrehajtását. Meghallotta ugyanis, hogy a szárazföldön *Foch* tábornagy a német déli szárnyat megfogja támadni és megkerüli. Ha ez a kettős átkarolás sikerül, akkor a német haderő valóságban olyan helyzetbe kerülhet, amilyenbe a franciák kerültek Sedan-nál 1870 szeptember 2-án. Ha ellenben a német hajóhadnak sikerül az angolokat az áthajózásakor a tengeren leverni, akkor ez a siker meghusítja az ellenségnek Hollandián át tervezett offenzíváját és rendkívül kedvezően befolyásolhatja a béketárgyalásokat is. Ezért tehát *Scheer* tengernagy elhatározta, hogy kiadja a következő parancsot:

„A működő flotta legyen készen, hogy az angol tengeri haderőt megtámadja és megverje.“

A tengernagy részletesen kidolgozta a támadás tervét. Két tá-

madó csoportot szándékozott alkotni és egy harmadikat, mint tartalékokot, mivel számíttania kellett azzal, hogy az angolok az északangliai kikötőkből, különösen az Orkney-szigetek Pomona nevű szigetének *Scapa Flow* kikötőjéből ellentámadást intéznek a német tengeri hadereőre. (Az Orkney-szigetek Skótország legészakibb partjai közelében vannak.) A nagyszabású támadást tizenkét léghajó földerítése és biztosítása támogatta volna.

*Scheer* tengernagy október 18-án jelentette a tervet *Vilmos* császárnak, aki azt elfogadta.

*Scheer Reinhold* tengernagy minden előkészületet a legnagyobb titoktartás mellett hajtott végre, annyira, hogy mindenki csak annyit tudott a nagy műveletről, amennyit és amikor okvetlenül tudnia kellett. Ezt a titoktartást a kancellár kifogásolta, holott az nagyon helyes volt. A katonának nem kell mindent tudomására hoznia a polgári vezetőknél, mert akkor a nagy tervek sikere alapján megrendül, tudniillik — a titoktartás...

*Miksa herceg* különben teljesen magáévá tette az eszmét. Az 1925. évi müncheni nagy pör folyamán a következő vallomást tette:

— Ha a sikert kivívjuk, ami vezetésünk, a legénység kiképzése és hadianyagunk kiválósága folytán nem volt lehetetlen, akkor a súlyos helyzetben levő szárazföldi hadseregünk és a napról-napra jobban türelmetlenkedő anyaország hatalmas lelkesítő erőt kapott volna a további kitartáshoz. Flottánk győzelme a forradalmat és a lealázó megadást 1918 november 9-én és 11-én úgyszólván lélektani lehetetlenséggé tette volna. De ha tengeri haderőnk dicsőséges vereséget szenved is, ha tehát utolsó útja halálút lett volna, a vállalkozás katonai és politikai célszerűsége mégsem vonható kétségbe...“

Valóban így van! Ha a német flotta a dicsőséges küzdelemben elpusztul, ez tisztességesebb lett volna, mint az, ami később történt, hogy azután a hajókat *Scapa Flow*-nál harc nélkül kellett átadni az ellenségnek, azazhogy: a hullámoknak!...

*Scheer* tengernagy a vállalkozás sikere elé a legszebb reménnyel tekintett. Október 28-án kellett volna annak megkezdődnie.

Azonban ekkor kitört a működő flottán a forradalom és ez elröbölt azt a lehetőséget a német fegyverektől, hogy a hazáért még egy utolsó, dicsőséges harcot vívjanak. *Miksa herceg* ezt mondja a haditerészet forradalmáról:

— A flotta lázadói összetörték a nemzeti védelem gerincét!...

Midón a hajórajok október 28-án parancsot kaptak, hogy *Schil-*

*lingreede-nél, Wilhelmshafen* közelében gyülekezzenek, nagy kihágások történtek és a matrózok az engedelmességet megtagadták. Ezért a vállalkozás megkezdését 30-ikára kellett halasztani. Azonban a lázadók ekkor sem engedelmeskedtek. A hajók befűtésére és a horgonyok föl-szedésére vonatkozó parancsokat nem teljesítették. Így tehát az egész vállalkozást meg kellett szüntetni, mivel a lázadást elfojtani immár nem lehetett.

A forradalmi elemek a helyzet uraivá lettek. *Kiel* az ő kezükbe került és a hadihajókra felröpültek a vörös zászlók. Azok a kísérletek, hogy a fölkelést *Kiel*ben elfojtsák, sikertelenné vált. A mozgalom fokozatosan kiterjedt *Hamburg, Bremen, Lübeck, Cuxhaven* városokra is. November 7-én már *Hannover* is a lázadóké lett.

A tengerészlegénység kisebb-nagyobb csoportjai vonaton és teherautókon Németország északnyugati részeibe siettek, ott a városokban munkás- és katonatanácsokat szerveztek és a hatalmat magukhoz ragadták. *Magdeburg, Lipcse, Drezda, Braunschweig, Frankfurt* és november 8-án *Köln* szintén kezükbe került.

Ettől a matrózlázadástól függetlenül, november 7-én *Münchenben* forradalom tört ki és 8-án gyorsan elterjedt Bajorországban.

*Berlin*, miként *München*, külön forradalmi fészket alkotott, amelyben a matrózok csekély mértékben szerepeltek. A független szociáldemokraták pártvezetősége november 9-ikére kiadta a jelszót a fölkelésre és az általános sztrájkra. A Spartakus-szövetség viszont felforgatást követelt. A fölkelést a radikális csoportok tervszerűen szervezték. A többségi szocialisták vezetői kezdetben még várakoztak, de a döntő pillanatokban ők is csatlakoztak a forradalomhoz.

A destrukció győzelme *Berlin*ben döntő volt. A forradalom most már gátat nem ismerve terjedt szét a birodalomban.

A flottának váratlan lázadása és a forradalmi mozgalomnak *Kiel*-ből történt gyors terjedése a destrukció teljes győzelméig csak azért volt lehetséges, mivel a forradalom talaját a szárazföldi és a tengeri haderőben és az anyaországban is már régóta és alaposan előkészítették. A működő hajóhadnak október 28-ára tervezett nagyszabású offenzívája csak külső alkalmul szolgált a forradalom kitörésére.

A vizsgáló bizottság később megállapította, hogy a matrózok és fűtők forradalmi szervezetét a hatóságok 1917-ben megtörték. Az 1918. évi forradalom kitöréséről a következőket jelentette:

„Egyes hajók legénységének engedetlensége 1918 őszén elsősor-

ban onnan származott, hogy az illetők lelkileg már összetörtek és a szárazföldi mozgalom őket magukkal ragadta. Azt hitték, hogy még a diadalmas tengeri csata sem változtathat a háború kimenetelén és így a flottát már csak a tekintély megóvásáért dobnák harcba. Azt is hitték, hogy *Miksa badeni herceg*, kancellár nem helyesli a flotta tervezett vállalkozását. Az volt a nézetük, hogy bármely hadivállalkozás lehetetlenné teszi a fegyverszüneti tárgyalásokat. Mindezekből arra a meggyőződésre jutottak, hogy most már nincs értelme életük kockáztatásának. Természetes, hogy a legénységnek ezt a meggyőződését kívülről erősítették és támogatták. A legfelsőbb hadvezetőségnek azt a kérését, hogy a fegyverszüneti tárgyalásokat indítsák meg, a legénység mint a háború befejezését tekintette.“

A vizsgálóbizottság nagyon óvatosan fejezte ki magát és kerülni igyekezett annak határozott bevallását, hogy *a forradalom első és legfőbb oka a politikai izgatás volt...* Ez azonban nem változtat semmit azon a gyalázatos tényen, hogy a katonák az ellenség előtt vonakodtak harcolni és arról vitatkoztak, vajjon az előjárók által elrendelt haditevékenység biztat-e sikerrel és politikai tekintetből célszerű-e?

### A német forradalom

Ha figyelembe vesszük, hogy a német népet az éhség, a propaganda és a pacifizmus állandó hirdetése lélekben összetörte, és hogy a haderő már kifáradt és ezt is megmetyélyezték a hátsó területekből származó fertőző izgatások, akkor természetesnek tűnik föl, hogy a flotta és az anyaország felforgató mozgalma a szárazföldi hadsereg körében is lábra kapott és gyorsan el is terjedt.

November 9-ike kínos emlékezetű nap volt *Spa*-ban, a német legfelsőbb hadvezetőség székhelyén. *Vilmos császár*, midőn 8-án meghalt, hogy Németországban nyugtalanságok történtek, a szárazföldi haderő vezérkari főnökének parancsot adott olyan hadművelet előkészítésére, amelynek célja a fölkelés elnyomása lesz. *Hindenburg* tábornagy és *Groener* altábornagy, az első vezérszállásmester azonban azt jelentették, hogy ez a vállalkozás kilátásnélküli. November 9-én azt is jelentette *Groener*, hogy a hírek szerint a Rajna vonala, a vasúti hidakkal együtt, valamint a folyómenti raktárak is már a fölkelők kezében vannak, tehát a hadsereg élelmezése veszélyben forog. Különben is a sereg élelmi- és lőszerkészlete csak 4–6 napra elégséges. A hadtápcapatok teljesen megmetyélyezettek és maga a tábori

haderő is a bomlás jeleit mutatja. Az otthoni csapatok tökéletesen megbízhatatlanok.

Ilyen szomorú jelentések után a császár nem kívánta többé parancsainak végrehajtását, mivel a polgárháborút okvetlenül ki akarta kerülni, ellenben csapataival békésen óhajtott az anyaországba visszatérni. Azonban *Groener* tábornok ezt is kétségesnek tartotta, mivel a hadsereg már nem állott többé császára mögött!

A német többségi szocialisták pártvezetősége november 7-én felhívta *Scheidemann Fülöp* államtitkárt, hogy a háborús-kormányban — egyebek között — követelje másnap délig a császárnak a trónról és a trónörökösnek a trónöröklés jogáról való lemondását. Ezt az ultimátumot később elhalasztották a folyamatban levő fegyverszünet befejezéséig.

Másnap, november 8-án Berlin is megmozdult és 9-én már forradalmi lázban állott a székesfőváros. A császárt Berlinből egyre többször és mindig erősebben arra kényszerítették, hogy mondjon le, mert különben a polgárháborút kikerülni nem lehet. A frontról sürgősen *Spa*-ba hívtak sok tábornokot és törzstisztet, akikkel a legfelsőbb hadvezetőség tanácskozott. Ezek valamennyien megerősítették, hogy a hadsereg fáradt és tovább harcolni nem akar. De a hazája ellen sem nyomul, még akkor sem, ha maga a császár áll a csapatok élére. Békét kíván minden áron és azonnal.

*Vilmos* császár, minthogy őt a haza és a hadsereg is elhagyták, elhatározta, hogy leteszi a császári koronát, azonban mint Poroszország királya tovább is uralkodni szándékozik.

Időközben azonban az események vihara egyéb eredményt hozott.

November 9-én a hadikormány *Miksa herceg* kancellár elnöklete alatt éppen ülést tartott, midőn komor hírek érkeztek hozzá. A főváros belső részei felé tüntető munkástömegek vonultak. Berlinnek helyőrsége, főképpen pótalakulások, hozzácsatlakoztak a forradalmi mozgalomhoz. Ilyen helyzetben *Miksa herceg* nem várta meg azoknak a tárgyalásoknak befejezését, amelyek a császár lemondásával foglalkoztak, hanem *kihirdette Vilmos császárnak a trónról és Vilmos trónörökösnek a trónöröklés jogáról való lemondását*. Egyúttal azt is elhatározta a kormány, hogy a tüntetőknek és forradalmároknak fegyverrel ellenállani nem szabad. Különben ilyen tartalmú parancsot már előbb adott maga a főváros katonai parancsnoka, mindenestre azért, hogy a polgárháborút kikerülje.

*Igy tehát a német katonai parancsnokságok és polgári hatóságok, az ellenállás megkísérlése nélkül megadták magukat a forradalomnak.*

A német haderő legfelsőbb hadura erélyesen küzd ama kényszerítés ellen, hogy seregeit elhagyja. Mivel azonban őt a kormány, a nép, sőt éppen a haderő is elhagyta, most már maga is meggyőződött arról, hogy hazájában nincs többé maradása.

*November 10-én hajnali 5 órakor kigördült az udvari vonat Spa pályaudvaráról, hogy Vilmos császárt Hollandiába vigye.*

*A német császárság — megszűnt . . .*

Vilmos trónörökös felajánlotta szolgálatait az új kormánynak, valamint azt is, hogy készsággel hazavezeti a csapatokat. Azonban a kormány elutasította ezeket az ajánlatokat s ezért *a trónörökös is követte atyja példáját.*

A császár utolsó parancsát *Hindenburg* tábornagyhoz intézte. Meghagyta neki, hogy vezesse haza a haderőt. Az ősz tábornagy így jellemzi a leköszönés hatását:

„A legerősebb háborús és politikai feszültség közepette vesztette el a német haderő legbensőbb összetartó erejét. Többszázezer hűséges tiszt és legény alatt megmozdult érzelmük és gondolkodásuk alapja. A legsúlyosabb benső összeütközések jelenségei mutatkoztak. Azt véltem, hogy ezeket az összeütközéseket sok derék katonának lelkében megoldani segíték, ha arra az útra térek, amelyet nekem császárom akarata, hazám és a hadsereg iránti szeretetem és kötelességérzetem mutattak. *Helyemen maradtam . . .*“

*Scheidemann Fülöp november 9-én délután 2 órakor a birodalmi gyűlés palotájának lépcsőzetéről kihirdette a köztársaságot. Miksa bajor herceg kancellár átadta hivatalát Ebert Frigyes képviselőnek, az egykori nyergesiparosnak és későbbi lapszerkesztőnek. Ebert tehát kancellár lett, majd a népbiztosi kormány élére állott, sőt 1919 február 11-től kezdve a német birodalom elnöke is volt . . .*

A tulajdonképpeni harcoló csapatokat, bármennyire kimerültek voltak is, a vezetők általában még a kezükben tartották, annyira, hogy azok az utolsó pillanatig még harcolni is képesek maradtak. Azonban a hátrább beosztott híradó-, gépkocsizó- és repülő-alakultak, valamint a magasabb parancsnokságok törzsei, a póttettek, különösen pedig a hadtápcsapatok körében a rend és fegyelem kötelekei teljesen felbomlottak. A szétugrasztottak, a bújkálók és a szökevények ezrei csatla-

koztak az általános zavargáshoz. Az engedelmességet mint túlhaladott dolgot tekintették. Borzasztó képet mutattak a front mögötti területek. Ezekre mindenki csak elszörnyűködéssel gondolhat vissza, aki azokból egyet-kettőt látott.

Ami azokban a szörnyű napokban a Kelet és Nyugat megszállt területein történt, a lengyelek, belgák, franciák és más idegenek szemeláttára, az mindörökké szégyenfoltja marad a német névnek... Ezt maga *Helfferich Károly*, Németország egykori alkancellárja írja, a *Der Weltkrieg* című nagy műve III. kötetében, az 569. oldalon.

A német forradalomnak legszomorúbb és egyúttal legostobább találmánya az orosz minta alapján szervezett *katonatanácsok* voltak. Ezek nevetséges fontoskodással ragadták magukhoz az addigi parancsnokságok jogait, anélkül, hogy ahhoz a legesekélyebb képzettségük és ismeretük lettek volna.

*Hindenburg* tábornagy valóban megmaradt annál a súlyos felelősségű elhatározásnál, hogy nem hagyta el helyét. Ezzel azonban megakadályozta a *harcoló* haderő teljes felbomlását. Ezért a németek mindig hálásak lehetnek neki.

A bolsevizmus megakadályozása végett azonnal kapcsolatba lépett az új kormánnyal, sőt annak rendelkezésére bocsátotta magát. Hogy azonban a katonatanácsok hatalma megtöressék, szükséges lett volna ellenük azonnal megalakításuk alkalmával kérlelhetetlenül föllépni. Ez azonban az akkori felforduláskor lehetetlennek bizonyult, mert a hadseregnek ama parancsnokságai, amelyek a katonatanácsokat szétkergetni és tagjaikat elfogni akarták, ehhez nem kapták meg az engedélyt. Az erre vonatkozó parancsuk így hangzott:

„A német nép egyénei ellen csak végszükség esetén, vagy községes gaztett megtorlására, vagy a fosztogatás és rablás megakadályozása végett szabad fegyvert használni. *A megalakuló munkás- és katonatanácsokkal barátságos módon meg kell egyezni.*“ Sőt ezt a parancsot azzal is kibővítették, hogy minden csapatnál *bizalmi tanácsokat* is szervezni kell, amelyeknek tanácsadó szavuk lesz az élmezőny, szabadságolás és a fegyelmi fenytések alkalmazásánál. Ezzel tehát a tisztek addigi jogait rendkívül érzékenyen csorbították.

December 1-én a tábori hadsereg katonatanácsai nagy gyűlést tartottak Ems-fürdőben, ahol már *a radikális irány győzött* s a tanácsok jogai ennek alapján kibővítették.

A forradalom valósággal hátulról döfött tört a kötelességét mindig hűen teljesítő derék német hadsereg kemény gerincébe...

## A monarchia csapatai az olasz fronton

Az 1918. évi júniusi csata balsikere megrendítette az olasz harc-téren küzdő csapatok erejét. Nemcsak anyagi, hanem erkölcsi tekintetben is nagy volt a megrendülés, mert az anyaország már nem tudta anyagi téren táplálni a seregeket és mivel az orosz mótely egyre erősebben beszívárgott a front lelkébe is.

Július és augusztus valóságos éhség hónapok voltak. Sok nap mult el, hogy a katona sem húst, sem pedig zsírt nem látott. Egy parancsnokság az alárendelt katonák átlagos súlyát 50 kilogramban jelentette . . .

A ruházat még nyomorúságosabb képet mutatott. Ha valakinek egy jó rend fehérneműje volt, azt már jómódúnak tekintették. Sok katonának csak kar- vagy hátnélküli inge és csak félszárú alsónadrágja volt. Súlyos betegen szenvedő maláriabetegek meztelenül feküdtek a pusztá földön, amíg egyetlen ingük kimosás után megszáradt. Az egyenruha és a bakancs rossz anyagból készült és mint a papiros, gyorsan szétmállott. Egyenruhát különben is már csak a legelső vonalakban szolgálók kaptak, már a hátrábbi alakulatok gyakran csak fehérneműben látták el a készülségi és egyéb szolgálatokat. Azok a tiszték, akik szabadságra távoztak, igen gyakran kölcsönként ruhadarabokkal egészítették ki öltözetüket.

A pótlás rendkívül csekély mértékű volt. A rosszul táplált embereket a malária és később a spanyol nátha megtizedelte. Egy-egy alosztály állománya alig haladta meg az ötvenet.

Természetes, hogy a fizikai tekintetben gyenge szervezet nagyon könnyen fogékony a lelki behatásokra. Már pedig ilyenek egyre fokozódó mértékben jelentkeztek, mert az anyaországban *a nemzetiségi és a szocialista izgatások* mindig erősebbekké váltak.

A lelki behatások tehát a fronton napról-napra jobban érvényesültek, hiszen a frontot a nagyrészt már megmétélyezett hátsó terület táplálta.

Azonban meg kell állapítanunk, hogy mindezen sajnálatos jelenség ellenére sem rendült meg a délnyugati arcvonal harcok szelleme. Az ottani katonák a venéziai és a Tonale-hágók körüli harcokban, 1918 augusztus és szeptember folyamán, még kifogástalan hősiességgel teljesítették kötelességüket. Velük szemben már nemcsak olaszok, hanem franciák és angolok is fölléptek.

Az október 5-iki békeajánlatot követő belső nyugtalanság a had-

seregfőparancsnokságot a legnagyobb aggodalommal töltötte el, annál is inkább, mivel híreket kapott, hogy az olaszok nagy támadásra készülnek a venéziai frontrész ellen. Már a fegyverszüneti ajánlat is megbénította a harcos szellemet, mert természetes, hogy a harcoló katonák önként kérdezte, miért lövesse magát föbe, ha holnap már úgyszólván vége lesz a háborúnak és a harcnak semmi célja sincs? A hivatásos tisztok és altisztek pedig azért aggódtak, mi lesz velük, ha megvalósul *Wilsonnak* az általános leszerelésre irányuló javaslata?

A hadseregfőparancsnokság mindent elkövetett, hogy a csapatokban a harcoló kedvet fentartsa. A kedvezőtlen híreket, amennyire lehetséges volt, távol tartotta tőlük. *Azonban, mint a bomba, úgy csapott le október 17-ike után a császárnak a manifesztuma, amelyben Ausztriát föderális állammá alakítja át.* Arz báró, a vezérkar főnöke, nem mulasztotta el javasolni, hogy *ne adják tudtul* a hadseregnek ezt a császári kiáltványt, mert az megrendíti a frontot, azonban az osztrák belpolitikai szempontok előtt meg kellett hajolnia és így a manifesztummal együtt kiadott hadsereg- és hajóhadparancsot mégis kihirdették.

Ennek kínos hatása volt. Sokan voltak, akik a manifesztumban és a hadparancsban — felülről lefelé haladó forradalmat láttak, amelyet már lefelé haladásában feltartóztatni nem lehet.

Ugyanabban az időben történt, hogy *Tisza István gróf* — 1918 október 17-én — a magyar országgyűlésen kijelentette, hogy a háborút elvesztettük. Ez a kijelentés mint a szélvész terjedt el a haderő soraiban és ott szörnyű megdöbbenést keltett, bár általában mindenki sejtette, hogy a további küzdelem immár hiábavaló. Természetes, hogy a magyar csapatok nemzeti hadsereget, nemzeti védelmet kívántak és sürgették, hogy szállítsák őket haza, a magyar határok megvédésére.

Ilyen aggasztó helyzetben a hadseregfőparancsnokság minden törekvése arra irányult, hogy az olaszok támadását megakassza. Egyúttal attól is tartott, hogy *Wilson* jegyzéke alapján az osztrák és magyar csapatoknak is ki kell üríteniök a megszállt területeket. Ez azonban rendkívül veszedelmes művelet lett volna, mert nem lehetett előrelátni, vajjon a visszavont seregek — megállanak-e a határokon?

*Károly* király és császár ebben a nyomasztó helyzetben a pápa közbenjárását kérte, hogy az olaszokat tartsa vissza a támadástól, hiszen a békeajánlat már október 5-én megtörtént. Azonban a megkeresés csak akkor érkezett Rómába, amikor az ellenség már meg is indította az offenzívát. De a pápa közbelépésétől különben sem lehetett sem-

mit remélni. Hiszen már *XV. Benedek* intervenciója is hiábavalónak bizonyult 1917-ben. Az olaszok támadását semmiféle földi hatalom föl nem tartóztathatta. Ugyanis ők tizenkét véres csatában vereséget szenvedvén, az utolsó órában minden erőfeszítésükkel arra törekedtek, hogy a béketárgyalásokhoz bizonyos diadal kivívása után üljenek le. Így erősebb jogcímet alkothattak arra, hogy az „Italia irredenta“ eszméjét valóban megvalósítsák. De tekintélyük a délszlávokkal szemben is megkövetelte a sikeres harcot.

Elérkezett 1918 október 24-ike, éppen a Tolmein-Karfreit-i dicsőséges áttörés évfordulója. Megkezdődött az ellenség nagy támadása. A Hétközség fensíkján, azután a Brenta folyótól keletre elterülő hegységben és a Piave folyónál olaszok, franciák és angolok törtek a magyar és osztrák védővonalakra.

A Habsburg-uralom alá tartozó seregek utolsó küzdelmüket vívták 1918 késő őszen...

### Harcok a Veneziai alpokban

Az olaszok az 1918. évi júniusi csata után folyton készültek, hogy az osztrák és magyar csapatokat megtámadják. Alapos megfontolás után kezdetben a főtámadás helyét a frontnak ama pontja ellen szándékoztak irányítani, ahol a Piave-vonal a hegységi vonallal találkozik és ahol a front megtörik. Itt akartak éket verni az ellenség arcvonalába, hogy azután azt mindkét oldal felé felgöngyöljék. Nem siettek a támadással.

*Diaz Armando Vittorio* tábornagy csak szeptember 25-én határozta el, hogy a támadásra vonatkozó intézkedéseket kiadja.

Treviso és Oderzo között, valamint Bassano környékén négy hadsereget összpontosított: a 10-iket *Cavan* angol tábornok alatt, a 8-ikat, melynek parancsnoka *Caviglia* olasz tábornok, a 12-iket *Graziani* francia tábornok alatt és *Giardino* olasz tábornok 4-ik hadseregét. *Diaz* haderőcsoportja összesen 51 olasz, 3 angol, 2 francia és 1 csehszlovák hadosztály, továbbá 1 amerikai ezred. Mind összesen körülbelül 850 zászlóalj. Az áttörést 22 elsőosztályú hadosztálynak kellett végeznie, 2000-nél több löveggel. A második és harmadik lépcsőben 19 olasz hadosztály állott, több csehszlovák alakulással; közülök 9 hadosztályt a 9. hadseregbe vontak össze *Morrone* tábornok alatt.

Ezzel a nagy erővel szemben az osztrák-magyar csapatok vonala csekély eltérésekkel ott vonult, ahol az 1918. évi júniusi csata folya-



Vitéz nagybányai Horthy Miklós, Magyarország kormányzója  
(Szekely Aladár felv.)



Vitéz nagybátyai Horváth Miklósné, Magyarország kormányzójának neje

(Szekeley Aladár felv.)



Összelőtt tank

(Hadi Múzeum)



Drótkötélpálya

(Hadi Múzeum)



*Vártűzér megfigyelő tiszt*

(Hadi Múzeum)



*Harmincöt cm. kaliberű olasz gránát feje*

(Hadi Múzeum)

mán. Tirolban, a svájci határtól a Brenta folyóig *József főherceg* haderőcsoportja állott. Midőn a királyi hereget a kötelesség elszólította csapaitól, akkor ezt a frontrészt *Krobotin* tábornagy vette át. Tőle balra a Brenta és az Adriai-tenger között *Boroevics* tábornagy volt a fővezér. Ugyanis átvette szeptemberben a Brenta és a Piave folyók közötti „Belluno-seregcsoport” parancsnokságát is, mely *Goglia* tábornagynagy közvetlen vezetése alatt állott.

A magyar és osztrák erők 1918 október közepén 57½ hadosztályban legfeljebb 300.000 főből állottak. Élelmezési állományuk mintegy másfélmillió volt. Mivel azonban a hadosztályokban a szabványos 13 zászlóalj helyett csak 10—11 zászlóalj volt, az egész erő a támadó ellenségnél legalább 200 zászlóaljjal gyengébb volt. Ebből az egyszerű megállapításból látható, mennyire nem volt helyes *Diaz* tábornagynak az az állítása, hogy a védő erősebb volt a támadó félnél.

A támadás területén 42 ellenséges hadosztállyal szemben 31½ magyar és osztrák hadosztály állott; közülök 18 az első vonalakban. Ez az aránylag csekély erő volt köteles a nagy támadás minden viharát felfogni, holott már láttuk, minő nyomorúságos állapotban volt a sereg minden embere és lova...

A támadás első próbálkozása október 11-én történt a *Hét Község Fensíkján*. Magyarok, németek, szlovének, sőt olaszok is vitézül harcoltak az ellenséggel szemben. Csak a Monte Sisemol veszett el, de azt is gyorsan visszafoglalták a franciáktól a derék csapatok.

Időközben nagy esőzések voltak, amelyek miatt az olasz harctér folyói rendkívül megáradtak. Ezért a főtámadás, amelyet *Diaz* kezdetben október 16-án óhajtott megkezdeni, elhalasztott. Ez a halasztás nagyon kedvező volt a támadókra nézve. Az események, kapcsolatban az orosz bolsevizmus lassú terjedésével, a testben és lélekben meggyötört katonákat nagyon lehangolták és így azt lehetett várni, hogy az ellenséggel szemben semmi ellenállást sem fognak tanusítani.

De — nem így történt! A monarchia katonái, akiknek akkor már tulajonképpen nem volt hazájuk, mert hiszen nem tudhatták, mely ország kötelékébe fognak — holnap tartozni, a régi vitézség ragyogó erényeivel küzdöttek...

*Diaz* immár érkezettnek látta az időt a kedvező sikert ígérő támadásra.

Ennek főíránya *Vittorio* volt. Hogy azonban a támadás mindenestre sikerüljön, az olasz fővezér a Brenta és a Piave közötti front-

részt óhajtotta megrendíteni. Október 24-én hajnali 4 órakor csapott le a pergőtűz a védők vonalaira és 7 órakor előtörték a rohamozó gyalogsági hullámok is. Minden támadó harcos azt várta, hogy könnyen áttöri a védők vonalát; azonban hiába! A borzalmas rohamok nem sikerültek. Ismét csak a Monte Sisemol került az ellenség kezére, de 25-én ezt is visszafoglalták a franciáktól.

A Brenta és a Piave között négy napig tartott az emberfeletti küzdelem, amely semmiben sem különbözött a világháború addigi leg-súlyosabb csatáitól. A Monte Asolone, Monte Pertica, Solarolo, a Spinuccia sziklafala a borzalmas és véres küzdelem néma tanui. Szinte hihetetlenül hangzik, hogy a soknyeivű monarchia fiai, németek, magyarok, lengyelek, csehek, horvátok, szerbek, szlovének, tótok minden követ, barlangot, bokrot, fát határtalan vitézséggel és hősiességgel védtek. Pedig — csak a becsület lelkesítette őket, hiszen tudták, hogy a háborút megnyerni immár nem lehet... Tartalékok nélkül, kiéhezetten, lőszér hiányában állottak és küzdöttek a derék katonák. A harc ide-oda hullámzott. Ha el is vészett valamely hegyesúcs, az ellentámadás ismét visszaszerezte azt a védők birtokába. Egyedül a Monte Pertica volt az a magaslat, amelyet 27-én, többszörös csere után, végül mégis az ellenség mondhatott magáénak. De — *csak ez volt az egyedüli siker*, amelyet *Diaz* katonái a maguk javára véglegesen írhattak...

Csaknem 96 órán át mindig azok a hősök harcoltak, akik a legelső rohamot felfogák. Nem volt tartalék, nem lehetett őket másokkal pótolni. Csak akkor hagyták el helyüket, ha a halál kiütötte kezükből a fegyvert, vagy súlyosan megsebesültek, vagy ha végül a fáradság és a betegség harcképtelenné tette őket...

Sajnos, a tartalékok soraiban már nem uralkodott ez a valósággal felmagasztosító szellem...

## Vittorio Veneto

*Vittorio Veneto!*...

A Veneziái Vittorio mintegy 25.000 lakosú város nemcsak azért nevezetes, mert főtemplomának oltárképét *Tizian* festette és mert a nevét *Viktor Emánuel* királytól kapta, hanem azért is, mert *ennél a városnál dől el az 1914—18. évi nagy háború legutolsó csatája*. Ezért „Vittorio Veneto“ mint dicsőséges fogalom él az olasz nemzet lelkében, de ez a név minden magyar szívet fájdalmas dobogásra készítet...

Október 24-én délelőtt az angol 10. hadsereg részei az Isonzo-

hadsereg előőrseit a piavementi Papadopoli-szigetnél visszaszorították. Azután két nap szünet következett. Az entente csapatainak nem volt sietős a támadás, mert az idő az ő előnyükre dolgozott. A forradalom egyre jobban kezdte hatását éreztetni a védők körében.

A főtámadás október 26-án kezdődött. Egy-egy angol, francia és olasz hadosztály tört a Piave-front ellen. Október 27-én korán reggel az angolok Papadopoli szigeténél áttörték a védők állásait. A magyarok és a délszlávok nem bírták feltartóztatni az előtöréseket, a bedobott tartalékok már nagyrészt megtagadták az engedelmséget. Délig 12 km. szélességben és 4 km. mélyen törték át a vonalakat az angolok. Tőlük délre az olaszokat a védők visszaverték. *Hadfy Imre gyalogsági tábornoknak, főképpen magyar honvédekből álló XXIV. hadteste mint az acélfal állott az ellenség előtt.* A franciák és angolok Vidor község-nél szintén hiába igyekeztek a vonalakat áttörni. Ellenben az olaszok a Montello-hegytől északra a honvédlovasságot megrendítették és frontját 10 km. szélességben és 2 km. mélységben át is törték. Ez magában véve még nem volt nagy szerencsétlenség, mivel a 34. magyar hadosztály a harctérre érkezett és megállította az ellenséget. Azonban a magyar 24. vadászszázalaj a maga elhatározásából visszatért, mivel az olasz harctéren nem akart többé harcolni. Ezt a példát fokozottabban követte a cseh 30. lövészezred, amely fel is lázadt. A forrongás azután mint a futótűz terjedt tovább.

Ezek a sajnálatos jelenségek mégsem rendítették meg a két hadseregparancsnoknak azt a reményét, hogy a helyzetet sikerül megmenteniök. *Schönburg herceg*, a 6. hadsereg parancsnoka, nagyobb erőt vont össze, amelynek a következő napon, október 28-én már hatásosan működnie kellett volna. Azonban ez nem történt meg, mivel az Isonzo-hadsereg ellentámadásra induló részeit az angolok és az őket követő olaszok szünet nélkül támadták és úgyszólván felőrölték. Hiába lépett közbe a 8. lovashadosztály, a front átszakított része többé bezárható nem volt. Ellenben a Montellóval szemben védekező Hadfy-hadtest az ellenségnek minden átkelő kísérletét megghiúsította. Ámde ekkor már dél felől egy olasz hadtest tört a magyar hadtest balszárnya ellen és ugyanakkor a XXIV. hadtesttől északra is nagyobb ellenséges erők nyomultak a Piave északi partján általában kelet felé előre. *Schönburg herceg* ellentámadó csoportja még össze sem volt gyűjthető, mivel a csapatok nagy része már megtagadta az engedelmséget. Ezért a herceg arra kényszerült, hogy a XXIV. magyar hadtestet október 27/28-án éjjel Conegliano községtől nyugatra visszarendelje.

Október 28-án *Boroevics Szvetozár tábornagy*, haderőcsoportparancsnok ezt táviratozta a hadseregfőparancsnokságnak:

„...Csapataink ellenálló ereje feltűnően megbénul, annál is inkább, mivel az engedelmességet megtagadó ama kötelékek száma, amelyek a császári manifesztumra, Lengyelország, azután a magyar, cseh, tót és délszláv állam függetlenségére hivatkoznak, aggasztó módon növekedik. Nincsenek eszközeink, hogy őket engedelmességre szorítsuk.“

A szövetséges ellenség 28-án ismét tovább nyomul előre. Október 29-én *Boroevics* vonalait Conegliano községtől délkeletre ismét áttörték a szünet nélkül támadó csapatok. *Ellenben Hadfy hadteste úgy tartotta magát, mint a szikla a tengerben.* Hiába! Már nem segíthetett még a legerélyesebb ellentámadás sem, amit különben sem lehetett megszervezni.

A hadseregfőparancsnokság 29-én este 7 óra 30 perckor parancsot adott, hogy a csapatok Venezia tartományt fokozatosan ürítsék ki. Midőn ez a parancs *Boroevics*hez érkezett, akkor ennek seregei már a teljes visszavonulást végezték. *Az olaszok 29-én este bevonultak az elhagyott Conegliano és Vittorio városokba...*

A magyar és osztrák 6. és Isonzo-hadsereg október 31-én a Tagliamento folyó mögé vonultak vissza. A visszavonuláskor több heves utóvédharc származott. Az Asolone-hegy környékén harcoló csapatok csak október 30/31-én éjjel hagyták el állásaikat, anélkül, hogy az ellenség zavarta volna őket. A tüzerek a legutolsó lövésig kitarítottak lövegeik mellett, azután ezek nagy részét felrobbantották, mivel a visszaszállításra ló- vagy egyéb szállítóeszköz hiányában gondolni sem lehetett.

Október 31-én az olasz 4. hadsereg alpini-katonái bevonultak Feltre városába, a következő nap reggelén az olasz 8. hadsereg éle Bellunóba érkezett.

A *Hétközség Fennsíkján* álló seregcsoport az említett idő alatt meglehetősen nyugodtan várhatta az eseményeket, mert az ellenség támadása megkímélte azt. Azonban a csoportparancsnokság, amelynek székhelye Bozen városában volt és melynek élén *József királyi herceg* eltávozása után *Krobatin Sándor báró* tábornagy állott, egyéb tekintetben mégis keserű napokat élt át...



# Ausztria-Magyarország össze- omlása

## Wilson válasza után

Amint már leírtuk, Ausztria és Magyarország, Németország és Törökország az általános fegyverszünet megkötésére és a béketárgyalások megkezdése céljából *1918 október 5-én Wilson elnökhöz fordultak*. Kijelentették, hogy a tanácskozások alapjául elfogadják az elnöknek 1918 január 8-án a kongresszushoz intézett üzenete 14., valamint az 1918 február 12-iki beszéde 4. pontját.

Erre a jegyzékre *Wilson* elnök egyelőre csak Németországnak válaszolt, amellyel azután még néhány jegyzéket váltott. Az Unio elnöke az Osztrák-magyar monarchiának *1918 október 18-iki keltezéssel a következőképpen válaszolt*. A választ *Wilson* a washingtoni svéd követ útján a svéd külügyminiszterhez intézte, akitől a jegyzék Bécsbe október 21-én érkezett.

Ama 14 fetétel között, amelyeket az elnök január 8-án formulázott meg, szerepelt a következő:

„Ausztria és Magyarország népeinek, amelyeknek helyzetét a nemzetek között megvédenek és biztosítottnak kívánjuk látni, meg kell adni az autonóm fejlődés legszabadabb lehetőségét.

Mióta ez a mondat leíratott és az Egyesült-Államok kongresszusa előtt elhangzott, *elismerte az Egyesült-Államok kormánya, hogy a cseh-szlovákok és a német, valamint az osztrák és magyar birodalom között háborús állapot van és a cseh-szlovák nemzeti tanács de facto hadviselő kormány, amely föl van ruházva a megfelelő autoritással arra, hogy a cseh-szlovákok katonai és politikai ügyeit vezesse*. Elismerete továbbá a legmesszebbmenő módon *a jugoszlávok nemzeti szabadságra való törekvéseinek jogosságát is*. Az elnök ennél fogva nincs már abban a helyzetben, hogy a népek pusztá autonómiáját ismerje el a béke alapjának, hanem kénytelen ragaszkodni ahhoz, *hogy ők, nem*

ő bíraskodjanak a felett, vajjon az osztrák és magyar kormány részéről minő akció fogja kielégíteni a népek aspirációit és fölfogását jogaikról és mint a nemzetek családjának tagjait megillető rendeltetésükről.

Fogadja, Uram, legnagyobb nagyrabecsülésem megújított kifejezését. *Lansing Róbert.*“

A csehek és délszlávok a legnagyobb örömmel fogadták a választ, amely nekik kétségbevonhatatlanul biztosította a legmerészebb álmaik megvalósíthatását is.

Ugyancsak október 21-én küldötték el a németek is válaszukat az Unió elnökének, amelyben az engesztelékenység szellemétől indítatva, teljesen alávetik magukat Wilson követeléseinek.

Október 21-ike körül még egy kellemetlen meglepetés érkezett a monarchia kormányaihoz és az addigi politikai helyzethez hű népeihez. Ugyanis a *délszláv nemzeti tanács* október 19-én Zágrábban ülést tartott. *Ebben kimondták az egységes, független délszláv nemzeti állam megalapítását, tekintet nélkül az állami vagy tartományi határookra.* Ennek az új nemzeti államnak proklamálása egyet jelentett Horvátországnak, sőt a délszlávok által lakott magyar részeknek Magyarországtól való elszakadásával. Az ülés még azt is kimondotta, hogy az osztrák császári manifesztumban a délszlávoknak biztosított államalapítási jogot nem veszi tudomásul és *előre elutasít a magyar részről érkező minden javaslatot*, legyen az bárminő természetű. Csak olyan délszláv államról akar tudni a nemzeti tanács, *amely magában foglalja az összes délszláv területeket, tekintet nélkül arra, hogy azok akkor Ausztriához, vagy a tágabb, illetve a szűkebb értelemben vett Magyarországhoz, vagy pedig a monarchia által közösen kormányozott területekhez tartoznak.*

A délszláv nemzeti tanács, melynek elnöke *Korosec*, alelnökei pedig *Pribicevics Szvetozár* és *Pavelics Antal* volt, állandóan Zágrábban tartózkodott.

A délszláv nemzeti tanács kimondotta azt is, hogy a horvátok igényt tartanak *Fiume* városra és kerületére is. Erre megmozdult *Fiume*. *Ossoinack* kijelentette, hogy *Fiume* — olasz város, tehát sohasem lehet a horvátoké. De arról hallgatott, hogy maradjon meg a magyar Szent Korona kötelékében . . .

*Wilson* elnök nagyon gyorsan válaszolt a németek jegyzékére. Már október 23-án megírta válaszáat, amely 24-én Berlinben ismeretes is lett. Ebben az Unió elnöke végre kijelentette, hogy hajlandó azokkal a kormányokkal, amelyek az Egyesült-Államok kormányával

szövetségben vannak, a fegyverszünet kérdésének megvitására. Ez azt jelentette, hogy *Wilson Woodrow* végre nem halasztgatja tovább a véres háború megszüntetésére vonatkozó intézkedések megkezdését.

*Október 24-én az osztrák-magyar külpolitika vezetésében személyi változás történt.* Ugyanis *Károly* császár és király elfogadta *Burián István gróf* lemondását és külügyminiszterré *Andrássy Gyula grófot* nevezte ki.

*Andrássy Gyula gróf* azzal a szándékkal vette át súlyos hivatalát, hogy a monarchiát, ha másként nem lehet, *külön béke árán is* megmenti. Különböző okok készítették erre a külügyi kormányt. Azokban a komor időkben már csak Magyarország mutatkozott alkalmasnak arra, hogy a roskadozó trónnak támaszt adjon, de itt is csak a gyors békekötés segíthette át a nemzetet a forradalom megrázkódtatásain. Ezekben a belpolitikai viszonyokon kívül nagyon fontosak voltak azok a hírek is, amelyeket a Ballplatz Svájból kapott és amelyeket részben maga *Andrássy* közvetlen forrásokból is meghallott. A hírek szerint Németország ügye rendkívül kedvezőtlen volt. A versaillesi legfőbb tanács elhatározta *Vilmos császárnak* és a *Hohenzollern-családnak* eltávolítását. A német nép, bárhogyan forduljanak is már a dolgok, rendkívül kemény békét kap, az országot megessonkítják és lefegyverzik. Ausztria-Magyarország, bármit tenne is, nem befolyásolhatja már Németország sorsát. Ellenben az a kérdés: akarja-e a monarchia, hogy ebben a sorsban osztozzék, ami egyet jelentene a nagy birodalom tökéletes felosztásával, vagy nem? Akarja-e, hogy ettől a felosztástól magát a legutolsó órában még megmentse? Ha igen, akkor azonnal szakítson Németországgal!

A svájei hírek szerint, amelyeknek teljes megbízhatósága talán sohasem lesz megállapítható, abban az időben Franciaországban meglehetősen nagy párt állott a monarchia mögött; ebben helyet foglaltak *Pichon, Tardieu, Berthelot, Briand, Denys Cochin*. De Londonban sem kívánták a monarchia felbomlását és ezzel Európának balkánizálását.

Nagyon valószínű, hogy ezek a hírek — legalább részben — a kitűnően szervezett *Northcliff-sajtó* csalogatásai voltak, azonban mégis bizonyos, hogy a hírek nem voltak alaptalanok. Hiszen október elején *Clemenceau* lapja megállapította, hogy a megalakítandó Jugoszlávia és Csehország, mint önálló államok, nem lehetnek életképesek.

Amíg *Wilson* válasza nem érkezett meg, addig a monarchia vezető köreinek nagy része hűséggel kitartott Németország mellett. Elhatározta, hogy az utolsó pillanatokig vele marad, vele küzd. Miután

azonban az Unió elnökének valósággal gúnyos és lealázó jegyzéke ismeretessé vált, a belpolitikai helyzet rohamosan rosszabbodott, mert a jegyzék nagyra növesztette a monarchia nemzetiségeit. Olyan tépelődő hangok hallatszottak, amelyek azokban az időkben teljesen érthetők voltak.

Vajjon mi haszna lehetne Németországnak abból a szövetségesből, amelynek népei nagyrészt már az entente táborában vannak? Mit várhat Németország attól a haderőtől, amelynek már nincs hazája és amely felbomlóban van? Vajjon helyes-e, hogy a monarchia, csak a szövetségi hűség megtartásáért, valósággal öngyilkosságot kövessen el? És vajjon nem figyelmeztette-e *Burián* már szeptember végén a német kormányt, hogy a monarchia nem bír és nem tud tovább küzdeni?

Ilyen tépelődő kérdések és komoly megfontolások után az új külügyminiszter *október 27-én* megbízta a stockholmi osztrák és magyar követet, kérje föl a svéd királyi kormányt, hogy az Amerikai Egyesült-Államok kormányának október 18-án kelt jegyzékére a következő választ nyújtsa át:

„Válaszul *Wilson* elnök úrnak az osztrák és magyar kormányhoz e hónap 18-án intézett jegyzékére és az elnök úr amaz elhatározásának megfelelően, hogy Ausztria és Magyarországgal külön tárgyaljon a fegyverszünet és a béke kérdéséről, az osztrák és magyar kormány tisztelettel kijelenti, hogy éppen úgy, mint az elnök úr korábbi megnyilatkozásaihoz, ahhoz a felfogáshoz is hozzájárul, amely legutóbbi jegyzékében Ausztria és Magyarország népeinek, különösen a cseh-szlovákoknak és a jugoszlávoknak jogairól foglaltatik.

„Mivel eszerint Ausztria és Magyarország mindama feltételeket elfogadta, amelyektől az elnök úr a fegyverszünetről és a békéről szóló tárgyalásokba bocsátkozását függővé tette, az osztrák és magyar kormány nézete szerint *e tárgyalások megkezdésének már semmi sem áll útjában*. Az osztrák és magyar kormány tehát késznek nyilatkozik arra, hogy *más tárgyalások eredményének bevárása nélkül* tárgyalásokba bocsátkozzék Ausztria és Magyarország és az ellenséges államok között való békéről, valamint *Ausztria és Magyarország összes frontjain nyomban életbelépő fegyverszünetről* és kéri *Wilson* elnök urat, hogy az erre vonatkozó előkészületeket rendelje el.“

*Andrássy* egyúttal külön táviratot menesztett *Lansing Róbert* államtitkárhoz, amelyben hangsúlyozottan kérte a fegyverszünet megindítására vonatkozó azonnali intézkedést — *Ausztria és Magyarország frontjain!*

A monarchia külügyi kormánya végül a *Lansinghoz* intézett távirat tartalmát azzal a kéréssel közölte október 28-án a francia, az angol, a japán és az olasz kormánnyal, hogy az abban foglalt javaslatához a maguk részéről is járuljanak hozzá és támogassák azt *Wilson* elnöknél.

A kockát tehát elvetették.

*Az Osztrák-magyar monarchia több mint négy évig tartó együttműködés, együttműködés után elszakadt Németországtól és külön békét ajánlott az ellenségnek.*

*Solf Vilmos* német külügyi államtitkár ugyancsak október 28-án válaszolt *Wilson* elnök legutolsó jegyzékére és válaszában sürgősen kérte a fegyverszünetre vonatkozó javaslatot...

*Károly* császárt és királyt rendkívül bántotta, hogy a súlyos ajánlatot meg kellett tennie. Már október 26-án este, midőn a *Wilsonhoz* küldendő jegyzéket aláírásra eléje terjesztették, táviratozott *Vilmos császárnak*, „hű barátjának“, hogy megokolja a különbékejavaslatot.

*Vilmos császár* másnap táviratban fejezte ki fájdalmas meglepetését. Tudatta, hogy a tárgyalások nem kedvezőtlenek, azonban azokká válhatnak, ha az ellenség megtudja, hogy a központi hatalmakat összekötő szálak szétszakadtak.

## Magyarország a forradalom kitöréséig

*Wekerle Sándor* miniszterelnök október 23-án lemondott és a király a lemondást másnap elfogadta. Azonnal szóbakerült *Hadik János gróf* megbízatása azzal a feladattal, hogy koncentrációs kabinetet alakítson minden párt bevonásával.

*Wekerle* lemondása után a forradalmi csoportok vezetői azt hirdették, hogy *Károlyi Mihály* az egyetlen ember Magyarországon, aki ezt még megmentheti. A demokrata grófban összpontosultak a Jászi-féle radikálisok, a szociálisták, a baloldali függetlenségi reményeségei. A szociálista és a radikális párt elhatározta, hogy megalakítja a *Nemzeti Tanácsot*, olyat, aminőt már a csehek, románok és délszlávok alakítottak.

A magyar Nemzeti Tanács az első tanácskozást október 23-án tartotta *Károlyi Mihály* palotájában. Másnap, amint a megalakulás híre elterjedt, azonnal hozzá csatlakoztak a galileista diákok és a lógós katonák, akik Budapesten bujkáltak. De még sok jóhiszemű ember is reménykedve igyekezett a Nemzeti Tanácshoz csatlakozni,

mert azt remélték, hogy az végre megkötheti az általánosan óhajtott békét és visszaadja az ország nyugalmát. A magyar nép legnagyobb része legfőljebb csak hírből ismerte *Károlyi Mihályt*, akit abban az időben úgy tekintettek, mint az ország hívatott megmentőjét.

Megmozdult az ucca is. A radikális egyetemi hallgatók tüntető körmeneteket rendeztek. A feloszlattott *Galilei Kör* és a *Márciusi Kör* — engedély nélkül — ismét megkezdték működésüket.

A *Nemzeti Tanács* intézőbizottsága október 25-én megalakult. Elnöke *Károlyi Mihály*; 19 tagja között *Hock János* és *Schwimmer Róza* is szerepeltek.

*Károlyi Mihály gróf* október 26-án este elkísérte a királyt Bécsbe. Ez azt látszott bizonyítani, hogy *Károlyi* személye, mint leendő miniszterelnöké az előtérben áll; döntés azonban nem történt, bár *Károly király* ugyanazon a napon számos más ellenzéki politikust fogadott kihallgatáson.

Azokban a napokban *József királyi herceg* is bekapcsolódott Magyarország politikai életébe. Erről a következő sorokban számolunk be.

A királyi herceg október 21-én telefonparancsot kapott Bozenben, hogy utazzék a királyhoz. A főherceg azonnal el is indult. Már megérkezésekor, október 22-én, érdekes esemény történt. Találkozott egy cseh mágnással, aki fölkerlte a főherceget, beszélje rá a királyt, hogy koronáztassa meg magát cseh királynak. A gróf Csehországot Morvaországgal és *Magyarországnak a tótok által lakott területeivel* együtt képzelte el. *József királyi herceg* felháborodva utasította vissza ezt a kérést és kijelentette, hogy annak a királynak, aki esküt tett arra, hogy Magyarország határait fegyverrel is épen fogja tartani és megvédelmezi azokat, nem javasolhatja az *esküszegést*. A cseh gróf leforrázva távozott, a királyi herceg pedig a Wartholz-kastélyban megjelent ifjú uralkodója előtt.

— Azért hívatlak — szólt a király, — hogy megkérdezzelek, átvennéd-e Délkeleten a védelmet és megmentenéd-e a helyzetet a Balkánon? Az Adria és a keleti Kárpátok között a parancsnokságot vállalnád-e? Tudom, hogy ez nagy követelmény, de te már sok nehéz helyzetben tudtál segíteni, sok helyzetet mentettél meg...

A királyi herceg határozottan felelte:

— Igenis Felség! Örömet, ha annak lehetősége egyáltalában megadatik, hogy a helyzetet jobbá tegyem. Ehhez mindenekelőtt *magyar csapatokra van szükségem*, amelyekért azután jót is állok. De

annyi csapatomnak mindenesetre kell lenni, hogy a megoldás lehetséges legyen, mert nem szeretnék csak azért odamenni, hogy ott felboruljak ötvenhónapi nehéz küzdelmek és becsülettel vívott háború után. Erre most a magyar csapatok nagyon hangolva vannak. Én az ottani parancsnokságot csak azzal a föltétellel veszem át, *ha Magyarországot magyar csapatoknak kell védelmezniök*. Az ott levő német-osztrák és nem magyarországi szlávok magyarokkal váltassanak fel, amíg nem késő!

*Károly király* elrendelte, hogy a királyi herceg mindezt tárgyalja le Gloggnitzon *Arz* vezérezredessel, a vezérkar főnökével is, majd a politikáról kezdett beszélni.

A főherceg a többek között ezeket javasolta uralkodójának:

— *Egy méter magyar talajt sem szabad átadni, akárhogy követeljük is, mert ezt a király koronázó esküjében fogadta meg*. Ha csak látszatát is keltené annak, hogy esküjétől eltér, el van veszve.

A főherceg a királyi kihallgatás után a vezérkar főnökével tárgyalt. *Arz Artúr báró* végre megígérte, hogy magyar csapatokat fogadni a főhercegnek. Ezután *József királyi herceg* az udvari különvonatban ismét kihallgatásra jelentkezett a királynál és jelentette neki, hogy — bízván *Arz* ígéretében — hajlandó a délkeleti főparancsnokságot elvállalni. Erre a fiatal uralkodó felállott, erősen reszkető kezét odanyújtotta a királyi hercegnek és így szólt:

— *Tábornaggyá nevezlek ki!* Kérlek, utazzál mielőbb le. Az összes magyar csapatokat megkapod, amelyeket csak kívánod, amint a vasutak a szállítást teljesíteni képesek. Kérlek, tégy meg mindent, ami lehetséges, mert ott a csapatok fellázadtak és zendülések vannak. Talán te még tudsz valamit tenni! *A magyar csapatoknak Tirolban mondd meg az én nevemben, hogy őket mind, a leggyorsabban Magyarországba vitetem utánad; ezt megigérem nekik!* Az Isten oltalmazzon téged! Nagy köszönet!

— Legalázatosabban köszönöm! Mindent, amire csak képes vagyok, el fogok követni. Az Isten és a derék magyar hősök meg fognak segíteni.

Ezzel a királyi herceg elutazott Bozenbe. Ott átadta a haderő csoportparancsnokságot *Krobotin báró* tábornagynak, amennyire lehetett lecsendesítette a lázongó csapatokat s október 26-án elutazott a királyhoz Schönbrunnba. Az uralkodó azonnal a politikáról kezdett beszélni és arra kérte a királyi herceget, *vállalja el a magyar miniszterelnökséget*.

*Tehát most már egy új feladattal bízta meg Károly király!...*

A főherceg, aki arra számított, hogy valóban kap magyar csapatokat és velük megmenteni siet Magyarország határait, meglepetve hallotta a király új megbízását. Őszinte hűséggel jelentette a királynak, hogy miniszterelnöksége talán csak három-négy napig tartana, mert azután erőszakkal megbuktatnák. Majd így folytatta:

— Nem lehet és nem szabad most miniszterelnöknek lennem! Felsőged, mint *homo regiust* Magyarországra küldhet engem. Mindent el fogok követni, hogy olyan utat találjak, amely a helyzetet gyökeresen megszilárdíthatja.

A király habozott, azonban mégis elküldte a királyi herceget Magyarországra, mint *homo regiust*, hangsúlyozván, hogy ő — *Károly király* — most nem törődhetik az ország kormányzásával és így *József főherceg* tábornagyot designálja *nádorrá*, teljes királyi jogokkal. Rábírta, vegyen át mindent, de a szívére kötötte, hogy *Károlyi Mihály nem kívánatos*. Fölkérte azonban, nyugtassa meg azt az urat, aki a királyi hercegre a vasúti állomáson vár...

A főherceg búcsúzás előtt még csak arra kérte a királyt és telefonon a hadseregfőparancsnokságot is, hogy *küldjenek Budapestre egy erkölcsi tekintetben érintetlen magyar hadosztályt*. A király és a hadseregfőparancsnokság ezt megígérték.

Sietünk megjegyezni, hogy *ez az ígéret nem teljesült...*

*József királyi herceg* tehát azon a viharfelleges október 27-én *Károlyi Mihály gróffal* együtt Budapestre utazott. Valóban törekedett megnyugtanni őt és közölte vele, hogy mint *homo regius* érkezik a székesfővárosba. *Károlyi Mihály kijelentette, hogy Magyarország — éppen József főherceget akarja trónon látni.*

Erre ezt válaszolta a főherceg:

— Meginyithatatlan meggyőződésem szerint a törvényellenes állapot Magyarországot szerencsétlenségbe dönthetné, én ma csak egyért vállalom a felelősséget: *Károly király marad* és nádor állíttatik melléje, aki kormányoz és felelős is.

*Károlyi* erre újra és nagyon határozottan ismételte, hogy érkezett a legutolsó óra, hogy pártját végre kormányra juttassák, különben késő lesz és ki fog törni a forradalom...

Budapestre megérkezvén, a pályaudvaron ezekre menő tömeg fogadta — *Károlyi Mihályt*, amely azt hitte, hogy a gróf már magával hozza miniszterelnökké való kinevezését. A tüntetők miatt a főherceg és *Augusta főhercegnő* a vonatot külső oldalán kényszerültek el-

hagyni, annál is inkább, mivel a tömeg hangosan kiáltozta: „Le a diktátorral!” *Károlyit* ellenben éltették és ünnepelték.

A királyi herceg otthonában azonnal fogadta *Wekerle* miniszterelnököt, aki lemondása után is vezette az ügyeket. Azután telefonált ismét a királynak és a hadseregfőparancsnokságnak is. *Kérve kért tőlük megbízható magyar csapatokat Budapestre, mert Lukachich altábornagy*, budapesti katonai parancsnok jelentése szerint az ottaniak megbízhatatlanok. (Lásd alább is.)

Másnap, október 28-án a *Nemzeti Tanács* felhívására mintegy hétezer főnyi tömeg újabb tüntetést rendezett a Károlyi-pártkör előtt, követelvé az azonnali békét, a független Magyarországot és a Németországtól elszakadást. A tömegben ilyen kiáltások is hangzottak:

— Éljen a forradalom! Éljen a köztársaság!

Egy szónok beszédet intézett a tömeghez, hogy menjen fel Budára, fejezze ki bizalmatlanságát *József királyi herceg* iránt, jelentse ki, hogy népuralom kell, nem pedig királyi vérből származó főherceg és miniszterelnöknek csak *Károlyi Mihályt* fogadja el. Erre a fékevesztett és felbújtott tömeg el is indult Buda felé, azonban a Lánchíd fejénél rendőrség, katonaság és csendőrség állta útját. A tömeg egy része mégis előrenyomult és az elől álló lovasrendőrök első sorát benyomta. Valaki kilötte pisztolyát. Erre nagy kavarodás származott, annyira, hogy a biztonsági közegek fegyverüket kényszerültek használni. Két halottja és hetven sebesültje maradt a forradalom első kirohanásának...

### A magyarországi „őszirózsás forradalom“

*József királyi hercegben* meg volt a jóakarát, hogy hazáját kivezeti a rettenetes helyzetből. Október 28-án kiáltvánnyal fordult a nemzethez, amelyben úgyszólván esdve kérte a nemzet minden hű fiát, hogy állami területünk épségének s egységének megóvása és annak a veszedelemnek elhárítása érdekében, amely a béke megkötéséig fenyegeti Magyarországot, mindenki tartson össze és óvja meg az ország törvényes rendjét. Ez a felhívás azonban már csak kiáltó szó volt a pusztában...

A királyi herceg a következő napokban egész nap, sőt éjjel is szüntelenül tárgyalt a politikusokkal. Megbízta *Hadik János grófot* a kormány megalakításával, akit a király azonnal megerősített, mint miniszterelnököt. *Károlyi Mihály* október 30-án reggel 3 órakor azt jelentette a királyi hercegnek, hogy a Nemzeti Tanács nem járult hozzá,

hogy ő a főherceg esetleges miniszterelnöksége mellett tárcát vállaljon. Ez különben is fölösleges jelentés volt, mivel az események forrataga már ennek még a gondolatát is túlhaladta.

Időközben az olasz hatérről nagyon kedvezőtlen hírek érkeztek. A magyar címer széttöredezni kezdett. Horvátországnak a tervezett délszláv birodalomhoz való csatlakozása is tudomásra jutott. Fiumét se kötötte már semmi az eddigi magyar anyaországhoz. Mindezek a súlyos események a felizgatott tömeg hangulatát a király ellen fordították, mert egyes agitátorok azt híresztelték, hogy az elszakadó törekvéseket — maga az uralkodó támogatta és így megszegte királyi esküjét.

Október 30-án a székesfővárosi helyőrség is átpártolt a forradalmárokhoz. *Lukachich* altábornagynak már majdnem semmi megbízható katonai ereje sem volt...

*Hadik János* megkezdte a tárgyalásokat, azonban Károlyiékkel már nem tudott megegyezni. Ők már nem is szándékoztak valamely kormányba belépni, mivel a teljes hatalmat magukhoz kívánták ragadni. Október 30-án kiáltványt intéztek a katonasághoz, amely a többek között az *engedelmesség megtagadására hívták fel a csapatokat*.

Ez a kiáltvány október 31-én napvilágot látott az összes lapokban. Ez már a törvényes hatalom végvonaglását mutatta.

*A horvát szabor október 29-én kikiáltotta a Magyarországtól való elszakadást és kimondotta az ország teljes függetlenségét és önállóságát. A horvát-szlavon-szerb Nemzeti Tanács átvette Fiume kormányását. Jekelfalussy Zoltán kormányzó elhagyta Fiumét.*

Október 30-án a székesfőváros uccáin egész nap folytak a tüntetések. Nagyobb csoportok jártak az uccákon és nagy óvációban részesítették a Nemzeti Tanácsot, amely az *Astoria-szállóban* ütött tábor. A tömeg a köztársaságot élte. Egyes csoportok megállították a katonákat, leszedték sapkarózsáikat és nemzeti színű kokárdát tűztek föl helyükbe. A déli órákban már a rendőrség is hangosan tüntetett. Délután már az egész város forrongott. A szálló erkélyéről egyik beszéd a másik után hangzott el. A tüntetők az uccákon csatlakozásra szólították fel az arramenő katonákat, akiknek nagy része csatlakozott is a Nemzeti Tanácshoz, kivált arra a hírre, hogy most már megalakult a *Katonatanács* is.

Este tíz óra tájban az izgalom, különösen az Astoria-szálló előtt tetőfokra hágott. Érezhető volt, hogy a forradalom kitörésétől csak órák választanak el. Egy nagy csoport elfoglalta a Veres Pálné uccai

katonai épületet és a városparancsnokságot, ahol az őrség megadta magát. Megkezdődtek a vad lövöldözések is. A fölfegyverzett tömegek hatalmukba kerítették a telefónközpontokat, a postaépületeket és a pályaudvarokat . . .

*Hadik János gróf* semmit se segíthetett. Október 30/31-én éjjel *Károlyi Mihályék* az engedelmisséget megtagadó menetszázadok segítségével és a két nappal azelőtt hozzájuk csatlakozott rendőrség passzivitásával kezükbe ragadták az államhatalmat.

*József királyi herceg, homo regius*, még október 31-én hajnalban is folytatta a kihallgatásokat. Mivel *Hadik János* lemondott, *Károlyi Mihály* pedig sürgetően jelentette, hogy talán még helyre tudja hozni a rendet, ha mint miniszterelnök estig leteheti az esküt, a királyi herceg meg is bízta őt a kormányalakítással, mert a megvadult tömeg már nagy zajjal törtetett a vár felé.

*Károly király telefonon hozzájárult Károlyi kinevezéséhez.*

Október 31-én, azon a ködös, szomorú reggelen a székesfővárosban ezer és ezer *őszirózsa* lengett a katonai sapkák és a kalapok mellett. *Kitört az „őszirózsa forradalom“*. A megvadult csoportok vagy fékevesztetten lövöldöztek, vagy mámoros üdvkiáltásokban rohantak az utcákon.

Ilyen körülmények között *József király hercegnek*, mint homo regiusnak, vagy mint teljes hatalmú nádornak megbízatása is véget ért, hiszen a közhatalom most már egészen Károlyiék kezébe került.

A kormány így alakult meg: Miniszterelnök és pénzügyminiszter: *Károlyi Mihály*; belügy: *Batthyány Tivadar*; vallás- és közoktatásügy: *Lovászy Márton*; földművelés és ideiglenes igazságügy: *Buza Barna*; közlekedés: *Nagy Ferenc*; kereskedelem: *Garami Ernő*; munkásügy és népjólét: *Kunfi Zsigmond*; hadügy: *Linder Béla* tüzérezredes; tárca nélküli miniszter: *Jászi Oszkár*; pénzügyi államtitkár: *Szende Pál*.

A Nemzeti Tanács proklamációt bocsátott ki. Az egyikben közölte, hogy Magyarország népe, katonái, munkássága és polgársága egyesülten kezükbe vették az ország hatalmát. A másodikban felhívta a földművelő népet, csatlakozzék hozzá, mert a Tanács földhöz akarja juttatni azt, aki műveli a földet. *A harmadik kiáltvány felhívta a csendőrséget, hogy ne lőjjön a magyar népre.* A negyedik a munkássághoz szól, hogy térjen vissza a munkához. Az ötödik a katonáknak azonnali békét, független, szabad Magyarországot ígért és *feloldotta őket addigi esküjük*

alól. A hatodik kiáltvány a minisztériumok tisztviselőit hívta fel csatlakozásra.

A fölfegyverzett tömegek nagy csoportokban vonultak a Nemzeti Tanács épülete elé és letették a hűségesküt. A délelőtti órákban a tömeg kiszabadította a politikai foglyokat és megnyitotta a katonai börtönöket is. Délfelé a Nemzeti Tanács az Astóriából átköltözött a Városházára. A székesfőváros tanácsa csatlakozott hozzá. Új emberek, új parancsnokok kerültek vezető állásokba, akiket addig senki sem ismert.

Délután az uccákon még mindig tombolt a forradalmi vihar, mely csak késő este kezdett csendesedni, amikor a katonák parancsot kaptak, hogy térjenek vissza a kaszárnyákba.

A hadügyminiszter elrendelte a fegyverek beszolgáltatását.

*Október 31-én este hét óra felé terjedt el az a hír, hogy Tisza István grófot Hermina úti villájában az oda berontott néhány fegyveres forradalmár agyonlőtte.* A rettentő gaztett híre valónak bizonyult. Mindenre kapható bérencek gyilkolták meg azt a nagy magyar férfit, akit a forradalmi alakulás legnagyobb akadályának tartottak. Később kitűnt, hogy a gyilkosok *Károlyi Mihály* kamarillájához tartoztak és már bolsevik kommunisták voltak. Ezzel elhárítani vélték a már előkészített kommunista diktatúra útjából a legnagyobb élő magyar akadályt...

A szörnyű gyilkosság híre mély megdöbbenés szállta meg a lelkeket és iszonyú vád nehezedett a forradalomra, amelyet rendezői vértelennek ígyekeztek feltüntetni.

*Tisza István grófban* valósággal a „második legnagyobb magyart“ gyilkolták meg az „őszirózsás forradalom“ vérgőzösfejű agitátorai. Tisza István sorsa a legmegrázóbb emberi tragédiák egyike. A nemzeti konzervatívizmust elemi erővel, sziklaszilárd meggyőződéssel, hazafias hittel, még tévedéseiben is tiszteletreméltóan képviselte. Ártatlanul halt mártírhalt, mert egyedül ő volt az, aki nem akarta a világháborút, sőt azt a döntő korona- és miniszteri tanácskozásokon a leghatározottabban ellenezte. Itthon, mint szilárd védőbástya ellenállott az ellenzék támadásainak, de viszont kifelé Béccsel és a külfölddel szemben mindig rendíthetetlen bátorsággal védte nemzetének és hazájának igazát, jogait.

November 1-ére hajló éj folyamán a főváros belső uccái elcsendesedtek ugyan, a külső részek azonban tovább is hangosak voltak és ott még sok rendezettség, fosztogatás, gyújtogatás történt.

## Az összeomlás általános okai

A monarchia összeomlásának nagyon mély okai voltak. Két gondolat foglalkoztatta a világháború ötödik évében a katonákat és a polgárokat egyaránt, különösen Magyarországon:

A békének minél előbbi megkötése és az ország függetlenségének biztosítása, mivel ez utóbbi Ausztria széttörése és az ottani s a román nemzetiségi követelések miatt veszélyben forgott.

Ennek a két célnak eléréséhez nem volt szükség forradalomra. Senki sem kívánta jobban a háború minél előbbi befejezését, mint maga *IV. Károly király* és éppen ő volt az, aki manifesztumában is kijelentette, hogy a magyar Szent Korona országainak integritását meg kell óvni. A forradalmat azok robbantották ki, akik hatalomhoz akartak jutni és a kormány helyét elfoglalni akarták. Ők használták fel felforgató szándékuk megvalósítására az ucca csőcselékét és a testben, lélekben kifáradt tömegeket.

Azonban ez csak a forradalom *kirobbanását* okozta. Magának a mozgalomnak sokkal mélyebb okai voltak. Ugyanis az olyan nagy és kitűnően megépített állami szervezet, aminő az Osztrák-magyar monarchia és annak hadereje volt, az októberi néhány napi zavargások miatt nem inoghatott volna meg, ha belső ereje nem hiányzik. Ezt azonban a háború már alapjában megrendítette.

Az összeomlást tehát az emberi hibáktól és súlyos bűnöktől független tényezők is okozták. Az *ember és az anyag* alkották azt az alapot, amelyen az állam gépezete még a háború idején is szilárdan nyugodott, de éppen ez a két pillér volt az, amely 1918 októberében már ledőlt.

A monarchia a háború kezdetétől 1917 február végéig 33.200 tisztet és tisztjelöltet s 1,900.000 közembert veszített. A sebesültek és a betegek száma ebben az időben további 3 millió volt. Utóbbiakból meghalt 200.000 ember; 700.000 meggyógyult ugyan, azonban alkalmatlan maradt minden további katonai szolgálatra, míg 2,100.000 ember ismét visszatért a harcterekre. A háború első két fél éve alatt tehát majdnem hárommillió volt azoknak száma, akik hősi halált haltak, fogságba estek, eltűntek vagy a katonai szolgálatra többé már nem voltak a kaszak. Ezek magukban véve is megdöbbentő számok, amelyek — természetesen — 1918 őszéig rendkívüli mértékben fokozódtak...

Minél tovább tartott a háború, annál nehezebbé vált az emberek pótlása. Igen sok munkást föl kellett menteni, hogy a visszafejlődő

mezőgazdasági termelést megmentsék. Öreg népfölkelőkkel kellett a hiányzó vonalakat betömni. A működő hadseregnek havonként 100.000 emberre lett volna szüksége, hogy a hiányok pótoltságának, de a háború utolsó idejében csak a legnagyobb erőfeszítés mellett lehetett havonként 60.000 ember pótlást küldeni a frontra, hiába igyekezett erre az egész fegyveres erő pótlásügyeinek főnöke, *Hazai Samu báró vezérezredes*.

A csapatok hadiállománya 1918 januártól kezdve már a felére csökkent. Úgyszólván a gyermekeket is be kellett sorozni. Végül — kinyitlta a börtönök kapui és besorozták a fegyenceket is. Albániában, sőt Olaszországban, a lagunák közelében, a malária, majd 1918 őszén a spanyol nátha is igen nagy mértékben szedte áldozatait.

Az emberanyag ilyen siralmas csekélyisége miatt a háborút már 1917 végén okvetlenül be kellett volna fejezni.

Az *anyagi ellátás* rohamosan romlott.

A ló- és vágómarhaállomány is ijesztő mértékben csökkent.

Az általános nélkülözésnek *lelki hatása* különösen a nagyobb városokban kezdett mutatkozni, elsősorban a hadiiparban alkalmazott munkások körében, ahol az ellenséges izgatók titokban és a legnagyobb ügyességgel szították a felforgató mozgalmat. Munkabeszüntetések, sztrájkok követték egymást Budapesten, Bécsben, Prágában, Krakóban. Különösen veszélyesek voltak az ilyen megmozdulások a löporés robbanószergyárakban, köztük Wöllersdorfban és a pilseni Skodaművekben. A wienernerustadtli löszergyárban a munkások támadást intéztek előljáróik ellen, annyira, hogy karhatalommal kellett köztük rendet teremteni.

*IV. Károly király*, amint trónralépett, azonnal megkísérelte a béke megkötését, mert tudta, hogy a háború folytatása valóságos öngyilkossággal egyenlő. Azonban az ellenség, különösen a harcias *Clemenceau*, hallani sem akart a békéről és Elzász-Lotharingia kérdésében a németek semmi engedményre sem lévén kaphatók, a háborút nekik tovább kellett folytatniok. A monarchia, mint hű szövetségese, megmaradt mellettük...

A *fegyelem fokozatos bomlása* is az összeomlás egyik okozója volt. Miután a szelídelelkű *Károly király* trónralépett, 1917 március 2-án eltörölte a kikötés, majd június 9-én a gúzsbakötés büntetését. 1917 augusztus 10-én pedig azt is elrendelte a legfelsőbb hadúr, hogy a táborig hadseregeknél hozott halálos ítéleteket végrehajtás előtt föl kell terjeszteni a királyhoz. Mivel pedig az elítéltet a harctéren nem

lehetett fogvatartani, vissza kellett őt küldeni ezredéhez. Az ilyen katona minden tekintetben csak mótelye lett a haderőnek. Ilyen szelíd eljárás mellett a rögtönítélő eljárásnak semmi értéke sem volt. Mivel a gonoszlelkű katonák látták, hogy semmi bántódásuk sem lesz, egymásután megszöktek. 1918 februárban Budapesten és környékén már mintegy 50.000 ilyen szökevény veszélyeztette a közbiztonságot.

Mindezek a sajnálatos jelenségek lassanként megfertőzték még a legderekabb harcos lelkét is, aki életét a hiányos ellátás mellett még minden nap kockára is tette.

Az agasztó következmények miatt a fegyelmi fenytő hatalom korlátozására vonatkozó rendeleteket 1918 februárban visszavonták ugyan, de már — későn. Március 20-án pedig a rögtönítélő eljárás ítéleteinek is újra szabad folyást engedtek. Azonban a sokezer szökevényt már nem lehetett visszaterelni a frontra. Horvátországban a szökevények a hegyekben és erdőkben húzódtak meg és *zöld kádernek* neveztek magukat. Raboltak és fosztogattak, mint valamikor a betyárok...

Ezzel szemben az ellenséges államok hadseregeiben és hátsó területein kérélnelhetetlen szigorúsággal kezelték a fegyelmet. Minden legcsekélyebb kihágást vagy mulasztást rendkívül keményen büntettek. Egyebek mellett a botozás is szokásos volt, amit a monarchia katonai és polgári büntetőtörvényei nem ismertek. A francia fronton 1917-ben megindított offenzíva meghiúsult és óriási embervesztéssel járt. Ennek hatása alatt a francia haderőben nyílt lázadás tört ki. Egész ezredek tagadták meg az engedelmisséget. „Nem engedjük magunkat vérpadra vinni“ és „Éljen a béke!“ kiáltásokkal megrohanták a vasutakat és Párizs felé vették útjukat. *Pétain* tábornok, a főparancsnokságban *Nivelle* utóda, teljes felhatalmazást kért és kapott a lázadás leverésére. Vaskézrel rendet is teremtett. Vérbefojtotta a lázadást. Valóságos csatát vívott a lázadókkal, még tüzéséggel is lövette őket. A fegyelmet csak több ezer ember élete árán, de — visszaállította. Vajjon meg lehetett volna-e ezt tenni az osztrák-magyar haderőben, ahol az erősebb fegyelmi eszközöket is hosszú időre megszüntették?...

A magyar katonákat nagyon bántotta az is, hogy minden vitéségük ellenére sem alakították meg a külön magyar nemzeti hadsereget.

Amennyire emelte a harcos kedvet és bizalmat az isonzói 12. csata nagyszerű sikere, annyira csüggedtté tette a csapatokat az 1918 júniusi piavei csata balsikere. A bizalom a vezetésben megingott. A nagy veszteségek miatt igen nagy lett a tisztekben való hiány, akiket már csak

idős, kimerült, vagy tapasztalatlan, fiatal tartalékos tisztekkel lehetett pótolni. Így tehát a tisztikar minősége nagyon gyengült. A bolgárok kiválása után a lelketlen izgatók teljes erővel munkához láttak, hogy a frontot és a hátsó területet egyaránt szétzüllesszék.

Mindezek az általános jelenségek együttvéve annyira megrendítették a haderő ellenállóképességét, hogy akkor, amikor már a fizikai és a lelki teljesítőképesség csaknem a legalsó fokra esett, a katonák és a nép már nem bírtak a fertőző mételynek ellenállani. Kitért a forradalom, amelyet tehát — nem egy-két nap izgatása, hanem sok bomlasztó esemény és körülmény együttes föllépése is okozott.

### A monarchia csapatai az összeomlás idején

Alig volt valaki a monarchia hadseregfőparancsnokságán kívül, ki 1918-ban a hadsereg fegyelmi viszonyairól teljesen tájékozott lett volna. Lázadások törtek ki, de azokról csak az illetékes helyeken tudtak. Egyeseket fölsorolunk, hogy lássuk, mennyire megunták már a háborút a katonák is és mennyire megmétélyezték a lelkeket az izgatások.

1918 január 30-án bolsevistamozgalom történt Sajóecsegen a 305. honvédszázados pótzászlóaljánál.

Februárban Pólában és Cattaróban föllázadt a haditengerészet legénysége. Ez a lázadás májusban Cattaróban megismétlődött.

Február 11-én Mostarban a déldalmáciai 22. gyalogezrednél, majd február 14-én Trebinje községben az 53. gyalogezred pótzászlóaljánál (horvátok) és a bosnyák 8. vadászszázlójánál tagadta meg a legénység az engedelmességet.

Február 11-én Zelenikán a 36. lövészezred menetszázadai lázadtak fel.

Fiume és Novi városokban jugoszláv tüntetések fordultak elő 1918 februárban.

Szatmárnémetiben az ottani hadifogolytáborban a foglyok zendülését el kellett fojtani.

Április 4-én Blumenau löszergyára a levegőbe repült. Szeptember 18-án pedig ugyanez történt Wöllersdorfban. Mindkét helyen lázadások is történtek.

Május 13-án Judenburgban a laibachi 17. szlovén gyalogezred menetszázadainál zendülés tört ki. A legénység agyonlőtte tisztjeit, a helyekben menekült, ott lövészárkokat ásott és kirabolta a környéket.

Ugyanekkor Murau és Radkersburg helységeiben a lázadó katonák megostromolták és kirabolták a vasúti állomásokat.

Május 12-én Rimaszombatban fellázadt egy menetszázad és rabolni kezdett.

Május 20-án Lublin orosz Lengyelországi városban az újvidéki 6. és a stanislaui 58. gyalogezred, továbbá a 7. lövészezred és a 7. lövészezred pótalakulatainál lázadt fel a legénység.

Május 20-án Pécsen az újvidéki 6. gyalogezred pótzászlóaljának legénysége megtagadta az engedelmisséget. Tiltakozott a menetszázadokba beosztás ellen. Feltörték a raktárt, ellátták magukat fegyverrel és lőszerrel, az ellenük föllépő egyik tisztet szuronyszúrásokkal megölték, egy másikat súlyosan megsebesítettek. Az ottani szénbányatelep két tisztjét, egy alezredest — *Hersényit* — és egy századost megölték és kifosztották a pénztárt. Körülbelül 1500 főre felszaporodván, elfoglalták a pályaudvart és megszállták a köfállal körülvett temetőt. A pécsi 19. honvédszázad, megerősítve Villány és Siklós községeiből odavont századokkal és csendőrökkel, letörte a lázadást. Valóságos harcot vívott a lázadók ellen, amelyben 20 halott és számos sebesült maradt a helyszínen.

Május 21-én Rumburgban a 21. lövészezred pótzászlóaljánál tört ki lázadás.

Május 25-én Krakóban a 16. és 17. lövészezred legénysége tagadta meg az engedelmisséget.

Május 24-én Radkersburgban a karlovaci 97. ezred, június 4-én Kragujevacban, Szerbiában a petrovaradini 70. gyalogezred, június 26-án Losoncon a 29. vadászszázalaj pót századainál tört ki zendülés.

Ebbe az időbe esnek a bányászstrájkok Mährisch-Ostrau és Oderberg telepein.

Július 9-én Zamosce községben a cseh 36. gyalogezred menetszázadai tagadták meg az engedelmisséget.

Amint már említettük, Horvátországban a szökevényekből alakult *zöld káder* veszélyeztette a közbiztonságot, fosztogatott és rabolt. Októberben ezek a szökevények betörték a Muraközbe és több vasúti állomást romboltak szét.

Október 27-én a haditengerészetnél tört ki lázadás. Erről később fogunk behatóbban megemlékezni.

A katonai rendőrségnek Budapesten 1918 májusban majdnem 21.000 esetben kellett katonai személyek ellen eljárnia!

## A hadrakelt sereg fegyelmének megrendülése

Az előbbi fejezetben a fegyelemnek a hátsó területeken történt megrendüléséről szólottunk, most néhány sötét színfoltban vázolni fogjuk, miként viselték magukat a fronton egyes csapat- és egyéb kötelékek a háború folyamán, különösen annak utolsó vonaglásainak idején.

Az Osztrák-magyar monarchia, amint ezt ennek a műnek több fejezetéből ismerjük, 1918-ban már teljesen belefáradt a háborúba.

Az osztrák és magyar haderő mégis rendületlenül tartotta állásait, még 1918 őszének elején is. Félelmetes fegyveres hatalom volt, sőt döntő csatára is készen állott, bár a vezérek egybehangzó véleménye szerint, ha az ellenség támadását visszavernie nem sikerül és visszavonulásra kényszerítetik, akkor a felbomlás veszélyével feltétlenül számolni kell.

A hadseregfőparancsnokság nem ítélte meg olyan kedvezőtlennek a front csapatainak helyzetét, mint a vezérek. *József királyi herceg, Boroevics, Schönburg herceg, Krobotin báró* és más parancsnokok is gyakran jelentették azokat a jelenségeket, amelyek a fegyelem megmozdulását, a katonai rend fokozatos felbomlását, az engedelmesség megtagadását bizonyították, azonban a hadseregfőparancsnokság még mindig bízott katonáiban.

Voltak ugyan csapat- és seregekötelékek, amelyek az utolsó percig rendületlenül állottak helyükön. Ezek közé tartoztak az I., a XV. és a XXVI. hadtestek, de ezek közé tartozott *Hadfy Imre gyalogsági tábornok honvédekből álló XXIV. hadteste* is, melynek kötelékében a dunántúli 41. és a vegyes területekről kiegészített 51. honvéd gyaloghadosztály harcoltak. Már láttuk, milyen bámulatos hősiességet tanúsítottak ezek a honvédalakulások az utolsó piavei csatában.

A front lelki megrendülése 1918 október 10-én mutatkozott először, a vegyes összetételű 313. gyalogezredben, bár ez a megmozdulás sem lényegében, sem pedig kihatásában nem volt még nagyjelentőségű. Ezt az első megmozdulást 15-ikétől kezdve már sok más követte. Rutének, lengyelek, szerbek, bunyevácok, szlovének, ukránok, horvátok, csehek, bosnyákok, németosztrákok, románok, szászok, bukovinai rutének, morvák, tótok, tirolj osztrákok, olaszok, szerbek egymásután mozdultak meg. A fegyelem megmozdulása a magyar csapatoknál a legritkábban mutatkozott, de ennek főoka az volt, hogy akkor, midőn a monarchia felbomlása már látható volt, a magyar csapatok szűkebb hazájuk védelmére hazaszállításukat köve-

tették. Ilyen jelenségek mutatkoztak október 25-én a losonci 25. gyalogezredben és a marosvásárhelyi 22. honvéd gyalogezredben. Október 26-án a debreceni 39. gyalogezred 7. menetszázada mozdult meg és kijelentette, hogy csak magyar ügyért harcol tovább. Követelte a hazaszállítást. Éppen így tett a budapesti 24. vadászszázalaj is 27-én, majd 29-án a 105. magyar gyalogezred is. Ezen a napon a magyar 7. hadosztály már nem akar harcolni és az esztergomi 26. gyalogezred szintén kijelentette, hogy csak Magyarország védelméért harcol.

Az akkori súlyos helyzet jellemzésére idézünk néhány részletet *Gabányi tábornok József főherceg tábornagy* című könyvéből.

Miután *József királyi herceg* a már leírt királyi kihallgatás után visszautazott Bozenbe, hogy ott átadja a parancsnokságot *Krobotin Sándor báró* tábornagnak, október 23-án meghallotta azt a leverő hírt, hogy a horvát 79. gyalogezred Fiumét elfoglalta és hogy Horvátországban kikiáltották a köztársaságot. Bozenben kiadta búcsúparancsát, amelyben megemlíti, hogy a magyar csapatok a király rendelete a délkeleti frontra, tehát hazájukba fognak szállíttatni. Ennek a rendeletnek kiadásával szemben a távollevő vezérkari főnök helyettesének súlyos aggályai voltak és ezért *ez nem is adta ki a rendeletet*, már pedig ezzel súlyosbította a különben is veszélyes helyzetet.

*József főherceg* október 24-én elbúcsúzott tisztjeitől és sietve elutazni szándékozott. De az utolsó percekben vezérkari főnökének helyettese, *Wittich ezredes* jelentette, hogy a magyar csapatok az arcvonalon lázongnak. Ugyanakkor *Arztól* is táviratot kézbesítettek, amelyben a vezérkar főnöke a legsürgősebben kéri a királyi herceget, menjen azonnal az asiagói fennsíkra és ott ő — az egyedüli, akinek nagy tekintélye van — bírja rá a csapatokat a kitartásra. A főherceg ezt a lépést ugyan kilátástalannak, de különben is, minthogy föltételezte, hogy a király parancsa közöltetett, feleslegesnek vélte, azonban mégis gépkocsiba szállott és sietve katonáihoz hajtattat.

Levicóban a 11. hadsereg parancsnoka és vezérkari főnöke reménytelennek jelezte a helyzetet. Jelentették, hogy az erdélyi 38. honvéd és a kassai 27. közös hadosztály fellázadtak. Kérték a királyi herceget, ne menjen hozzájuk, mert a katonák lövöldöznek. A királyi herceg — nem fordult vissza. Először is a Borgo-hegységénél tartalékban álló marosvásárhelyi 22. honvéd gyalogezredet kereste föl. Ott valóban meghallotta, hogy lázadó jelenségek voltak. Végigment az ezred arcvonala előtt. Mindenütt feszesség, fegyelem. Azután — pihenj-állásban — gyönyörű beszédet intézett „szeretett fiaihoz“ s kitartásra kérte őket

addig, amíg, a király ígérete szerint, a vasutak teljesítőképességéhez képest Magyarországra lesznek szállíthatók.

— Fiacskáim — szolt többek között, — ma megingathatatlan bizalommal jövök hozzátok, mert hűségetekben oly szilárdul hiszek, mint az egy élő Istenben! Meleg szívvel jövök, hiszen ismerem az én székelyeimet; azokat a hősokeket, akiket a Doberdón, a Kárpátokban, a Casinuluin, bámulattól fölemelt szívvel, a hősoke hőseiként láttam; székelyeimet, akik mindig büszkeségem — az atya büszkesége voltatok! Tudom, hogy meg fogtok engem érteni, tudom, meg fogjátok azt tenni, amit szerető atyátok aggódó szívvel kér tőletek... Ne feledjétek el, hogy én becsületemmel szavatoltam érettetek és ezért értetek is felelős vagyok. Szavatoltam értetek, mert törhetetlenül hiszek igaz hazafiasságtokban! Megértettetek engem?

Egyhangú „igen“ volt a válasz.

*A királyi herceg teljesen megnyugtatta és lecsendesítette a zúgolódó ezredet, melynek katonái ajkáról több ízben fölharsant: „Éljen József apánk!”*

*Ez a magyar lélek...*

Onnan a királyi herceg a XIII. hadtesthez sietett. *Molnár Dezső* altábornagy, mint a szabadságon levő *Csanády Frigyes gyalogsági tábornok*, hadtestparancsnok helyettese, este 10 órakor a Larici-i táborban jelentette, hogy a királyi herceg búcsúparancsa — nem érkezett hozzájuk! *József főherceg* azonnal telefonált a frontparancsnoksághoz és követelte a parancs azonnali kihirdetését. Hiszen abban a király ígéretét közölte.

Azután a 27. hadosztály losonci 25. gyalogezredéhez szándékozott menni, de erről a tisztiek mind lebeszéltek. Sötét éjjel volt; az ezred eltorlaszolta magát és minden közeledőre lött. Különben is, amint *Molnár altábornagy* jelentette, az ezred legnagyobb része Trient felé elvonult, a főherceg csak annak töredékét találná a helyszínén.

Ilyen viszonyok közt *József királyi herceg* nem tehetett egyebet, felhívta a hadseregpáncsnokságot, hogy a 38. honvéd és 27. közös hadosztályokat azonnal vonja ki a tűzvonalból, hogy mielőbb hazájukba szállíthassa őket.

Azonban más aggasztó esemény is történt.

A tiroli császárvadászok kijelentették, hogy ők többé — nem mennek előre! Erre megjegyezte a királyi herceg, hogy „az már igazán perverz gyalázat, ha a csapat a maga hazáját nem hajlandó védeni“.

Azután *Krobatin tábornagyot* megbízta, táviratozzék a főherceg

nevében a királynak, hogy azonnal hozzáutazik és hogy a fegyverszünetet, valamint a békét, még a legkeményebb föltételek mellett is azonnal meg kell kötni, hogy a hadsereget a teljes összeomlástól megóvják és ennek rendezett részeivel a monarchia belsejében a nyugalmat lehetőleg fentartsák.

Miután Bozenben 26-án hajnalban, teljesen kifáradva visszatért, maga is táviratozott a királynak és a hadsereg főparancsnokságnak, eljárása eredményét jelentette és különösen hangsúlyozva kérte, hogy a két magyar hadosztályt azonnal szállítsák el Magyarországra...

Megjegyezzük, hogy ez — *nem történt meg!*...

### Budapest katonai helyzete az összeomláskor

Már leírtuk, hogy a monarchiában több ízben fordultak elő munkászavargások a háború folyamán, de különösen annak utolsó évében. Ezeknek a munkászavargásoknak megfékezésére az uralkodó 1918 elején a monarchiában három *karhatalmi parancsnokságot* szerveztetett. A Magyarországon és Horvát-Szlavonországokban elhelyezett összes mozgó (karhatalmi) csapatok parancsnokává *bárá Lukachich Géza altábornagy*, a 20. honvédgyaloghadosztály tetterős és erélyes parancsnoka neveztetett ki. Alája rendeltettek a budapesti, pozsonyi, kassai, temesvári, nagyszebeni és zágrábi katonai parancsnokságok (Militärkommanden) és a magyar kerületi parancsnokságok területén levő csapatok.

Az intézkedés magában véve nagyon helyes volt, azonban hatásköri összeütközésekhez vezetett, mert egyrészt *Lukachich altábornagyot* nem a honvédelmi, hanem a hadügyminiszter útján rendelték alá a királynak, másrészt pedig a katonai, sőt a honvéd kerületi parancsnokok is a maguk jogkörükbe való nem kívánatos beavatkozásnak tekintették, ha csapataikkal egy, náluk rangban fiatalabb tábornok rendelkezik. Bár *Lukachich* céltudatos intézkedése azt a munkászavargást, amely 1918 március elején fenyegetett, a karhatalmi csapatok Budapesten való összevonásával és megfontolt alkalmazásával megelőzte, őt március 8-án mégis fölmentették karhatalmi szolgálati beosztása alól. Karhatalmi tevékenysége *csak egy hónapig tartott*, holott a helyzet rendkívüli bizonytalansága és a karhatalomnak szervezetlensége föltétlenül szükségessé tették volna a világháború végéig való karhatalmi alkalmazását.

*Lukachich altábornagy*, miután különleges alkalmazásától fölmen-

tették, nem vonulhatott be hadosztályához az olasz frontra, mert felsőbb parancs szerint Budapesten kellett maradnia. 1918 március 24-én a király fölmentette őt a frontszolgálat alól és kinevezte a budapesti I. honvédkerület parancsnokává. Azonban a honvédkerületi parancsnok éppen a legfontosab ügyekben, amelyek között első helyen a karhatalmi szolgálat állott, nem intézkedhetik, mivel az intézkedés minden jogát a katonai parancsnokok hatáskörébe helyezték, ezért *Lukachich* mindenképpen vissza akart menni a frontra. Ezt már el is rendelték, azonban — jellemző az akkori idők bizonytalan intézkedéseire — ezt a rendeletet megmásítván, *Lukachich Gézát* mégis meghagyták Budapesten, mint a honvéd kerület parancsnokát. *Az addigi huzavonával annyi idő telt el, hogy a honvéd kerület élén való végleges megerősítése csak 1918 május 28-án történt.*

A budapesti katonai parancsnok abban a súlyos időben *Bogát István* gyalogsági tábornok volt. Ő rendelkezett minden karhatalmi esapattal, sőt mint állomásparancsnok előjárója is volt *Lukachich Gézának*. A történelmi igazság feltárása megköveteli annak megállapítását, hogy *Bogát* gyalogsági tábornoknak hiányzott a rátermettsége, hogy a székesfőváros fegyelmének megóvására vonatkozó erélyes intézkedéseket elrendelje és végrehajtsa. *A budapesti helyőrség fegyelme nem züllött volna le annyira és nem kerülhetett volna katonai lázadásra sor, ha a székesfővárosban a katonai parancsnokság élére egy erélyes és magyarérezelmű tábornokot helyeznek.*

Az események egyre több vihart torlasztottak föl. Különösen megérezte ezt a székesfőváros. A felsőbb katonai parancsnokságok is aggódva látták ezt és a vihar kitörésének előestéjén, tehát *már elkésve*, mégis intézkedtek, hogy az ország legfontosabb katonai parancsnoksága arra valóban hivatott kézbe kerüljön. *Lukachich Géza báró altábornagyot végre október 25/26-án éjjel kinevezték a fölmentett Bogát helyére budapesti katonai parancsnokká.*

*Lukachichnak* rendkívül nehéz helyzete volt. Sem elődje, sem vezérkari főnöke semmit se tudtak magyarul és egyáltalában nem készítették elő semmiféle olyan tervet, amelynek alapján a karhatalmi alakulatokat gyorsan összevonni és a pillanatnyi helyzetnek megfelelően alkalmazni lehetett volna. De még azt sem tartották pontosan nyilván, hány és minő katonai alakulat van a székesfővárosban és a katonai parancsnokság területén.

*Lukachich* nagy becsvágygal és tetterővel látott munkához, de elkészt... Sietett elkészíteni a riadóintézkedést, összeállította a

székesfővárosban rendelkezésre álló csapatok kimutatását és minden alakulatot megszemlélt.

Minden egyéb hiányosság mellett igen aggályos volt az, hogy a karhatalmi csapatokban *idősebb tisztek* nagyon kevesen voltak, ellenben majdnem minden alosztály parancsnoka tartalékos tiszt volt. Bár a monarchia, de különösen Magyarország tartalékos, fiatal tisztjei helyüket még a harcok fergetegében is vitézül és tökéletes megbízhatósággal megállották, reájuk a karhatalmi csapatok alkalmazásakor mégis kevésbé lehetett számítani, ami nem is csoda, hiszen a tartalékos tisztek csak rövid ideig tartó katonai kiképzésben és fegyelmezésben részesülvén, a bomlasztó elemek aknamunkájának kevésbé tudtak ellenállni, mint idősebb bajtársaik. De különben is, a karhatalomnak alkalmazása, amikor teljesen önálló helyzetben, úgyszólván élet vagy halál felett kellett döntenie a parancsnoknak, olyan rendkívüli tapasztalatot, hidegvért és megfontolást követelt, amelyek a fiatal tisztekből még hiányoztak.

Megdöbbentő helyzet mutatkozott az *összekötő szolgálatban* is. Ebben a katonai biztosítás teljesen hiányzott s így válságos pillanatokban a katonai parancsnokság nem tudta rendeleteit telefonon közvetíteni.

*Lukachich* altábornagy mindezekre vonatkozóan intézkedett ugyan, azonban csak oly rövid ideje volt a sok szervezés végrehajtására, hogy ezek megvalósítása már lehetetlennek bizonyult. Az idősebb tisztek nem érkeztek meg arra az időre, amikor már régen helyükön kellett volna lenniök és a telefonos közegek az időközben megalakult Nemzeti Tanácsnak engedelmessé válva, a magasabb katonai parancsnokságoknak a kapcsolásra vonatkozó felhívásait nem teljesítették. Természetes, hogy ez a helyzet nem volt más, mint egy beteg szervezet idegrendszerének teljes megbénulása...

Midőn *Lukachich* altábornagy a katonai parancsnokságot átvette, megállapította, hogy Budapesten 81 karhatalmi század és 37 géppuskásszázad állhatott rendelkezésére. Közöttük a honvéd tanezred 11 százada, azután egyéb honvédecapatok, továbbá a zombori 23., valamint a budapesti 32. közös gyalogezred alakulatai, végül két bosnyák pótzászlóalj. De voltak önálló karhatalmi századok is, volt huszárság, tüzérség és néhány különleges alakulat. Az egész erő létszáma mintegy 8100 ember és 74 géppuska. Mindenesetre olyan csapat, amely — föltéve, hogy erkölcsi és fizikai tekintetben teljesítőképes és megbízható, minden forradalmi megmozdulásnak csírájában való elfojtására alkal-

mas lehetett. De éppen az volt az ilyen alkalmazás akadályja, hogy mindeme csapatokban sem a lelki, sem a fizikai erő nem volt már meg.

*Báró Somorjai Lukachich Géza* altábornagy, aki az akkori válságos napokban Budapestnek, tehát az addigi IV. hadtest körletének katonai parancsnoka volt, *Magyarország megvesonkításának okai* című tárgyilagos művében nagyon sok olyan mozzanatra mutat rá, amelyek az 1918 október végi budapesti katonai helyzetet élesen megvilágítják és amelyek sok egyéb történelmi homályt is eloszlatnak. Az alábbi sorokban főképpen az ő könyvéből idézünk, minden elfogultságtól ment, nagyon jó és közvetlen adatokat.

A budapesti államrendőrség 1918 tavaszán nyomozást indított az észlelhető államellenes, antimilitarista mozgalom kiderítésére. *A nyomozás eredménye az volt, hogy Károlyi Mihály áll a titkos aknamunka élén. Elfogatására készen volt a parancs. Az ügy a minisztertanács elé került, de ez nem rendelte el a letartóztatását, holott azt Vázsonyi Vilmos, az akkori igazságügyminiszter is javasolta.*

A kormány eltúrte a Nemzeti Tanácsnak forradalmi kiáltványát is.

*Lukachich Géza* altábornagy és *dr. Váry Albert* királyi főügyész október 29-én javaslatot tettek a minisztertanácsnak a Nemzeti Tanács letartóztatására, öt napilap betiltására és a rögtönítélő eljárás kihirdetésére, polgári egyének ellen is. Javasolták egyúttal *Buza Barna* és *Fényes László* letartóztatását is, forradalmi izgatásaik miatt. *A minisztertanács a javaslatokat azzal a megokolással utasította el, hogy a már lemondott kormány nem érzi magát felhatalmazottnak ilyen fontos intézkedésekre. Tegye azt a jövőndő kormány.*

Igy tehát *Károlyi Mihály* beválthatta nagyhangú ígérését, hogy ő „cselekedni fog!”

*Wekerle Sándor*, a válságos napokban már csak ügyvezető miniszterelnök, 1918 október második felében legfelsőbb kihallgatáson jelent meg *Károlyi* királynál és akkor *Károlyi Mihályról* a következőket jelentette:

— *Ez az ember, ha a hatalomhoz jutna, mindent elpusztitana, ami Magyarországon fenséges és szent: a koronát, a dinasztíát, az alkotmányt, az erkölcsöt!*

És a kormány mégsem intézkedett, hogy ártalmatlanná tette volna a felforgató politikust.

*Andrássy Gyula gróf* ezt írta egyik könyvében:

„Csak az segíthetett volna, ha a proklamáció által teljes nyilt-

sággal forradalmi alapokra helyezkedett Nemzeti Tanácsot rögtön elfogják.“

Ebben igaza van *Andrássynak*, a monarchia utolsó külügyminiszterének. Ha ez a letartóztatás nyomban a kiáltványok kihirdetése után, vagy lehetőleg már előbb is megtörténik és a kormány elrendeli a *Lukachich* által is javasolt rögtönítélő eljárást, akkor nincs rendőrségi és katonai lázadás, nincs felfordulás és nincs — a mai megcsonkított Magyarország...

Igen nagy baj volt az is, hogy a magyarországi *lapok* 1918 második felében már azt írhatták, amit akartak. A *sajtócenzura* nagyon kíméletesen működött. Az addigi hazafiasság a háború utolsó évében egyes lapoknál úgyszólván teljesen megszűnt, egyrészt a mindinkább nehezebben elviselhető belső helyzet, másrészt a rendkívül ügyesen és ernyedetlen szorgalommal dolgozó *Northcliff-propaganda* behatása miatt.

Franciaországban szintén olyan volt a helyzet, már 1917 közepén, mint Magyarországon 1918-ban. Ott is bomlasztóan kezdett írni a sajtó, a békét sürgette; ennek nyomán a defetizmus oly nagy mértékben terjedt, hogy a fronton és az anyaországban is katonai lázadások törttek ki. Azonban *Clemenceau* vaskézrel fogta meg a sajtót. Törvényt hozatott, melynek alapján rögtönítélőbírótság elé volt állítható az az újságíró, aki a békekötést szorgalmazó, államellenesnek minősített, defetista cikkel mer a közönség elé lépni.

Magyarországon még erélyesebbnek kellett volna lenni, mert nemzeti tekintetben nem volt olyan egységes, mint Franciaország. De itt hiányzott a clemenceaui erős kéz és kíméletlenség, amikre akkor nélkülözhetetlenül szükség lett volna!...

A magyar sajtóbizottság sok udvarias hangú megkeresést intézett ugyan a lapokhoz, amelyben fölkerlte őket, hogy olyan cikkeket ne közöljenek, amelyek a lelkekre és a harcos kedvre bénítóan hatnak s fölhívta a sajtó figyelmét a *Galilei Kör* hadseregellenes munkájára is, azonban ezeknek a megkereséseknek 1918 második felében már alig volt eredményük. Ha aztán a kormánynak egyes lapokat el kellett koboznia, akkor azt a lapszámot mindenki mohón kereste, az elkobzás tehát — éppen az ellenkező eredményt szülte.

*Lukachich* altábornagy, mint katonai parancsnok, minden téren rendet igyekezett teremteni. Így egyebek között a fölmentéseket is felülvizsgálta és a meg nem okoltakat azonnal hatálytalanította. Mint-hogy azonban akkor, amikor ő a hatalom birtokában ezt tehette, a köz-

vélemény már megfertőzött volt, nem ért el sikert, sőt vérengzőnek nevezték az igazságos katonát.

A magyar kormány helyzetét rendkívül megnehezítette az, hogy abban az időben, amikor a bomlás már megkezdődött, *Károlyi Mihály-nak* nagyon sok híve volt az országban. Hazafiának látszó, hangzatos kijelentései és annak elhíttetése, hogy az entente „ővele szívesen áll szóba“, a megrendült és kifáradt magyarok ezreit Károlyi mögé sorakoztatta. Holott ő — eltekintve beteges nagyravágyásától — csak esz-köz volt azok kezében, akik teljesen a radikális eszmék hívei voltak és ők maguk akartak hatalomra kerülni...

### Az államrendőrség és a katonaság az utolsó napokban

Döntőbefolyású volt a felfordulás hirtelen kirobbanására a budapesti államrendőrségnek 1918 október 29-iki és 30-iki magatartása. Az előbbi napon a rendőrség *titkosrendőri kara* megtagadta a szolgálat további ellátását és a Nemzeti Tanácshoz csatlakozott. A rossz példa azonnal követőkre talált, mivel azon a napon a *rendőrségi őrszemélyzet* is kimondotta a Nemzeti Tanácshoz csatlakozását, sőt ennek már az államrendőrség *tisztikarának* egy része is fölesküdt. *Dr. Sándor László* államrendőrségi főkapitány megtett minden tőle telhető, hogy a rendőrséget a végzetes lépéstől visszatartsa, azonban — hiába. A Nemzeti Tanácsnak a magyar kormány által meg nem akadályozott veszedelmes forradalmi működése és izgatása megtette hatását. *A budapesti államrendőrség október 29-én megszűnt létezni, mint az államhatalom szerve.*

Másnap, október 30-án ugyanez történt a *katonaság* körében is. A katonák ekkor már nem a törvényes kormány rendelkezésére állóknak tekintették magukat, hanem a Nemzeti Tanácsot fogadták el a hatalom képviselőjének és birtokosának. A rendőrség október 30-án már nem törődött a katonasággal. Külön utakon járt a két biztonsági és karhatalmi szerv.

*Lukachich* altábornagy meggyőződése szerint a budapesti államrendőrség felbomlása elmarad és az nem is csatlakozhatik a Nemzeti Tanácshoz, ha a rendőrség október 27-én, vagy október 28-án parancsot kap a Nemzeti Tanács letartóztatására és ezt a parancsot, esetleg katonai karhatalom támogatásával is, végrehajtani kényszerül. Egy rendőrtiszt, vagy rendőr sem merte volna akkor a parancs teljesítését megtagadni.

A kormány és a katonai parancsnok valósággal a sötétségben tapogatóztak. Az események meglepték őket. Ez is bizonyítja, mily ügyesen dolgoztak a forradalmi táborban és hogy mennyire szükséges lett volna az összekötő szolgálatot a katonai parancsnokság biztosítása alá helyezni.

A helyzet napról-napra válságosabbá vált. Október 27-én mindenhonnan riasztó hírek érkeztek. Temesváron, állítólag, ledöntötték *Scudier* tábornok emléksobrát. *Károlyi Mihályt* a király Bécsben nem fogadta, ellenben kinevezte *József főherceget* homo regiusszá. Midőn a királyi herceg *Augusztia főhercegnővel* és *Károlyival* Budapestre érkezett, a nép valósággal örjögve fogadta a forradalmi grófot, abban a véleményben, hogy a király *Károlyit* már kinevezte miniszterelnökké. Mivel azonban ez akkor még nem történt meg, már a pályaudvaron forradalmi beszédek hangzottak el, majd a Károlyi-pártkörben *Buza Barna* képviselő lázító beszéddel üdvözölte Károlyi Mihályt.

— *Két felséges úr* — mondotta *Buza Barna*, — *a magyar király és a magyar nép áll egymással szemben. Magyarország kormánya a Nemzeti Tanács!*...

Az olasz fronton az ellenség visszaszorította védő csapatainkat. Horvátországban a zöld káder veszedelmesen rabolt és fosztogatott. *Báró Szurmay Sándor* gyalogsági tábornok, honvédelmi miniszter felszólította *Lukachich Géza* katonai parancsnokot, hogy a rablások elnyomására és főleg a magyar határon levő biztosítás megerősítésére, végül annak megakadályozására is, hogy a garázdálkodás Magyarországra is átterjedjen, küldjön csapatokat a horvát határra. A katonai parancsnok azonnal meg is tette az intézkedéseket, azonban ezeket — már nem valósíthatta meg. Nem volt olyan katonai erő, amelyet azzal súlyos feladattal megbízni lehetett volna.

Október 28-án megalakult a *katonatanács*. Ugyanezen a napon, este, hatalmas néptömeg gyűlt össze a budapesti Gizella (most Vörösmarty) téren. A Kossuth-nótát énekelte és *Károlyi Mihályt* éltette. *Buza Barna* a tömeghez a legnagyobb mértékben lázító beszédet tartott. Azt mondta, hogy immár a nép az úr, annak kell történnie, amit a nép akar.

— *Veszedelmes kártyajáték folyik most* — mondotta. — *Nagyba megy a játék, egy — korona a vízi.* Várjon a nép. Rövid idő múlva elérkezik a cselekvés pillanata. *Őfelsége, a magyar nép, ma este kinevezte Károlyi Mihályt miniszterelnökké. A nép kinevezése lesz az érvényes és nem a királyé.*

*Buza Barna* után *Fényes László* izgatta a népet, nem kevésbé fel-ségsértő módon.

— *Le kell dönten*i a hatalom bitorlóit! Fel kell menni a várba, hadd lássák, kinek háta mögött áll a nép!...

E beszédek hatása alatt megindult a néptömeg *Buza Barna* és *Fényes László* vezetése alatt.

— Fel a várba, József főherceghez! Mondjuk meg neki, mit akar a nép!

Ez volt a jelszó.

Ez után történt a *lánchídi összeütközés*, amiről már megemlékez-tünk. És a kormány — már nem tartóztathatta le az izgatókat, sem pedig a rögtönítélő eljárást nem rendezte el.

Október 28-án a fegyelem megrendülésének másik bizonyítéka is jelentkezett. A fegyvergyári munkások megrohanták a fegyverraktárt s onnan nagyszámú puskát és pisztolyt vittek el. Az őrség — tétlenül nézte ezt a fosztogatást.

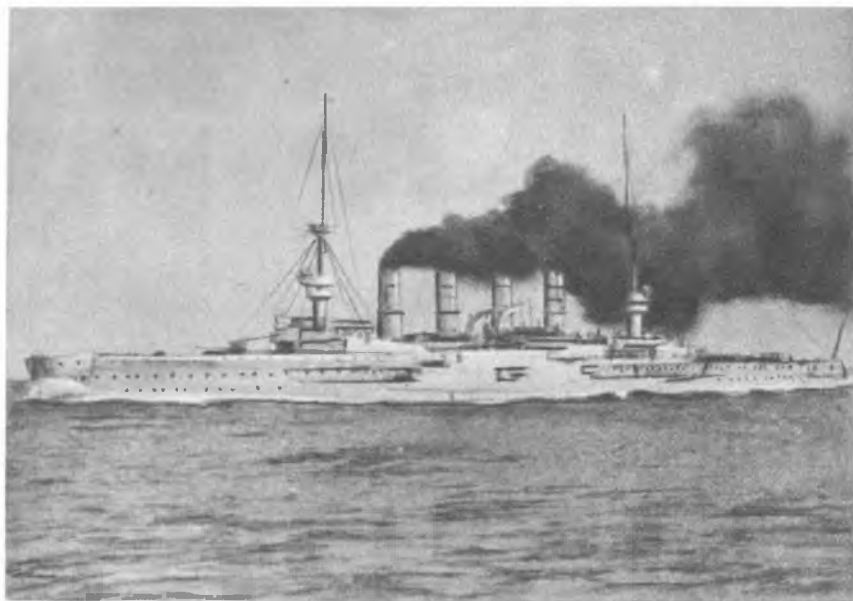
*Lukachich* altábornagy október 29-én beszélt *Wekerle* miniszter-elnökkel; szóba került *Károlyi Mihálynak* esetleges kinevezése is, *Wekerle* utódául.

— Ezt azért nem lehet tenni — mondotta *Wekerle*, — mert *Károlyi* azonnal szakítani akar a németekkel. Ezt pedig nem tehetjük. Vasutaink csak négy napra vannak szénellátva és, ha a németek a szénszállítást beszüntetik, az ötödik napon összes vasutaink megállanak. A déli és délkeleti határainkat még most a németek védik. Ha ők onnan elmennek, védtelenül maradnak az ottani országhatárok...

Két csapat volt Budapesten, amelyekben mindenki rendületlenül bízott: a *bosnyákok* és a *honvéd tanezred*, mely utóbbi a honvéd-ezredek számára az altiszteket képezte ki. *Lukachich* altábornagy részletesen leírja, hogy ezek a csapatok is teljesen megbízhatatlanoknak mutatkoztak akkor, amikor reájuk, mint utolsó mentőtényezőre, támaszkodni akart.

Leírásából, már említett könyvének 131. oldaláról, idézzük a következőket:

„Megszólaltattam *Hodula Károly* és *Szepessy Aladár* altábornagyokat. Ők ketten, mint akkor a legmegbízhatóbbnak tartott csapatoknak, a bosnyákoknak és a honvéd tanezrednek parancsnokai, legilletékesebbek véleményadásra abban a kérdésben, milyenek voltak a fegyelmi viszonyok ebben a két csapatrészen. Ők állottak közvetlen



*A Scharnhorst német nagy cirkáló*



*Alagút a Dolomitokban*

(Hadi Múzeum)



*Károly király és a hegyvidéki lakosság*



*Csatatérészlet a Dolomitokban*



*Reuter német tengernagy, aki a német flottát Scapa Flow-nál elsüllyesztette*



*Báró Somorjai Lukács Géza altábornagy, az összeomláskor Budapest katonai parancsnoka*



*Lucich Károly ellentengernagy, a dunai flottilla világháborús parancsnoka (Brunhuber felv.)*



*Lettow-Vorbeck német gyarmati parancsnok*



*A dunai flotilla az Aldunán. 1915 október*



*Mackensen német tábornagy átadja Lucich sorhajókapitánynak a német Vaskereszt I. osztályát*

személyes érintkezésben az alájuk rendelt csapat tisztjeivel és legénységeivel, azért az ő véleményük a legautentikusabb.“

„Mindkét parancsnok előadásából azt látjuk, hogy 1918 október 30-ról 31-re virradó éjszaka nem volt csapat Budapesten, mely a mozgalom elfojtására felhasználható lett volna, mert *maguk a legjobb csapatok lázadtak fel és tagadták meg a löfegyver használatát.*“

„Egy szóval, nem volt kivel lövetni.“

*Báró Lukachich Géza altábornagy, akkori budapesti katonai parancsnok a leghatározottabban megcáfolja azt a nagyon elterjedt hírt, mintha Károly király maga adta volna ki a parancsot, hogy nem szabad a lázongó tömegekre lövetni. A király — sohasem tiltotta meg ezt, mert a katonai parancsnokot nem is óhajtotta a pillanatról-pillanatra változható eseményekben való intézkedésében befolyásolni. Ellenben az tény, hogy — október utolsó napjaiban már nem volt egyetlen egy olyan csapat sem Budapesten, amellyel a felforgató elemeket megfékezni lehetett volna.*

*Lukachichot* elkésetten nevezték ki budapesti katonai parancsnokká és a kormány nem tudott, vagy talán nem mert erélyesen intézkedni, hogy a végzetes mozgalom csírájában elfojtassék. Így kirobbanhatott az „öszirózsás forradalom“, mely Magyarország megcsönkítésének egyik legnagyobb okának tekinthető...

Budapest katonai parancsnoka, midőn látta, hogy a székesfővárosban állomásozó csapatok nem megbízhatók, mindent elkövetett, hogy meg nem mételjezett csapatkötelékek szállítassanak Budapestre. Azonban több ízben megismételt kérését a hadügyminiszter csak október 31-én teljesítette. Ekkor ugyanis megérkezett Szegedről és Miskolcraól egy-egy karhatalmi zászlóalj, azonban megérkezésükről *Lukachich* altábornagy már nem is értesült és a zászlóaljak azonnal belesodrótak az akkori általános feloszlásba.

## A válság utolsó napjai Ausztriában

Már tudjuk, hogy az 1918 októberi ausztriai válság tetőfokán *Károly* császár *Lammasch* tanárt bízta meg a kormányalakítással.

*Károly* császár azzal a módosítással fogadta el *Lammasch* terveit, hogy az új államok nemzeti kormányainak kinevezését magának tartja fenn. Talán azt remélte, hogy a teljes bomlást így mégis megakaszthatja.

*Lammasch* valóban tárgyalni kezdett a nemzeti államok kép-

viselőivel, köztük *Kramarz*-zal és a délszláv *Korosec*-cel. A két politikus nagyon udvariasan, de a leghatározottabban elutasította azt, hogy olyan szervben bárminő közreműködésre vállalkozzanak, amely az addigi „miniszteriumhoz“ hasonlít, Különben is éppen Svájcba indultak, hogy ott — még nagy bizonytalanságban — nemzeteik jövőjére vonatkozólag tájékozódjanak.

Igy tehát *Lammasch* most már arra törekedett, hogy a szokásos kormányt alakítsa meg, olyan egyénekből, akik politikai tekintetben meg-ehetősen — színtelenek. A katonaelenes és demokrata jelleget úgy akarta megóvni, hogy a miniszteriumban ne legyen egy miniszter sem „egyenruhában“.

Abban bizonyos volt az új kormányelnök, hogy a nemzetiségek legfőljebb csak megtűrik az új kormányt. Egyébre nem számíthatott. Október 27-én alakult meg a kormány, amelyre nemsokára rátörték a forradalom viharai.

A hírlapok október 28-án közölték *Andrássynak* különbékeajánlatát. A következő napon a csehek és a délszlávok hivatalosan is elszakadtak Ausztriától. Prágában a kormányt átvette a Nemzeti Tanács és a tisztviselők ennek tettek hűségfogadalmat. A Csehországban állomásozó pótcapatok is a Nemzeti Tanács rendelkezésére bocsátották magukat.

A zágrábi szábor is kihirdette a jugoszlávok önállóságát, a kormányt a Nemzeti Tanács vette át és a csapatok ennek kezébe tették le az esküt. A bomlás külső tekintetben is mutatkozott. A tiszték a nemzeti kokárdát feltűzték sapkájukra. *Sarkotics* vezérezredes, Bosznia és Hercegovina országos kormányzója október utolsó napján hivatalától visszalépett.

Bécsben október 30-án a tömegek megmozdultak. A Németországtól való elszakadás, ami a különbékeajánlatban nyilvánult, a kedélyekre lesújtóan hatott. *Hohenlohe Gottfried herceg*, a monarchia berlini nagykövete, azonnal elhagyta szolgálati helyét.

Ilyen előzmények után már könnyű helyzetük volt Németausztriában is a monarchia és a dinasztia ellenségeinek. A németosztrák nemzetgyűlés október 30-án elhatározta, hogy az államhatalmat Németausztria területén egészen magához ragadja. Az államformáról egyelőre még nem döntött ugyan, azonban a legfelsőbb államhivatalok szervezésénél már egy szót sem említettek a monarchikus államfőről. Minden hatalmat a néptől származónak jelentettek ki.

A nemzetgyűlés tárgyalása idején az országház előtt többezer

főnyi tömeg hangosan követelte a köztársaság kikiáltását. Erről ezt írja *Cramon* tábornok:

„Az akkori hangadók nem tartoztak a szociáldemokratákhoz, hanem csak általok összegyűjtött polgárok és tanulók voltak. És azok a „pfuj“-kiáltások, amelyek a Ballplatzon *Andrássy*hoz felhatoltak, a szomorú összefüggéseket egész tragédiájukban mutatták...”

Midőn a hadügyminiszter a minisztertanácsról visszatért az irodájába, a tömeg megállította gépkocsiját és levette sapkájáról a császári jeivényt. Az egész városban valóságos vad hajsza kezdődött a sapkajelvények és a császári kitüntetések után. A tanulók lecibálták a parlament épületéről a fekete-sárga zászlót.

*A németosztrák első kormány október 31-én átvette az ügyek vezetését.* Bécs nemzeti sajtója *Andrássy* jegyzéke miatt rendkívül nevesen megtámadta a császárt, aki fájdalmasan feljajdult a hálátlan támadás miatt:

— Legjobban az fáj nekem, hogy éppen a németek támadnak engem. Hiszen őmiattuk utasítottam vissza azokat a kezeket, amelyeket az ellenség felém nyújtott, mindaddig, amíg elfogadásuk már elkésztett...

A haderő szétbomlása is teljes erővel folyt. A csapatok az uralkodó katonai irodájának kezdésére, a vezérkar főnökének tudta nélkül, a következő tartalmú táviratot kapták:

„A Nemzeti Tanácsok törekvése az, hogy az új területeken a köztársasági államformát valósítsa meg. Erre vonatkozóan azonban a hadrakelt sereget nem kérdezik meg, holott azt a 18—50 éves férfiak tömege, tehát maga a nép alkotja. Kívánatosak táviratok minden nemzetiségű csapatoktól és egyéb alakulatoktól, amelyek — anélkül, hogy őket a tiszték befolyásolják — *a dinasztia és a monarchia mellett nyilatkoznak.* Ezeket a táviratokat azonnal föl kell terjeszteni a hadseregőparancsnoksághoz, ahonnan azok sürgősen továbbíttatni fognak. Különösen sürgősek azok a német nemzetiségektől, mivel október 30-án a német Nemzeti Tanács döntő ülést tart.”

*Ezt a parancsot a hadrakelt sereg általában úgy fogta fel, mintha a csapatokat és egyéb alakulatokat szavazásra hívta volna fel a hadseregőparancsnokság, arranézve, hogy — milyen államformát akarnak és kívánnak-e tovább is a Habsburg-dinasztia uralma alatt élni? Holott a rendelet csak a dinasztia és a monarchia melletti táviratokat szándékozott összegyűjteni.*

Sok parancsnokság — nem is adta tovább a kényes rendeletet.

*Sarkotics István* vezérezredes, Bosznia és Hercegovina országos kormányzója nyilatkozata szerint a szavazás eredménye a következő volt: 57 százalék a monarchia, 43 százalék a köztársaság mellett. A monarchiaellenes szavazatok közt a legkedvezőtlenebb volt a III. császárlövészezred pótzászlóaljának szavazata; ennél a pöttestnél a tisztek 92, a legénység 90 százaléka a köztársaságra szavazott. Természetes, hogy ennél a szomorú szavazásnál figyelembe kell venni, hogy a szavazók azt hitték, hogy a köztársaságra szavazás a béke azonnali megkötését jelenti.

*Károly* császár nem mentette fel ugyan a hátsó területen tartózkodó tiszteket és csapatokat az eskü alól, azonban mégis megengedte nekik, hogy magukat a rend fentartása érdekében a Nemzeti Tanácsok rendelkezésére bocsássák.

November 2-án a bécsi kaszárnyákban képviselők jelentek meg és a csapatokat az új állam hűségére fogadalom letételére hívták föl. És — azok engedelmessé váltak. Igaz, hogy már nem volt nagyon sok katona a kaszárnyákban, mert akik tehették, hazasiettek. A szociáldemokraták sürgetésére *katonatanácsokat* választottak. Megalakult egy *vörös gárda* is, határozottan bolsevista szellemmel, mely azután gárzdádkodni kezdett.

*Andrássy* a Ringstrassen levő szállodájából a tömeg ellenséges hangulata elől a külügyminisztérium két udvari szobájába vonult vissza és ott türelmetlenül várta a választ a békejavaslatra. Midőn veje, *Károlyi Mihály*, magyar miniszterelnökké kineveztetett, azonnal benyújtotta lemondását az uralkodónak. Ugyanis *Andrássy* tudta, hogy *Károlyi Mihály* és a magyarországi forradalom azonos fogalmak, holott éppen ennek megakadályozása is indította őt arra, hogy a német szövetséggel szakítson. *Károly* császár és király nem bocsátotta el *Andrássy*t.

A legközelebbi két nap összetörte a külügyminiszter minden reményét. Svájcból is csak kedvezőtlen hírek érkeztek, holott sok osztrák és magyar diplomata igyekezett ott a kedvező fegyverszünetet és békét előkészíteni. *Kramarz* és *Benes Károly dr.*, valamint a többi cseh politikus, Genfben már megkapták a tudósítást arról, hogyan fog alakulni Közép-Európa, *Wilson* óhajára. *Masaryk* Párizsban és Londonban győzött azokon, akik még a monarchia barátai voltak, mivel *Wilson* magáévá tette *Masaryk* programját...

*Andrássy Gyula gróf*, *Ausztria-Magyarország utolsó külügyminisztere, 1918 november 2-án végleg megvált állásától.* Íróasztalához, már mint német-osztrák külügyi államtitkár, *Adler Viktor* ült.

## Más államok a világháború utolsó évében

### Oroszország

Már az eddigi leírásainkból tudjuk, hogy Szentpéterváron 1917 november 8-án új forradalom tört ki, amely a hatalmat a bolsevisták, vagyis a maximalista szocialisták kezére juttatta. Ezek *Uljanov Ilics Vladimirt* ismerték el vezérüknek, akit a történelem *Lenin* néven ismer. Az állam ügyeinek vezetését ugyancsak november 8-án a miniszterek helyett *népbiztosok* vették át, akiknek tanácsa alkotta az új kormányt. A hatalom főbirtokosa, élén *Leninnel*, a pétervári *szovjet* lett. Hiába volt *Kerenszki* megmozdulása, a bolsevikik mindenütt győztek. December 7-én létrejött a fegyverszünet a központi hatalmakkal és 1918 március 3-án Breszt-Litovszk-ban a békét is megkötötték.

A forradalmi tűz lángja fölébresztette azoknak a tartományoknak nemzeti érzését, amelyek már régóta elválni törekedtek Oroszországtól. A nagy orosz birodalomtól — egyelőre — először *Ukrajna* vált el, mely ország már 1918 február 9-én külön békét kötött a központi hatalmakkal. Ettől kezdve Ukrajna, ez a csaknem 30 milliós lakosú ország, a német, magyar és osztrák csapatok megszállása alá került, azonban a bolsevik agitáció nem engedte meg az ország talpraállítását, sőt *Eichhorn* német vezértábornagyot, a megszálló csapatok főparancsnokát, Kievben 1918 július 30-án megölték. A merénylő egy baloldali forradalmár volt, akit a bolsevikik maguk küldtek ki az áldozat meggyilkolására.

*II. Miklós* cárt az orosz forradalmi minisztérium 1917 március 16-án lemondani kényszerítette. Az egykor hatalmas uralkodót, aki Oroszországot a világháborúba belevitte, a lázadók először Szentpéterváron, majd a szibériai Tobolszk városában őrizték, a Breszt-Litovszk-i békekötés után Jekaterinburgba hurcolták és ott 1918 július 16-án családjával együtt meggyilkolták és azután a holttesteket elégették. Az

áldozatok a következők voltak: *II. Miklós cár*, született 1868 május 18-án Carskoje Selo-ban; a cárné: *Alexandra Feodorovna*, egykori hesszeni hercegnő; *Olga, Tatjana, Mária, Anasztázia* nagyhercegnők és *Alexej* trónörökös, a cári pár gyermekei. A trónörökös 1904 augusztus 12-én született. Egyes források a gyilkosságot július 17-re teszik.

A cári család kivégzését az urali orosz szovjet rendelte el, mert attól tartott, hogy a közeledő cseh légiók kiszabadíthatják azt fogóságából.

A központi hatalmakkal megkötött béke önálló államokká nyilvánította Oroszország északnyugati és nyugati részeit. Ezek: *Lengyelország, Finnország, Lettország, Litvánia, Észtország*. A régi kötelékből való kiválás és az önálló állami berendezkedés még hosszabb ideig eltartott, azonban ez végérvényesen megtörtént. Ellenben *Ukrajna* 1922 óta Szovjet-Oroszország szövetséges állama lett.

Az orosz szovjet tehát a szorosabb értelemben vett orosz területen kezdte meg az anarchia szervezését *Lenin* kormányrajutása után. Megkezdődött a polgári elemek fizikai kiirtása, majd 1918 január 15-én a régi haderő romjain megalkották a *vörös hadsereget*. Az új rendszer szerint csak egy politikai párt lehet Oroszországban. Ez az uralkodó osztály, melynek védelméről a *rémuralom*, vagyis a *terror* gondoskodik. A terror a régi rendszer híveit száműzte, de inkább egyszerűen lemészárolta, családtagjaikat és az addigi nemes és polgári osztályokat a teljes anyagi és erkölcsi züllésbe kényszerítette. Az áldozatok száma megközelítően sem határozható meg, de bizonyos, hogy sokerre megy.

A kíméletet nem ismerő rémuralom ellenhatást váltott ki. Az első ellenforradalmat *Duchonin* tábornok szervezte, aki 1917 november végén a fogságravetett *Kornilov* tábornokot és társait, köztük *Denikint* szabadonbocsátotta. *Krilenko* orosz főparancsnok azonban 1917 decemberben elfoglalta Mohilev-et, ahol a főhadiszállás volt; e harcok folyamán *Duchonin* elesett.

Az új orosz kormány 1918 március 10-én rendeletet adott ki az állami intézményeknek Pétervárról Moszkvába való átköltözésére. A szovjetkormány tehát Oroszország új fővárosául Moszkvát tette. Péterváron csak *Trockij* népbiztos maradt, aki a külügyi népbiztosságról való lemondása után hadügyi népbiztos lett. *Az orosz titkos iratok közlése során napvilágot látott az a katonai egyezmény is, amelyet Románia és a cári Oroszország 1916 augusztus 17-én kötöttek egymás-*

sal, amelynek alapján Románia megtámadta Magyarországot. Az egyezmény szerint a románok Budapestig szándékoztak előnyomulni!...

A nyugati államok megdöbbenéssel vették tudomásul, hogy Oroszország megkötötte a békét a központi hatalmakkal, sőt fegyveres beavatkozással is törekedtek arra, hogy egykori szövetségésüket tovább is táborukban tarthassák. Az angolok 1918 június végén a Murman-partokra nagyobb csapatokat szállítottak, ami ellen az orosz kormány azonnal tiltakozott. Az entente keze egyébként is jól működött. Júl. 6-án váratlanul meggyilkolták *Mirbach Vilmos gróf* moszkvai német követet. A merényletet a forradalmi szociálisták hajtották végre, akiket az entente ügynökei béreltek fel. A gyilkosság jeladás volt arra, hogy az entente-barát forradalmi szociálisták a bolsevikik ellen államcsínyt kövessenek el. A gyilkosságot követő napon Moszkvában valóban ki is tört az ellenforradalom, melynek jelszava ez volt: *Háború Németország ellen!* Azonban a szovjetkormány a lázadást néhány óra múlva vérbefojtotta. *Mirbach gróf* egyik gyilkosát, *Andrejev*-et július 17-én kivégezték.

Az angolok megkezdték előnyomulásukat 1918 július végén Archangelszkből. Anglia, Franciaország és Amerika a Murman-vidékre nézve egyezményt kötöttek egymással, azzal az átlátszó ürüggyel, hogy a vidéket megvédik a németek ellen. Holott akkor már Németország és Oroszország megkötötték egymással a békét. Később az oroszellenes mozgalomhoz Japán is csatlakozott. Az Unióval együtt kijelentette, hogy tiszteletben akarja tartani Oroszország területi épségét, célja csak az, hogy segítséget adjon a cseheknek az őket megtámadó oszt-rák, magyar és német hadifegyverek ellen.

Ugyanabban az időben gyilkolták meg *Eichhorn* német vezértábornagyot is, akiről már megemlékeztünk. Utóda, mint a megszálló német csapatok főparancsnoka, *Kirchbach gróf* vezérezredes lett.

Az entente ellenséges intézkedései, valamint *Mirbach* és *Eichhorn* meggyilkolása óvatosságra készítették a szovjetkormányt. *Lenin* a moszkvai szovjetgyűlésen augusztus 10-én kijelentette, hogy az orosz kormány és az entente között — *hadiállapot* van. Ez azonban nem hadüzenet, hanem csak védekezés. *Trockij* felhívást tett közzé, amelyben harcra szólított fel mindenkit a szovjetköztársaságot fenyegető ellenségek: a csehek, az ellenforradalmárok és az entente ellen. A moszkvai német követséget a fenyegető helyzet miatt Pskov-ba helyezték át.

*Eichhorn* német vezértábornagy gyilkosát, *Donszki Boris* szociálforradalmárt a német katonai bíróság ítélete alapján augusztus 11-én Kievbén, ahol a gyilkosságot elkövette, felakasztották.

Az angol kormány 1918 augusztus 13-án adta ki azt a megdöbentő nyilatkozatát, amely szerint Nagy-Britannia a cseh-szlovákokat szövetséges nemzetnek ismeri el és a három cseh-szlovák hadsereget szövetséges hadviselő erőnek tekinti, amely Ausztria-Magyarország és Németország ellen háborút visel. Ez a nyilatkozat minden valószínűség szerint az akkori orosz viszonyokban is találja magyarázatát, legalább is erre vallanak az ezt követő események. Az entente követői ugyanis augusztus 17-én elhagyták Moszkvát, ami egyenlő volt a diplomáciai szakítással. Ugyanezen a napon Vladivosztozk kikötőjében partralépett egy amerikai, egy angol és egy francia különítmény és a szibériai cseh dandár parancsnoka táviratot intézett az entente-hoz; ebben sürgős segítséget kért a bolsevista csapatok s a német, osztrák és magyar hadifoglyok ellen. A vörös hadsereg valóban megkezdte a műveleteket a csehek ellen, akiket Nikolajevszknél megvert. Íme, ez lett az addigi jó barátság folytatása. A cseh dandároknak orosz szolgálatba fogadása erkölcstelen alapon történt, de hiányzott az erkölcsi alap a vörös hadsereg működéséből is, mert ez a haderő az emberi és a társadalmi legelemibb szabályok félredobása után alakított.

Az új orosz rendszer nagyon nehezen tudott megszilárdulni. Ezt bizonyította, hogy 1918 augusztus 31-én *Lenin* ellen Moszkvában, *Uriczki* belügyi népbiztos ellen Péterváron merényletet követtek el. *Lenin* megsebesült, *Uriczki* meghalt.

A *Lenin* elleni merénylet súlyos külügyi bonyodalom okozója volt. Ugyanis szeptember elején Moszkvában entente-összeesküvést fedeztek fel, amelynek az volt a célja, hogy a megvesztegetett szovjetcsapatok segítségével a népbiztosoktól elragadják a hatalmat, Moszkvában kikiáltásák a katonai diktatúrát s azután az oroszokat rábíróják a Németország elleni háború újbóli megindítására. Az összeesküvés egyik főszervezője *Lockhart*, az angol katonai küldöttség vezetője, de nagy szerepük volt mellette *Grenard* francia főkonzulnak, *Laverigny* tábornoknak és más entente-diplomatáknak, katonáknak is. Az összeesküvés és merényletek előtt *Lockhart* egyik ügynöke majdnem másfélmillió rubelt fizetett ki megvesztegetésekre.

Mivel az összeesküvés száalai a pétervári angol nagykövetségen futottak össze, itt házkutatást rendeltek el. A házkutatás nem ment simán, mert a nagykövetségen lövésekkel várták a szovjet embereit.

*Crony* angol tengerészeti attasé és *Schenkman* tisztviselő meghaltak, mások pedig megsebesültek.

A merényleteket szörnyű megtorlás követte. Az *Uriczki* meggyilkolásával és a pétervári angol nagykövetségen tartott házkutatással kapcsolatban 500 embert, köztük mintegy 40 angolt az oroszok kivégeztettek, Nisni-Novgorod-ban a polgárság 40 kezését szintén kivégezték. Moszkvában és máshol is napról-napra folytatódtak a tömeges kivégzések. Az orosz lapok szüntelenül támadták az entente-ot, hogy önző célokat követ s Oroszországot vértengerbe és nyomorba akarja taszítani.

Az angol kormány *Csicserin* orosz külügyi népbiztoshoz távirati jegyzéket intézett, amelyben tiltakozott a pétervári angol nagykövetségen tartott házkutatás ellen és elégtételt követelt *Crony* kapitány meggyilkolásáért. Egyúttal követelte, hogy az Oroszországban lévő angol küldöttségek hazatérése biztosítsassék. Kijelentette a jegyzék, hogy az angol kormány a szovjetkormány tagjait személyesen fogja felelősségre vonni.

Az angol kormánnyal egyidőben a francia kormány is tiltakozást intézett *Csicserin*hez, mert a házkutatás alkalmával franciákat is tartóztattak le.

Az angolok szeptember 6-án letartóztatták *Litvinov*-ot, a szovjet angliai képviselőjét, valamint a hozzá beosztott orosz egyéneket is és kijelentették, hogy mindaddig fogvatartják őket, amíg az oroszok Anglia valamennyi oroszországi képviselőjét szabadon nem bocsátják és amíg ezeknek lehetőséget nem biztosítanak, hogy a finn határ felé elhagyják Oroszországot.

A felfordulást növelte az is, hogy időközben olasz csapatok is elindultak Szibéria felé és a japánok szeptember 8-án megszállták Chabarovszk városát.

*Csicserin* orosz népbiztos szeptember 9-én válaszolt az angol és a francia jegyzékre. Nyilatkozatában hangoztatta, hogy Anglia és Franciaország diplomáciai és katonai képviselői hivatalukat a szovjet elleni összeesküvésre használták fel. Az orosz kormány ezért kénytelen volt védőintézkedéseket tenni. Mihelyt az Angliában és Franciaországban levő orosz polgárokat hazaengedik, az oroszországi angol és francia polgárok is hazatérhetnek. *Litvinov* londoni orosz követ szabadonbocsátása ellenében az oroszországi angol misszió tagjai is visszautazhatnak hazájukba.

A helyzet súlyos voltát bizonyította, hogy az entente valameny-

nyi nagykövete szeptember 10-én Archangelszkbe utazott. Időközben a szovjetkormány és forradalmi törvényszékei fékevesztetten igyekeztek megbosszulni a merényleteket. Moszkvában ezernél több embert végeztek ki és a kivégzések még azután is sokáig folytatódtak.

A leírt események következtében nagyon közel állott a helyzet ahhoz, hogy Oroszország és addigi szövetségesei között valóban kitörjön a háború. Ez elmaradt ugyan és — bár nehezen, azonban a merényletek és a házkutatás miatti hullámok is elsímultak. Ellenben Oroszország és az entente többi tagjai között a baráti viszony teljesen megszűnt, viszont a szovjetkormány szorosabb kapcsolatba lépett — Németországgal. A Breszt-Litovszk-i békét német-orosz pótszerződés egészítette ki, amely szerint az oroszok a német ipari vállalatoknak és kölcsöneiknek megváltásaként 5 milliárd márkát fizetnek, de ezzel szemben sok gazdasági előnyt kapnak és — miként ezt a *Vecsernája Irvesszija* 1918 szeptember elején jelentette — az oroszok keze fel szabadul az angolok, csehek és japánok elleni harcra.

A világháború végefelé az orosz szovjetnek még igen nagy nehézségekkel kellett megküzdenie. Gyújtogatások, robbanások, ellenforradalmi mozgalmak kísérték az új berendezkedés útjait, amiket *Lenin* és társai valósággal vértengerbe fojtottak. Azonban őket a hatalom emelvényéről letaszítani, még az addigi szövetségeseeknek sem sikerült és így Oroszország 1918 őszén — befejezte a háborút.

## Spanyolország, Románia

A központi hatalmak szövetségéhez tartozó *Bulgáriának* és *Törökországnak* történetéről, amennyire az a világháborúval logikus kapcsolatba hozható, valamint *Franciaország*, *Nagy-Britannia*,  *Lengyelország* és több más állam külső és belső politikájáról már megemlékeztünk, így tehát a következő sorokban csak azokról a történelmi dolgokról fogunk röviden írni, amelyek nem tartoztak ugyan közvetlenül a hadviseléshez, azonban a háború következményei voltak.

*Spanyolország* az egész világháború idején megőrizte szigorú semlegességét, holott ezt csak nehezen tehetta, mivel az entente mindent elkövetett, hogy ezt az államot is belesodorja a háborúba és odaállítsa Németország ellenségeinek sorába. Különösen kedvező alkalom nyílt erre akkor, midőn a németek 1917-ben kihírdették a korlátlan merülönaszádháborút.

Németország és Spanyolország között kellemetlen feszültség szár-

mazott a tengeri háború miatt 1918 augusztusban, amikor ugyanis a spanyol kormány tiltakozó jegyzéket küldött Berlinbe egyes spanyol hajóknak elsüllyesztése miatt. A németek kinyilatkoztatták, hogy csak azok a hajók estek és esnek a jövőben is a merülőnaszádok áldozatává, amelyek az ellenséges zárt területen belül tartózkodnak. A spanyol kormány megőrizte higgadságát és nem engedte meg addig sem fejlődni a kínos ügyet, hogy Németországgal megszakítsa a diplomáciai viszonyt.

A spanyol kormány 1918 augusztus 27-én San-Sebastian-ban hivatalos jegyzéket adott ki, amelyben hangsúlyozta, hogy a merülőnaszádháború a spanyol kereskedelmi tengerészetnek már húsz százalékát megsemmisítette és már több mint száz tengerész életét oltotta ki. Ezért elhatározza a spanyol kormány, hogy Németországhoz barátságos jegyzéket intéz, amelyben kijelenti, hogy spanyol hajónak újabb megtorpedózása a spanyol kormányt arra kényszerítené, hogy az elsüllyesztett tonnamennyiséget a spanyol kikötőkben horgonyzó német hajókkal pótolja.

Mialatt a németek és spanyolok diplomáciai úton igyekeztek az ügyet rendezni, az entente ügynökei mindent elkövettek, hogy Spanyolországot háborúba vonják. Annyit értek, hogy Barcelonában nyílt zendülés tört ki, mely már nagyon veszélyeztette a békét, azonban a kormány erélyes, tapintatos intézkedései a zavargást elnyomták.

Szeptember 6-án Madridban koronatanács tárgyalta a német-spanyol kérdést, amelyet kellemetlenné tett a *Carasso* gőzös akkori elsüllyesztése. A koronatanács visszautasította a diplomáciai szakítás, vagy éppen a háború eszméjét, ellenben Németország később kijelentette, hogy az elsüllyesztett hajókért kárpótlást ad. Ez meg is történt, mert a spanyol kormány október közepén lefoglalt hét olyan német hajót, amelyek a spanyol kikötőkben voltak. *Igy a háborúval fenyegető összeütközés elsimult. Az entente nem tudta Spanyolországot háborúba sodorni.*

Romániában 1918 szeptember elején a *Marghiloman*-kormány helyzete megrendült. Ennek oka egyebek közt az is volt, hogy a világháború oly tömegét hozta felszínre a miniszterek és társaik bűneinek, hogy ellenük eljárást kellett volna indítani. Azonban szeptember 4-én a román igazságügyminiszter elrendelte, hogy a volt miniszterek, köztük *Brătianu*, vád alá helyezése decemberre halasztassék. Nagyon valószínű, hogy ez főképpen azért történt, mert a románok akkor már arra

számítottak, hogy a központi hatalmak összeomlanak, ennek nyomában Románia ellenük ismét működésbe lép s akkor az olyan „kicsinyes“ ügyek, mint egyes miniszterek régi botlásai, eltörpülnek és feledésbe mennek a nagy események előtt.

Jól számítottak. A román miniszterek nem kerültek később sem vád alá.



# OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

## A fegyverszünetek időszaka

### Az osztrák-magyar haditengerészet utolsó működése

Ausztria-Magyarország haditengerészetének egyik legszebb művelete az *otrantói csata* volt, amelyben Magyarország későbbi kormányzója, *Nagybányai Horthy Miklós*, akkori sorhajókapitány az ellenségen diadalt aratott. Ez a csata, amelyet *Horthy 1917 május 15-én* vívott, a monarchia hadiflottájának utolsó nagy csatája volt. Ettől kezdve az ellenség fokozottabb figyelmet fordított az Adriára és megakadályozta az osztrák-magyar flotta előretörését. A monarchia hadihajói később is kitörtek ugyan az Otranto-csatornába, azonban ezek csak kisebb vállalkozások voltak és azokat az ellenség nagy fölénye miatt a hajnali szürkületkor mindig abba is kellett hagyni; így az esetleges siker nem volt kiaknázható.

Németország a Földközi-tengeren 1917 december elejéig merülő-naszádainak számát 32-re emelte. A monarchiának 22 ilyen naszádjából 14 időnként szintén az említett tengeren működött. Bár ez utóbbiak teljesítőképesége nem volt olyan, mint a németeké, azért mégis eredményesen működtek. *Trapp* sorhajóhadnagy az U. 14. naszádjával legsikeresebb kifutása alkalmával 22.240 tonna ellenséges hajót süllyesztett el.

A központi hatalmak, mint az ostromlott vár lakói, napról-napra jobban érezték a bekerítés kellemetlenségeit. Mindig jobban nélkülöztek. Az ellenséges propaganda egy pillanatig sem pihent. A szláv és az olasz izgatók megtalálták az utat a haditengerészethez is. Többször megtörtént, hogy egyes matrózok halászcsonakokon megszöktek. *A „11.” számú torpedónaszádot cseh nemzetiségű altisztek Sebenicoból Olaszországba vitték.* A naszád parancsnokát, első tisztjét és az ellenkező legénységet megbilincseltek.

*A nyugtalanságok 1918 elején már aggodalmassá fokozódtak. Február 1-én a Bocche di Cattaro-ban lázadás tört ki. A Sanct Georg,*

*Kaiser Karl VI.* és a *Göa* hajók fellázadt legénysége elfogta tisztjeit. A veszedelmes mozgalmat erélyes kézzel gyorsan elfojtották. Ebben nagy érdeme van *Heysler*-nek, az I. torpedóflottilla parancsnokának, *Sarkotics* vezérezredesnek, Bosznia és Hercegovina országos kormányzójának, valamint a többi hajó hű legénységének. *Itt hangsúlyoznunk kell, hogy a magyarok és a németek ezek közé tartoztak és már a mozgalom kezdetén a lázadók ellen dolgoztak.*

A lázadásnak az lett a közvetlen következménye, hogy a működő flottát részben átszervezték és a parancsnokokat kicserélték. *Az uralkodó az egész flotta parancsnokává Horthy Miklóst nevezte ki és őt soron kívül ellentengernaggyá léptette elő.* Horthy addig — az otrantói csatában szerzett sebesüléséből felgyógyulván — a *Prinz Eugen* csatahajónak volt a parancsnoka és ott példás rendet, fegyelmet tartott. Flottaparancsnokká való kinevezése nemcsak a monarchia haditengerészetében keltett általános örömet és megnyugvást, hanem a németek köreiből is. *Vilmos császár és Tirpitz* főtengernagy is megelégedéssel vették tudomásul a kinevezést.

Az ellenség 1917/18 telén rendkívül megerősítette az Otrantocsatorna elzárását. Ez nagyon megnehezítette a monarchia merülőnaszádainak az Adriai-tengeren való áthatolását. Veszteségük az ezt célzó vállalkozásoknál mindig növekedett. Ezért a flotta parancsnoksága elhatározta, hogy erélyes előtörést intéz dél felé.

Ehhez a vállalkozáshoz készenlétebe helyzetetett az egész könnyű tengeri erő és pedig 4 cirkáló és 8 romboló, valamint az I. és III. hajóosztály. Az előtöréshez még 25 repülőgép és 10 merülőnaszád is csatlakozott.

Az első csatahajócsoport *1918 június 8-án* este futott ki Pola vizeiről és 10-én a dalmáciai Slano közelébe érkezett. Pola kikötőjéből a második csoport csak 9-én este indult el. Másnap hajnalban az elrejtőzött olasz motoros naszádok megtámadták a csoportot és mielőtt a csoport tüzelhetett volna, az osztrák-magyar csatahajókat megtámadták. A támadáskor a *Szent István* csatahajót két torpedó érte. A *Tegetthoff* azonnal vonszolni kezdte a súlyosan megsérült nagy hajót, azonban a mentés már lehetetlenné bizonyult. Miután a tisztek és a legénység elhagyták a hajót, *a 14.500 tonnás csatahajó, a monarchia egyik legnagyobb haditengerészeti járműve, a hullámok áldozatává lett.* Ez a súlyos veszteség nyilvánvalóvá tette, hogy az ellenség anyagi fölényét kiegyenlíteni nem lehet. Az egész flotta visszatért Polába és azután már nem is vállalkozott semmi nagyobb előtörésre.

Hiába volt minden áldozatkészség és tetterő, a flottára valóságos lidérenyomás nehezedett.

Mialatt a monarchia hadihajói az Adrián az ellenséget állandóan lekötötték, addig északon a szárazföldi haderő szárnyait más fegyvernem fedezte és biztosította is. Elsősorban a *repülők* végezték ezt a nehéz feladatot, köztük mint egyik legvitézebb: *Banfield* sorhajóhadnagy, a trieszti repülőállomás tevékeny parancsnoka. *Banfield* Trieszt városának és kikötőjének sikeres védelmezésével szerzett különösen jó hírnevet magának. Cattarói repülőállomásunk támadásai főleg Valona, egyidőben Durazzo, Otranto, Brindisi, Bari és Barletta ellen irányultak. Északon az Ancona melletti Jesi olasz repülőállomás, azonkívül Velence, valamint Mestre pályaudvarai és katonai épületei, továbbá Rimini, Ravenna, Ferrara, Codigoro, Padova, Chioggia, Motta di Livenza, Latisana, Portogruaro, Grado stb. voltak vízi repülőink támadásának főcéljai addig, amíg ezek közül egyesek a monarchia csapatainak kezébe nem kerültek.

Az adriai repülőharcokban önfeláldozásának tanujelét adta *vitész Molnár János* magyar pilóta, akinek neve és haditette *Vámos* zászlósával együtt a hivatalos jelentésbe is bekerült. A légi harcokban osztrák részről *Brunovszky* százados tűnt ki 36, a magyarok közül még *Kiss* és *Fejes* pilóták 20, illetőleg 19 légi győzelemmel. Ezek a számok a háború egész idejére vonatkoznak.

A légi harcokkal párhuzamosan az *aknaharc* is állandó volt és a *hajórajok* igen sokszor végeztek nehéz műveleteket, hogy ezeket és a repülővállalkozásokat biztosítsák. Miután az osztrák-magyar front a Piavehoz került, a haditengerészet hajóinak egy részét Trieszt kikötőjébe rendelték Cattaro vizeiről. A *Wien* és a *Budapest* 1918 november 15-én sikeresen lőtték az ellenség állásait a Piave torkolatánál. A *Wien*-t december 9-én egy ellenséges motoros naszád Trieszt-nél elsüllyesztette.

Az olaszok a világháború folyamán mindig növekedő számban alkalmaztak kicsi, gyorsan mozgó motoros naszádokat. Ezek a *moszkító*k nagyon kellemetleneknek bizonyultak és ellenük az osztrák-magyar tengeri járműveknek gyakran kellett föllépniök, már azért is, mert a moszkítók több ízben fölléptek az Adria keleti partjain is. *Veith* fregattkapitány Ancona ellen, *Luschin* fregattkapitány pedig a nyílt Adrián végeztek sikeres és merész vállalkozásokat 1918 folyamán.

A bolgár összeomlás után a flotta egyes részeire az a feladat

hárult, hogy a tengeren visszazállított csapatokat az ellenséges hadihajók támadása ellen megvédjék. Október 18-án a Durazzo előtt horgonyzó két torpedórombolót és a 78. számú naszádot oly nagy ellenséges tengeri erő támadta meg, amilyen az Adrián addig nem is volt látható. Azonban a kikötőbe nem juthatott el. A három kis jármű vitézül védekezett. Egy torpedó elsüllyesztette a *Weymouth* angol cirkálót, mire az ellenség visszavonult.

*A durazzói ütközet volt az utolsó, amelyet az osztrák-magyar haditengerészet az ellenséggel a világháborúban vívott.* A hagyományokban gazdag és sok babérral ékesített büszke flotta nemsokára megszűnt létezni...

### Az osztrák-magyar flotta átadása

Bár a haditengerészet mindig vitézül megfelelt feladatának, a legutolsó idők megpróbáltatásai mégis nyomot hagytak a kifáradt tengerészek lelkében. A monarchia csapatainak Albániából való gyors visszavonulása, a délnyugati front megrendülése és az ellenséges repülőik állandó támadásai megrendítették a legénységet. Abban az időben a kisebb tengeri járművek személyzetének rendkívül terhes volt a szolgálata, mert nekik kellett gondoskodniuk arról, hogy a hajókon visszaállított csapatokat ellenséges támadás ne érje. Ha ütközetre került a sor, a régi vitézséggel harcoltak. Azonban a folytonos visszavonulás, az addig birtokba vett kikötőknek, Durazzo, San Giovanni di Medua, majd Antivari kikötőjének kiürítése nagyon lehangoltta tette a kísérő flotta személyzetét. A nagyobb hajókon már fegyelemellenes jelenségek mutatkoztak, sőt itt-ott előfordult a parancsok teljesítésének megtagadását is. Ellenben az ellenség közelében tartózkodó merülőnaszádok ebben a tekintetben is megőrizték mintászerű fegyelmiüket az utolsó pillanatig.

Október 28-án a matrózbizottság elnöke, *Koch Method* fregattkapitány, egy szlovén nemzetiségű tengerésztiszt, magához ragadta a hatalmat. A hadseregfőparancsnokság csak egyetlen egy utat látott a haditengerészet megmentésére, és pedig azt, ha a hadiflottát — bizonyos feltételek mellett — *átadja a délszláv Nemzeti Tanácsnak.* Ezt a javaslatot lovag *Keil* tengernagy ajánlotta a királynak és a javaslatot a vezérkar főnöke, a külügyminiszter s maga az uralkodó is elfogadták.

Október 30-án este Badenből távirati rendelet ment a flottához

és a haditengerészet minden más szervéhez, amelynek néhány mondata a következő volt:

„Az a legénység, amely nem délszláv nemzetiségű, kérelmére tartósan szabadságoltan hazatérhet. A flotta, a haditengerészeti intézetek és egyéb haditengerészeti javak a zágrábi Nemzeti Tanácsnak Polában a helyi választmány útján fokozatosan át fognak adni.

„Az átadó cs. és kir. hatóságoknak és parancsnokságoknak kötelessége a délszláv államba nem tartozók, illetve nemzetiségek tulajdonjogát későbbi visszaváltás esetére jegyzőkönyvileg biztosítani...

„A délszláv Nemzeti Tanácsnak történt rendszeres átadás után az összes törzseknek szabadságukban áll a flotta egységein és a hatóságoknál tovább szolgálni.“

Ez a parancs a flottánál általános megdöbbenést keltett, mert mindenki érezte, hogy azzal — megszűnt az Osztrák-magyar monarchia haditengerészete.

*Horthy Miklós ellentengernagy, flottaparancsnok az átadást október 31-én délelőtt 9 órára tűzte ki*, úgy, hogy a szomorú ténykedésnél mellette a következők legyenek: *Konek Emil*, Horthy vezérkari főnöke, továbbá *Schmidt Adolf* és *Lauffer* sorhajókapitányok, a hajóosztályok parancsnokai, valamint *Morin Ferenc* fregattkapitány, a Polában állomásozó II. torpedóflotilla parancsnoka is.

Az átadás az említett időpontban megkezdődött és mintegy két óra múlva be is fejeződött. Az átadásról a következő tartalmú rövid jegyzőkönyvet vették fel:

„A császári és királyi flotta minden anyagával és tartozékával együtt átadatik a szlovén-horvát-szerb Nemzeti Tanácsnak, a régi monarchia nemjugoszláv tagjai tulajdonjoga visszaváltásának fentartásával.“

A közigazgatási részletkérdések tisztázása után *Tresics-Pavicsics Antal*, a jugoszláv Nemzeti Tanács küldöttségének vezetője, de különösen *Koch Method* fregattkapitány, a bizottság egyetlen katonai tagja, azt követelték, hogy a jugoszláv hadilobogót azonnal vonják fel a hajókra. *Horthy Miklós* azonban a leghatározottabban kijelentette, hogy ezt csak akkor engedi meg, ha ő a *Viribus Unitis* zászlóshajóról délután fél ötkor eltávozott.

Néhány órával későbben megérkezett *Horthynak altengernaggyá — soronkívüli előléptetése*. A *Viribus Unitis*-en összegyűlt a flotta vezérkarának törzse. *Konek Emil* sorhajókapitány, vezérkari főnök remegő hangon vett búcsút szeretett parancsnokuktól. *Horthy* azután

kihajózás végett a zászlóshajó fedélzetére lépett. Szemben találta magát hajója legénységével, amely a hozzája intézett rövid, kemény és katonás búcsúbeszéd után lelkes hurrával kíserte vezérét a lejárólépcsőhöz...

A flotta egységein lassan leszállott a soha le nem győzött piros-fehér-piros lobogó. És a tengerésztisztek szemébe könnyek gyűltek, sőt gyűlnek ma is, tizenöt esztendő múlva, mert az átadás elemüktől, a tengertől fosztotta meg őket és mert 1918 október 31-ike életük leg-szomorúbb, sőt — igazságtalanul lealázó napja volt...

A kisebb egységeken kívül átadtak a délszláv Nemzeti Tanácsnak 12 csatahajót, 11 cirkálót, 56 torpedónaszádöt és 18 rombolót. Ezeket a hajókat később Anglia, Franciaország, Olaszország, Görögország, Jugoszlávia, Románia és Portugália között felosztották. Leg-többet — Anglia kapott.

A *Viribus Unitis* 21.370 tonnás csatahajót az olaszok, már a flotta átadása után, november 1-én Pola kikötőjében elsüllyesztették.

### A dunai monitorok

A dunai flottilla — a felfegyverzett kereskedelmi gőzösökön és a segédhajókon kívül, a veszteségei előtt — 10 monitorból és 12 őrnaszádból állott. A flotilla parancsnoka *Lucich Károly* sorhajókapitány volt. A kis hajóraj a déli harctéren eredményesen közreműködött minden vállalatban.

A románok leverése után 1917 végén az egész Duna-vonal a központi hatalmak kezébe került. A következő év tavaszán különleges feladat hárult a flottillára. Ki kellett futnia a Fekete tengerre, ahol az orosz kikötőkben a központi hatalmak előnyomuló csapatait támogatta. Behatolt több orosz folyóba is.

Április elején az egész hajóraj Sulina kikötőjében egyesítettet és 12-én a Boszna, Bodrog, Körös és Szamos monitorok, valamint két őrnaszád Odesszához érkeztek. Később Nikolajev, Akkermann, Ocza-kov, Cherson és Kamenka vizeire mentek, valamint a Bug és a Dnjeper folyókba. A *Barsch* őrnaszád egészen Alexandrovskzig hatolt. Eltekintve a kiváló tengerészeti teljesítménytől, a monitoroknak a monarchia zászlója alatti megjelenése az ellenségben tiszteletet és tartózkodást, a központi hatalmak csapataiban pedig bizalmat éb-resztett.

A dunai flotilla a világháború idején a Duna folyam ura volt és

csak az összeomlás okozta, hogy ez a babérkoszorús hajóraj is elvesztette a piros-fehér-piros lobogót.

Később a monitorokat Ausztria, Magyarország, Jugoszlávia és Románia között felosztották. *Magyarország csak négy őrnaszádot kapott.*

*Wulff Olof* korvettkapitány 1918 november 5-én érkezett a Boszna monitoron a flottilla egy részével az óbudai Duna-kikötőbe. Itt *Linder Béla* hadügyminiszter fogadta a hadihajókat. Olyan beszédet tartott az összegyűlt tisztikar és legénysége előtt, amely — nem volt alkalmas arra, hogy a fegyelem megőrzését szolgálja.

A monitorok személyzete részben még azon a napon, részben a következő napokban, meghódolt a bomlasztó Nemzeti Tanács előtt.

### A német flotta

A német haditengerészet 1918. évi működéséről néhány mondatban beszámolhatunk. Az *Északi tengeren*, amint már tudjuk, 1918 októberében nagyszabású offenzív-vállalkozás készült az angol Grand Fleet ellen, ezt azonban a forradalom megghiúsította.

A *Keleti tengeren* történt egy hadművelet. Midőn ugyanis 1918 februárban szükségesnek mutatkozott, hogy Finnországot a finn és orosz bolsevistáktól megvédelmezzék, *Mannersheim* német tábornok a szárazföldi csapatokkal Helsingfors ellen vonult. Ezt a műveletet *Maurer* ellentengernagy, *Goltz* gróf, tábornok dandárával a tenger felől támogatta. A hajóosztály 1918 április 3-án Hangő kikötőjéhez érkezett, ott a segítő csapat partra szállott, elfoglalta április 11-től 13-ig Finnország fővárosát, Helsingfors-t, majd április 30-ától május 2-áig Lahti helység közelében döntően megverte a vörösöket és így hozzájárult Finnország déli részének felszabadításához. A hajóosztály a finn vizeken nagyon sok akadállyal küzdött, mivel azokat a vizeket jégtorlaszok és aknák zárták el.

A német hajóhadnak 1918-ban a *Földközi tengeren* nem voltak nagyobb vállalkozásai, valamint a *külföldi cirkáló-háború* is szünetelt.

A *merülőnaszádok* a világháború utolsó évében is nagy erővel működtek. Az angol források bizonyítják, hogy ez a veszedelmes tengeri fegyver a háború végéig majdnem 15 millió bruttó regisztertonnát súlyesztett el. Angliának több mint 2900 hajóját semmisítette meg.

A kereskedelmi tengerészet a világháború folyamán a merülőnászádok és a tengeri akciók miatt 18.7 millió bruttóregisztertonnát veszített, ebből Nagybritanniára 10.7 millió esik.

A háború előtt a föld kereskedelmi hajóinak tonnatartalmát mintegy 45 millióra becsülték; 1918 november 1-éig ez csaknem 20 millióval csökkent!

Az Északamerikai Egyesült Államok közbelépése érzékenyen mutatkozott a német merülőnászádháborúban is. Nagyon sok ilyen hajócska esett a mindig szaporodó ellenség áldozatává. *A németeknek 343 merülőnászádjá volt, de ezekből 178 nem tért vissza soha.*

A német merülőnászádok *katonai* tekintetben közvetlenül is sok sikeres vállalatot hajtottak végre. A fegyverszünetek idején, 1918 november 11-én, egy merülőnászád a *Britannia* nevű angol, nagy csatahajót süllyesztette el. Ez volt a német merülőnászádok utolsó nagyobb haditevékenysége.

Az ellenség a világháború alatt csak 1 német páncélos cirkálót süllyesztett el merülőnászáddal, valamint kisebb német hajót. Ellenben a német nászádok — egyéb vízi járműveken kívül — 8 csatahajót küldtek a tenger fenekére.

A világháború vége felé a német tengerészetben lázadás, majd forradalom tört ki, ellenben a merülőnászádok az utolsó percig híven teljesítették feladatukat. A fegyverszüneti parancs szerint a német flottát át kellett adni az ellenségnek. A le nem győzött német hajóhadat 1918 november végén *Scapa Flow* nagy angol kikötőnek vizein internálták. Azonban a flotta nem került az ellenség kezébe. Ugyanis *Reuter* Lajos német tengernagy az internált hadihajókat a Kingston-szelepek megnyitása által, *mielőtt a németek Versaillesban a lealázó békeszerződést aláírni kényszerültek, 1919 június 21-én, elsüllyesztette.* 5 csatacirkáló, 10 sorhajó, 9 kisebb cirkáló és 46 torpedónaszád menekült meg így attól, hogy az ellenség, minden harc nélkül, birtokába vegye őket. Az angolok csak évek múlva tudtak egyes hajókat ismét a felszínre hozni.

A német tengeri háborút közvetett fegyverek akadályozták meg abban, hogy a flotta egyrészt megbénítsa a kereskedelmi tengerészetet, másrészt, mint harci eszköz, az ellenséges hadihajókat leküzdje. A bekerítés, a kiéheztetés, valamint a nép ellenálló erejének megtörése, végre is arra kényszerítették a flottát, hogy — megadja magát kényeszerű sorsának. Az Unió közbelépése siettette ezt, mert *Sims* amerikai

tengernagy parancsnoksága alatt nagyobb amerikai tengeri erők is jelentek meg az európai vizeken, amelyek fokozták az ellenségnek különben is nyilvánvaló fizikai fölényét.

### Lettow-Vorbeck működése

A német haditengerészet utolsó tevékenységével kapcsolatban meg kell emlékeznünk arról a tanulságos működésről is, amelyet *Lettow-Vorbeck Pál*, porosz alezredes, majd ezredes és tábornok, hazájától távol, *Német Kelet-Afrikában*, a világháború kezdetétől, annak befejezéséig, kifejtett. Amíg a német gyarmatok fokozatosan elvesztek, *Lettow-Vorbeck* csak akkor bocsátotta le magasan és diadalmasan lobogó zászlóját, amikor az összeroppanást meghallotta. A világháború elején 3000 fehér és 11.000 bennszülött katonája volt, azonban ezek száma egyre csökkent. A történelmi Magyarországnál majdnem háromszor nagyobb, alig hét és félmillió ember által lakott területen *Lettow-Vorbeck* oly nagy eréllyel működött, hogy az entente fokozatosan 200.000 főre kényszerült a támadásra szánt csapatának létszámát növelni.

*Lettow-Vorbeck* 1914-ben meghiusította az angol-indiai csapatok partraszállását; 1915-ben megvédelte a gyarmatot az angol Kelet-Afrikából és a Kongóból támadó belga erőkkel szemben. A következő évben, 1916-ban, *Smuts*, majd *Deventer*, bur tábornok, minden irányból betörték a német gyarmatra. *Lettow-Vorbeck* most már a tengerpartra kényszerült visszamenni és ott egyelőre védő állást foglalt. *Lettow-Vorbeck* ezt írja 1917. évi helyzetéről:

„Nem maradhattunk; tovább kellett mennünk. Ez azonban szükségessé tette, hogy betegeinket, sebesültjeinket és foglyainkat visszahagyjuk. De még így sem volt harc képes a megmaradt csapat. A lőszer és az orvosság, különösen a chinin, ijesztően csekély készlete, azt követelték, hogy embereink számát még jobban csökkentjük. Nem volt más segítség: 800 európaiból csak 300 maradhatott velünk, a többinek vissza kellett maradnia. Ez nagyon szomorú volt! Sőt az *asztkárik* számát is csökkentenünk kellett, mivel nem volt töltenyünk!...“

A vitéz parancsnok 300 európai és 1700 aszkári katonával mégis tovább harcolt. Nagy vállalkozásról nem lehetett szó, ellenben a csapat mozgóképessége fokozódott.

A helyzet nagyon aggasztó volt, mert az ellenség minden oldalról fenyegette a kis csapatot. *Lettow-Vorbeck* elhatározta, hogy dél felé,

portugál területre vonul. 1917 november 25-én kezdte meg az elvonulást. Vele ment a gyarmat kormányzója, dr. *Schnee* is. A portugál Ngomano határerődöt rohammal elfoglalta és annak helyőrségét, mintegy 1000 embert, szétverte. Jó hadifegyverek, géppuskák, lőszer és gazdag élelmikészletek kerültek a győzők kezébe. *Lettow-Vorbeck*, a portugálokat maga előtt üzvéen, mindig jobban vonult dél felé.

Elérkezett a világháború utolsó éve, 1918. Az angolok északról és nyugatról utánanyomultak a vitéz csapatnak. *Lettow-Vorbeck* nyugati osztaga nem menekülhetvén, letette a fegyvert, a főerő azonban tovább folytatta műveleteit. A „kis háború“ rendkívül érdekes példája volt ez a haditeljesítmény. *Lettow-Vorbeck* maga a következőket írja róla:

„Csapataink vonulása, amely alatt az ellenséges erődöket és táborokat, osztagokat és raktárakat rajtaütésekkel megtámadtak és ez utóbbiakat kifosztották, a nagyobb ellenséges erők elől, veszteséggel teljes harcok után kitértek, sikerült. Csapatainkat az ellenség, még ha százszor erősebb volt is, nem tudta elfogni. Amire szükségünk volt, az ellenségnek kellett nekünk szállítania. És — szállította is!“

A csapat 1918 júliusban egészen váratlanul megjelent messze, délen, a portugál gyarmaton, a Zambezi folyó torkolata közelében, megrohant egy erődöt és megsemmisítette a megszálló védőrséget. A siker után *Lettow-Vorbeck* a portugálok területén keresztül-kasul vezette kis seregét, majd villámgyorsan, hirtelen ismét északra fordult, hogy visszatérjen a német gyarmatra. Mivel azonban az angolok már nagy ívben megszállták a közeledő vonalakat, a merész parancsnok most már Britt-Rodéziába tört be, ahol nagy sikerrel folytatta műveleteit. Itt érkezett hozzá 1918 november 18-án az a hír, hogy az európai harctereken megkötötték a fegyverszünetet. Erről ezt írja *Lettow-Vorbeck*:

„A hír a 150 európai és 1200 aszkáriból álló csapatunkat teljesen harcképes állapotban találta. Ellátásuk és fegyverzetük kifogástalan volt. Az ellenségtől elvett zsákmány mindig adott neki fegyvert, lőszert és minden egyéb hadianyagot. Akkor az ellenség számereje százszor nagyobb volt, mint a mienk. Azonban a német védőcsapat tudta, hogy még hosszú ideig tudna harcolni. Nem kellett magát megadnia és ezt nem is akarta. Csak az otthonnak összeomlása kényszerítette arra, hogy végre letegye a fegyvert.“

*Lettow-Vorbeck* működése Kelet-Afrikában minden tekintetben figyelemreméltó. Bár tudta a parancsnok, hogy a német gyarmatok

sorsa az európai harctéren dől el, mégis az utolsó percig kitartott és a legnagyobb viszontagságok között hűségesen, vitézül harcolt, hogy esküjéhez hű maradjon. De úgyszólván *megható volt ez a hűség az aszkárik részéről is*. A benszülötteknek a német vezérhez való ragaszkodása legbeszédesebb cáfolata annak, hogy a németek a gyarmatokban zsarnoki módon bántak a lakossággal. Ha ez igaz lett volna, akkor az aszkárik már a háború elején nemcsak cserbenhagyták, hanem — ellene is fordultak volna *Lettow-Vorbeck* alezredesnek.

### A német fegyverszünet

Miután a német fegyvereket a hadiszerencse elhagyta és az adig mindig diadalmas német seregek fokozatosan visszavonultak, elérkezett a fegyverszünet megkötésének ideje. *Miksa, bádeni herceg*, német birodalmi kancellár, november 6-án felhívást intézett a német néphez, amelyben közölte, hogy az Unió elnöke, *Woodrow Wilson*, a német jegyzékre adott válaszában tudatta, hogy a fegyverszüneti feltételeket *Foch* marsall fogja átadni a németeknek. Így a német fegyverszüneti bizottság megalakult. *Foch* tábornagyhoz elment egy szikratávirat november 7-én, amelyben közzétett, hogy a német fegyverszüneti bizottság megalakult és kéri a marsallt, tudassa, hova menjen az a feltételek átvétele végett. Miután *Foch* közölte, hogy a bizottság hol léphet át a francia előőrsök vonalán, a németek elindultak a világháború szomorú befejezésének helyére.

November 7-én este érkeztek a német előőrsökhöz La Capelle-nél, Hirson községtől északnyugatra. Elöl magasan lobogtatták a hadiköveteket bizonyító fehér lobogót. A német bizottság tagjai voltak: *Erzberger* államtitkár, mint elnök, azután *Oberndorff gróf*, rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, *Winterfeldt* tábornok és *Vanselow* tengerészkapitány.

A tárgyalások a *Compiègne* melletti erdőben, *Foch* marsall különvonatában történtek. A francia bizottság csak a marsallból és *Wemyss* angol tengernagyból, a tengerészet első lordjából állott. Jelen volt még az entente főparancsnokának vezérkari főnöke, *Weygand* tábornok is, valamint mindkét bizottságban néhány személy a közgazgatási munkák elvégzésére.

A német bizottságnak nehéz helyzete volt. Tárgyalásról nem is lehetett beszélni, csak át kellett vennie a könnyörtelen feltételeket. És éppen azokban a legválságosabb napokban tört ki a forradalom Né-

metországban, az anyaország tehát cserbenhagyta azokat, akiket a német nép jövő sorsának megalapozására kiküldött. Holott éppen akkor lett volna szükség a legteljesebb, a legegységesebb összefogásra. Miksa herceg elhagyta helyét és azt november 9-én átadta *Ebert* képviselőnek. Az államhatalmat a — senki által meg nem bízott — „népmegbízottak tanácsa“ vette át, amelyet a többségi szocialisták és a független szociáldemokraták alkottak, tehát teljesen baloldali, sőt a bolsevistákhoz közelálló elemek.

*II. Vilmos* német császár, mindenkitől elhagyatván, nehéz elhatározás után lemondott a trónról és november 10-én hajnalban elindult számkivetésbe, Hollandiába.

A német kormány szikratáviró útján felhívta a fegyverszüneti bizottságot, hogy a kemény feltételeket fogadja el. *Hindenburg* tábornagy, miután a forradalom a fegyvert egészen kicsavarta a kezéből, szintén arra hívta fel a bizottságot, hogy a feltételek egyes pontjaiban igyekezzenek ugyan enyhítéseket kieszközölni, de ha ez nem sikerül, akkor kösse meg a bizottság a fegyverszünetet, ellenben *Wilsonra* hivatkozással, nagyon tiltakoznia kell a könyörtelenség ellen.

Ez a tiltakozás teljesen hiábavaló volt és hiába mondotta *Erzberger* a tárgyalás során ezeket a kemény szavakat *Foch* tábornagynak:

— *Egy hetvenmilliós nemzet szenved, de — nem hal meg!...*

A marsall egyszerű kézlegyintéssel csak ezt felelte:

— Jól van, jól!...

Az ellenség hideg és könyörtelen maradt és még a későbbi tárgyalások folyamán is csak lényegtelen módosításokat eszközölt a feltételek eredeti szövegén.

*A két bizottság 1918 november 11-én reggel írta alá a fegyverszüneti szerződést. Ez déltájban érvénybe lépve, az ágyuk elhallgatnak. A háború — befejeződött...*

A feltételek leverők voltak.

A németeknek az általuk megszállt területeket Franciaországban, Belgiumban és Luxemburgban, valamint Elzászt és Lotharingiát 15 nap alatt ki kellett üríteniök. A Rajna bal partját további 16 nap mulva szintén el kellett hagyniök. A szövetséges és társult hatalmaknak joguk lett a Rajna bal partját, valamint a folyam jobb partján Mainz, Koblenz és Köln városokat megszállani, ott 30 km. átmérőjű területen hídfőket készíteni és a Rajna mindkét partján a sztratégiai tekintetben fontos pontokat megszállani. A jobb partján 10 km. széles semleges övet alkottak a holland és a svájci határ között.

Az entente hihetetlen tömegű hadizsákmányt követelt. A németeknek, legfeljebb 31 nap alatt, át kellett adniok a győzőknek:

5000 jó vasúti mozdonyt és 150.000 vasúti kocsit, majd legfeljebb 36 nap alatt még 5000 jó teherautót, végül át kellett adniok 31 nap alatt Elzász-Lotharingia vasútjait, minden hozzájuk tartozó felszereléssel. Továbbá: 5000 ágyút, köztük 2500 nehéz és 2500 tábori löveget, 25.000 géppuskát, 3000 aknavetőt, 1700 vadász- és bombadobólöveget, végül át kellett adniok valamennyi repülőgépjüket, amelyek éjjeli bombavetésre szolgáltak.

A német haditengerészetből ki kellett szolgáltatni valamennyi merülőnászadót és 74 hadihajót. Ezeket az entente internálásra ítélte addig, amíg további sorsukról intézkedik.

A németeknek valamennyi hadifoglyot haza kellett bocsátaniok, ez azonban nem kötelezte a szövetséges és társult hatalmakat arra, hogy ők is hazaküldjék a német foglyokat. A német gyarmati csapatoknak ki kellett üríteniok a gyarmatokat. Az internálásra nem ítelt, még megmaradt hadiflottát, teljesen le kellett szerelni.

A még nem említett légierőket az entente által meghatározott német repülő kikötőkben összevonni és azoknak ott mozdulatlanul megvárníok kellett, amíg a győzők reájuk vonatkozó további intézkedést tesznek.

Németország kötelezte magát, hogy a belga és a Fekete tengeri kikötőkben lévő minden néven nevezendő tengerészeti felszerelést visszahagy, a lefoglalt semleges hajókat azonnal szabadonbocsátja, úgyszintén az oroszoktól elvett hadihajókat is.

A bukaresti és a bresztlitovszki békék minden pótegyezményeikkel együtt, hatályukat veszítik. A szövetséges és társult hatalmak jogot kapnak arra, hogy az általuk kiürített keleti területeikre vonuljanak, akár Danzingon át, akár a Visztula folyón.

A Németország elleni bekerítés (Blockade) továbbra is megmarad.

Azzal, hogy az entente egyes feltételek teljesítésére hosszabb határidőt adott, azt nyerte, hogy a határidők meghosszabbítására érkezett kérdéseket csak újabb követelések ellenében vette figyelembe. Az első meghosszabbítás 1918 december 13-án történt, 1919 január 17-éig; január 16-án az entente arra kötelezte Németországot, hogy még 58.000 mezőgazdasági gépet is adjon át az entente-nak. A második meghosszabbítás — egyelőre még nem határozott érvénnyel — 1919 február 14-én történt.

A fegyverszüneti feltételek a tökéletes megadást és a teljes leszerelést követelték. Ha valaki azt remélte, hogy a feltételek végrehajtásában valamelyes enyhítés fog történni, azok — csalódtak. És *Poincaré* a háború után tartott egyik beszédében különösen hangsúlyozta, hogy Franciaország a világháború befejezésekor lovagiasabban bánt Németországgal, mint ahogyan *Bismarck* és *Moltke* bántak Franciaországgal 1871 után. Ez nem volt így. Midőn ugyanis — egyebek között — 1870 október 27-én Metz vára és az ottani francia haderő meghódolása tárgyaltatott a Frascaty-kastélyban, a németek meghagyták a francia tisztek kardját, hogy ezzel elismerjék azt a vitézséget, amelyet a vár és a francia csapatok a háború alatt mutattak. A tárgyalásról felvett jegyzőkönyv ezekkel a szavakkal végződött: „Minden fejezetet, amelyben kétség merülne fel, a francia hadsereg javára kell magyarázni.“

*Foch* marsall — nem ismerte ezt a lovagiasságot, tehát *Poincaré* — legalább is tévedett.

Az entente tudomására hozta azt is a németeknek, hogy ha a hadihajók kiszolgáltatása a kitűzött határidőre nem történik meg, akkor a szövetségeseknek és az Északamerikai Egyesült Államoknak joguk lesz Helgoland szigetének megszállására, a hajók átadásának biztosítása végett.

A fegyverszünetről valamennyi német hirlap kínosan és fájdalmasan írt, ellenben az entente lapjai általában dicsőítették az igazságosnak mondott feltételeket. Csak egyes angol lapok írtak kevésbé mámoros elfogultsággal. A *Daily Chronicle* november 12-én közölt vezércikkében ezt is írta: „Eltipróbb, lealázóbb, félre nem érhetőbb feltételeket ritkán, sőt talán sohasem szabtak ki egy legyőzött nagyhatalomra.“

A *Daily Telegraph* teljes tárgyilagossággal írta a következőket: „A központi hatalmaknak olyan békét kell adnunk, amelyet az igazságosság és az államférfiúi bölcsesség követelnek és nekik meg kell határoznunk a helyet, amelyet előbbi ellenségeink a nemzetek között elfoglaljanak.“

A francia kamarában kitörő örömmel üdvözölték *Clemenceau* miniszterelnököt és a francia katonákat a fegyverszünet alkalmából. *Clemenceau* kijelentette, hogy a tárgyalásokat a lehető legelőzékenyebben folytatták. *Dechanel*, a ház elnöke, felszólította a képviselőket, hogy „hajtsanak fejet tiszteletük jeléül az igazságosság nagy művének vitéz megteremtői előtt...“

Solf német külügyi államtitkár november 12-én táviratot intézett a kormány nevében az Északamerikai Egyesült Államok kormányához és arra kérte, hogy az előzetes béketárgyalásokat azonnal indíttassa meg, annál is inkább, mivel ezt a Németországot fenyegető élelmiszerhiány okvetlenül szükségessé teszi. Azonban még nagyon hosszú időnek kellett elmúlnia, amíg a béketárgyalások megkezdődtek. A német megbízottak csak 1919 május 7-én kapták meg a békeszerződés ideiglenes példányát.

*Hindenburg* ugyancsak november 12-én parancsot intézett a német haderőhöz, mely fényes bizonyítéka volt annak, mennyire fájt az ősz vezérnek a szomorú fordulat. De bizonyította azt is, mennyire öszszeforrott a német haderő vezérével!

Vannak egyes német írók, akik pontos számítások és a haderő lelki megbízhatósága alapján azt mondják, hogy a német haderő még teljesítőképes volt, tovább harcolhatott és így a fegyverszüneti szerződést, valamint a békét, nem kényszerült volna Németország olyan kegyetlen feltételekkel elfogadni, mint a harcok megszüntetése után. Lehetséges, hogy így volt. Ennek a műnek nem lehet feladata, hogy ezt vizsgálja. *Bizonyos azonban, hogy a német forradalom rendkívül kedvezőtlenül befolyásolta a haderő szellemét is.*

A hadtörténelemnek egyik legszebb példája volt a nagy német tömegeknek, a haderőnek *az anyaországba visszavezetése*. Csak a fegyvellemnek vasszigorral való kezelése és a *becsületértzés* megőrzése útján lehetett a hatalmas német haderőt a szégyenteljes feloszlástól megóvni,

Az időközben megalakult *munkás- és katonatanácsok* megkezdték áldatlan működésüket és arra törekedtek, hogy a hivatott vezérek parancsait kereszteljük. A kiéhezett és a lélekben már összeroppant katonákat könnyű volt megnyerniök.

December 12-éig a német haderőnek már a Rajna melletti semleges övet is ki kellett ürítenie, mert ha ezt nem teszi, a visszamaradt csapatok, mint hadifoglyok, az entente üldöző seregeinek kezébe jutnak. Az akadályok rendkívüli nagyságát elég egy példával bizonyítani. Mintegy 70 hadosztálynak és még ugyanannyi erőt képviselő különleges alakulatnak csak 6 menetvonala volt a hegyvidéken. Egy és egyegyed millió embert és félmillió lovat kellett ezeken a kijárt utakon, esőben, sárban, késő ősszel gyorsan és rendben irányítani! A folyóknál természetesen az átkelés csak a kevésszámú hidakra szorítkozott. Az élelmezés különösen nagy gondot okozott minden parancsnokságnak, hiszen azt előre biztosítani nem lehetett, a front-

mögötti alakulások legnagyobb része már szétszéledt és a vonatok túlszűfoltak voltak.

Rendkívül megnehezítette az is a nyugodt visszamenetelt, hogy az ellenség által követelt hadianyagot pontosan megszámlolva, át kellett adni. *Milliárdokat érő anyag veszett el*, amely a front mögött volt. Ruházati cikkek, lőszer, utászfelszerelés, vasúti anyag és a gazdasági berendezés sokféle eszköze, óriás tömegben maradtak vissza.

Azonban a nagy feladatot mégis megoldották. A vezérek, az alsóbb parancsnokok és a vezérkar erélye, tapintata lassanként az egész legénységet megnyerte annak az eszmének, hogy rendben, fegyelmezetten kell hazatérni. Az eleintén kitzűzött vörös zászlók eltűntek és a csapatok a katonatanácsok bomlasztó munkáját megbénították.

A seregeket a Rajnától keletre már vasúton szállították, ha a leszerelő állomásokat gyalogmenetekben elérni nem lehetett.

A német katonák „egy szebb, szabad Németországba“ érkeztek, amelyben „béke, kenyér és munka van“. Legalább is ezt mondták a felforgatók. Csalódtak a nagy nép hősei...

Sic transit gloria mundi... Vae victis!...

Mivel a compiégnei fegyverszünet hatálytalanoknak nyilvánította a *keleti békéket*, az orosz területeken tartózkodó megszálló csapatoknak azonnal ki kellett onnan vonulniok, amint a szövetséges és társult hatalmak ezt már kívánatosnak vélték. Ebből azonban kellemetlenség származott. Ugyanis a német keleti haderő akkor, midőn Breszt-Litowszkban a *Trockij*-jal való tárgyalások megakadtak, a háborút továbbfolytatni kényszerültek és a monarchia csapataival együtt megszállták Esztországot a Peipusz-tóig, valamint Ukrajnát is. Németország és a keleti megszálló seregek, védőbástyát alkottak egész Európa számára a bolsevizmus ellen, a „szegély-államokkal“ együtt, amelyek Oroszországtól letöredeztek. Ezekhez tartozott Finnország is, miután ott *Goltz* tábornok 1918 április 3-án megjelent. Amint a megszálló csapatokat visszavonták, Ukrajna, sőt átmeneti időre Esztország is, bolsevista terror alá került.

A világháború következményeihez tartozik a keleti új államoknak (*Finnország, Esztország, Lettország, Litvánia és Lengyelország*) elszakadása a nagy orosz birodalomtól, valamint Európának megvédése a vörös forradalom ellen. Ha a megszálló csapatoknak nem kellett volna kivonulniok az orosz birodalom területéről, akkor valószínű, hogy Magyarország sem került volna a bolsevizmus áldozatai közé.

## Padova! . . .

Veneto olasz kerületnek egyik tartománya *Padova*. Fővárosa, amely szintén ezt a nevet viseli és amelynek mintegy 115.000 lakosa van, nemcsak arról nevezetes, hogy ott nyugszik *Padovai szent Antal*, hanem arról, hogy *annak közelében, a tőle mintegy 5 km.-re délnyugatra lévő Villa Giusti nevű főúri kastélyban írták alá az osztrák-magyar monarchia képviselői a világháború utáni fegyverszüneti szerződést*. Ennek emlékéért hirdeti Bolognában is egy hatalmas, fekete márványtábla, a *Chiesa sancti Petronii* közelében. Ha ezt a táblát magyar ember olvassa, elszorul a szíve . . .

Az osztrák-magyar monarchia haderejének helyzete és állapota már 1918 októberben arra kényszerítette a hadseregfőparancsnokságot, hogy az olaszokkal minél előbb megkezdje a fegyverszüneti tárgyalásokat. A fegyverszüneti bizottság október 12-én alakult meg. Ennek osztrák és magyar tagjai a következők voltak:

Elnök: *Webenau* *Weber Győző* gyalogsági tábornok. Tagok: *Vidossich Rezső* vezérkari ezredes, *báró Seiller Győző* vk. alezredes, *Ruggera Kamilló* vk. százados, *herceg Liechtenstein János* fregattkapitány, *Zwierkowski György* korvettkapitány és mint magyar tag: *nyékhelyi Nyékhelyi Ferenc* vk. minősítésű honvédalezredes.

Mivel az olaszokkal nem lehetett azonnal érintkezni és ők a támadó hadműveleteket időközben meg is kezdték, a hadseregfőparancsnokság csak *október 28-án intézhette Weber gy. tábornokhoz a következő táviratot, Trient városába:*

„A helyzet a fegyverszünet haladéktalan megkötését követeli. Nagyméltóságod ennek folytán az egész bizottsággal induljon útnak és kezdje meg a tárgyalásokat. A tárgyalásoknál e lépésünket a következőkkel lehetne megokolni: Mi a *Wilson* által ajánlott összes feltételeket elfogadtuk, a fegyverszünet azonnali megkötésére készek vagyunk, hogy a teljesen céltalan vérontásnak véget vessünk. Nagyméltóságod tájékozására szolgáljon, hogy minden feltételt el kell fogadni, amely nem érinti a becsületet, vagy nem kapituláció jellegű.“

A hadseregfőparancsnokság a távirathoz még azt is hozzáfűzte, hogy a fegyverszünet megkötését gátló akadálnak kell tekinteni az olaszoknak ama kifejezett szándékát, hogy Ausztria-Magyarországot a Németország elleni további hadviselésükben átvonuló területként szándékoznak felhasználni.

*Vidossich* ezredes megbetegedése miatt ennek helyét a bizottságban *Schneller Károly* vezérkari ezredes foglalta el.

*Arz báró*, a monarchia fegyveres erejének vezérkari főnöke, *Hindenburgot* azonnal értesítette a bizottság kiküldéséről.

*Ruggera* százados október 29-én reggel 6 órakor lépett át a monarchia előőrseinek vonalain. Bár a fehér zászlót magasan lobogtatta és az átkísérő kürtösök hangosan trombitáltak, az olaszok mégis heves puskatűzzel fogadták őket, sőt ágyúzni is kezdtek rájuk. Az egyik kürtös súlyosan megsebesült. *Ruggera* végre mégis megérkezett Avio helységbe és ott az olasz 26. hadosztály székhelyén átvette az olasz hadsereg főparancsnokság válasziratát, amelyben ez közölte, hogy tárgyalni nem hajlandó, ellenben a fegyverszüneti feltételeket, amelyeket az olasz kormány hozzájárulásával és a szövetségesekkel való teljes egyetértésben szerkesztett, az osztrák-magyar megbízottaknak átadja.

A bizottság, amelyhez eredetileg néhány német tagnak is csatlakoznia kellett, azonban ezeket az olaszok *nem* fogadták, — *november 1-én délelőtt 10 órakor vette át a Villa Giusti kastélyban a szárazföldre vonatkozó feltételeket.* Ezeket *Badoglio Pietro* tábornok, *Diaz* tábornoknak, az olasz haderő főparancsnokának helyettese, egy olasz vezérkari ezredes és egy tolmács kíséretében nyújtotta át. *A tengerre vonatkozó feltételeket a bizottság november 1-én délután kapta meg.*

A szárazföldi feltételek tartalma, tehát nem szó szerinti szövege, a következő volt:

1. Az ellenségeskedések azonnali beszüntetése szárazföldön, vizen és levegőben.

2. Ausztria-Magyarország teljes leszerelése, valamint az Északi tenger és a Svájc közötti frontokon működő egységeknek haladéktalan visszavonása. Ausztria-Magyarország a 3. pontban megállapított határain belül legfeljebb 20 — a háborúelőtti békelétszámra csökkentett — hadosztályt tarthat.

3. A háború kezdete óta Ausztria-Magyarország által fegyveres erővel megszállott minden terület kiürítése és az osztrák-magyar haderőnek a szövetséges és társult hatalmak hadsereg főparancsnoksága által a különböző arcvonalakon megállapított időn belül való összevonása a következő vonal mögé: (Itt következik a pontos részletezés; eszerint a monarchia területét ki kellett üríteni a Brenner-hágóig, azután a Puster-Talt Toblachig, a Tarvisi medencét, az Isonzo területét, Isztriát Trieszt városával együtt, Krajna nyugati részeit, Dalmácia északi területét az előtte lévő szigetekkel együtt. *Magyarország területét a feltételek nem említették.*)

Az egész kiürített területet a szövetséges és társult hatalmak csapatai szállják meg. Az egész katonai anyag és az ellenséges vasutak, amelyek a kiürítendő területen vannak, helyükön maradnak. Ezen anyag összességének a szövetséges és társult hatalmak részére való kiszolgáltatását, beleértve a szénellátást, a szövetséges és társult hatalmak haderejének főparancsnoka a különböző pontoknak megfelelően állapítja meg.

Az ellenség által kiürítendő, vagy a szövetséges és társult erők által megszállandó területen az ellenséges csapatoknak újabb rombolásokat vagy harácsolásokat végezni nem szabad.

4. A szövetségeseknek feltétlen joguk lesz:

a) csapataikat az Ausztria-Magyarország területén lévő összes vasutakon, utakon és vízvonalakon szabadon irányítani és a szükséges osztrák-magyar szállítóeszközöket igénybevenni;

b) Ausztria-Magyarország mindazon sztratégiai pontjait, amelyekre szükségük lesz, a szükséges időre haderejükkel megszállani, ott tartózkodni és rendet tartani;

c) a szövetséges hadseregnek céljára fizetés ellenében harácsolást végezni, bárhol tartózkodnak.

5. Az összes német csapatokat 15 napon belül ki kell vonni, nemcsak az olasz és a balkáni frontról, hanem Ausztria-Magyarország egész területéről. Azokat a német csapatokat pedig, amelyek Ausztria-Magyarországot a határidőig nem hagyták el, internálni kell.

6. Az osztrák-magyar kiürített területeken az ideiglenes közigazgatást a szövetséges megszálló csapatok állomásparancsnokságának ellenőrzése mellett egyelőre tovább is a helyi hatóságok intézik.

7. Az összes hadifoglyokat és a lakásuktól távollévő szövetséges alattvalókat, polgári személyeket és internáltakat, viszonzóság nélkül a szövetséges főparancsnokoknak a különböző pontokon történő megállapítása szerint azonnal haza kell bocsátani.

8. A kiürítendő területeken visszahagyott betegeket és sebesülteket osztrák-magyar személyzetnek kell ápolnia, mely a szükséges orvosi anyagokkal együtt, a helyszínen visszamaradjon.

*A tengerre vonatkozó feltételek kivonata a következő:*

1. Az ellenségeskedések azonnal megszűnnek.

2. Az 1910. és 1918. évek között épített 15 merülönaszádót, valamint az osztrák-magyar vizeken tartózkodó német ilyen naszádókat a szövetséges és társult hatalmak számára ki kell szolgáltatni.

3. A szövetséges és társult hatalmaknak át kell adni, az általuk

megnevezendő 3 csatahajót, 3 könnyű cirkálót, 9 torpedónaszádót, 1 aknarakót és 6 dunai monitort. Valamennyi többi tengeri és folyami járművet osztrák-magyar kikötőkben le kell szerelni.

4. A szövetséges és társult hatalmak tengeri járművei szabadon hajózhatnak Ausztria-Magyarország területén, tehát a Dunán és mellékfolyóin is. Az aknákat eltávolítják. A dunai hajózás védelmére az erődítéseket megszállják, vagy lerombolják.

5. A monarchia blokádját fentartják.

6. A tengerészeti légi harci eszközöket a szövetséges és társult hatalmak által megállapított kikötőben össze kell gyűjteni és le-szerelni.

7. Ausztria-Magyarország és a megszállott terület tengerpartjait ki kell üríteni és minden úszóanyagot ott kell hagyni.

8. A szövetséges és társult hatalmak Póla minden erődművét megszállják.

9. A visszatartott kereskedelmi hajókat ki kell adni.

10. Az átadandó építményekben vagy anyagokban a kiürítés előtt kárt okozni tilos.

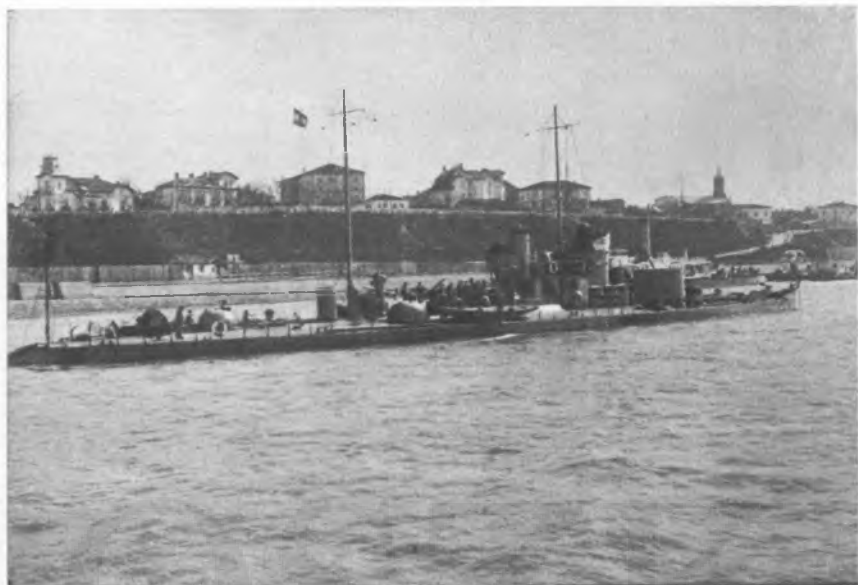
11. A hadi- és kereskedelmi tengerészet — viszonzóság nélkül — a hadifogságban lévő hadifoglyokat kiadja.

*Weber* gyalogsági tábornok és a bizottság minden tagja megkísérelte, hogy a kemény feltételek enyhíttessenek, azonban *Badoglio* tábornok, aki különben a fegyverszüneti bizottsággal szemben, a magánérintkezésben, rendkívül kedves, szívélyes volt, mint hivatalos személy, minden tárgyalást ridegen elutasított és hangsúlyozta, hogy a feltételeket csak elfogadni, vagy visszautasítani lehet. Azt is mondotta, hogy az olasz fegyverszüneti bizottság a versaillesi haditanácsnak végrehajtó szerve, tehát ő maga semmit sem tehet.

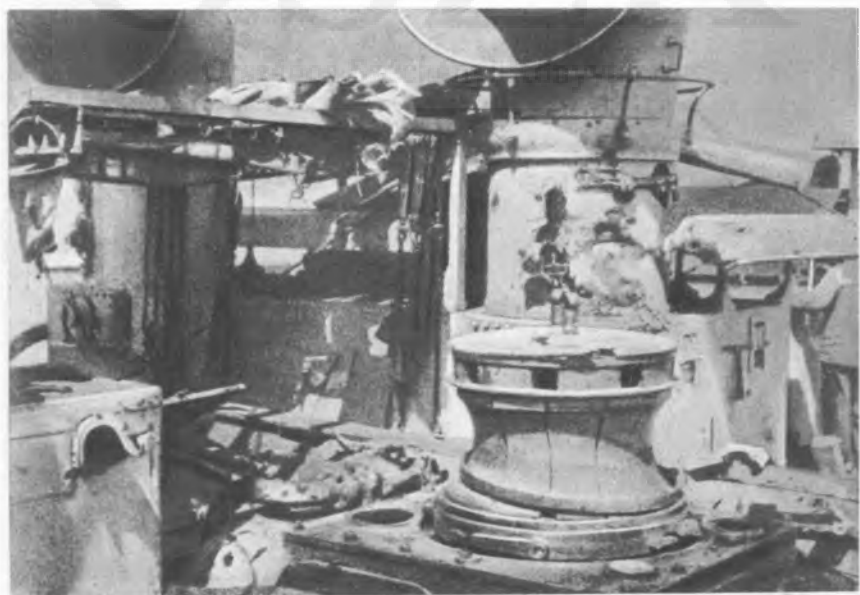
Pedig a fegyverszüneti feltételek valóban kegyetlenek, sőt lealázók voltak. Különösen kínosan érintette az osztrák-magyar fegyverszüneti bizottságot a hadianyagok és hadihajók kiszolgáltatása; ezért azt javasolta a hadseregfőparancsnokságunknak, hogy azokat inkább el kellene pusztítani. Erre, vagy az olasz fegyverszüneti bizottság ehhez hozzájárulására, — ami úgysem történt volna meg, — nem került a sor.

A hajóhadat időközben, október 31-én, már átadták a délszláv nemzeti tanácsnak, így tehát annak kiszolgáltatása nem is tör-ténhetett meg.

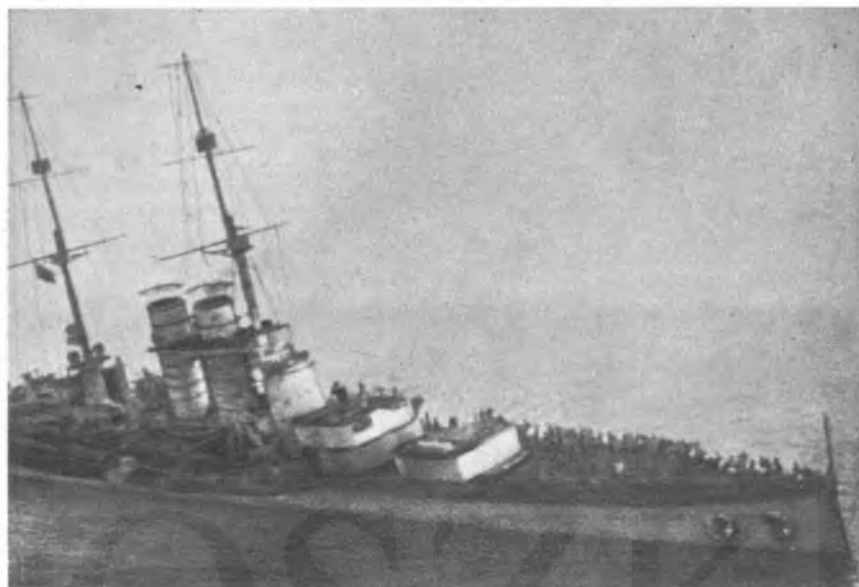
Nagyon kínosan érintette a fegyverszüneti bizottságot és a fel-



A „Temes” monitor, Lucich sorhajókapitány zászlóshajója



A „Novara” cirkáló sérülése az oltanói csatában, 1917 május 15-én



*Az elsüllyedt „Szent István” csatahajó*



*A Villa Giusti, ahol a padovai fegyverszüneti szerződést aláírták*



*Pašić Nikola szerb államférfi*



*Diaz Armando olasz tábornok, főparancsnok, aki megkötötte a fegyverszüneti szerződést Padova mellett, a Villa Giusti-ban*



*Gabrielle d'Annunzio olasz költő, akinek nagy része volt abban, hogy az olaszok Fiumét megszerzezték*



*Masaryk, a csehszlovák köztársaság elnöke*



*Kolcsak orosz tengernagy, az ellenjórada-  
lom vezére*



*Wrangel orosz tábornok, az ellenjórada-  
lom vezére*



*Janin francia tábornok, szibériai parancs-  
nok*



*Dr. Pélyi Géza, akit a csehek Szibériában  
sok más magyarral együtt kivégeztek  
(Fejes dr. művéből)*

tételekről értesített hadseregfőparancsnokságot az is, hogy Dél-Tirolt ki kellett üríteni, valamint az, hogy a szövetséges ellenségnek Ausztria-Magyarország területén szabad átvonulást kellett biztosítani. Ezek a feltételek ugyanis a Németország elleni ellenséges műveletek megkönnyítését célozták.

Károly király október 29-én azt táviratozta a német császárnak, hogy ha az ellenség Bajorországot Tirolon át fenyegetné, akkor azt a németosztrák csapatokkal megvédi. Más nemzetiségű haderő nincs. Azonban a válasz még meg sem érkezett Potsdamból, már azt tudatta az osztrák-magyar hadseregfőparancsnokság a német legfelsőbb hadvezetőséggel, hogy — a németosztrák csapatok ellenállóképessége is teljesen megbénult.

Az események rohanva követték egymást. Sajnos, az osztrák-magyar hadseregfőparancsnokság csak november 3-án közölte a fegyverszüneti bizottsággal, hogy a feltételeket elfogadja. Weber gyalogsági tábornok november 3-án délután 3 órakor az egybegyűlt osztrák-magyar és olasz fegyverszüneti bizottság előtt a következő nyilatkozatot tette:

„A császári és királyi hadseregfőparancsnokságnak reám ruházott jogán kijelentem, hogy a „Conseil superieur de guerre“-nek Versaillesben 1918 október 31-én megállapított fegyverszüneti feltételeit a hadseregfőparancsnokság nevében elfogadom.

Beleértem a szárazföldi feltételek 4-ik, valamint a tengerre vonatkozó feltételek 4-ik és 5-ik pontját is, annak fentartásával, hogy ezek ellen a békekonferenciánál tiltakozni fogunk.“

Időközben az olaszok az egész fronton megkezdték támadásukat; november 2-án elesett Rovereto és Borgo is olasz birtokba került s Venéziában is állandóan előnyomultak a szövetséges és társult hatalmak seregei. Azt is hírül vette a fegyverszüneti bizottság, hogy a románok is megkezdték előnyomulásukat.

Weber gyalogsági tábornok több ízben tárgyalt Badoglio olasz tábornokkal, hogy a feltételek egyes pontjainak téves értelmezése kiküldtessék. Badoglio tábornok november 1-én délután kijelentette, hogy a montenegrói és a szerb harctéren, valamint Romániával, Ukrajnával és Lengyelországgal szemben az addigi birodalmi határ képezi a kiürítésnél a demarkációs vonalat. Ebből a kijelentésből az a fontos következtetés vonható le, hogy a padovai fegyverszüneti feltételek Magyarország addigi határait nem érintették!

A későbbi tárgyalások folyamán azt is elhatározták, hogy az el-

lenségeskedés és a hadiállapot a szerződés aláírása után 24 óra múlva megszűnik. Eszerint a fegyverszünet november 4-én délután ért volna véget. Mivel azonban az osztrák-magyar hadsereg főparancsnokság már november 3-án parancsot adott a csapatoknak, hogy a műveleteket beszüntessék, ezért Weber gyalogsági tábornok ismétellen arra kérte Badoglio tábornokot, hogy az olaszok is szüntessék meg az ellenségeskedést, azonnal, amint az osztrák-magyar fegyverszüneti bizottság a feltételek elfogadását kijelentette. Erre azonban Badoglio nem volt hajlandó. Az olaszok folytatták hadműveleteiket olyan ellenség ellen, amely már — nem védekezett. Az ellenség meg nem indokolható további offenzívájának eredménye az lett, hogy a hadműveleteknek 24 órával kitolása miatt igen sok osztrák-magyar katona került hadifogságba és az ellenség kezébe jutott hadiszer nagysága is rendkívül nagy lett. Ezek méreteiről tiszta kép nyerhető, ha összehasonlítjuk az olaszoknak november 2-án déli 12 órakor és november 4-én délután kiadott harcjelentését. Az előbbiben még csak mintegy 80.000 hadifogolyról és 1600 zsákmányolt ágyúról emlékezik meg, ellenben ezek száma az utóbbi jelentésben már 300.000 emberre és legalább 5000 ágyúra emelkedett.

Diaz tábornok a november 4-iki jelentését így fejezte be:

„Annak a hadseregnek maradványai, amely egyike volt a világ leghatalmasabbjainak, rendtelenségben és reménytelenül rohannak visszafelé azokon a völgyeken keresztül, amelyekben olyan gőgösen és magukat biztonságban véelve, szálltak le.“

Könnyű volt az olasz főparancsnoknak így írni, hiszen november 3-ika után már nem védekeztek az agyonfáradt, kiéhezett és lerongyolt magyar és osztrák katonák...

Weber gyalogsági tábornok tiltakozott az ellenségeskedésnek az olaszok részéről történt önkényes folytatása ellen és követelte a november 3-ika óta ejtett hadifoglyok visszaadását, azonban az olasz legfelsőbb hadvezetőség elutasította követelését. Így tehát a magyar és osztrák harcosok százezrei vándoroltak az olasz és egyéb hadifoglytáborokba akkor, amikor már — nem volt háború.

### Padova után

A padovai fegyverszüneti bizottság egyik tagja, Schneller ezredes, aki a feltételeket a hadsereg főparancsnokságnak jelentette, november 2-án délelőtt aggodalmatosan hangsúlyozta, hogy a következmé-

nyeiben be nem látható anarhiától csak a fegyverszünet feltételeinek azonnali elfogadása mentheti meg a monarchiát. Ugyanígy nyilatkozott a bozeni haderőcsoportparancsnokság is. De különösen hangsúlyozta ezt Tirol nemzeti tanácsa, mert Tirolt a katonai összeomlás miatt közvetlen veszély fenyegette.

A magyarországi események fejlődése is sürgette a fegyverszüneti feltételek kikötések nélküli azonnali elfogadását. *Károlyi Mihály* — miként azt később is leírjuk — lázas sietséggel igyekezett az országot demokratikusan átalakítani és abban a reményben, hogy így az egész világ elnézését és kegyeit elnyerheti: *a magyar csapatoknak elrendelte a fegyverletételt*. Természetes, hogy a fegyvereitől megfosztott katonaság nem volt veszedelmes és így *Károlyi Mihály*, valamint hűséges társa, *Linder Béla* hadügyminiszter, nyugodtan végezheték bűnös dolgaikat. *Linder Béla*, anélkül, hogy ehhez joga lett volna, november 1-én este kiadta a parancsot, hogy a magyar katonák a fronton tegyék le a fegyvert. Hiába igyekezett ezt a végzetes tettet *Arz Artúr báró* vezérezredes megakadályozni, *Linder* nem tágitott.

*Károly* király ilyen szerencsétlen helyzetben hallgatni kívánt tanácsadóira, akik a fegyverszüneti feltételek azonnali elfogadását ajánlották. Előbb azonban mégis meg akarta tudni Német-Ausztria véleményét. Az új állam megbízottai meg is jelentek a császár előtt, azonban csak azért, hogy az ifjú uralkodónak súlyos csalódást okozzanak. *Adler Viktor*, a németosztrák bizottság szónoka, kijelentette, hogy a háborút nem ők okozták, tehát nem az ő dolguk és gondjuk annak befejezése. Ez a cinikus kijelentés nagyon átlátszó volt. Német-Ausztria így akarta elhárítani magáról mindama felelősséget, amellyel az ellenség — a régi monarchiát terhelni fogja. Éppen így tett a többi „utódállam“ is. Az uralkodó minden kísérlete meddő maradt, a németosztrákok mereven elzárkóztak minden vélemény nyilvánításától. A zágrábi nemzeti tanácsot is felhívták véleményadásra, de az — amennyire az akkori feljegyzésekből megállapítható — nem is válaszolt.

November 2-án este Schönbrunnban koronatanácsot tartottak, amelyen *Andrássy gróf*, *Spitzmüller báró* közös pénzügyminiszter, aki különben a koronatanács után lemondott, továbbá *Stöger-Steiner* hadügyminiszter, *Arz báró*, a vezérkar főnöke, végül *Lammach* osztrák miniszterelnök is résztvettek. A koronatanácscon már nem volt véleményeltérés, mindnyájan sürgősnek találták a fegyverszünet megkötését. Így *Arz báró*, vezérezredes este 10 óra előtt elküldte Badenbe a hadseregfőparancsnokság hadműveleti osztályának az utasítást, hogy

most már továbbíthatják *Linder Béla* rendeletét a csapatoknak, a magyar katonák letehetik a fegyvert... Hiszen már nem volt veszteni való! . . .

*Károly* császár éjjélkor felhívta *Arz bárót és Lammascht*, hogy az osztrák parlamentben még egyszer kíséreljék meg a német-osztrák államtanácsot határozott véleményadásra bírni. Azonban ez a kísérellet is hiábavaló volt. Másnap délelőtt csak annyit értek el, hogy Német-Ausztria képviselői színtelen formában, egyszerűen tudomásul vették a fegyverszünet megkötését. Ebből is látható, mennyire magára maradt a sorstól megpróbált uralkodó.

A hadseregfőparancsnokság most már csak azt óhajtotta, hogy Német-Ausztria ellenálljon az ellenségnek, ha az Németország déli részeibe betörni törekszik, amivel számítani kellett. Azonban a német-osztrák államtanács, minden rokonszenve mellett sem tudta ezt elhatározni. Erre vonatkozóan november 3-án a következő nyilatkozatot adta ki:

„Német-Ausztriának nincs hadserege; csapattestei olyan kötelékekben vannak, amelyeknek szláv és magyar többsége nem akar tovább harcolni. Így Német-Ausztria nincs abban a helyzetben, hogy a küzdelmet *egyedül* tovább folytassa.“

Ez a nyilatkozat nem fedte a valóságot, mert a német-osztrák nemzetgyűlés még akkor sem lett volna hajlandó, akár csak egy óráig is, tovább harcolni, ha kötelékei csak németosztrák csapatokból állottak volna, annál kevésbé, mert a háború minden valószínűség szerint, éppen Német-Ausztria területén lángolt volna fel. Hogy ez csakugyan így volt, bizonyítja az a tiltakozás, amelyet az országos tanácsok tettek, midőn *Krafft von Delmensingen* német tábornok Salzburgon és Innsbruckon át néhány zászlóaljta a hegyekbe küldött. Az az óhaj, hogy a borzasztó következmények ne ártsanak Német-Ausztriának, minden érzelmi vonatkozásokat háttérbe helyeztek.

Mialatt *Arz báró*, vezérezredes november 2/3 éjjélkor Schönbrunnból a parlamentbe kocsizott, *Zeidler-Sterneck báró*, az uralkodó katonai irodájának főnöke, *Waldstätten* tábornoknak, aki Badenben a hadseregfőparancsnokság ügyeit vezette, távbeszélőn tudtuladta azt a parancsot, amelyet az osztrák-magyar fegyverszüneti bizottságnak továbbítani kellett és amelynek tartalma az volt, hogy a feltételeket minden kikötés nélkül el kell fogadni. Alig mult el tizenkét óra, a harcoló erők a Stilsfer-Jochtól kezdve, az Adriai tengerig, már megtudták,

hogy a világháború küzdelmei megszűntek. Ezen az intézkedésen változtatni immár nem lehetett.

*Károly* császár és király még ezen az éjszakán letette a fővezéri tisztet seregeinek töredékeiről. *Arz báró* javaslatára, mint rangban legidősebre, *Kövess báró*, tábornagra bízta a hadseregfőparancsnokságot. Amíg ez megérkezett, az intézkedések joga *Arz báró*, vezérrezdesre hárult.

Mindszentek napján, november 1-én, megérkezett az uralkodó környezetéhez *Weber* gyalogsági tábornoknak az a jelentése, hogy az olaszok a harcot csak a fegyverszüneti feltételek elfogadásától számított 24 óra múlva szünetik meg. Később viszont azt jelentette *Weber* gyalogsági tábornok, hogy *a feltételeket november 3-án délután írták alá, tehát az olaszok november 4-én délután 3 órakor szünetetik meg az offenzívát.* Amint már megírtuk, így az olaszoknak még több mint egy napi idejük volt, hogy a — most már nem harcoló osztrák és magyar csapatok ellen fegyverrel működjenek. *Ez azt vonta maga után, hogy kétszázezernél több katona került megokolatlanul hadifogságba és az ellenség rengeteg hadianyagot zsákmányolhatott.* Hiába tiltakozott ez ellen a hadseregfőparancsnokság rendeletére *Weber* gyalogsági tábornok, az olaszok egy perccel sem fejezték be támadó mozdulataikat november 4-én délután 3 óra előtt.

Az üldöző ellenség azoknál a seregtesteknél, amelyek — mint *Wurm* vezérrezdes Isonzo-hadserege is — fegyvelmezeten együttmaradtak, nem ért el sikert, ellenben a hegyvidéken számtalan alkalma nyílt arra, hogy a visszamenetelő csapatokat lovassággal és páncélautókkal megkerülje, eléjük vágjon és így őket egyszerűen hadifoglyoknak nyilvánítsa. Így került hadifogságba a 34. és a 44. gyaloghadosztály a Friaulban. Sok csapat ügyesen átvágta ugyan magát az óvatosan üldöző és megkerülő olaszokon, azonban igen nagy volt azok száma, akik a hirtelen felbukkanó ellenséggel szemben semmiféle ellenállást sem tanúsítottak, mert fizikai és lelki erejük már megtört és mert az olaszok hirtelen fellépése teljesen váratlanul érte őket. Az ilyen csapatok parancsnokai nem is rendelhették el a harcot, hiszen a fegyverszünet megkötetett és különben is azt vélték, hogy a hadifogság legfeljebb néhány napig tarthat.

Az olasz bersaglieri-katonák november 3-án délután minden kardcsapás nélkül, megszállották Trieszt városát és ugyanakkor bevonult az ellenség Trientbe is. Ámde ekkor még a várostól dél-

keletre és délnyugatra nagyon sok osztrák és magyar csapat volt, amelyeket a nyertes olaszok, mint hadifoglyokat, visszaszállítottak.

Az erőszakos offenzíva következtében az olaszok fogságába került 3 hadtestparancsnokság, 10 hadosztály- és 21 dandártörzs. Csapatok sorsában osztozott 24 tábornok, köztük *Martiny* vezérezredes is. Az a sokezer magyar és osztrák vitéz katona, akiket az ellenség erőszakos hadifogságba hurcolt, keserű időket élt át. Éhség, fagy és betegség ezreket szedett áldozatul közülük. Német-Ausztria kormánya vizsgálatot rendelt el a volt parancsnokok ellen, mert az a vád merült fel ellenük, hogy a csapatok hadifogságba jutásáért felelősek. Azonban a vizsgálat nem tudta megállapítani a kötelességmulasztást. *Waldstätten báró*, tábornok részletesen kifejtette a Villa Giusti-ban megkötött fegyverszünet minden részletét. Meggyőző érvei nem tévesztették el hatásukat és a vádlottakat felmentették. A fegyverszünet megkötése utáni hadifogságba kerülés befejezte azt a tragédiát, amely egy dicsőséges hadsereg szomorú sorsa volt.

A csapatok a legnagyobb sietséggel hazatértek, ha ugyan megmenekültek a hadifogságba kerüléstől. A szláv utódállamok, Csehszlovákia, Lengyelország és Jugoszlávia a szétört közös hadseregből új csapatkötelékeket igyekeztek alkotni. Jugoszláviában a szerbek, a cseheknél pedig legnagyobbbrészt a legionárius tisztek vették át a szervező munkát.

Német-Ausztriában ellenben lázasan dolgoztak, hogy az egykori haderőt egészen összetörjék. A pöttestektől már november első napjaiban csaknem minden katona eltávozott és a nemzetgyűlésben képviselt politikai pártok csak óvatosan kísérelték meg a bomlás megakadályozását. A polgári pártok attól tartottak, hogyha ellenszegülnek, elvesztik választóik bizalmát, a szociáldemokraták pedig a legnagyobb örömmel üdvözölték a züllést, holott egyes csapattek, köztük a bécsi 4. közös háziezred is, rendben és zárt kötelékekben tértek haza. A baloldali pártok képviselői azután olyan *néphadsereget* igyekeztek alakítani, amely kizárólag *iparos proletárokból* állott s amelynek vezetői katonatanácsok voltak. Az osztrák nép nagy tömegének semmi szerepe sem volt ebben a szervezésben, ellenben a szociáldemokraták a vezetést egészen magukhoz ragadták.

A németosztrák szociáldemokraták nagy feladat előtt állottak az új viszonyok közepette. Belátták, hogy sokkal könnyebb volt ellenzéki szónoklatokat tartani, mint — kormányozni! Ezért — egyebek között — az államforma kérdését egyelőre nem is bolygatták. Midőn azon-

ban a németországi forradalom kitört, sőt a császár le is mondott, akkor már semmi sem állott útjába annak, hogy az új utóállam — köz-társaság legyen.

Károly császár és király, miként később leírjuk, lemondott az államügyekben való részvételről, majd elhagyta a monarchia területét.

### November eleje Magyarországon

Károlyi Mihály október 31-én megalakította kormányát és az új kormány tagjai még azon a napon este kilenc órakor letették az esküt József királyi herceg, homo regius kezébe, akit a király, a sürgős-ségére tekintettel, az eskü elfogadásával megbízott. A király az ösz-szes katonai és polgári hatalmat Károlyi Mihály rendelkezésére bocsá-totta, hogy a kormány az országban a rendet helyreállítsa. Természetes következménye volt az eseményeknek, hogy *Andrássy Gyula gróf* közös külügyminiszter, ugyancsak október végén, benyújtotta lemondását a királynak, amelyet az uralkodó november 2-án elfogadott.

Ha a Károlyi-kormány hazafias feladatának ismerte azt, hogy az ország határait megvédelmezi, akkor erre vonatkozóan tennie kellett volna valamit. Ezt azonban — elmulasztotta.

*Linder Béla* hadügyminiszter félt a fegyveres katonáktól. Ezért október 31-én, tehát hivatalbalépése után azonnal, elrendelte, hogy „úgy a polgári lakosság, mint a katonai személyek a birtokukban lévő mindennemű fegyvert, lőszert, továbbá mindenféle katonai felszere-lési cikket haladéktalanul szolgáltatassanak be a hadügyminisztérium kirendeltségének a régi képviselőházban“. *November 1-én pedig táviratot, illetve telefonközlést küldött valamennyi frontra a hadsereg-parancsnokságoknak és a hadseregfőparancsnokságnak is, hogy vala-mennyi magyar csapat tegye le a fegyvert, rögtön kezdjék meg a tárgyalásokat az ellenséggel és ha az ellenségnek Magyarországot meg kell szállnia, azt is követeljék a tárgyaláson, hogy Magyarországra angol vagy francia megszállócsapatokat küldjenek.*

Azokban az új hadügyminiszter még tovább ment. November 2-án délelőtt valamennyi tiszt esküt tett Budapesten, azután vidéken is az új Magyarországra. A székesfővárosban az Országház előtt az em-lített időben hatalmas tömeg gyűlt össze, legnagyobb részt tisztiek. Ek-kor mondotta *Linder Béla* azt a beszédet, amely a hadsereg fegyelmét teljesen aláásta.

„ . . . megbukott az a hamis rendszer, mely bennünket ebbe a

háborúba belekényszerített. Hosszú ideig tartott ez a háború, mert ezer év tradícióit, ezer év zsarnokságát kellett leküzdenünk...

„Nem kell hadsereg többé!”

„Soha többé katonát nem akarok látni!”

„Nem kell katona többé! Fegyvert többé nem viselünk, tisztek sem, legénység sem, csupán akkor, amikor szolgálatban vagyunk a rend fenntartására! . . .”

Linder után Károlyi Mihály szólott a mámoros tömeghez. Beszédében még jobban hangsúlyozta a hadügyminiszter züllesztő szónoklatának legkifejezőbb részeit:

„Meggzúnt a fegyverek korszaka! Nem akarunk többé imperialista szolgálatban lenni! Nem akarunk rablók vezérei lenni, rendet akarunk! . . . Jól mondotta a belügyminiszter úr, hogy *nem lesznek többé katonák*, csupán a rend fenntartására nemzetőrség lesz! . . .”

Akkor hangzottak el ezek a szavak, amikor az egész nemzetnek a legteljesebb erő kifejtésre lett volna szüksége. Hiszen valószínű, sőt bizonyosnak is mondható, hogy ellenségeink Magyarország egyes területeit már régebben odaítélték az új szomszédoknak, ellenben az is bizonyos és a történelem is tanúsítja, hogy a végsőig kitartó nemzetek sohasem kaptak olyan rossz békét, mint amelyek kegyelemre megadták magukat. Linder és Károlyi Mihály nemcsak ez utóbbit tették, hanem megfosztották Magyarországot még a védekezés legelemibb eszközétől is. A frontokon letétették a magyar katona fegyverét, az anyaországban ezt elvették mindenkitől és szétkergették a hadsereget. Ha egyes csoportok vagy szervezett csapatkötelékek a harcterekről fegyvelmezetten és fegyveresen tértek haza, azoktól itthon elszedték a fegyvert. Azoktól a magyar hősoktól, akik az utolsó percekig magasan lobogtatták a becsület zászlóit . . .

Linderék értették azt, hogyan kell magukat népszerűvé tenni. Első intézkedéseik egyike az volt, hogy a katonák, különösen a tisztek illetékeit nagy összegekkel emelték. Természetes, hogy ez az intézkedés az akkori nélkülözések közepette még azokat is az új vezérek táborába hajtotta, akik velük szemben különben bizalmatlanok voltak.

A forradalmak természetrajzához tartozik az állandó balra tolódás. Ez a tünet a Károlyi-korszakot következetesen végigkísérte, egészen addig, amíg azt a bolsevizmus követte. Már az új kormány megalkulása után azonnal több ezer főnyi tömeg járta be Budapest uccáit és úgyszólván kényszerítette a Nemzeti Tanácsot, *kiáltta ki azonnal a köztársaságot* és annak első elnökévé Károlyi Mihályt. A kormány no-

vember 1-én délután csakugyan elhatározta, hogy programjába felveszi az államforma megváltoztatásának kérdését, de csak akkor, ha a király őket az előző napon letett esküjük alól feloldja. *József királyi herceghez* fordultak és kérték, eszközölje ki a feloldást. A király maga beszélt telefonon *Károlyi Mihállyal* és — rövid habozás után megadta az eskü alóli feloldozást.

*Andrássy Gyula gróf*, aki akkor *Károly* király közelében tartózkodott, bizonyította, hogy *Károlyiék az uralkodót a lemondásra hívták fel*, a király azonban erre nem volt hajlandó.

*Károlyiék* most már szabadon dolgozhattak. Most már a Nemzeti Tanács intézőbizottságának ülésén kihirdették, hogy az államforma felett a legközelebb összehívandó alkotmányozó gyűlés fog dönteni.

*A korona tehát már 1918 november 1-én lehullott Károly király fejéről és Magyarország rohanva esett a bolsevizmus fertője felé.* Nem volt senki, aki ezt a zuhanást megakassza és nem volt haderő, amely megakadályozta volna a határainkon készenálló ellenséges katonák betörését.

A király tehát feloldotta a magyar kormányt a neki tett esküje alól. Ez a feloldás *József királyi hercegre*, mint homo regtusra is vonatkozott, aki most már követte a nemzet nagy részének példáját és letette a fogadalmat fiával, *József Ferenc főherceggel* együtt november 2-án a Nemzeti Tanácsnak. Ennek akkori elnöke, *Hock János*, hosszabb beszéd kíséretében fogadta a hűségi fogadalmat. A két főherceg azután a jelen volt közönség lelkes éljenzése közben hagyta el a székesfővárosi központi városházát.

*A királyi hercegeknek november 1-én maga a király adta a felhatalmazást, hogy a fogadalmat a Nemzeti Tanácsnak letegyék. Később Prangins helységben, az ott jelen volt főhercegeknek is tudomására hozta, hogy a királyi hercegek a fogadalmat az uralkodó tudtával és hozzájárulásával tette le, mert ellenkező esetben nem maradhattak volna Magyarországon és nem szolgálhatták volna hazájukat.*

Az új kormány intézkedései csak látszólag teremtettek rendet az országban, ahol fokozatosan mindig jobban nyilvánultak az anarhisztikus jelenségek. November 2-án a székesfőváros határában, a gyűjtőfogházban, a csőcselék 1016 rabot, köztük sok veszedelmes gonosztevőt szabadított ki. A foglyok közül csak 369-et sikerült ismét összeszedni. De már ezt megelőzően, október 31-én, amikor a tömeg az Alkotmány uccai törvényszék fogházából szabadonbocsátatja a „politikai foglyokat“, az igazi ilyen foglyokkal együtt megszökik több igaz go-

nosztevő is, közöttük egy rablógyilkos, valamint *Medvegy Vilmos* betörő, akit később a proletárdiktatúra idején, mint az Országházban székelő „nyomozó osztály“ főnökét láttunk viszont.

A sok kiszabadított gonosztevő a kaszárnyákat elkerülő katonasággal együtt olyan nyomorúságossá tette a székesfőváros közbiztonságát, hogy az éjjelre kimaradó lakosoknak mindig készen kellett arra lenniök, hogy mindenükből kifosztják, sőt esetleg életüket is kioltják. A vidéken még rosszabbakká fejlődtek az állapotok. November 2-án a csöcselék Kecskeméten nagyobbarányú fosztogatást végez és mivel *Gyalóka Sándor dr.*, királyi ügyész nem akarja szabadon engedni a foglyokat, őt egyszerűen agyonlövik. Másnap, november 3-án, Illaváról kitörnek a fegyencek, vonatot szereznek és megindulnak a főváros felé. A váci vasúti állomáson géppuskákkal kellett legyűrni őket.

Az egyetlen célravezető eszköz az lett volna, ha a kormány az egész országra nézve kihirdeti a rögtönítélő eljárást. Ehhez azonban — fegyveres erő kell, ez azonban hiányzik, hiszen maga a hadügyminiszter züllesztette szét a hadsereget. Így maguk a lakók állanak ki a házak elé, hogy megoltalmazzák magukat és családjukat a rablók ellen ...

Ez volt a *Károlyi Mihály és Linder Béla* pacifizmusának *belpolitikai* következése. A másik, a *külpolitikai*, még sokkal veszedelmesebb, sokkal végzetesebb. A szomszédos országok mámorosakká lettek az elért diadal nagyságától, a határokon ugrásra készen állottak s csak az alkalomra vártak, hogy mértéktelen imperialisztikus vágyaikat betörés útján kielégítsék. Kiderült, hogy a magyarországi nemzetségek, amelyeket a külföld már megmételyezett, nem bíztak Károlyiékban. A *szlovák* — *tót* — Nemzeti Tanács Turócszentmártonban október 31-én kijelentette, hogy a „szlovák nemzet nyelvben és kultúrtörténeti tekintetben is, része az egységes csehszlovák nemzetnek.“ Milyen naív kinyilatkoztatás! Később nagyon csalódtak a turócszentmártoni nyilatkozat szerzői, mert a tót nemzetet a csehek elnyomták, nem úgy, amint ahogyan az elnyomással a magyarokat igyekeztek megvádolni.

*Károlyi Mihály* október 31-én a magyar Nemzeti Tanács nevében táviratot küldött Turócszentmártonba, amelyben — a népek önrendelkezési jogát emlegetvén — kijelentette, hogy a szlovák Nemzeti Tanács a tót nép jövőjéről úgy dönthet, ahogy akar és ahogyan azt jónak látja. A tótok erre az üzenetre hivatkozván, azt állítják, hogy a magyar állam feje elismerte az ő függetlenségüket és ezért maguk kérték a cseheket a tót föld megszállására.

A „*Turócszentmártoni deklarációt*“ *Dula Máténak*, a tót Nemzeti Tanács elnökének kezdesére, szótöbbséggel, mintegy 70 olyan tót egyén hozta, akiknek sem a tót néptől, sem a tót társadalmi köröktől semmiféle megbízásuk sem volt. A deklarációban kimondották a csehekkel való állami egyesülést és a csehszlovák köztársaság megalkotását. A nyilatkozatot *Masaryk* Párizsban bemutatta, azzal a hozzáadással, hogy íme, a felvidéki tótság az önrendelkezési jog alapján már határozott sorsa felett.

A románokkal szemben sem volt jobb a helyzet. A román nemzeti párt és a szociáldemokrata párt román bizottságának kiküldötteiből október 3-án megalakult a magyarországi és az erdélyi román Nemzeti Tanács. Ez kijelentette, hogy a népek teljes önrendelkezési alapját vallja minden intézkedésnek irányítójául. Ez azt jelentette, hogy szabad kezet biztosított magának arra nézve, vajjon megmaradjanak-e a magyarországi, románok által is lakott területek a régi államkötelékben, vagy pedig Romániához csatoltassanak-e?

November 4-ike fordulópontot jelentett a Károlyi-kormány történetében. Ezen a napon ugyanis újjászervezték a katonatanácsot, melynek elnöke a katonatanácsok addigi kormánybiztosa, *Pogány (Schwarz) József* lett. Ez az átszervezés már bolszevista irányba terelte a különben is bolszevista szövet.

Ugyancsak november 4-én lépett érvénybe a padovai fegyverszünet, amelyet *Diaz Armando Vittorio* tábornok, az olasz haderő főparancsnoka nevében *Badoglio Pietro* tábornok és az osztrák-magyar fegyverszüneti bizottság részéről *Weber Győző* gyalogsági tábornok, valamint mindkét részről egyenként hat bizottsági tag írták alá, november 3-án.

## A harcerek helyzete

### *Olasz harctér*

November 1-je válságos nap volt az eddigi Osztrák-magyar monarchia katonai történetében. Ugyanis ezen a napon két fontos rendelet látott napvilágot. Az egyiket maga *Károly* császár és király adta ki. Elrendelte, hogy az Ausztriából alakult új nemzetiségi államokban és a délszláv államban, saját hadseregek szerveztessenek. A hátsó területek katonái azonnal, a harc vonalak katonái pedig azonnal, amint hazaérkeztek, nyilatkozzanak, mely nemzetiségi seregbe óhajtanak belépni?

A másik rendeletet a magyar kormány nevében *Linder Béla* hadügyminiszter adta ki a hadsereg főparancsnokságnak és a hadsereg-

arcvonalparancsnokságnak (Boroevics-, Bozen-, báró Kövess-, Odessza-, Mackensen-frontok), hogy lépjenek azonnal érintkezésbe az entente hadseregek parancsnokságaival, arra nézve, hogy a magyar katonák *tegyék le a fegyvert*.

Ez a két rendelet, kapcsolatban a hadseregfőparancsnokságnak még október 29-én kiadott ama parancsával, hogy az egész olaszországi fronton harcoló seregek vonuljanak vissza, az ottani haderő teljes felbomlásának okozója volt. Semmiféle erkölcsi erő nem tartotta sem össze a sereg- és csapatköteléket, sem pedig nem lelkesíthette azokat a további, immár egészen kilátástalan harcokra.

*Linder* hadügyminiszter rendelete katonai szempontból is rettenetes zúrzavart teremthetett. Eltekintve attól, hogy a háborút Ausztria és Magyarország közösen viselték, tehát azt közösen kellett be is fejezniök — nagyon sok csapat-, sőt sereget is vegyes kötelékekből állott, így tehát könnyen megtörténhetett volna az, hogy egy ezred egyik része leteszi a fegyvert, a másik pedig nem. Az azonnali leszerelés következtében összegyűjtendő és milliárdokra menő értékű hadianyag megmentése nem biztosított. A hadiszerek megmentése és ezek, valamint az óriási embertömegek hazaszállítása rendkívül nehéz feladat lett volna, még teljesen fegyvelmezett körülmények között is, *Linder Béla* ellenben erre vonatkozóan nem intézkedett, vagy legálább is erőtlen, hiányos intézkedéseket adott ki.

A hadseregfőparancsnokság, valamint az érintett arcvonal- és hadseregparancsnokságok tudták, minő következménye lesz annak, ha a magyar hadügyminiszter rendeletét a csapatoknak tudtuladják és a rendeletet azok végre is hajtják. Ezért vonakodtak is azt tudtuladni. *Linder*-nek a hadseregfőparancsnokság meg is táviratozta, hogy az általános fegyverszüneti tárgyalások miatt a csapatok a többször említett rendeletet nem fogják egyelőre végrehajtani. Erre *Linder* november 2-án délután közvetlenül *Károly* királyhoz fordult telefonon és követelte a fegyverletételi parancs azonnali végrehajtását. A legfelsőbb elhatározásra — öt perc meggondolási időt tűzött ki. *Arz báró*, vezérezredes, a vezérkar főnöke, értesítette telefonon a magyar hadügyminisztert, hogy a fegyverletételi parancshoz nem járulhat hozzá, a felelősséget érte nem vállalhatja. *Erre Linder kinyilatkoztatta, hogy a felelősséget a magyar kormány és a magyar nemzet viseli!*

Mivel a padovai fegyverszüneti szerződés elfogadását elhatározták és így az ellenségeskedés beszüntetése már a küszöbön állott, a hadseregfőparancsnokság november 2-án este 9 óra 15 perckor mégis

elrendelte, hogy a magyar hadügyminiszter parancsát hajtsák végre. Így a magyar csapatok mégis megóvattak a szégyenteljes kapituláció látszatától.

A fegyverszünet megkötése után a császári kiáltvány alapján minden nemzetiségi csapat a maga hazájába igyekezett visszatérni. A csehek, lengyelek, románok és németosztrákok az Ecs folyó völgyén át Innsbruckra, a délszlávok és a horvátok a Dráva völgyén át Villachra és Laibachra siettek. Innsbruck, Spittal an der Drau, Villach és Laibach városokig a visszavonulás általában gyalog történt, onnan a csapatok vasúton szállítottak tovább.

Az olasz fronton 59 hadosztály harcolt; 39 osztrák és 20 magyar. Hadifogságba került 16 hadosztály; 13 osztrák és 3 magyar. Ausztriába visszatért 26, Magyarországra 17 hadosztály.

A teljes hadosztályok általában rendben és fegyelmezetten tértek hazájukba, ellenben azok, amelyek csak mint töredékek menekültek meg a hadifogságtól, vagy amelyek vegyes nemzetiségű, tehát atómjaira szakított seregtestek részei voltak, rendetlen csoportokban vonultak vissza. Mivel élelmező szerveik nem voltak, maguk élelmezték magukat, fosztogattak, megrohanták a vasutakat, felkapaszkodtak még a kocsik tetejére és lépcsőire is és az élelmikészleteket erőszakkal is megszerezték maguknak. Különösen mutatkoztak a rendetlenség és a züllés tünetei az autós oszlopoknál és a hadsereg trónjénél. Franzensfeste községtől a Brenner-hágóig számtalan nehéz motoros löveg és teherautó feküdt szanaszét az úttesten, mert elakadtak vagy benzinhiány miatt nem bírtak továbbmenni és kezelőszemélyzetük otthagyták őket. A visszavonulás útjait különben is rengeteg elszórt fegyver, lőszer, felszerelési tárgy jelezte. A raktárakat kifosztották a vadul hazasiető csapat- és seregrészek.

A teljes lefegyverzést a padovai fegyverszünet nem követelte, ellenben ezt a hadseregfőparancsnokság — a magyar kormány kérelmére — elrendelte, annál is inkább, mert *Linder* óhaját utánozván, az ausztriai Nemzeti Tanácsok és a véderőbizottságok is ezt kívánták a hadvezetőségtől. A lefegyverzésnek az előtt kellett megtörténnie, mielőtt a csapatok a maguk hazájának határain átkeltek.

Természetes, hogy a parancsnokok legnagyobb része ellenszegült a lealázó parancsnak, sőt több hadosztály semmiféle erőszaknak sem engedvén, megtartotta fegyvereit. Így — egyebek közt — a budapesti 40. honvédhadosztály 8397 puskával és 101 géppuskával, a 11. honvéd lovashadosztály mintegy 6000 karabéllyal, 120 géppuskával és 36

ágyúval érkezett haza. A magyar csapatok a határig általában teljes rendben mentek; a felbomlás csak a határon átkelés után történt. A hadügyminisztérium sem a szállításra, sem a vasúti szerelvények kiutalására, sem élelmicikkek biztosítására semmiféle intézkedéseket sem tett. Ellenben arról aggodalmasan gondoskodott, hogy a hazatérő magyar csapatoktól elvegyék a fegyvert és hogy őket „felvilágosító agitátorok” fogadják. Ezekről függetlenül, a szociáldemokrata párt már a vasúti kocsikban igyekezett megbízottai útján a „felvilágosítás” munkáját elvégezni. Ez az agitáció befejezte a züllesztés művét...

*Károly* király november 6-án, a padovai fegyverszünet megkötése után elrendelte az egész fegyveres erő leszerelését és annak legfeljebb 20 békeállományú hadosztályra csökkentését. Ez a legfelsőbb parancs azonban nem volt végrehajtható, mivel a haderő már szétszakadozott és legnagyobb része egyébként is felbomlott. A magyar hadügyminisztérium leszerelési intézkedéseit még az is megnehezítette, hogy az erre vonatkozó előkészületek csak a honvédségre és a magyar népfelkelőkre vonatkoztak, ellenben a közös hadsereg magyar kontingenseinek leszerelése a közös hadügyminisztérium hatáskörébe tartozott, ámde *Linder Béla* ennek illetékességét nem ismerte el. Mivel azonban az agitátorok által „felvilágosított” katonák legnagyobb része egyenesen hazament, csak néhány csapatörredék leszerelését kellett hivatalosan elvégezni.

### *A szerb és a keleti frontok.*

A bolgárok 1918 szeptember 30-án különbékét kötöttek és kiváltak a központi hatalmak szövetségéből. Abban az időben és valamivel később is, ez volt a helyzet valamennyi fronton:

*Délnyugaton* a magyar és osztrák haderő zöme, 59 hadosztály, szemben az olasz erőkkkel, amelyekben 15 francia és angol hadosztály is volt.

A *nyugati* frontra a németek megerősítésére négy osztrák és magyar hadosztály küldetett.

A *keleti* arcvonalat, azaz Ukrajnát, 10 $\frac{1}{2}$  hadosztály szállotta meg, amelyek főképpen az élelem összegyűjtésével és elszállításával, valamint a rend fentartásával foglalkoztak.

A *délkeleti* fronton, a román hadsereggel szemben, *Mackensen* német tábornagy az alsó Duna és a Seret folyó vonalán mintegy 8 hadosztály állott. A délkeleti Kárpátok bérceit *Goldbach Antal* altábornagy csoportja tartotta megszállva, 28 zászlóaljjal és 12 üteggel.

A déli (bolgár) fronton az albániai hadseregcsoport (3½ hadosztály) az Adriai tenger keleti partjainak mentén az olaszok elől Dalmácia felé vonult vissza.

A bolgár front összeomlása folytán a Szerbiába vezető út megnyílt az ellenség előtt. Nem volt kétséges, hogy a franciák, olaszok, szerbek, angolok és — később — a görögök is, mintegy 32 hadosztályra növelhető ereje Szerbián át előnyomul és azután a Duna—Száva-vonalon Magyarországot közvetlenül veszélyeztetni fogja.

Mivel a Bukarestben megkötött békét még nem iktatták törvénybe, attól kellett tartani, hogy a románok is megmozdulnak és Magyarország ellen törnek.

Sürgősen szükség volt tehát arra, hogy a hadvezetőség Magyarország déli határaitól gondoskodjék.

*Kövess Hermann báró* tábornagy *Károly* királytól 1918 szeptember végén parancsot kapott, hogy a déli front parancsnokságát vegye át. Ott abban az időben a következő erők állottak rendelkezésre: A 11. német hadsereg, továbbá *Pflanzer-Baltin báró* vezérezredes osztrák-magyar-albán hadseregcsoportja, *Sarkotics báró*, vezérezredes csoportja és a Szerbia és Montenegró katonai kormányzóságban lévő megszálló csapatok. Ezek szaporítására Ukrajnából 2 gyalog- és 1 lovashadosztályt, az olasz frontról szintén ugyanennyi erőt és Bécsből a magyar 32. gyaloghadosztályt szándékozott a Duna—Száva-vonalra küldeni a hadseregfőparancsnokság.

*Kövess bárónak* rendelkezésére állhatott a Duna—Száva-vonalon 10 hadosztály és a Drina-vonalon 3; összesen 13 hadosztály, a népfelkelő- stb. alakulásokon kívül. Vele szemben az entente egyelőre csak 12 hadosztályt küldhetett, mivel a már említett 32 hadosztályból mintegy 20 Bulgária megszállására fordított és Mackensen tábornaggal szemben le is volt kötve.

Ezzől az erőviszonyból látható, hogy *Kövess* tábornagy 1918 késő őszén annál sikeresebben védekezhetett volna, mivel a védelem súlypontját a Duna és a Száva, mint hatalmas hadművelleti akadályok alkotják és mivel *Kövess báró* kipróbált vezéri tudása biztosíthatta volna az ellenség távoltartását.

Azokra az erőkre, amelyeket az olasz frontról és különösen Ukrajnából kellett a déli frontra szállítani, csak hetek múlva, sőt teljesen csak karácsony környékén lehetett számítani, azonban ezeknek fokozatos megérkezése kiegyenlítette volna azt az erőtöbbletet, amelyre az entente részéről számítani kellett.

Így tehát minden remény megvolt arra, hogy Magyarország határai délen sikerrel megvédenek, keleten pedig *Mackensen* csapatai erről szintén gondoskodtak volna.

Azonban — harcra nem került a sor.

A hadseregfőparancsnokság ugyanis november 1-én *Károlyi Mihályhoz*, Magyarország új miniszterelnökéhez, azt a táviratkérdést intézte, hogy a védelem a Duna—Száva vonalán, vagy pedig, mivel időközben a délszláv állam már megalakult, csak a Duna—Száva vonalán történjék-e? *Károlyi nem válaszolt erre a rendkívül fontos kérdésre, ellenben Linder Béla magyar hadügyminiszter — elrendelte a magyar csapatok fegyverletételét. Ezzel feladta Magyarország közvetlen védelmét és azt szabadon hagyta az ellenség benyomulása számára.*

A hadseregfőparancsnokságot tehát nem érheti az a vád, hogy nem gondoskodott Magyarország déli határainak megvédéséről, ellenben maga a magyar hadügyminiszter volt az, aki ezt a védelmet lehetetlenné tette. A hadvezetőség csak abban hibázott, hogy nem törekedett magyar csapatokat küldeni a magyar határokra. Így azok az olasz fronton elvéreztek — mint egyebek között a tiszántúli *17. hadosztály* is —; a hadvezetőségnek ez a kifogásolható intézkedése okozta azt is, hogy a magyar katonák, féltvén szűkebb hazájukat, az olasz harcvonalról hazaszállításukat követelték és így fegyvelemellenes magatartást tanúsítottak.

Október 22-én az uralkodó *József királyi herceget* bízta meg azzal, hogy az Adriai tenger és a keleti Kárpátok között átvegye Magyarország védelmét. Viszont az ő helyére *Kövess* tábornagy szemeltetett ki, mint a „Bozen“-arevonál parancsnoka. Azonban ez a megbízás nem ment át a gyakorlatba, mivel — amint tudjuk — *József főherceget Károly* király négy nappal később, október 26-án *homo regius*-nak küldötte Magyarországba és a Bozen-csoport élére *Krobotin Sándor báró*, tábornagy került. *Kövess* viszont ottmaradt a déli fronton.

Amint *Linder Béla* fegyverletételi rendelete köztudomású lett, a fegyelem a déli csapatokban azonnal felbomlott. Attól kezdve lehetetlenné vált bárminő katonaj művelet. Mindenki igyekezett hazamenni, a leszerelésre vonatkozó parancsra alig volt szükség.

A szárazföldi seregek tehát felbomlottak. De felbomlott az addig hős dunai *flottilla* is, mert az a rendelet, amely szerint a haditengerészeti flottát a délszláv nemzeti tanácsnak át kell adni, a flottilla személyeinek tudomására vált. Lehetetlen volt azt a rendelkezést teljesíteni, hogy a nem magyar legénységet el kell bocsátani, mivel egyes

fontos szolgálati ágakat, mint egyebek között a gépkezelést is, majdnem kizárólag osztráknémet és cseh nemzetiségű legénység látott el.

*Ratkovich* sorhajókapitány, a flottilla akkori parancsnoka, november 1-én jelentette *Kövess báró*, tábornagy hadseregparancsnoknak, hogy többé nem biztosíthatja a flottilla fegyelmét, mert a vegyes nemzetiségű személyek között nyugtalanság tapasztalható. Ezért *Kövess* elrendelte, hogy a flottilla a rangban legidősebb magyar tengerésztiszt parancsnoksága alatt Budapestre vonuljon.

*Wulff Olaf* korvettkapitány el is indult november 3-án. Két nap múlva megérkezett az óbudai kikötőbe, ahol *Linder Béla* hadügyminiszter, amint már leírtuk, bomlasztó beszéddel fogadta a flottilla tisztikarát és legénységét. A hatás nem maradt el.

*Kövess Hermann báró*, tábornagy, hogy Budapesttel jobb összeköttetést kaphasson, a hadseregparancsnokság székhelyét Ujvidékről Apatinba helyezte át, ahol november 6-áig maradt. Ugyanis november 5-én azt a rendeletet kapta a hadseregfőparancsnokságtól, hogy azonnal utazzék Bécsbe és ott vegye át a hadseregfőparancsnoki teendőket, amelyeket az uralkodó már nem vezetett tovább.

### *Kövess elutazott és — a déli front felbomlott.*

A magyar kormány november 1-én *Mackensen* tábornagnak is elküldötte azt a rendeletét, amelyben a magyar csapatoknak a fegyverletételt és az azonnali leszerelést meghagyta. A padovai fegyverszüneti szerződés szerint a német csapatoknak Magyarországon való elvonulását november 19-éig be kellett fejezni.

Az elvonulásról később fogunk megemlékezni, mivel azt már a belgrádi fegyverszünet is befolyásolta.



# Compiègne és Padova után

## Belgrád

Magyarország világháborús történetének legválságosabb napjai 1918 november első felében voltak. Ugyanis akkor történt az, hogy *Károlyi Mihály* magyar miniszterelnök, mellőzve a padovai fegyverszünet határozványait, maga lépett a balkáni ellenséges haderők parancsnakával érintkezésbe és ő maga akart külön fegyverszünetet attól kiereszokolni Magyarország számára. Ezzel a meggondolatlan tétével előkészítette az utat hazájának teljes összetöréséhez. A történetírás még nem derítette föl egészen ennek a végzetes tettnek indítékait, azonban ma már annyit teljes világossággal láthatunk, hogy Károlyinak és társainak Belgrádba való utazása nemhogy nem használt, hanem — határozottan *ártott Magyarországnak*. Erről az utazásról az alábbi sorokban kissé behatóbban emlékezünk meg.

*Weber* gyalogsági tábornok, a padovai fegyverszüneti bizottság elnöke, 1918 november 4-én rádióparancsot kapott a hadseregfőparancsnokságtól, amelyben ez tudatta, hogy a magyar kormány, tekintettel Magyarország függetlenségére, csak az események nyomása alatt és azért egyezik bele abba, hogy *Weber* gyalogsági tábornok Magyarország érdekeit is képviselje, mert nem akarja a kormány a fegyverszünet megkötését késleltetni.

Bár a padovai fegyverszünet elsősorban csak katonai tevékenységnek mondható, mivel azonban az Magyarország területi integritását egészen biztosította, föl kell tételeznünk, hogy ez a biztosíték — bizonyos korlátozások mellett — politikai térre is vonatkoztatható volt, azaz hogy a fegyverszünet intézkedései alapján remélni lehetett Magyarország ezeréves állami határainak megtarthatását — feltéve, hogy az ellenséget valami esemény nem befolyásolja Magyarország ellen.

*Ezt az eseményt maga Károlyi teremtette meg.*

Kétséget nem szenved, hogy a padovai fegyverszünetben részletezett demarkációs vonal nem érintette Magyarország addigi határait és hogy a fegyverszünetet minden frontra érvénnyel és valamennyi szövetséges és társult hatalom nevében kötötték meg. A fegyverszünet tárgyalásakor Weber gyalogsági tábornok azt a kérdést is fölvetette, hogy a megkötendő szerződésen kívül kell-e a monarchiának a balkáni fronton a szövetséges és társult hatalmak keleti hadseregével Szerbia, Románia és Ukrajna harctereire vonatkozóan külön szerződést kötni, hogy az ellenségeskedés ott is megszűnjék? Erre a kérdésre *Badoglio tábornok kinyilatkoztatta, hogy a padovai fegyverszüneti szerződés az Osztrák-magyar monarchia minden frontjára érvényes, miért is a balkáni vagy román frontra esetleg kiküldendő osztrák-magyar fegyverszüneti bizottságokat ott nem fogják fogadni.*

Ilyen előzmények után a magyar kormánynak nem lett volna szabad az ellenséggel külön utakon kapcsolatot keresnie. Egészen bizonyos, hogy a Károlyi-kormány a fegyverszünet megkötéséről és annak minden további fejleményéről, tehát *Badoglio* tábornok utólagos felvilágosításairól is idejében kapott híreket.

A magyar kormánynak már azért is rendkívül óvatosnak kellett volna lennie a balkáni ellenséges erők parancsnokságával szemben, mivel a mai kisententének már akkor napvilágra került az a szándéka, hogy Magyarország területéből maguknak részeket kívánnak. Ezt világosan bizonyítja a következő eset:

A honvédelmi minisztériumból a hadseregfőparancsnoksághoz Badenbe beosztott *Dormándy Henrik* tábornok 1918 november 3-án táviratban jelentette a magyar kormánynak, hogy az Északamerikai Egyesült-Államoknak a román kormányhoz intézett táviratát felfogták. Ebben az foglaltatott, hogy az Egyesült-Államok „ma is állják az entente és Románia között 1916. évben kötött szerződést“. Ez a szerződés volt az ára annak, hogy Románia 1916-ban a központi hatalmaknak a háborút megüzenté és a Bruszilov-offenzíva lezajlása után az entente oldalán valóban harcba is lépett ellenünk. *A távirat szerint az entente Magyarországnak majdnem a felét: az egész Erdélyt, az Alföldnek Vásárosnamény—Debrecen—Gyoma—Orosháza-vonalig eső részét és az egész Bánátot szándékozott Romániának átengedni.*

Ezt a táviratot megkapta a Károlyi-kormány. Annak birtokában az lett volna a kötelessége, hogy minden összeszedhető csapattal meg szállja Magyarország ezeréves határait, és a legnagyobb óvatossággal kerüli az ellenséggel való közvetlen politikai kapcsolatot, mert ha ezt

teszi, akkor már nem hivatkozhatik a padovai szerződésre, amely — legalább is hallgatólag — nem vett el semmit Magyarországból. Azonban *Károlyi Mihály* és minisztertársai abban a téves hiedelemben, hogy az ellenség a függetlenné vált és teljesen pacifista Magyarországgal szívesen áll szóba és azt kímélni fogja, úgyszólván semmibe sem vette a padovai megállapodást, hanem a maga helytelen külön útjaira tévedt.

A kormány bizottságot állított össze, amelynek Padovába kellett volna utaznia, hogy ott mint önálló állam képviselője tárgyaljon az ellenséggel. Azonban az út hossza, a közlekedési viszonyok akadályai és mivel a délszláv nemzeti tanács nem biztosította az átutazást a bizottságnak, a magyar kormány elhatározta, hogy a bizottság nem Padovába, hanem a balkáni ellenséges erők parancsnokságához, Belgrádba utazik.

Ezt a szándékát tudatta is november 4-én *Franchet d'Esperey* francia tábornokkal. A balkáni erők főparancsnoka azonnal kérdést intézett Párizsba, tárgyalhat-e a magyar bizottsággal? Azt a választ kapta, hogy csak oly irányban és tárgyban, amelyek a Diaz-féle fegyverszüneti szerződés határozványainak Magyarországgal szemben való alkalmazására vonatkoznak. Ez azt jelenti, hogy Párizs — nem kívánta ezt a szerződést megváltoztatni.

A magyar bizottság Budapestről 1918 november 6-án hajnalban indult el Belgrádba. Annak tagjai a következők voltak: *Károlyi Mihály* és *Jászi Oszkár* nemzetiségi miniszter a magyar kormány képviselőletében, *Hatvany báró* a Nemzeti Tanács képviselőletében, *Bokányi* a munkástanácstól, *Csernyák* százados a katonatanácstól, *Hajós* százados, *Schubert* főhadnagy, *Soós* zászlós szintén mint a katonatanács képviselői, *Abt* főhadnagy, a testőrség főparancsnoka, *Körfer* miniszteri tanácsos, a kereskedelmi miniszter képviselőletében, *Rau* a szénbizottságtól, *Stielly Walter* vk. százados a hadügyminisztérium képviselőletében, *Bakonyi* a miniszterelnökség sajtóirodájától, *Jeszenszky* főhadnagy, a miniszterelnök titkára, végül öt hírlapíró.

„Vous êtes tombé si bas !...“

Az ezeréves Magyarország képviselőletére nem méltó és meg nem ismert útrakelt bizottságot *Franchet d'Esperey Lajos* tábornok november 7-én este 7 órakor fogadta Belgrádban, a Korona-szállóban. *Rubint Dezső* tábornok *Az összeomlás* című könyvének 214. és következő olda-

láról idézzük a következőket, mint a bizottság tárgyalásának jellemző leírását:

„Hogy a fegyverszüneti tárgyalás miként folyt le, idézem egy szem- és fültanú jelentéséből a következőket:

„Egy szalonba vezettek bennünket, ahol nemsokára megjelent a francia főparancsnok: egy alacsony, markánsvonású, energikusnak látszó tábornok, egy francia és egy szerb ezredes kíséretében. *Károlyi* bemutatta a bizottság egyes tagjait. Csernyák bemutatásánál, amikor meghallotta, hogy a katonatanács elnöke, megjegyezte a francia tábornok:

— *Vous êtes tombé si bas!* Önök ilyen mélyre estek...

A bemutatás után *Károlyi* felolvasta francia nyelven azt a memorandumot, amelyet a hajón való utazás alatt *Jászi* nemzetiségi miniszter szerkesztett. Midőn az olvasás közben a *csehekről* volt szó, *Franchet* tábornok mindig nyomatékosan megjegyezte:

— *Pas tchèque, mais tchecoslovaque!* Nem cseh, hanem csehszlovák!

Amikor *Erdélyről* volt szó, *Franchet* ezt mondotta:

— *Ce n'est pas hongrois!* Ez nem magyar!

Erre *Károlyi* és *Jászi* közbevetették, hogy „nem is teljesen román“, amire *Franchet* tábornok többször, erélyes és hangos

— *Assez! Elég!* szóval végetszakított a közbevetett magyarázatoknak.

*Azan Paul* francia ezredes szerint a *Károlyi* által felolvasott memorandumban a többek között az volt, hogy az új magyar kormány az entente-nak az azonnali fegyverszünetet és a külön békekötést ajánlotta, de az entente-hoz nem juthatott el szava, mert a német legfelsőbb hadvezetés az országot elzárta a szövetséges hatalmaktól. *Weber* gyalogsági tábornok, aki — minden valószínűség szerint — tárgyalta *Diaz* tábornok olasz főparancsnokkal, semiképpen sem volt feljogosított arra, hogy az immár független Magyarországot képviselje. Így az általa kötött fegyverszüneti szerződést az új magyar kormány nem ismeri el, mert a magyar nép akaratát csak a magyar nép kiküldöttei képviselhetik.

Ha *Károlyi* emlékirata ezt tartalmazta, amiben nem kételkedhetünk, mert *Azan* alezredes szavahihetőségét nincs okunk kétségbevonni, akkor *Károlyi* — *nem mondott igazat* és így *Franchet d'Esperey* francia tábornokot tudatosan félrevezette. Hiszen már leírtuk, hogy *Károlyi* kormánya hozzájárult ahhoz, hogy a padovai fegyverszüneti

tárgyaláson Weber gyalogsági tábornok a már független Magyarországot is képviselje. De az is kétségtelen, hogy a belgrádi magyar bizottság nem képviselte a „magyar népet“.

A memorandum felolvasása után *Franchet d'Esperey* tábornok egy papírlapról olvasott beszédet tartott, amelynek lényege a következő volt: Franciaország 1867-ig szerette a magyarokat. Ő valóban a magyarokat „les madjars“ érti. De azután, amikor a magyarok a németekhez csatlakoztak, elvesztették Franciaország rokonszenvét. A háborúban a magyarok éppen olyan kegyetlenek voltak, mint a németek és ezért ugyanúgy kell most lakolniok, mint a németeknek.

Ezután a francia tábornok *Károlyi és Jászi* kíséretében egy belső szobába vonult vissza, ahol körülbelül egy óráig tárgyalt a két magyar kiküldöttel. Azután kíséretével vacsorázni távozott és — nem törődött a bizottsággal.

*Ilyen erkölcsi arculcsapás után Károlyi — elfogadta Franchet d'Esperey tábornok minden föltételét*, amelyeket tőle kapott. Mivel azonban a francia főparancsnoknak nem volt felhatalmazása egy újabb fegyverszüneti szerződés megkötésére, a választervezetet döntés végett Párizsba közölni kellett. A párizsi döntés bevárására *Stielly* vezérkari százados Belgrádban maradt. Reá esett a választás, mert *Franchet* tábornok kijelentette, hogy csak olyan katonával akar tárgyalni, aki nem tagja a katonatanácsnak. A bizottság többi tagja visszautazott Budapestre.

November 9-én *Kalafatovics* szerb ezredes átadta *Stielly* századosnak *Clemenceau* francia miniszterelnök távirati válaszát, mely Párizsból jött. Ebben *Franchet* tábornokot utasította Párizsból, hogy a magyar körmánnyal csak katonai kérdésekben tárgyalhat. Azután a döntésről telefonon értesített magyar kormány nevében *Linder Béla miniszter 1918 november 13-án este fél 12 órakor Belgrádban aláírta azt a Katonai egyezményt, amelyet még november 7-én Franchet d'Esperey tábornok kikötési alapján Károlyi és Jászi megszövegeztek.*

*Franchet* tábornok, talán azért, mert érezte, hogy neki nem lett volna joga a magyar bizottsággal tárgyalnia, nem adta a megegyezésnek a „fegyverszünet“, hanem a „Katonai egyezmény“ nevet és azt nem ő írta alá, hanem az ellenség részéről *Henrys* francia tábornok és *Michits* szerb vajda neve olvashatók a megegyezés alatt.

A Katonai egyezmény kegyetlen volt és méltó ahhoz a bánásmóddhoz, amellyel a nyertesek egyik vezére a bizalmat kevésbé fölkeltő magyar küldöttséget fogadta. Tizennyolc pontból állott.

Az 1. pont kimondotta, hogy a magyar kormány katonai tekintetben *kiüríti azokat a területeket*, amelyek határai a Szamos—Beszterce—Marosvásárhely—a Maros folyó a Tiszába torkolásáig—Szabadka—Baja—Pécs—Duna a horvát-szlavón határig. Ezen a demarkációs vonalon belül magyar csapatok nem tartózkodhatnak. A katonailag kiürített területek azonban a magyar kormány közigazgatása alá tartoznak, amelynek joga van ott csendőrséget és rendőrséget tartani a közrend érdekében.

A 2. pont a teljes leszerelést írta elő. Az egyezmény csak 6 gyalog- és 2 lovashadosztályt hagyott meg Magyarországra számára és csak a belső rend fentartása végett.

A 3. pont kikötötte, hogy az entente seregei *megszállhatnak* Magyarországon minden sztratégiai tekintetben fontos pontot. Számára biztosítatik a szabad átvonulás és a közlekedőeszközök használata.

A 4. pont a vasutak kérdését szabályozta; 2000 rendes nyomtávú vasúti kocsit és 100 mozdony, valamint 600 keskeny nyomtávú vasúti kocsit és 50 mozdonyt egy hónapon belül az entente megbízott főparancsnokának rendelkezésére bocsátandó.

Az 5. pont szerint a dunai flottillából 6 monitort kiszolgáltatni és a dunai hajóraj nagy részét át kellett adni az entennek.

A 6. pont a szerbiai vasúti hálózat helyreállításáról és az ehhez szükséges 3000 főnyi vasúti munkáscsapat kirendeléséről intézkedik.

A 7. pont a szerbiai távíró- és telefonvonalak helyreállítását követeli. Ehhez munkaerőket kell adni.

A 8. pont egy hónap alatt 25.000 lovat követelt a magyar kormánytól.

A 9. pont szerint a fegyverek és a hadiszerek összegyűjtendőek. Ezek egy részét a főparancsnok csapatainak felszerelésére azonnal felhasználja.

A 10. pont szerint a szövetséges és társult hatalmak *hadifoglyait és internáltjait* a magyar kormány azonnal hazabocsátja, ellenben a hadifoglyok egyelőre nem adatnak ki.

A 11. pont megköveteli, hogy a német csapatok a Diaz-féle fegyverszüneti szerződés aláírása napjától, azaz november 4-ikétől számított 15 nap alatt Magyarországból eltávozni tartoznak. Együttal megbénítja a posta- és távíróforgalmat Németországgal.

A 12. pont az *élelmicikkek harácsolását* szabályozza.

A 13. pont az *úszóaknák* eltávolítását követeli.

A 14. pont a Magyarországon levő *posta-, telefon- és távirótelepeket* az entente ellenőrzése alá helyezi.

A 15. pont szerint a szövetségesek, érdekeik megvédés céljából, képviselőt küldenek a magyar *közélelmezési miniszter mellé*.

A 16. pont megköveteli, hogy *Magyarország Németországgal* minden viszonyt szakítson meg és tiltson meg a Romániában levő német seregek számára minden csapat- és lőszerszállítást.

A 17. pont szerint a szövetségesek *a magyar állam belső igazgatásába nem avatkoznak*.

A 18. pont szerint a szövetségesek és Magyarország között az *ellenségeskedés megszűnik*.

A Diaz-féle fegyverszüneti szerződés a monarchiára nézve rendkívül súlyos feltételeket tartalmazott, azonban ezeket minden tekintetben túlszárnyalta a Károlyi-kormány által valósággal kieroszakolt belgrádi *Katonai egyezmény*. Ennek első pontjából már világosan látható volt, hogy az entente ki fogja elégíteni Magyarország szomszédainak imperialista vágyait. A többi pontok pedig a magyar állam lealázását jelentették.

Nem vitatható, hogy *Henrys* francia tábornok és *Michits* szerb vajda önkényesen jártak el akkor, midőn a Károlyi-kormány kiküldöttjével, *Linder Bélával*, a már megkötött és érvényesen aláírt padovai fegyverszüneti szerződés feltételeitől eltérően, Magyarország határaitól északabbra fekvő új demarkációs vonalat határoztak meg. Azonban *Károlyiék* maguk hozták az entente-nak az áldozatot, az ezeréves Magyarországot.

*Károlyi Mihály és miniszterei — hazaárulást követtek el . . .*

*Nyékhegyi Ferenc* honvédelezredes, aki a padovai fegyverszüneti bizottság tagja volt, Budapestre érkezése után állandóan hangsúlyozta a magyar kormány tagjainál a padovai fegyverszünetnek egyedüli jogosságát, szemben a belgrádi *Katonai egyezménnyel*. Ez utóbbit *Nyékhegyi* alezredes minden igyekezetével hatálytalanítani igyekezett. Jellemző, hogy *Diener-Dénes József* hírlapíró, november 12-ike óta külügyi államtitkár, *Nyékhegyi* ezredestől elkérte a padovai fegyverszünetre vonatkozó iratokat és az alezredesnek egyéb följegyzéseit. Ezeket *Nyékhegyi* sohasem kapta vissza, azonban a másolatokat sikerült megszereznie és ezek alapján módjában állott a padovai fegyverszünetet hiteles okmányok alapján megismertetni.

## Köztársaságok

Az Osztrák-magyar monarchia katonai és politikai összeomlása maga után vonta a trón összetörését is.

*Ausztriában* az államügyek végzését az összeomlás idején a német-osztrák nemzetgyűlés vette át. Ebben a szociáldemokraták egyelőre szívesen foglalkoztak azzal a gondolattal, hogy az államforma kérdését nem tárgyalják, midőn azonban Münchenben november 7-én kitört a forradalom, majd *II. Vilmos* német császár 9-én lemondott a trónról, Német-Ausztriát semmi sem gátolta többé abban, hogy eltérvén a monarchikus államformától, köztársasággá alakuljon át. Ámde ezt nem tehetette addig, amíg *Károly császár* uralma meg nem szűnt.

A császár egyelőre nem akart véglegesen lemondani a trónról. Hiába igyekeztek őt ennek az eszmének megnyerni *Renner* és *Adler Győző*. Így aztán elhatározták, hogy az államformáról való végleges döntést a törvényhozó nemzetgyűlésnek tartják fenn és megelégedtek azzal, hogy *Károly császár a november 11-én közzétett nyilatkozatában az államügyekben való minden részvételről lemondott és már előre elismerte a német-osztrák nemzetgyűlésnek Német-Ausztria államformájára vonatkozó döntését*. A császár és hívei azt remélték, hogy a német-osztrák nép mégis hű marad a monarchikus államformához és nem távolítja el ifjú uralkodóját, azonban az események rácaffoltak erre a reményre. A balra hajló elemek egyre erősebbekké váltak és még a német-osztrák földművesnép is a köztársasági párt zászlója alá tömörült. Általában mindenki azt kívánta, hogy Német-Ausztria csatlakozzék Németországhoz.

Ilyen hangulatban egészen természetes volt, hogy *a német-osztrák nemzetgyűlés 1918 november 12-én kimondotta, hogy Német-Ausztria demokrata köztársaság és mint ilyen, a német köztársaság alkotó része*. A német-osztrák nép legnagyobb része viharos éljenzéssel fogadta ezt a döntést. A császár- és monarchiahű töredék — hallgattak, ellenben azok, akik kommunista köztársaságot óhajtottak, bomlasztó tüntetéseket rendeztek Bécsben. Zavargásokra adott okot az a határozat is, hogy Ausztria Németországhoz csatlakozik.

*A német-osztrák nemzetgyűlés 1918 november 12-én történt határozata megsemmisítette a négyszáz esztendőös nagy birodalmat.*

Az utolsó osztrák császár már ezen a napon nem tartózkodott székesfővárosában, hanem attól nem messze, *Eckartsau* helységben, a koronajavakhoz tartozó kastélyban, ahova családjával már előző este

kiutazott. Azt a javaslatot, hogy külföldre meneküljön, határozottan visszautasította, ellenben azt a tervet eleintén magáévá tette, hogy Innsbruckba költözzék, mint régi öse, a „jóságos“ *Ferdinánd. Verdross* tábornokot megbízta, hogy a havasi gyopár-hadtestből, melynek parancsnoka a világháborúban maga a király volt, mint akkori trónörökös, alakítson egy megbízható őrzászlóaljat. Azonban az egymásra torló események sem ezt, sem azt a tervet nem engedték megvalósítani, hogy *Károly* császár és király születésének helyére, Persenbeug községbe költözzék. A biztonsági viszonyok Bécsben és Schönbrunnban különben is napról-napra kedvezőtlenebbekké váltak, annyira, hogy az őrségeket már a bécsújhelyi katonai akadémia és más nevelő- és képzőintézetek növendékei látták el, mivel megbízható csapat már nem volt. A tiszti sarjadék egyideig lelkesülten látta el a szolgálatot, az őrség számereje azonban egyre jobban csökkent, mert a *nem* német-ausztriai ifjak egyszerűen otthagyták helyüket.

Az összeomlás nem kímélte meg sem a császári udvartartást, sem a testőrségeket. Már annyira elfajult a helyzet, hogy bárki szabadon mehetett egészen az uralkodói család legbensőbb szobájáig. *Zita* királyné agódba kérdezte a vezérkar főnökétől, nem volna-e legalább egyetlen egy megbízható ezred a schönbrunni várkastély őrizetére? *Arz báró* határozott „nem“-mel válaszolt.

Ilyen viszonyok között a köztársaság hívei sürgették az uralkodót, hogy hagyja el a nagy város közvetlen közelében levő Schönbrunn. A háború folyamán több ízben mondotta *Károly* király:

— Ha nekem csak Bécs, Eckartsau és Reichenau maradnak meg a háború befejezése után, megelégszem velük!

És íme, már Bécsből is menekülnie kellett. Így utazott ki családjával Eckartsauba, kedves vadászkastélyába...

*Károly* király 1918 november 10-én mutatkozott utóljára a nyilvánosság előtt, a schönbrunni várkápolna oratóriumában. Sápadt, megöszült és kisírtszemű volt a sokszor megpróbált uralkodó, aki csak népeinek javát és a — békét akarta. A csekélyszámú hívő legnagyobb része zokogott, amikor az orgona a „Gott erhalte“-himnuszt játszotta. *Haydn Józsefnek gyönyörű zenealkotása akkor egy négy évszázados nagy birodalom temetési énekévé lett...*

*Károly* császár az 1918/1919. tél folyamán Eckartsauban maradt. 1919 március 23-án arra kényszerült, hogy atyáinak országát elhagyja, mivel nem lehetett rábírní, hogy mondjon le a trónról. Svájcba ment családjával együtt, előbb *Gstaad-kastélyba*, később *Pranginsba...*

Mielőtt a császár lemondott volna az államügyekben való részvételről, fölmentette *Lammasch* tanár kormányát, amely már különben sem volt életképes...

Mialatt *Magyarország* szomszédainak csapatai egymásután betörték az ezeréves határokon, a radikálizmus és a szociáldemokrácia diadalt ült. *Károlyiék* elhatározták a köztársaság minél előbbi kikiáltását. November 13-án egy küldöttség kereste fel Eckartsau-kastélyban a királyt, hogy őt az államügyektől visszavonulásra kérje. A küldöttség tagjai a következők voltak: *Esterházy Miklós herceg, Dessewffy Emil gróf, Széchenyi Emil gróf, Wlassics Gyula báró*. Az említett urak a maguk elhatározásából mentek az uralkodóhoz, hogy felvilágosítsák őt a helyzetről és az ország hangulatáról.

*Károly* király nagyon szívélyesen, de komoly hangulatban fogadta az urakat és velük majdnem egész nap tárgyalt. Több ízben hangoztatta békeszeretetét. Végül, miután a magyarországi viszonyokról teljes tájékozást nyert, elhatározta, hogy a nép boldogulásának megkönnyítése érdekében Magyarországra nézve is kiad egy kiáltványt. Ennek tartalma a következő volt:

„Trónralépésem óta mindig arra törekedtem, hogy népeimet a háború borzalmaitól minél előbb megszabadítsam, amely háború keletkezésében semmi részem sem volt. Nem akarom, hogy személyem akadályul szolgáljon a magyar nemzet fejlődésének, mely iránt változatlan szeretettel vagyok áthatva. Ennélfogva minden részvételről lemondok az állami ügyek vitelében és már most elismerem azt a döntést, amellyel *Magyarország* jövőendő államformáját megállapítja. Kelt Eckartsauban, 1918 november 13. *Károly* s. k.“

Az *Eckartsau* nyilatkozat fontos határkövet jelentett Magyarország ezeréves történetében. Ennek természetes következménye az lett, ami Ausztriában is volt, hogy a köztársaság híveinek semmi sem állott útjában; most már kikiálthatták a trón összetörését és a köztársasági államformát...

*Károlyi Mihályék* 1918 november 16-án Budapesten, az Országház (most *Kossuth Lajos*) téren kikiáltották a köztársaságot, anélkül, hogy meggyőződtek volna, hogy az államforma kérdésében mi a nemzet szándéka? *Hock János* és *Károlyi Mihály* boldog optimizmustól áradozó beszédeket tartottak, holott akkor már az elienség egyre jobban előnyomult az országba.

Ugyanezen a napon tartotta meg utolsó ülését a történelmi

Magyarország utolsó parlamentje, az országgyűlés és a főrendiház. Mivel *Károly* király már kiadta azt a nyilatkozatot, amelyben az állami ügyekben való részvételtől lemondott, hiányzott az a tényező, amely a magyar alkotmány értelmében az országgyűlés feloszlására jogosult. Ezért az országgyűlés *magát* oszlatta fel. Ezt a fontos elhatározást a pártvezérek a november 16-iki ülésen egyértelműen hozták, mert az akkori zűrzavarban nem kívánták kitenni a parlamentet annak, hogy *Károlyi Mihályék* esetleg erőszakkal bocsássák szélinek a képviselőházat és a főrendiházat.

*Szász Károly*, a képviselőház elnöke, azzal a javaslattal lépett november 16-án a ház elé, hogy a ház mondja ki feloszlását. Hangsúlyozta egyúttal azt az óhajt, hogy *Magyarország területi integritása* ne csorbíttassék. *Sümegei Vilmos és Hock János hangosan éltették a magyar köztársaságot.*

A főrendiház utolsó ülésén *Wlassics Gyula báró* elnökölt. Gyönyörű beszédében megnyilatkozott a magyar nemzet szívének fájó dobogása. Szónoklatából közöljük a következő részleteket:

„... a logika dialektikájának kérlelhetetlen rendje szerint a békekötésnek nem volna szabad másnak lennie, mint csak igazságosan megértőnek... a bosszút, a gyűlölséget, lealázást lihegő békekötés az összeomlás bomlasztó veszedelmével borítaná el az új jogrend alapvetését és csakhamar szárnyaszegetten hullna a porba az az eszmény, amelynek *Wilson* nemcsak a tanszéken volt apostola, de ezt hirdette a világ legjelentékenyebb államának, az Unió elnöki székének magaslátáról is. Ha ezek az ígék a pusztában elhangzó szavak maradnak, akkor darabokra törnek ennek a rettenetes világkatasztrófának bizalommal várt, úgyszólván egyetlen fölemelő vigasztalása, hogy ezt a szörnyű ember- és vagyonpusztítást az emberiség jövőjének jobb sorsot biztosító tartós jobbkéje fogja követni.

Ez a gondolatmenet tünteti fel előttem lehetetlennek azt, hogy a népek szövetségén alapuló új világrendet megteremtteni hivatott békekötés a nemzeti és univerzális hivatását igen nehéz viszonyok között, komoly kitartással teljesítő, *ezeréves magyar államnak területi egységét bontaná meg...*

*Hogy a magyar fajt nem terhelheti joggal a túlzó méroben emlegetett erőszakos elnyomás vádja*, ennek legkiáltóbb bizonyítéka az, hogy Magyarországnak nem magyarajkú lakosai évszázadok hosszú során át itt anyanyelvüket, kultúrájukat, irodalmukat, gazdasági életüket szabadon művelhették és legtöbbször tényleg csakis saját anyanyelvüket

beszélük; nemcsak számban gyarapodtak, hanem kultúrai és gazdasági fejlődésükben is erőteljesen megizmosodtak...

...*Ezredéves örökségünkhöz, a magyar államhoz, becsületes hűséggel, a végsőkig ragaszkodunk és sikert remélünk nemcsak azért, mert ezeréves történelmi multunk van — hiszen ez a mult nem mindenkre döntő érv, — hanem sikert remélünk politikai, földrajzi, etnográfiai és gazdasági okokból is, amelyek Magyarország területének épségben tartását európai érdekkörbe emelik...*

...*Népeket és tartományokat nem lehet az egyik állam felsőségéből a másikba áttolni, mintha csupán tárgyakról vagy könyvekről volna szó valamely játékban.* Ezek az okos szavak Wilson ajkairól szálltak világgá. Mi ez okos szavak igazságában hittünk és hiszünk. És ha hitünkre a későbbi megnyilatkozások némileg a csalódás árnyát borították is, hitünk sokkal nagyobb az igazságban, hogysem csüggedés szállná meg lelkünket. Mi bízunk az erkölcsi erőben, az emberi lelkiismeretnek a célzatos beállításokat legyőző energiájában. *A magyar néplélek nem ismerne fájóbb sérelmet és égbekiáltóbb igazságtalanságot, mintha ezredéves állami életének, e nagy világháború után, az volna a jutalma, hogy földjét egyszerűen szabad prédának tekintsék.* És ne felejtsek el azok, akik e háború fő hadi célját, éppen az új világrendet, a tartós jogbéke állapotának megteremtését hirdették, hogy ilyen igazságtalanságra az új világ rendjét, az új világ jogbékéjét nem lehet alapítani...“

A magyar országgyűlés — kimult és átadta helyét a magyar jellemnek és gondolkörnek idegen köztársasági berendezkedésnek.

Az országháza kupolacsarnokában hozott „néphatározat“, amely a köztársaságot kimondotta, nem döntött az államfő személyére nézve, azonban akkor mindenki *Károlyi Mihály* köré tömörült. A polgári elemek azért, mert — rövid ideig ők is azt vélték, hogy csakugyan *Károlyi Mihály* az, akivel az entente „szóba áll“ és aki Magyarországnak igazságos békét hoz, — a baloldaliak pedig azért, mivel a gazdag mánást a maguk érvényesülésének elősegítésére előtérbe tolták. *Károlyi Mihály* hatalmi vágyától elragadtatva, játékszerévé vált azoknak, akik Magyarországot későbbben a bolsevizmus fertőjébe taszították.

A magyar nemzet akkor kezdett *Károlyi Mihályból* kiábrándulni, amikor ő aláírta a lealázó belgrádi *Katonai egyezményt*, az ellenséges szomszédok megkezdték támadásukat Magyarország ellen és a katonatanács garázdálkodása mindig jobban érezhetővé vált. Azok az egyének, akik, részben szürke doktriner tanokat hirdetvén, részben des-

truktív törekvésektől áthatottan és az orosz mintának követésétől elvakítva, *Károlyit* maguk elé tolták, az *internacionalizmust* hirdették akkor, amikor Magyarország közvetlen szomszédságában a legizőbb nemzeti érzés lángjai lobogtak. *Károlynak* és híveinek az lett volna a legelemibb s legaggodalmasabb kötelességünk, hogy azzal a nacionalizmussal szemben, amely Magyarországra rászabadította a cseheket, románokat és a szerbeket, még erősebb nacionalizmust helyezzenek. Ezt azonban már azért sem teheték, mert annak a magasztos eszmének legfontosabb tényezőjét, a haderőt, *Linder Béla* szétkergette...

Különben *Linder Béla* november 9-én a honvédelmi tárca vezetéséről lemondott. Lemondásának okát abban a végzetes nyilatkozatában kell keresni, amellyel a haderőt megszüntette. Államtitkárai: *Friedrich István* és *Böhm Vilmos* maguk helytelenítették a haderő megszüntetését és követelték, hogy öt korosztály tartassék vissza. *Linder* ellenben hű maradt pacifista felfogásához s ezért a minisztertanács elfogadta lemondását. Azonban a belgrádi egyezményt még *Linder* írta alá.

A hadügyminiszteri székbe *Bartha Albert* vezérkari alezredes került, de csak december 10-ikéig. Ekkor neki is távoznia kellett, mert — ellenforradalomra törekvéssel vádolták meg.

A magyar kormány november 19-én megállapította, hogy az ország hivatalos címe ez lesz: *Magyar népköztársaság*.

## Magyarország megszállása

*Linder* hadügyminiszternek az a rendelete, amellyel kicsavarta a magyar katonák kezéből a fegyvert, továbbá a belgrádi hazaáruló *Katonai egyezmény* azt eredményezték, hogy a Magyarországot körülvevő csehek, lengyelek, ukránok, románok és szerbek megmozdultak és csapataikat benyomultatták Magyarországba.

Az 1918. év novemberében Magyarországon alig volt számbavehető olyan haderő, amellyel bármely ellenség föltartóztatására vállalkozni lehetett volna. Azok a katonák, akik az 'anyaországban tartózkodtak, az összeomlás idején szétszéledtek, akik pedig a frontokról hazatértek, Magyarországra csak fegyvertelenül léphettek be. Már eléjük utaztak a „felvilágosító elvtársak“, akik megmételtyezték a derék magyar harcosok lelkét. Ilyen viszonyok között még azokra a katonákra is alig lehetett számítani, akik visszaérkeztek az ország területére, mert harcolni immár nem akartak.

Linder bukása után Bartha Albert hadügyminiszter arra törekedett, hogy ismét szervezzen hadsereget. Ezért elrendelte öt korosztály visszatartását. Ezenkívül nemzetőrség és polgárőrség is volt az országban. Ezekre főképpen azért volt szükség, mert a fosztogatások, sőt rablások megakadályozására sürgősen intézkedni kellett. November végén az országnak mintegy ezer helységében körülbelül 100.000 fő nemzetőr volt, azonban azok a nemzetőrsek, amelyek nemzetiségi vidéken alakultak, Magyarország ellenségeivé váltak, mert a benyomuló idegen csapatokhoz csatlakoztak. A tényleges szolgálatra visszatartott katonaság számereje ugyancsak november végén 5510 tiszt és 34.728 fő legénység volt.

Az ezeréves ország határainak megvédhetését maga a Károlyi-kormány kilátástalannak vélte. Ezért a hadügyminiszter december 22-én rendeletet adott ki, amelyben úgyszólván megtiltotta a magyar csapatoknak, hogy a benyomuló ellenséggel szemben fegyveres ellenállást fejtsen ki. A kormány tehát ezzel a rendelettel is fokozta annak a súlyos vádnak alaposságát, hogy — *hazaárulást követett el*.

#### *Magyarország déli részeinek megszállása.*

A szerb 1. és 2. hadsereg 1918 november 1-én a visszavonuló magyar és osztrák erők nyomában elérte a Duna—Száva-vonalat. Ott megállott és nem volt valószínű, hogy a hatalmas hadművelleti akadályon való átkelést gyorsan erőszakolja, mivel a haderő kifáradt, a rendkívül sokáig tartó hadakozás pedig a lőszer, élelmezés és egyéb hadianyag utánpótlását szükségessé tette. Mindezek időt követeltek.

Időközben azonban megkötetett a padovai fegyverszünet, majd a belgrádi *Katonai egyezmény*. Ez utóbbinak első pontja a magyar csapatoknak elrendelte, hogy azt a területet, amely a régi magyar déli határ és a Maros torkolata és a Dráva között terült el, ürítsék ki. Természetes, hogy a szerbek ezt a váratlanul kedvező intézkedést azonnal kihasználták és megkezdték a benyomulásukat Magyarországra, mert tudták, hogy ellenállással nem találkozhatnak. De sietünk megjegyezni, hogy a benyomulást még a belgrádi *Katonai egyezmény* megkötése előtt megindították.

A benyomulást nagy vonásokban a következőképpen ismertetjük: A Morava-hadosztály november 13-án megszállotta Zombort, Szabadkát és Baját. A Drina-hadosztály 15-ikéig Pécsig jutott és ezt elfoglalta. A Bánátban óvatosan nyomultak elő a szerbek, mivel tudták, hogy a Temesvár felé vonuló németekkel találkozhatnak; ezt minden-

esetre kikerülni akarták. Ki is kerülték őket, de nyomukban november 20-ig Lugosra, Temesvárra, Nagybecskerekre és más városokba nyomultak, sőt lovasságuk Aradot és a Szeged melletti Szőreget is megszállotta.

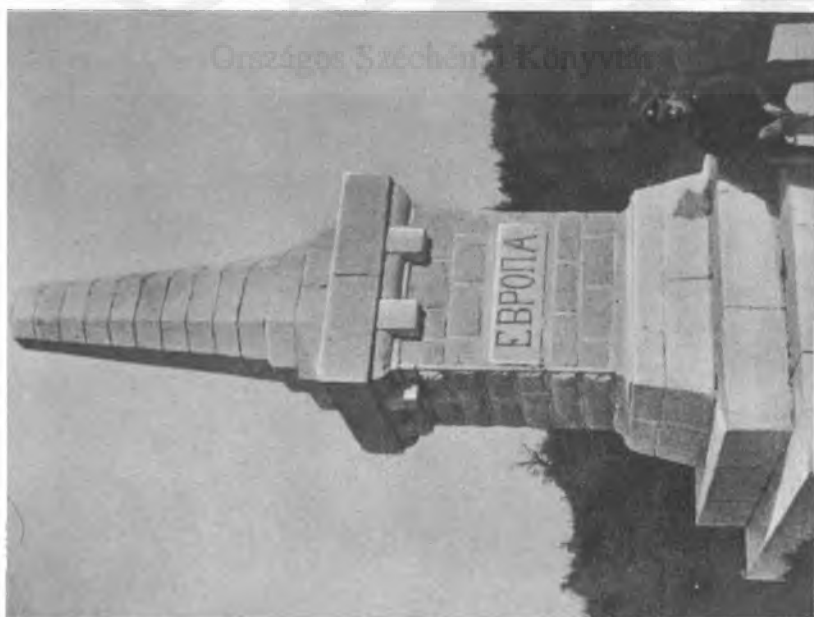
A nagy siker újabb foglalásra ösztönözte a szerbeket. *A belgrádi egyezmény ellenére 1919 január 10-ig az egész Muraközt is elfoglalták*, a Mura folyó hídjait birtokba vették és hídfőszerűen megerősítették őket. A magyar kormány küldött ugyan ellenük kisebb erőket, amelyek apróbb ütközeteket vívtak is, azonban minden nagyobb eredmény nélkül. Ahol az ellenség átvonult, ott mindent a magáénak nyilvánított és ennek megfelelően intézkedett is. Aki nem fogadta el a szerb uralmat, annak azonnal el kellett hagynia a megszállt területet és magával csak a testén levő ruhát vihette el.

*Magyarország déli részeinek megszállása következtében 6 vármegye került a szerbek birtokába: Bács-Bodrog, Torontál és Temes vármegyék egészen, Baranya, Zala és Krassó-Szörény vármegyék részben.*

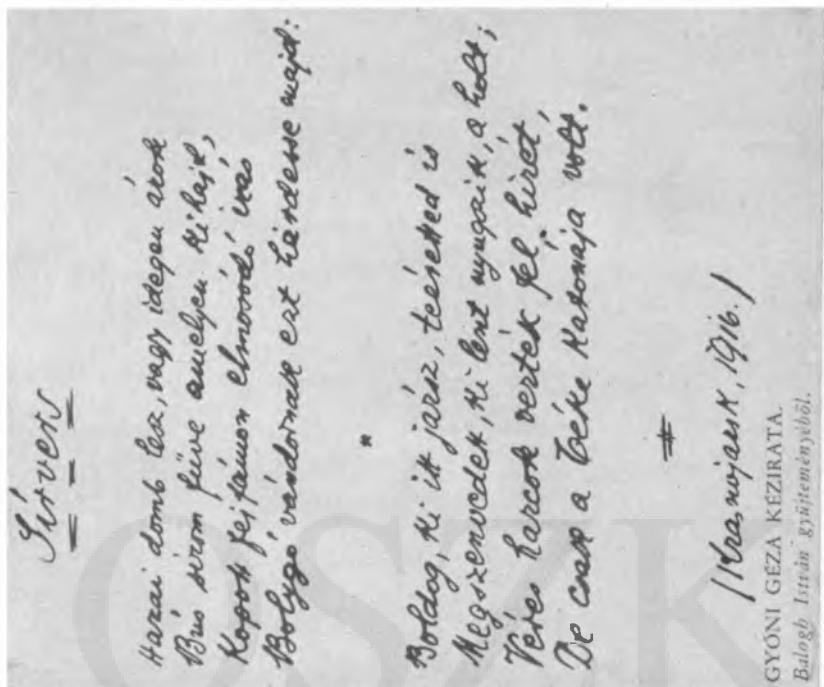
Az 1918. év végén történt események a Balkán viszonyait is átalakították. Miután Horvátország kimondotta függetlenségét, már akkor kiderült, hogy a délszláv népek előkészítették egy közös állam alakításának tervét. Az új állam, amely magában foglalta Szerbiát, Montenegrót, az Osztrák-magyar monarchiától elszakított Boszniát és Hercegovinát, továbbá az Ausztriától elszakított Dalmáciát, a Magyarországtól elszakított Horvát- és Szlavonországot és a déli részek egy részét, végül Ausztriának ama területeit, ahol szlovének laktak, tehát főként Krajnának és Stájerországnak részeit, *Jugoszlávia* nevet kapott. A Szerb-Horvát-Szlovén állam nevét röviden *S. H. S.* nagy betűkkel jelezték, ami rövidítése a *Srbska-Hrvatska-Slovenska* hármas névnek.

Montenegró nemzetgyűlése, amely november 30-án Podgorica helységben ült össze, *Nikita* királyt és dinasztiaját egyhangúan megfosztotta trónjától és ugyancsak egyhangúan kikiáltotta Montenegrónak Szerbiával való teljes állami egyesítését a *Karagyorgyevics*-dinasztia alatt. *Nikita* királynak a tróntól való megfosztása annak következménye volt, hogy a montenegrói hadsereg a központi hatalmak és a bolgárok seregei előtt 1916 január 25-én letette a fegyvert és *Nikita* király Franciaországba menekült.

Belgrádban 1918 december 3-án este proklamálták Szerbia egyesülését a szlovének és horvátok „független” államával és kihirdették a három nép egységes királyságát, melynek feje *Péter* király, régense



Halálkő Európa és Ázsia közti, Szibéria küszöbén  
(Fejes dr. művéből)



Gyóni Géza

Hazai domb lév, vagy idegen atok  
Bús sírom füve auegyen ki' hajd,  
Kopok fejtaimor elnooóó' iróó  
Bolygó' vándorok est kéndese majd:

Boldog, ki itt jársz, te énemed is  
Még szemvedek, ki ént nyugorok, a holt;  
Té'és harcok vertek fel' hirtet,  
De csak a Té'ke Katonája volt.

#

1916. évi. 12. sz.

GYÓNI GEZA KEZIRATA.  
Balogh István gyűjteményéből.

Gyóni Géza stroerse, amit halála előtt Szibériában írt  
(Balogh István gyűjteményéből)

*Szibériai csendélet*

(Dell'Adami és Saáry művéből)

*Vörös golyószóróraj*

(Dell'Adami és Saáry művéből)



Győni Géza és fiúvére, Achim Mihály, Krasznajarszk szibériai hadifogolytáborban (Fejes dr. művéből)



Taskent. A hősi halottak emlékműve. A középen álló Gách István szobrászművész alkotása (Fejes dr. művéből)



Gyóni Géza temetése Szibériában, Krasznojarszkban  
 Országos Széchényi Könyvtár (Fejes dr. művéből)



Jekaterinburg, ahol II. Miklós cárt és családját a vörösök meggyilkolták  
 (Fejes dr. művéből)

Sándor trónörökös. Végül a szlovének, szerbek és horvátok elnöki tanácsának elnöksége a három nép egyesülését ünnepélyesen és végérvényesen kimondotta. Az új állam első miniszterelnöke december 16-án *Pasic Nikola* lett.

Az S. H. S. királyság megalakulása természetes következménye volt a padovai fegyverszüneti szerződésnek, a belgrádi Katonai egyezménynek és a szerbek Magyarországra vonulásának.

#### *Magyarország északi részeinek megszállása.*

Amíg a belgrádi *Katonai egyezményben* egy szó sem volt arról, hogy a magyar csapatoknak Magyarország északi részeinek egy részét ki kellene üríteniök, addig a kitűnően szervezett cseh propaganda már régóta előkészítette a talajt, hogy a tótok szűkebb hazáját Csehországhoz, mint önálló államhoz csatolja. A cseheket erre irányuló törekvéseikben maga az entente is, de különösen *Wilson*, az Északamerikai Egyesült-Államok elnöke támogatta, aki Masaryk tanárnak, a legtevékenyebb cseh nacionalistának rokona volt.

Miután a csehek a helyzetet Ausztriával szemben már annyira elintézték, hogy onnan veszély nem fenyegette önállóságuk kivívását, azonnal rávetették magukat a magyar Felvidékre. Könnyű volt ezt tenniök, mert az összeomlaskor mindent elkövettek, hogy megszervezzék az önálló cseh-(szlovák) hadsereget, amellyel szemben Magyarország, Linderék átkos könnyelműsége miatt, nem védekezhetett. Az után kipróbált agitátorokat küldöttek a Felvidékre, hogy a cseh eszmének a tótokat megnyerjék és a magyarok hírnevét rontsák. Ez az utóbbi működés annyira sikeres volt, hogy egyes felvidéki városokba maguk a lakósok hívták be a cseheket.

Ilyen viszonyok között a csehek helyzete megerősödött. *Benes*, az ujonnan alakult cseh állam külügyminisztere, nagyon kedvezőtlen jelentéseket küldött Párizsba a magyarokról és egyúttal engedélyt kért arra, hogy a „tót testvérek“ jogainak megvédésére a magyar Felvidékre csapatokat küldhessen. Az ezt tárgyaló kérésére ugyan *nem érkezett válasz*, de ezt *Benes* nem is várta be, hanem elindította a cseh katonákat, akik *1918 november 11-én betörték Magyarországra*. Nyomukba bejöttek a cseh tisztviselők is, akik a megszállott területek közgazgatását átvenni siettek.

A cseh csapatok eleintén szokolistákból és toborzottakból állottak, később már a harcterekről visszatért ezredeket is megszervezték és a kiváló propaganda útján a Felvidék tót lakosságából is alakítottak

tak csapatrészeket. Tehát a benyomuló cseh erők napról-napra szaporodtak. Munkájuk megkönnyítésére a csehek a magyar lakosságból túszoikat szedték és őket Cseh- és Morvaországba vitték.

*Klofacs* nemzetvédelmi miniszter a legnagyobb eréllyel vette kezébe a haderő szervezésének munkáját, ugyanakkor, amikor Magyarországon alig volt már megbízható katona. Fokozatosan megalakult egy cseh hadtest *Piccioni* olasz tábornok vezetése alatt. Az ezredparancsnokok is olasz tisztak voltak.

A november 11-én benyomult cseh erők megszállották Trencsént és Vágújhelyt. Másnap már Pozsony felé közeledtek. 13-án Zsolna és Ruttká is a birtokukba került. Szenicen 14-én visszavonulásra kényszerítették az ott álló csekély magyar tengerészkülönítményt és bevonultak Malackára.

*Magerl Károly* magyar ezredes Zólyomban alakult karhatalmi csapataival november 16-án egyelőre kiverte a cseheket Ruttkáról és Zsolnáról, de ez csak ideiglenes siker volt az eltipró erővel szemben. *Magerl* ezredesen kívül Szered és Lipótvár körül *Bertalanffy* őrnagy, *Gangel* százados Nagyszombatnál; Pozsony környékén *Bánó* őrnagy, különösen pedig *Leölkes Sándor* alezredes, Pozsonytól délre *Somogyi* alezredes, Esztergom környékén *Say* alezredes és *Pálmay* százados, Újszőnynél *Ahász* alezredes és *Kiss* százados, valamint más tisztak csekélyszámú csapatai igyekeztek útjukat állani a cseheknek, de minden tartós siker nélkül. A Vág völgyében a Görgei-nemzetség tagjai közül ketten hősi halált haltak az új magyar szabadságharcban... Trencsén-Kutacs községnél 1918 december 5-én egyszerre helyezték életüket a haza oltárára *Görgei Konstantin dr.* lőcsei ügyvéd és öcsöcse *Béla*, mindketten tartalékos huszártisztek...

*Kramarz Károly*, a cseh-„szlovák“ köztársaság miniszterelnöke, november 14-én táviratot intézett *Károlyi Mihályhoz*, amelyben a rend fenntartására való törekvéssel okolta meg a tótok által lakott magyar területeknek csehekkel történő megszállását. Ebben a jegyzékben *Kramarz* még nyomatékosan kijelentette, hogy a csehek nem mint hódítók jönnek Magyarországra, mert ügyük rendezését a békekonferenciára bízzák. Erre a jegyzékre *Károlyi* november 17-én válaszolt és tiltakozott az ellen, hogy a csehek bármi címen is megszálljanak magyar vármegyéket és azokban a közigazgatást magukhoz ragadják. Ez ellenkezik a nemzetközi joggal és a fegyverszüneti feltételekkel.

A magyar kormánynak erre a tiltakozására *Kramarz* november 20-án válaszolt. Jellemző a válasz arra a kíméletlen imperialista poli-

tikára, amelyet a csehek tulajdonképpen már a világháború előtti években megkezdettek és bámulatos kitarással és ügyességgel addig folytattak, amíg céljukat elérték.

„Bátorkodom megjegyezni — írta *Kramarz*, — hogy köztársaságunkat az entente mint szövetséges hatalmat elismerte és hogy miniszterünk, *Benes dr.* mint rendes tag résztvesz a szövetséges hatalmak versaillesi haditanácsán...

...Nem járulhatunk hozzá ahhoz a proposíciójukhoz, hogy a szlovák nemzeti tanács, azzal a feltétellel, hogy elismerje a magyar szuverenitást, maga gondoskodjék a szlovák terület közigazgatásáról. Erre annál is inkább okunk van, mert hiszen *október 29-én az ön kormánya elismerte a szlovák nép számára az önrendelkező jogot, valamint elismerte a szlovák nemzeti tanácsot is és ennek folytán a nemzeti tanács október 30-án a népek szabad önrendelkező jogának értelmében ünnepiesen deklarálta a cseh néppel való egyesülését, a szabad cseh-tót államban.*

Erre való hivatkozással bátor vagyok azt kívánni, hogy a magyar kormány haladéktalanul adjon parancsot hadseregének, hogy tartózkodjék biztonsági csapataink kiűzésétől...“

Íme, a cseh-szlovák köztársaság miniszterelnöke maga fordítja Károlyi ellen azt a fegyvert, amelyet vétkes könnyelműségből ez adott a tótok kezébe. Hangsúlyozza ugyan *Kramarz* azt is, hogy a döntést a béketárgyalástól várja, azonban bizonyos, hogy mint ügyes politikus — kényszerhelyzetet igyekezett teremteni, hogy aztán Párizstól mindama területeket megkapja, ahol a béketárgyalások idején cseh csapatok állanak. Ha valamikor szükség lett volna az egész magyar nemzet minden erejének megfeszítésére, akkor ez az idő 1918 novembere volt. Az egész nemzetnek föl kellett volna kelnie, hogy megvédje ezeréves határait. Azonban — *Linder Béla* leszerelte a magyar csapatokat és a romboló szellemet beültette a derék magyar katonák lelkébe... Nem volt kivel védekezni.

*Észak-Magyarországnak a csehek által való megszállása 1919 február 1-ével befejezettnek volt tekinthető...*

Időközben, még 1918 november 27-én *Vix* francia alezredes vezetésével tizenkét tagú francia tiszti küldöttség érkezett Budapestre, hogy a fegyverszüneti szerződés pontjairól a magyar kormánnyal tárgyaljon. December 10-ikétől kezdve idegen katonaság jött Budapestre, először francia szpahik, azután angolok és néhány szerb tisz is.

*December 3-ika Magyarország szomorú napja volt.* Ugyanis ezen

a napon *Vix* alezredes jegyzéket adott át a magyar kormánynak, amelyben Párizsból kapott utasításra felszólította azt, hogy csapatait a „szlovák országokból“ haladéktalanul vonja vissza. Ez azt jelentette, hogy a Felvidéknek a csehek által való megszállását minden ellenállás nélkül meg kellett engednünk.

A magyar minisztertanács elhatározta, hogy az entente kívánságát a kényszerhelyzetben teljesíti ugyan, azonban, a fegyverszüneti szerződés határozataira hivatkozással, tiltakozó jegyzéket is küldött *Vix* alezredesnek és a szomorú ügyre vonatkozóan az országhoz is proklamációt intézett. Ennek végén fölhívta a magyarokat, hogy támogassák a — kormányt! . . .

December 10-én leplezetlen valóságában mutatkozott Magyarországon a bolsevizmus közeledése. Ugyanis ekkor indult meg a *Vörös Újság*, amely a „kommunisták magyarországi pártja“ közlönyének nevezte magát. Két nappal később, december 12-én a budapesti helyőrség felvonult a várba és követelte *Bartha Albert* hadügyminiszter lemondását. A mintegy hatezer főnyi sereg gépfegyverekkel állott fel a honvédelmi minisztérium épületével szemben és az épület felé fordított néhány ágyút is. Amikor a felállítás megtörtént, a tömeg, mintegy vezényszóra kiabálni kezdett:

— Le a hadügyminiszterrel! Lámpavasat Barthának!

A kiáltásra a hadügyminisztérium erkélyén megjelent *Gömbös Gyula* vezérkari százados és beszélni kezdett:

— Katonák! Menjetek a Magyarországba betört ellenség ellen!

Szavait nem folytathatta, ellenben *Károlyi Mihály* beszélt a tömeghez, amely azután küldöttséggel járult a kormányhoz és emlékiratot is nyújtott át. Ebben — polgári hadügyminisztert követeltek a katonák, „akinek személye garancia lenne, hogy az új hadsereget demokratikus alapon az egész országban meg tudja teremteni“.

*Bartha* miniszternek ugyanis az volt a terve, hogy nemzeti hadsereget szervez, még pedig — katonatanács nélkül. Ez nem tetszett *Pogány (Schwarz) Józsefnek*, aki már akkor nagy igyekezettel fáradozott a régi fegyelem alapján álló hadsereg szétzülllesztésén. A felvonulás eredményes volt. *Bartha* és *Kobek Béla* hadügyi államtitkár lemondottak, de le kellett mondania *Batthyány Tivadar gróf* belügyminiszternek is, akiről tudták, hogy védekezni igyekszik a radikálisok és szociálisták mindig növekvő érvényesülésétől. Ez a lemondás megvilágította, hogy a Károlyi-párt és a szocialisták között nagy ellentétek vannak. Belügyminiszterré *Nagy Vincét* nevezték ki. A *Bartha*

*Albert* lemondásával megüresedett hadügyminiszteri tárcát ideiglenesen *Károlyi Mihály* vállalta, azonban a hadügyminisztérium vezetése *Böhm Vilmos* államtitkár kezébe került. Nem volt hivatásos katona, hanem — műszerésziparos. Később ő lett a vörös hadsereg főparancsnoka...

Felső-Magyarország megszállásában a *lengyeleknek* is részük volt. 1918 december 17-én Ó-Lublón át Podolinig nyomultak elő...

Az 1919. év január végéig tizennyolc magyar vármegye jutott a csehek kezére és pedig: Pozsony, Nyitra, Trencsén, Turóc, Árva, Liptó, Zólyom, Hont, Bars, Szepes, Sáros és Ung vármegyék egészen, Komárom, Esztergom, Nógrád, Gömör, Abauj és Zemplén vármegyék nagy részben.

A Károlyi-kormány kivonta a magyar csapatokat a Felvidékről és abban bízott, hogy a megszállás „csak ideiglenes”. Mennyire csalódott! Hiszen *Vix francia alezredes 1918 december 23-án félre nem értethető újabb jegyzéket adott át a Károlyi-kormánynak, amelyben közölte a következőket:*

„A szövetségesek keleti hadseregének parancsnokló tábornokától kapott utasítás szerint *a cseh-szlovák állam által követelt határok — mint a szlovák föld történelmi határai — a következőképpen állapítottak meg:*

1. Magyarország jelenlegi északi határa.
2. Magyarország nyugati határa a Dunáig.
3. A Duna folyó az Ipoly torkolatáig.
4. Az Ipoly folyó Rimaszombatig. (Ez a város Szlovákországé.)
5. Egyenes vonal Rimaszombattól az Ung folyó torkolatáig.
6. Az Ung folyása az Uzsok-dombig.

A végleges határokat csak a békekonferencián fogják a szövetségesek egyetértően megállapítani...“

Ebből a jegyzékből, amellyel szemben a kormány élénken tiltakozott, látható volt, hogy a részletesen megrajzolt vonalak közti területeket *Magyarország véglegesen elvesztette.*

December 30-án végre betöltötte a magyar minisztertanács a hadügyminiszteri tárcát *Festetics Sándor gróf* személyével. Együttal kinevezte *Szabó Oresteszt* Ruszka-Krajna, vagyis a rutén vidék miniszterévé, holott már akkor bizonyos volt, hogy azt a vidéket is elveszti Magyarország.

Az a mozgalom, amely a népek önrendelkező jogára hivatkozva 1918 őszén megindult, *Ausztriában* is megtette hatását és rövid idő

mulva Ausztria felbomlásához vezetett. Október 17-én megjelent *Károly császár* kiáltványa, amelyben közli, hogy Ausztria föderációs állammá alakul át; november 9-én a német-osztrák államtanács határozatot hozott, hogy Német-Ausztria a német birodalomhoz csatlakozik, november 12-én megalakult a német-osztrák köztársaság. Ezen a napon tartotta az osztrák birodalmi tanács utolsó ülését. Ezalatt a csehek megtették az Ausztriától való elszakadásra irányuló lépéseiket.

A cseh és szlovák megbizottak Genfben kimondták, hogy Csehországból és „Szlovákiából“, azaz a magyar Felvidék részeiből köztársaságot alakítanak, minthogy az entente hozzájárult a tót földnek Csehországhoz kapcsolásához. November 14-én Prágában összeült a cseh-szlovák nemzetgyűlés és kikiáltotta a cseh-szlovák köztársaságot. A forradalmi parlament a Párizsban tartózkodó *Masaryk Tamást*, aki a cseh államot a hatalmakkal elismertette, a köztársaság elnökévé választotta; az első kormányt *Kramarz Károly (Karel)* alakította meg, *Benes Eduárd dr.* pedig az új állam külügyminisztere lett. A nemzetvédelem tárcáját *Klofacs Vendel* vállalta.

#### *Magyarország keleti részeinek megszállása.*

Magyarország keleti részei alatt Erdélyt és a hozzá közvetlenül csatlakozó részeket kell értenünk. Erdélynek rendkívül fontos szerepe volt már a régmúlt időkben is Magyarország területi épségének megővhetése érdekében. Már *I. Mátyás* király arra figyelmeztette a magyar urakat, hogy „*védjétek szorgalmasan Erdélyt, mert ha az elvész, akkor elvész vele az egész Magyarország is*“. A nagy királynak igaza volt, hiszen Erdély alkotta évszázadokon át Magyarország keleti és délkeleti bástyáját, a maga természetes, erős határaival.

A világháborút a központi hatalmak elvesztették. Ennek következtében a románokkal kötött békéjük is semmissé vált. A románok 1918 őszén azonnal elindították katonáikat, hogy Erdélyt birtokukba vegyék. Ez eleintén nem volt könnyű, mivel Romániában a hangulat nagyon közel állott a forradalomhoz. A népet a hosszú ideig tartó háború kimerítette és előtte nem is volt rokonszenves az Erdélybe bevonulás, annál kevésbé, mert azt vélte, hogy a magyarok ismét azzal a hősiességgel és vitézséggel fogják védeni szent földjüket, miként azt 1916-ban tették. Hiába ígérgetett a kormány a katonáknak mindent, hiába hivatkozott az általa sokszor hangoztatott, bár alaptalan „történelmi jogokra“, a katonákat annál kevésbé lehetett offenzívába vinni, mivel a támadás Ukrajna és Bulgária ellen már megheiusult.

Eleintén csak az Erdélyből Romániába átszökött románajkú férfiakból alakítottak légiókat és azokat küldötték, rosszul felszerelve, Erdély kelet határai ellen. A légiók 1918 november közepén kezdték megszállani a szorosokat. Nem volt nehéz a munkájuk, mert — a magyarok semmi ellenállást sem tanúsítottak. *Linder Béla* szétkergette a haderőt és a belgrádi *Katonai egyezmény* azt követelte, hogy a magyarok ürítsék ki Erdély nagy részét. Mindazonáltal a románok helyzete aggasztó volt. A munkásság az egész országban forrongott, tüntetett, sztrájkolt. Moldvába francia csapatok érkeztek, amelyeknek sorai-ban súlyos fegyvelemsértő jelenségek mutatkoztak. Romániában sem a városi, sem a falusi lakosság nem akart bevonulni és ha egyesek mégis bevonultak, igen sokan közülök már néhány nap mulva otthagyták csapattestüket, mert a ruházat, felszerelés, élelmezés nyomorúságos volt. Mindezekhez még az is hozzájárult, hogy a déli határokat még *Mackensen* fegyelmezett német katonái őrizték, oda tehát nem mehettek a szedett-vedett román légiók katonái. *Mackensen* november közepe körül kezdette meg az elvonulást. Csak ezután lehetett Romániának arra gondolni, hogy a benyomulást a déli szorosokon át is megkísérli.

Ezek a rövid jellemzések bizonyítják, mennyire könnyű lett volna a románokat föltartóztatni. Mennyire szükség lett volna Erdély keleti, majd déli határaitra néhány jól felszerelt, fegyelmezett magyar ezredet küldeni, amelyek mint acélfal, elzárták volna a betörés helyeit. Ezt azonban nem lehetett tenni, mert alig akadt néhány megbízható csapatrész, de különben is, a Károlyi-kormány egyik nagy bűne, a belgrádi *Katonai egyezmény* megtiltott minden ellenállást Erdély határai és a demarkációs vonal között.

Sietünk azonban hangsúlyozni, hogy az erdélyi magyar csapatrészek általában sokkal megbízhatóbbaknak mutatkoztak, mint azok, amelyeket a „felvilágosító agitátorok“ lelkileg már összetörttek. Az erdélyi honvédek a később kifejlődő kisebb-nagyobb harcokban vitézül megállották helyüket.

Erdély keleti határain 1918 október végén *Goldbach Antal* altábornagy alatt 28 zászlóalj, 12 tüzéreg és egyéb alakulások is voltak, kereken 13.500 puskával és 82 ágyúval. Ez az erő elég lehetett volna arra, hogy a lassan beszivárgó románokat feltartóztassa addig, amíg a magyarok erősítéseket kapnak.

A románok harci kedve fokozatosan erősödött, abban a mértékben, amint látták, hogy a magyarok nem védekeznek és amint a ma-

gyar földön gazdag raktárak kerültek birtokukba, amelyekből katonákat felszerelhették, élelmezhették. Később már annyira javult a helyzet, hogy Erdély elfoglalására négy hadosztályt lehetett alkalmazniok.

Mivel a belgrádi egyezmény következtében *Goldbach* altábornagy csapatai a keleti, *Mackensen* német seregei a déli határokról fokozatosan visszavonultak, a románok a szorosokon átjutván, leereszkedtek Erdély földjére, ahol már a földrajzi viszonyok olyanok voltak, hogy szívós ellenállást még a legerősebb csapatok is alig fejthettek volna ki. Tehát a románok valóságos sétautat rendeztek Erdély földjére, mindig jobban előre, a Tisza irányába.

A román csapatok november 31-ikétől kezdve november 20-ig Moldva felső részeiből elindulván, a keleti négy szorost (Tölgyes, Gyimes, Uz és Ojtoz) birtokbavették, azok nyugati kijárait már Erdélyben megszállották és az Olt, valamint a Maros felső völgyeibe járőreiket előre küldötték. A gyenge első vonal mögött Moldvában fokozatosan felvonult a román 6. és 7. gyaloghadosztály. A 2. hadosztály szintén működött; *Mackensen* elvonuló csapatait követte a Tömösi- és a Vöröstorony-szorosokon át.

Amint a csehek tették, a románok is mindent elkövettek, hogy a helyzetet a maguk számára — lelki tekintetben is kihasználják. A járőrökkel román tiszték siettek Erdélybe, ott kapcsolatba léptek a román nemzeti tanácsokkal, nekik minden elképzelhető javakat ígértek és így — megnyerték őket Nagy-Románia megvalósítása eszméjének. A román nemzeti tanácsok hamarosan kijelentették, hogy sem a magyar hadügyminisztert, sem a kolozsvári honvéd kerületi parancsnokságot, *Siegler Konrád* gy. tábornokot nem ismerték el többé olyanoknak, akiknek parancsadásra joguk volna, katonai dolgokban csak az aradi román nemzeti tanácsra hallgatnak és a visszamenő magyar csapatoktól mindent elvesznek. Ez a fellázító kijelentés több vármegyében valóságos lázadást váltott ki a magyar lakosságból, viszont voltak olyan románok, akik titokban, vagy egészen nyíltan is, a bevonuló román csapatokhoz csatlakoztak. Valóban mindent lefoglaltak, amit *Goldbach* altábornagy a gyors visszamenetelkor nem vihetett magával. Óriás mennyiségű kincstári anyag veszett el akkor és került az egyre jobban előrevonuló román csapatok kezeibe. Az általános zavart növelte az is, hogy időközben *Bartha* magyar hadügyminiszter rendeletet adott ki öt korosztály visszatartására, azonban ezt a rendeletet már azért sem lehetett megvalósítani, mert a románok előnyomulása követ-

keztében még azok sem tudták, mit tegyenek, hova vonuljanak be, akik a parancsnak Erdélyben engedelmeskedni akartak.

A román 6. és 7. hadosztály Moldvából november 24-én elindult és megkezdette előnyomulását a keleti szorosokon át. November 28-án a Maros és az Olt felső völgyeit megszállották és az egész Csik megye a románok birtokába került. De nem állottak meg itt, hanem sietve tolták előre csapataikat Erdély belsejébe.

*Mackensen* nyomában a 2. hadosztály nyomult előre. December 5-én megszállotta Brassót, azután Petroszényt és Nagyszebent. Időközben *december 1-én lezajlott a gyulafehérvári román nemzetgyűlés*, amelyről még megemlékezünk s amelyen a magyarországi románok kikiáltották addigi hazájuktól való elszakadásukat. Ennek súlyos következményei lettek. Most már semmiféle akadálya sem volt annak, hogy a román csapatok — még a belgrádi demarkációs vonalon túl is előnyomuljanak. Ezen a vonalon a román 6. hadosztály december 8-án túlhaladt és megszállott olyan községeket is a Maros völgyében, amelyekhez már joga sem lett volna. Marosvásárhely, Mezőbánd, Mezőmadaras egymás után elestek. A többi román seregrész is folytatta előnyomulását.

Ilyen helyzetben a kolozsvári honvéd kerület parancsnoka elrendelte Erdély kiürítését és egyelőre Nagyváradra tette át székhelyét.

A kolozsvári 21. honvéd gyalogezred egyes részei Kolozsvártól nyugatra, Egeres környékén, a dési 32. ezred honvédei Zsibó körül igyekeztek a benyomuló ellenséget feltartóztatni. A székely gyalogezred Szatmárnémetibe, a székely huszárezred Tasnádra, Szilágy megyébe indult. December 23-án a románok megszállották Torda városát és *másnap, 24-én bevonultak Kolozsvárra, Mátyás király szülővárosába is.*

Az ügyes román politika eredményének kell tulajdonítanunk, hogy a magyar kormány 1918 december 26-án jegyzéket kapott, amely szerint *Berthelot Henry* francia tábornok, az entente dunai haderejének főparancsnoka felhatalmazta a román főparancsnokságot, hogy a román csapatok a demarkációs vonalon átkeljenek és hogy addig, amíg a francia csapatok megérkeznek, a belgrádi *Katonai egyezmény* értelmében a következő sztratégiai pontokat megszállhassák: Nagybányát, Dést, Kolozsvárt, Tordát, Nagyenyedet és Gyulafehérvárt. Ez a jegyzék szentesítette a románok addigi térhódítását.

A magyar minisztertanács még december 7-én kinevezte Erdély főkormánybiztosává *Apáthy István dr.* egyetemi tanárt, aki mindent

A magyar minisztertanács még december 7-én kinevezte Erdély főkormánybiztosává *Apáthy István dr.* egyetemi tanárt, aki mindent elkövetett, hogy a román áradatnak gátat vessen. December végén Kolozsvárott találkozott *Berthelot* tábornokkal és megegyezett vele abban, hogy a magyar és román csapatok között 15 km. széles semleges sáv létesíttessék. Ennek keleti határa Nagybánya—Kolozsvár—Déva vonala lett. Ezen a vonalon tovább nyugatra nem volt szabad a románoknak előnyomulniok.

Ennek a „semleges övnek“ létesítése nem volt más, mint a belgrádi egyezményben meghatározott demarkációs vonalnak kitolása — a magyarok hátrányára. Azonban a románok ezt a vonalat sem vették figyelembe, mert 1919 január 13-án Zsibónál és Egeresnél behatoltak a semleges övbe és annak nyugati határán rátörték a magyarokra. Zsibónál a 32., Egeresnél a 21. honvéd gyalogezred részei kisebb csatározásba kerültek a románokkal; ugyancsak Zsibónál állott a 24. honvéd gyalogezred néhány százada is, ezek is vitézül küzdöttek a nagy román erő ellen.

A magyar kormány nem fogadta el a jogtalan *Berthelot—Apáthy-féle egyezményt*; *Apáthy István* viszont hiába igyekezett legalább annyit elérni, hogy a románok az egyezményben meghatározott semleges sáv keleti határánál megállapodjanak. Mivel a románok további előnyomulását nem akadályozhatta meg, *1919 januárban lemondott főkormánybiztosi megbízatásáról*. A románok azonnal letartóztatták, Nagyszebenbe hurcolták, fogságra vetették az 56 éves tudóst és — a román király kegyelméből — csak 1920 augusztusban bocsátották szabadon. A kolozsvári 21. honvéd gyalogezred a Sebes Körös völgyében visszavonult és 1919 január 17-én megszállotta a Csucska körüli magaslakat. A kolozsvári honvéd kerületi parancsnokság Nagyváradról Debrecenbe kényszerült költözködni.

Időközben az *ukránok* is benyomultak Magyarország északkeleti részébe. Január 7-én *egy* ukrán zászlóalj megszállotta Körösmezőt, 16-án Máramarosszigetet, azután Munkácsot és a nagy magyar Alföld északi kijáratához, Bályu és Csap vasúti állomásokra egy századot küldött előre. Így a Lavocsne—Csap közötti vasúti vonal az ukránok kezébe került. Azonban az ukránok rosszul számítottak. Ugyanis közeltek a románok és ezek — erősebbek voltak. Kisebb csatározások után az ukránokat viaszorították. Ez utóbbiak sietve menekültek. Körösmező vasúti állomást azonban előbb kifosztották és 30.000 korona készpénzt is magukkal vittek.

A 21. honvéd gyalogezred erősen tartotta a Királyhágót. Hogy a harc elkerültesse, *Pathé* francia tábornok meghagyta a románoknak, hogy ne tüzeljenek a magyar honvédekre. Mivel azonban a küzdelem így sem volt kikerülhető, *Vix* alezredes sürgős intézkedésre hívta fel a magyar kormányt, mire ez utasította a 21. gyalogezredet, hogy a további harcot szüntesse be. *Így a Királyhágó is megnyílt a románok előtt.*

Február 10-én a helyzet a következő volt:

A Tisza felső völgye, Máramarossziget, Nagybánya, a Bükk-hegység, Zilah, a Meszes-hegység, Bánffyhunrad, a Gyalui-havasok keleti oldala, az erdélyi Érchegység, Déva, Soborsin, a Ruzska-havasok, Karánsebes, a Szemenik-hegység és az orsovai hegyek mind a románok birtokában voltak. Egyes magyar erők mindenütt igyekeztek a benyomuló ellenség útját állani, de siker nélkül. A románok az addigi foglalással nem elégedtek meg, hanem többet követeltek maguknak. Hogy pedig az esetleg mégis várható védelmet megtörjék, február első felében egy újabb hadosztály erősítést vontak magukhoz Erdélyben.

Az 1918. év vége felé a Bánát miatt a szerbek és a románok között majdnem összeütközés történt, mert Szerbia és Románia is magának követelte a gazdag területet. Azonban a románok megelőzték a szerbeket. Hogy az addigi szövetségesek valóban harcra ne kerüljenek egymással, az entente szétválasztotta őket és közéjük francia csapatokat tolt. Az első francia katonák 1919 január 2-án érkeztek Szegedre és Aradra; március közepéig Szeged, Arad és Újvidék területét fokozatosan két francia hadosztály, Temesvár, Lugos és Versec területét egy gyarmati francia hadosztály szállotta meg.

Az 1919. év január közepén a románok, túl a belgrádi demarkációs vonalon, már 19 magyar vármegyét szállottak meg. Azonban ők még ezzel sem voltak megelégedve. Márciusig annyi erőt csoportosítottak össze, hogy azokkal még akkor is sikerrel folytathatták előnyomulásukat nyugat felé, ha az entente nem járul is hozzá a felfokozott román igények kielégítéséhez. Immár négy román hadosztály állott, jól felszerelve és jó fegyverekkel, készen, hogy az offenzívát folytassa. Az addig elfoglalt területen magát a megszállást egy hadosztály végezte.

A román diplomácia nagyon jól működött. Erre vall, hogy a magyar kormány akkor, amikor a románok már teljesen kész csoportosításban várták a parancsot a további támadásra, *de Lobit francia tábornoktól, a magyarországi hadsereg ideiglenes parancsnokától március*

19-én jegyzéket kapott Belgrádból, amely a magyarok és románok között új semleges övet állapított meg. Ezt az övet sem a magyar, sem a román csapatoknak nem volt szabad megszállniuk, hanem annak megszállását a szövetségesek végezték volna.

Ennek a semleges övnek határai:

Keleten: Arad—Nagyszalonta—Nagyvárad—Nagykároly—Szatmárnémeti—Vásárosnamény. Ezeket a községeket sem a magyar, sem a román csapatoknak megszállani nem szabad.

Nyugaton: Vásárosnamény — Debrecen — Dévaványa — Gyoma — Orosháza—Hódmezővásárhely—Szeged. Az említett városokat is a szövetségesek szállják meg.

Délen: A Maros folyó Szeged és Arad közt.

Az alsó Szamos és a felső Tisza folyóktól északra elterülő vidékre vonatkozóan a diplomáciai jegyzék nem intézkedett, valószínűleg azért, mert ott már nem állottak magyar csapatok és mert annak a területnek nagy részét — nem óhajtotta az entente Romániához csatolni.

Megdöböntő volt a *de Lobit-féle diplomáciai jegyzék* hatása. Ugyanis annak alapján a románoknak joguk lett nemcsak az egész Erdély, hanem a hozzá nyugaton csatlakozó magyar részek megszállására is. A belgrádi jogtalan *Katonai egyezmény* szerint Magyarország csak Erdélynek a felénél valamivel nagyobb részét veszthette volna el. Az *Apáthy—Berthelot-semleges vonal* már kitolta a román megszállás vonalát — a legnagyobb távolságon — mintegy 110 kilométerrel nyugatabbra, mint a belgrádi vonal. A *de Lobit-jegyzék* már ettől a vonaltól mintegy mintegy 120—140 km.-re tolt ki a románok által megszállandó terület nyugati határát Magyarország szívébe.

A jegyzék szerint a magyar csapatoknak a semleges öv nyugati határa mögé visszavonulása március 23-án kezdődik és legfőbb tíz nap alatt befejeződik. A román csapatokat felhatalmazta a békekongresszus, hogy csapataikat a semleges öv keleti határáig előretolják.

Azt a hadianyagot, amely a románok által megszállandó területen van, francia tisztek és katonák leltározzák és őrzik. Ezt az anyagot, mivel nem tekintik hadifoglalásnak, a magyarok elvihetik.

A polgári közigazgatás csak a semleges övben marad a magyar kormány kezében, de a szövetséges parancsnokság ellenőrzése alatt...

*A lesújtó jegyzéket Vix alezredes 1919 március 21-én délelőtt 11 órakor maga adta át Károlyi Mihálynak.*

*A Károlyi-kormány még azon a napon délután 5 órakor lemondott. Azután jött a — bolsevizmus, amiről később írunk.*

## Mackensen és hadserege

A padovai fegyverszüneti szerződés szerint a német csapatokat az egész Osztrák-magyar monarchia területéről 15 nap alatt vissza kellett vonni. Az elvonulásra november 19-ig volt idejük. Az olasz hadvezetőség hangsúlyozta, hogy azokat a német csapatokat, amelyek 15 nappal az ellenségeskedés megszüntetése után még a kiürítendő területen vagy Ausztria—Magyarország területén maradnak, hadifoglyoknak fogják nyilvánítani.

Ezt a határozatot a belgrádi *Katonai egyezmény* is megerősítette.

A két határozat szerint a német csapatoknak a Duna és a Szeret folyó vonaláról Magyarországon át Ausztriába és onnan Németországba kellett vonulniok, úgy, hogy az utolsó német katona november 19-én már Csehország vagy Szilézia területét is elhagyja. Úgyszólván fizikai lehetetlenség volt ezt követelni, hiszen például a 226. német hadosztálynak a Duna vonaláról Magyarország északi határáig 900 kilométer utat kellett tennie és még többet Németország déli határáig. Vasúti szerelvények alig álltak rendelkezésre, de ha voltak is, a csapatok és hadianyag elszállítása még rendezett viszonyok közt is igen sok időt és vasúti szerelvényt követel, már pedig 1918 őszén és 1918/19 telén nem voltak rendezett viszonyok se Magyarországon, se máshol Európában.

A Romániát megszálló német seregek parancsnoka *Mackensen Agost* német tábornagy volt. Ha arról olvasunk, miként vonultak el csapatai az összeomlás után hazájukba és mi történt magával a tábornaggal, önkéntelenül is eszünkbe jut Xenophon Anabázisa és Homerosz Odisszeája. Az ókor hősei kelnek életre szemünk előtt...

A német csapatok helyzete 1918 november 1-én a következő volt:

A) *A Balkánon báró Kövess tábornagy* parancsnoksága alatti XI. német hadsereget november 1-én kivonták *Kövess* parancsnoksága alól és *Mackensen* tábornagnak rendelték alá. Ebből a hadseregből a hajor Alpenkorpsnak (alpesi hadtest) Bajorországba kellett vonulnia, míg a Belgrádtól délre levő 219. és a Duna balpartját megszálló 217., végül a 6. német tartalékadosztálynak *Mackensen* erőcsoportjával kellett egyesülniök.

B) *Románia* nyugati részében *Mackensen* parancsnoksága alatt: A 62. német dandár a Duna jobb partján, Bela Palanka közelében. A Duna bal partja mentén: A német 218. hadosztály, az osztrák-magyar 62. hadosztály, a 226. német hadosztály, Giurgiu városáig. Braila és

az Ojtoz-szoros között *Schorch* német tábornok hadseregcsoportja: két hadosztály és egy dandár, mind német csapatok. Ezeken kívül Bukarestben, ahol *Mackensen* főparancsnoksága is volt, valamint más romániai városokban is tartalékok álltak.

Összesen 170.000 fő lehetett az a német haderő, amely Magyarországon való átvonulásra számításba jött.

C) *Azsiában (Palesztinában, Szíriában, Mezopotámiában, Kurdisztanban, Örményországban és Anatóliában)* szintén voltak német csapatok, amelyek parancsnoka — közigazgatási tekintetben *Liman von Sanders Ottó* német lovassági tábornok, török pasa volt. Ezek a csapatok a török fegyverszünet megkötésekor Konstantinápolyon át, hajón távoztak hazájukba; legfőljebb csak töredékek vették útjukat Magyarországon át a szárazföldön. *Liman von Sanders* tábornokot az angolok Málta szigetén 1919 február 3-án fogolynak nyilvánították és mint ilyet ott tartották augusztus 21-ig.

Az ázsiai német csapatok tehát, mint Magyarországon átutazók, nem vehetők figyelembe.

A többi német csapat sorsa az átvonuláskor a következő volt:

A bajor alpesi hadtest parancsnokát 1918 november 11-én a magyar hadügyminiszter felszólította, hogy fegyverét polgári egyénekből alakított lefegyverző bizottságoknak adja át és vesse magát alá az internálásnak. A hadtestparancsnokság visszautasította ezt a követelést és közölte, hogy „csak jöjjön a hadügyminiszter maga és kísérelje meg a fegyverek elvételét“. Ellenben ő maga azt követelte, hogy a magyar kormány bocsásson vasúti szerelvényeket a hadtestnek Bajorországba való szállítására.

A hadtestnek 80 vasúti szerelvényre lett volna szüksége, hogy mindent elszállíthasson, azonban a magyar kormány csak 12 ilyen szerelvényt bocsátott rendelkezésére. Ez azt okozta, hogy a hadtest úgyszólván minden lovát, szarvasmarháját, kocsiját, poggyászát otthagyni kényszerült és csak a csapatok szállítottak vissza Bajorországba, ahová — Szegedről november 22-én indulván — Budapesten, Bécsen és Passaun át november 26-án és a következő napokon meg is érkeztek.

A padovai fegyverszüneti szerződés, valamint a belgrádi Katonai egyezmény nem kívánták, hogy a német csapatokat a magyar kormány lefegyverezze, azonban *Linder Béla* már november 19-ike előtt mégis követelte lefegyverezésüket. Ezt azért tette, mert attól tartott, hogy a fegyelmezett német csapatok rendet teremtenek Magyarországon, elszöpri Lindert és társait és a katona- és munkástanácsokat, megsemmi-

sítik a züllesztő „forradalmi vívmányokat“. Ámde akkor — vége lett volna a Károlyi-kormány hatalmának is.

Románia 1918 november 9-én ismét mozgósított Németország ellen. Erre *Mackensen* tábornagy másnap megkezdte a „Walachei“ kiürítését. *Mackensen* november 12-én értesült arról, hogy az entente fegyverszünetet kötött a németekkel. Két nap múlva azt a parancsot kapta a legfelsőbb hadvezetőségtől, hogy folytassa visszavonulását Németországba.

Amint már tudjuk, november 19-én már nem lett volna szabad egyetlen német katonának sem tartózkodnia Magyarország területén. Azonban oly nagy haderőcsoportot lehetetlen volt ily rövid idő alatt elszállítani. Így történt tehát, hogy *Mackensen* seregei 19-én még — román területen voltak; azaz még a magyar keleti határokat sem érték el. Ez maga után vonta, hogy a magyar kormánynak immár mégis le kellett volna fegyvereznie a német csapatokat. A kormány *Kiszely Gyula* kormánybiztost küldötte *Mackensen* főhadiszállására, Nagyszebenbe, hogy ott vele a további teendőkről tárgyaljon. Azonban *Kiszely* csak azt jelentette kormányának, hogy „a vezértábornagy a fegyverek letételét és azoknak, valamint a hadianyagoknak átszolgáltatását megtagadta“. Így az erőtlén magyar kormány csak „tiltkozhatott“ a németek eljárása ellen. De az entente sem tudott erélyes rendszabályokat alkalmazni a vezértábornaggal szemben.

Rimnicul Valcear romániai helységben 1918 december 1-én *Mackensen* vezérkari főnöke, *Schwarzkopen* ezredes, továbbá *Berthelot* francia tábornok, *Ameil* francia százados, a budapesti entente-katonamisszió egyik tisztje és *Kiszely* magyar kormánybiztos tárgyaltak a lefegyverzésről és internálásról. *Schwarzkopen* határozottan kijelentette, hogy *Mackensen* vezértábornagy haderőcsoportja csak akkor veti alá magát a Magyarországon való internálásnak, ha ezt december 1-ig, tehát a tárgyalás napjáig, a Spa-ban működő német fegyverszüneti bizottság elrendeli.

Jellemző, hogy az entente kiküldöttei ezt a kijelentést azzal a megjegyzéssel fogadták el, hogy a „lefegyverzés és internálás a magyar kormány dolga“. Megegyeztek továbbá arra nézve is, hogy a román csapatok csak 24 óra múlva követik a visszamenő németeket. De, ami várható volt, a románok ezt az utóbbi kikötést nem tartották be. December 7-én egy román zászlóalj bevonult Brassóba és megszállta a vasúti állomást, ahol a 63. bajor hadtesthez tartozó csapatokat kellett volna vasúti kocsikba rakni, elszállításuk végett. A németek ezt

már nem tehetvén, engedtek a kényszerhelyzetnek és letették fegyvereiket. Így mintgy 4000 német katona a románok hadifogságába került.

*De csak ez volt az egyetlen egy eset, amely a németek elszállítását megzavarta. Valamennyi többi német csapat zavartalanul vonult el a zaklató román csapatok előtt.*

*Schwarzkopfen* ezredes december 2-án délután közölte a magyar fegyverszüneti bizottsággal, hogy Spa-ból semmi utasítást sem kapván, most már alávetik magukat a Magyarországon való lefegyverezésnek és internálásnak.

Azonban ez a kijelentés csak — platonikus értékű volt. Anélkül, hogy a részleteket bővebben tárgyalnánk, röviden megjegyezzük, *hogy egyetlen egy német katona sem került — hosszabb időre — internáló táborba és akik teheték, fegyvereiket is magukkal vitték.*

A németek lefegyverezésére és internálására vonatkozó kísérletek és erőlködések történetének befejezéséül idézzük a magyar miniszteri fegyverszüneti bizottság 1919 január 31-én kelt jelentésének következő sorait:

„Végre 1918 december 31-én sikerült 2036 német katonát a csóthi táborban internálni. Ezek azonban a következő napokban mind megszöktek. 1919 január 3-ával *Mackensen* tábornagy egész hadereje elhagyta Magyarországot, csak *Mackensen* tábornagy és szűkebb törzskara maradtak még itten.“

A leírtakból látható, hogy az erőkifejtés mindig sikert arat. Mit lehetett volna Magyarországnak megmentenie, ha *Linder Béla* nem kergeti szét a magyar hadsereget, hanem minden tiltakozás ellenére is kemény elszántsággal védi Magyarország ezeréves határait!...

A német csapatok igen sok hadianyagot hagytak Magyarországon, mivel az entente így rendelkezett. Ennek az anyagnak egy részét Lengyelországnak adták, másik része pedig elkallódott, különösen akkor, amikor Magyarországon már kitört a kommunizmus; ismét egy részét az entente úgy vette át, hogy nem nyugtázta azt.

*Mackensen Ágost* tábornagy kijelentette, hogy Magyarország területét addig nem hagyja el, amíg itt német katonák tartózkodnak. Lakóhelyét Nagyváradra tette át; oltalmára egyideig *Scholz* német gyalogsági tábornok csoportjából két zászlóaljat rendeltek ki.

A tábornagy 1918 december közepén azzal a kéréssel fordult a magyar kormányhoz, hogy a kormány a maga és törzskara számára

tartózkodó helyül Nagyvárad helyett egy más, színmagyar helységet jelöljön ki. Károlyiék Pápát jelölték ki erre a célra és pedig Eszterházy gróf kastélyát, ahova *Mackensen* el is indult.

Midőn különvonata, december 16-án, a Budapest-Ferencváros pályaudvarra befutott, ott megjelent *Pogány (Schwarz) József* parancsnoksága alatt két század kézigránatokkal és géppuskákkal fölszerelve. *Pogány* azonnal lekapcsoltatta a mozdonyt. Azután *Gerő (Gross)* őrnagy, *Böhm* „államtitkár“ parancsörntisztje, a tábornagy előtt megjelenni igyekezett, azonban *Mackensen* őt nem fogadta és a vasúti kocsiból kiszállani sem volt hajlandó. Mivel azonban a magyar kormány mellé képviselőül beosztott és a pályaudvaron a tábornagy üdvözlésére megjelent német tisztek megnyugtató felvilágosítást adtak, *Mackensen* mégis elhatározta, hogy elhagyja a pályaudvart és beszélni fog *Károlyi Mihállyal*. Gépkocsin az Országház palotájába hajtattott, ahol *Károlyi* és *Böhm* már várták a tábornagyot. Nemi lehetett tudni, mit beszéltek egymással, azonban a tárgyalás során a tábornagy emelkedett szavakkal fakadt ki. Midőn a folyosón tartózkodó német tisztek beléptek a szobába, *Mackensen* éppen ezeket a szavakat mondotta:

— *Magyarországnak ez a lealázó bánásmódja a hála azért, hogy én az országot háromszor megvédtem az ellensége beözönlése ellen!...*

*Mackensen nem mehelett Pápára, hanem Fóthon internálták. Károlyi László gróf ottani kastélyába december 18-án érkezett meg.*

Közben még egy jellemző eset történt a rákospalotai vasútállomáson. December 17-én délelőtt megjelent ott *dr. Mór (Mandl) Pál* népfőlkelő főhadnagy, a katonatanács tagja, a tanács kirendeltségével és *Mackensen* összes gépkocsiját s lovait el akarta vinni. A tábornagy őrizetével megbízott *Reisner Henrik* magyar százados, összekötőtiszt és ezredparancsnok erélyes föllépésének köszönhető, hogy ez a rablás meghiúsult.

A főthi kastélyt 3 tiszt és 50 katonából álló magyar őrszázad őrizte. Eleinte szigorú volt *Mackensen* és kíséretének őrizete, később ez enyhült, sőt néhány nap mulva az őrszázadot 16 csendőr váltotta fel. *Károlyi László gróf* és családja a legnagyobb szívességgel és előzékeny vendégszeretettel fogadták a tábornagyot és a magyar közönség igen sok tagja levelekben fejezte ki megbotránkozását a hős német vezér visszatartása miatt... Így nem sikerült *Pogány Józsefnek* az a szándéka, hogy ő, *Mackensent* a maga foglyának tekintvén, azt tegyen vele, amit éppen jónak lát.

Azonban ezt a viszonylagos szabadságot *Mackensen* nem sokáig

élvezte. Ugyanis december 31-én reggel hirtelen megjelent a kastély körül egy francia szpahi ezred. Parancsnokuk, *Guesperau* alezredes tudatta *Reisner* századossal, hogy a tábornagy és kísérete őrizetéért ezután ő felelős és kifejezte azt a kívánságát is, hogy *Mackensennel* beszélni óhajt. A tábornagy azonban sem akkor, sem később nem fogadta a törzstisztet és nyomatékosan tiltakozott a franciák eljárása ellen a magyar kormánynál, mivel ő csak ennek kívánságára vetette alá magát az internálásnak.

A tiltakozás, bár azt a kormány továbbította a szövetségesek budapesti katonai küldöttségéhez, semmit sem használt, sőt *Guesperau* alezredes 1919 január 4-én délután beüzent a tábornagynak, hogy ő és kísérete csomagoljanak össze, mert a legszükségesebb poggyászukkal valahova déli vidékre fognak elszállíttatni. *Schwarzkopfen* német ezredes kérdésére *Guesperau* kijelentette, hogy kapott parancsa szerint a tábornagyot és kíséretét erre kényszeríteni fogja... Ilyen kényszerhelyzetben engedni kellett az erőszaknak.

*Mackensent és kíséretét még 1919 január 4-én délután elszállították Fóthról. Először Újfutakra, majd Belgrádba vitték őket, végül pedig Szaloniki városába, az Egei tenger partjára.*

*A nagy német vezér 1919 november 25-ig maradt a franciák fogságában Szalonikiban.*

A magyar közönség nagy szeretettel és megértéssel adózott az internált tábornagynak. A magyar főúri hölgyek 1918 karácsonykor *Mackensen* feleségének nagyon szép és értékes, himzett vánkost ajándékoztak, majdpedig a magyar társadalom nagy összeget gyűjtött össze és azon három értékes telivér lovat vásárolt, amelyeket szépen felszerelve a vezértábornagynak szintén ajándékuul elküldöttek.

*Mackensen* német tábornagy a világháború idején a Dunántul keleti részeiből kiegészített 10. közös huszárezred tulajdonosa volt. Az ezred nagyrabesült tulajdonosát és a volt 10-es huszárok még ma is több ízben elutaznak Németországba, hogy ott egykori tulajdonosuk előtt lerójják a szeretet és tisztelet adóját...

### „Détruisez l'Autriche-Hongrie !“

*Benes Ede dr.*, a csehszlovák köztársaság külügyminisztere, akinek *Masaryk* tanárral együtt legnagyobb része van abban, hogy a mostani Cseh-Szlovákia megalakult, Párizsban már 1916-ban kiadta azt a 71 oldalas művét, amelynek címe azonos fejezetünk címével. A tevé-

keny író és tanár kis könyvének még a következő alcímet is adta: „*A cseh-szlovákok mártírúma a történelemben*“. Ez a mű, amelyet sok más követett, kapcsolatban azzal a rendkívül fáradhatatlan egyébirányú propagandatevékenységgel, amelyet Benesék a világháború előtt és alatt kifejtettek, meghozták a sikerüket, mert *Wilson* és azután a többi állam is, amelyek a központi hatalmak ellenségei voltak, hozzájárultak a cseh-szlovák önállóság elismeréséhez, ami egyet jelentett Ausztria-Magyarország összetörésével.

*Azonban nemcsak a csehek, hanem a szerbek és a románok is hathatós propagandát fejtettek ki az Osztrák-magyar monarchia ellen.*

A megszállás katonai történetét már ismerjük, most tehát csak a politikai kísérő jelenségekből közlünk néhány szemelvényt.

A *délszlávokról* nincs sok mondanivaló. A bunyevácok november második felében több ízben hangoztatták és erősen hangsúlyozták is, hogy Magyarországhoz hívek akarnak maradni és nem kívánnak csatlakozni az újonnan alakuló Jugoszláviához.

*Fiume* városának hovatartozása majdnem véres összeütközést okozott az olaszok és a délszlávok között. Ez utóbbiak maguknak követelték a várost, ellenben az olaszok semmi esetre sem szándékoztak lemondani az *Adria* gyöngyéről, a szép magyar kikötővárosról. Végre is az entente többi állama felhívta az olaszokat, hogy hagyják el *Fiumét*, hova már bevonultak. Nagyobb nyomaték kedvéért a *D'Israel* amerikai torpedóromboló november 23-án *Buccari* kikötőjébe érkezett, hogy a jugoszlávok érdekeit megvédje.

*Wilson* még a béketárgyalások alatt is az olaszok ellen foglalt állást, mire ez utóbbiak küldöttsége ki is vonult az ülésteremből. Sok vihar vonult át azután *Fiumén*. *Gabriele d'Annunzio* olasz költő 1919 szeptember 12-én erőszakkal elfoglalta *Fiumét*. Erre annyira kiélestedt a helyzet az olaszok és a délszlávok között, hogy már közel állottak a háborúhoz. Végre az 1920 november 12-iki *Rapallo-i szerződés* enyhítette a feszültséget. *Fiume* szabad állam lett, majd 1922-ben mégis Olaszországhoz csatoltatott.

A délszlávok akadályt nem ismerve haladtak nemzeti álmaik megvalósítása felé. Ezt bizonyította *Sándor szerb régens hercegnek Prekajszki Ivánhoz*, a temesvári szerb nemzeti tanács elnökéhez, 1918 december 20-án intézett távirata is. „Legyen biztosítva arról — mondotta a herceg, — hogy én és kormányom mindent megteszünk, hogy a *Bánság, Baranya és Bácska, ezek a drága szerb földek felszabadulja-*

nak és a közös nagy hazában egyesüljenek. Közölje üdvözetemet a többi nemzetiségekkel, hogy a szerbek, horvátok és szlovének királyságában teljes polgári jogaik teljes kiegyenlítést nyernek, kulturális és nemzeti fejlődésük meglesz.“

*Sándor régens herceg* 1919 január 7-én, a szerb karácsony napján, kiáltványt intézett a délszlávokhoz, amelyben közölte, hogy az egyesített állam kormányzását átvette. *Hangsúlyozta a nemzetiségek teljesen egyenlő jogait, minden téren.*

*Mennyire csalatkoztak később a Jugoszláviában élő nem szerb nemzetiségek, tehát még a horvátok is!...*

Annak a szomorú küzdelemnek, amelyet egyrészt az entente hatalmai által támogatott románok, másrészt pedig a velük szemben kétségbeesetten védekező magyarok között politikai téren is történt, kiemelkedő részletei vannak. Ezek külön-külön és együttvéve azt bizonyítják, hogy a győztes az marad, akinek a kezében a hatalom van. Jog, törvény, igazság, hagyomány, mind eltörpülnek a parancsoló szó előtt.

A politikai küzdelem egyik legelső állomása az volt, hogy 1918 október 30-án megalakult a *Magyarországi és Erdélyi Román Nemzeti Tanács*, amelyen már leplezetlenül kimondták, hogy a népek önrendelkező elve alapján romániai testvéreikkel egyesülni óhajtának. E határozatnak rendkívül erős erkölcsi pillére volt *Wilsonnak*, az Észak-amerikai Egyesült-Államok elnökének, a román kormány képviselőéhez 1918 november 5-én Washingtonból küldött és *Lansing Róbert* által aláírt üzenete. Ebben a fontos államiratban az Unio kormánya hozzájárult a román népnek a királyság határain kívül és belül támasztott kívánságaihoz s kijelentette, hogy „az Unio kormánya tanuja volt Romániának a szabadság ügyéért ellenségeitől és elnyomóitól származó nagy szenvedéseinek és áldozatainak...“

A román nemzeti tanács sietett életrevalóságát bebizonyítani. November első felében, *Wilson* üzenete után, ultimátumot intézett a magyar kormányhoz, amelyben kijelenti, hogy Erdélyt és még négy színmagyar vármegyét Romániához szándékozik csatolni s nem fogad el semmiféle megegyezést sem. Ennek a követelésnek erősebb támaszául november 10-én megalakult a *budapesti román nemzeti tanács* is, hogy a magyar kormánnyal állandó kapcsolatban legyen, bár erre nem volt szükség, mert a lefegyverzett Magyarországgal szemben a betörő románok az entente dédelgetése mellett akármit is tehettek.

A magyar kormány igyekezett menteni, ami még menthetőnek

látszott. *Jászi Oszkár* minisztert leküldte Aradra, hogy ott tárgyaljon a román nemzeti tanács vezetőivel. Ezek a tanácskozások november 13-án meg is kezdődtek, azonban — semmi eredményhez sem vezettek. *Jászi* azt javasolta, hogy Magyarország románlakta részein a békekötésig, tehát ideiglenesen, valósítsák meg a *kantonrendszert*. Eszerint az egyes román néptömbök külön-külön román fenhatóság alá tartoznának, a magyar vidékek ellenben megmaradnának a magyar impérium alatt. A románok fölött a nagyszebeni román kormány állana, mely társkormányja lehetne a budapesti magyar kormánynak. A vita hosszú és szenvedélyes volt. *Maniu Gyula dr.* kijelentette, hogy a románok a kantonrendszerű megoldással nem elégednek meg és a román nemzetnek joga van arra is, hogy *kimondja a teljes elszakadást Magyarországtól*. Sőt olyan hangok is hallatszottak, hogy a románok követeléseik biztosításáról más úton is hajlandók lesznek gondoskodni. *Azaz: fegyveres hatalommal...*

Az aradi tanácskozáson a román nemzeti tanács vezetői a látszat kedvéért — még azt hirdették, hogy a román nemzet sorsa felől a legközelebbi időben összehívandó román nemzetgyűlés fog határozni. Azonban erre gyorsan rácéfoltak. Ugyanis a román nemzeti tanács a világ összes népeihez november 20-án kiáltvánnyal fordult, amelyben kijelentette, hogy szabad és független államot létesít és egyesülni akar Romániával. A merészhangú kiáltványban „tiltakozik a magyaroknak a román területekre vonatkozó revindikációja ellen, amely területet *Traján császár* foglalása óta mind a mai napig a románok karjai munkáltak meg és az ő vérük áztatta. A román nemzet semmi körülmények között sem akar a magyar nemzettel továbbra is bárminő állami közösségben élni... el van tökélve arra, hogy inkább elpusztul, semhogy továbbra is szolgaságban és függőségben éljen...”

Valóban csodálatos, hogy ilyen kiáltvány napvilágot láthatott akkor, amikor a „felszabadító” nyugati államok mindig az „igazság érvényesítését” hangoztatták. Eltekintve a felületes kiáltvány rettenetes történelmi tévedésétől, meglátszik rajta, hogy a románok teljesen kész helyzetet kívántak és igyekeztek teremteni, amelyen a békebizottság már nem változtatható. *Az azonban még ma is nyílt kérdés, hogy vajjon az a néhány román egyén, akik a nemzeti tanácsot alkották, képviselte-e a magyarországi összes románokat? Mindenesetre ügyes propagandával elvakították a tömegeket...*

A játék veszedelmes, azonban a románokra nézve könnyű volt. Hiszen akkor, *amidőn 1918 november végén kijelentették, hogy Er-*

délyből és a hozzá csatlakozó magyar részekből 26 vármegyét fognak megszállani, elbizakodva hangoztatták, hogy ebbe már beleegyezett — az entente.

### A gyulafehérvári román nemzetgyűlés

Végzetes napja volt Erdélynek 1918 december 1-e. Ugyanis ekkor tartották meg Gyulafehérváron a román nemzetgyűlést, amely ünnepélyesen kimondotta a Romániával való egyesülést. A mindenholnan összegyűjtött tömegben a román zászlók mellett ott lengedeztek az entente lobogói is. A nemzetgyűlés elnöke Pop-Csicsó István román nemzetiségű magyar képviselő volt. Ugyanaz a képviselő, aki akkor, midőn a románok Magyarországra betörték, 1916 szeptember 5-én, nagyon lelkes hangon fejtette ki a magyar képviselőházban, hogy Magyarország román népe, „mint eddig, úgy ezentúl is minden ellenséggel szemben jöjjön az bárhonnán is, hazáját és apostoli királya trónját vérevel és vagyonával és minden tőle telhető áldozattal meg fogja védeni...”

A nemzetgyűlés határozatának 1. pontja így hangzott:

„Az erdélyi, magyarországi és bánáti román nemzetgyűlés 1918 november 18-án (december 1-én) deklarálja az összes románok egyesülését és mindama területek egyesülését Romániával, amely területeket románok lakják. A román nemzetgyűlés kijelenti elidegeníthetetlen jogát az egész Bánátnak a Maros, Tisza és a Duna között fekvő területére.”

A határozat több pontja az összes ott lakó nemzeteknek minden téren a legteljesebb nemzeti szabadságot ígerte. Tudjuk, mennyit ért ez az ígéret...

Az entente minden módon támogatta a román imperialista politikát, de különösen tapasztalható volt ez a franciák részéről. A *Le Temps* című párizsi lap, mely közel áll a kormányhoz, november 28-án hamis adatokkal telt hosszú cikket közölt a magyarok és Magyarország ellen. Jászai Oszkár miniszter szikratáviratban tiltakozott a cikk egyoldalú, rosszhiszemű és célzatos adatai ellen, de természetesen hiába...

Jellemző, hogy akkor, amikor a románok betörése 1918 őszén megindult, *Nosciu* román tábornok nagyhangú felhívást intézett katonáihoz, azt igen sok példányban terjesztette és mindenütt, ahova a románok bevonultak, kiragasztatta. Ennek néhány mondata érdemes a megismertetésre:

„Katonák! Amióta a Kapos partján *Gelu* vajda hősi halált halt a

betóduló barbár hódítókkal vívott harcban, a szépséges Erdélyre idegen uralom nehezedett...“ A proklamáció azután hivatkozik *Mihály* vitéz vajdára, *Hóra*, *Kloska*, *Krisán* és *Janku* szellemeire és „délceg mócaikra“, majd ezt mondja: „Ó Felsége, *I. Ferdinánd király*, a királyok legvitézebbje és legbölcsebbje parancsára lépjük át azokat az igazságtalan határokat, amelyek minket tíz évszázadon át elválasztottak...“

Milyen könnyen beszélhetett *Nosciu* román tábornok, hiszen mögötte állott az egész Nyugat! Vajjon, ha a megszállást *csak* a románok erejére támaszkodva kellett volna — érintetlen magyar haderővel szemben végrehajtania, beszélt-e volna így!?!...

De a „hódítók“ még a katonai megszállással sem elégedtek meg. Eltekintve attól, hogy a benyomulással kapcsolatban rengeteg kincset érő ingóság is került a kezükbe, a Nagyszebenben székelő román nemzeti tanács december 20-án, budapesti követe, *Erdélyi János dr.* útján azzal a követeléssel fordult a magyar kormányhoz, hogy utaljon ki a nemzeti tanácsnak azonnal *száz millió koronát* a katonai zsoldok, havi díjak és egyéb fizetések kiutalására abban a huszonhat vármegyében, amelyre a románok igényt tartanak.

A „hódítás“ épületére a zárókövet a román hivatalos lap december 28-án tette, amelyben *Ferdinánd román király* öt pontból álló határozattal közölte, hogy „az 1918 december 1-én Gyulafehérváron (Alba Julia) tartott nemzetgyűlés határozatában foglalt területek egyszersmindenkorra egyesülnek a román királysággal“.

Bár a megszállásnak soha nem is álmódott sikere felvillanyozta a román lelkeket, a belpolitikai helyzet mégis súlyos, sőt olykor aggasztó is volt. Forradalmi jelenségek mutatkoztak, az élelmezés nagy akadályokba ütközött és a katonák nem szívesen mentek ismét a táborba. Ezt a kedvezőtlen helyzetet bizonyították a kormányváltások. *Marghilomant* november 11-én *Coanda* tábornok váltotta fel, őt december 2-án *Maniu Gyula*, egykori magyar országgyűlési képviselő követte, majd 18-án *Bratianu Jonel* alakított új kormányt. Jellemző, hogy ezekben a kormányokban több olyan politikus is szerepelt, akik az összeomlás előtt Magyarország honpolgárai, sőt többen közülök országgyűlési képviselők is voltak.

A magyarság nem tűrte teljesen szóftlanul ezeréves hazájának elrablását. *Károlyi Mihály* proklamációt intézett a magyarországi nemzetiségiekhez, azt vélvén, hogy ha nekik jó sorsot ígér, megmaradnak

régi hazájuk kötelékében. Naív remény! Különben is a kiáltvány hangja méltatlan volt egy magyar kormányelnök és jó magyar hazafi tekintélyéhez és hazájához való hűségéhez. Ezzel a kiáltvánnyal *Károlyi Mihály* elsősorban a maga hírnevét rontotta és éppen az ellenkezőjét érte el annak, amit elérni óhajtott. A nemzetiségek még inkább vérszemet kaptak a mozgolódáshoz.

A magyar kormány mindig nagyobb aggodalommal figyelte a betöréseket. December 18-án arra kérte az ententeot, mondja meg végre, hol van az a határ, ameddig a hódítók bejöhhetnek?

*Károlyi Mihály* másnap egyenesen a franciákhoz és az angolokhoz fordult, hogy segítsenek Magyarországon helyzetén és fölvilágosították őket a valódi helyzetről. Sajnos, ez a kiáltó szó is hiába hangzott el, mert — amint a beszivárgó hírek mondták, az entente *csak polgári kormánnyal* állott volna komolyan szóba, *Károlyi Mihály* kormányát pedig nem tartotta ilyennek.

De feljajdult a magyar társadalom is. December 14-én megalakult *Magyarország Területi Épségének Védelmi Ligája*. A székely nemzetgyűlés Marosvásárhelyen november 28-án hangosan tiltakozott az ezeréves Magyarország épségének megbontása ellen és a székelyek ezt a tiltakozást később Budapesten is megismételték. Midőn pedig a románok még a *Berthelot—Apáthy-féle* demarkációs vonalon is távolabb, nyomultak be Magyarországra, az erdélyi magyarságot, különösen a székelyeket alig lehetett visszatartani a fegyveres védekezéstől. A magyar egyetemi tanárok december 3-án szózatot intéztek az összes külföldi egyetemi tanárokhoz, amelyben tiltakoztak a mámoros erőszak ellen. „Nem kisebb szellemek — írták a szózatban, — mint *Michelet* és *Reclus* hangosan hirdették, hogy a nyugati civilizáció ma is adósa a magyarságnak; vajjon ilyennek képzeltek-e nagy és igazságos lelkek a leszámolás óráját?...“ A Magyar Tudományos Akadémia december 20-án tárgyilagos szózzattal fordult a „művelt világ összes akadémiaihoz“, amelyben részletesen kifejtette Magyarország kultúráját, nemzetiségeinek helyzetét, gazdasági egységét. Kérte a külföldi akadémikusokat, „emeljék föl szavukat az ellen a hallatlan merénylet ellen, amelyet most, az eszközökben nem válogató magyarországi nemzeti-ségi politikusok és agitátorok kívánnak rokonnépeik segédkezésével az ezeréves magyar állam területi integritása ellen elkövetni... Szabad-e... a művelt emberiségnek újra bűnbe esni és földarabolni azt a földrajzilag és politikailag is tökéletesen egységes Magyarországot, mely félezer éven át védőbástyája volt a nyugati keresztény egyház-

nak, kelet felé pedig előharcosa volt a reformációnak és a nyomorban sarjadt nemzeti kultúráknak?!...“

A kétségbeesett magyarság 1918 december 22-én Kolozsvárott népgyűlésen tüntetett az erőszakos megszállás ellen. Mintegy hetven-ezer magyar jelent meg a gyűlésen. Többen nem jöhettek oda, mert a románok a legnagyobb erőszakkal igyekeztek megakadályozni a vonatok pontos megérkezését. A területi integritást kimondó határozatot *Apáthy István dr.* egyetemi tanár, főkormánybiztos hirdette ki.

Nemcsak időszerinti, hanem — logikus következménye is volt ennek a magyar tiltakozásnak, hogy a románok *Apáthy Istvánt* januárban letartóztatták.

A tiltakozásoknak, a szózatoknak nem volt semmi eredményük.

Meg kell emlékeznünk az erdélyi szászok magatartásáról is. A gyulafehérvári román nemzetgyűlés után még több szász politikus határozottan kijelentette, hogy nincs szándékuk a románokhoz csatlakozni és — *1919 január 8-án Bransch Rudolf és több más szász vezető egyén Medgyesén kimondották, hogy a szászok Romániához akarnak csatlakozni, mert „Magyarország már nem számít“.* Igaz ugyan, hogy a medgyesi gyűlés csak töredékét képviselte a mintegy 230.000 erdélyi németiségnek, de mégis szomorúan jellemző, hogy még a maroknyi szász nép sem bírta kivárni a békekonferencia határozatát.

Az erdélyi szászok többsége nem szívesen szakadt el Magyarországtól, mert tudta, hogy a Romániához való csatlakozás egyenlő a keleti kultúrátlansággal, szövetkezéssel. Idézünk néhány sort erre vonatkozóan *Szász Zsombornak „Erdély Romániában“* című könyvéből. (277. oldal.)

„A világháború alatt írta nagy püspökük, *Teutsch Frigyes*: „Ha Magyarország tönkre megy, mi is elpusztulunk s elvész népünk és egyházunk. Ha országunkat elszakítják Magyarországtól, vége százados történetünknek és jövőnknek.“

*Teutsch* püspök egyik művének háború utáni kiadásában leírja, mi vezette a szászokat e lépésre. (T. i. a medgyesi határozat kimondására.)

„1918 decemberében a szászok teljesen tájékozatlanok voltak, hogy mit csináljanak? Először arra gondoltak, hogy várnak, míg a békekötés eldönti Erdély sorsát. De a románok türelmetlenek voltak: barátok vagy ellenségek vagytok? Ellenségként fölépni: örületség lett volna. Az elhatározó momentum azonban az volt, hogy a régi Magyarország megszűnt, a király lemondott s forradalom tört ki... Az elhatározás

mégsem volt könnyű, mert az egész szász mult s minden intézményük a régi Magyarországból gyökerezett. Erdély román annexiója azt jelentette, hogy az ország szakít a Nyugattal s Kelethez közeledik, ami nagy veszélyt rejt magában a szász műveltségre . . .

Mindazonáltal nem tehetek egyebet: ki kellett, hogy mondják a megyesi határozatot, bár tudták, hogy el fogja idegeníteni tőlük a magyarokat és bár lelkiük tele volt aggodalommal . . .“

*Ha Magyarország elnyomta volna a nemzetiségeket, akkor nem írt volna így annak a nemzetiségnek nagytekintélyű főpapja, amely műveltségben és nyugodt bölcsességben a legelsőnek mondható.*

A románok sikerei az ukránokat is megmozdította. November utolsó napjaiban kijelentették, hogy Magyarország területéből hat vármegyét követelnek. Már leírtuk, hogy be is vonultak az északkeleti megyékbe, de onnan — a románok nyomása miatt — ismét el kellett takarodniuk.

A román megszállásnak hűségese kísérői voltak az erőszakoskodások, fosztogatások, rablások. Jósikafalván a csöcselék teljesen kifosztotta Urmánczy János kastélyát és midőn ő a fosztogatók ellen föllépett és csendőröket is hívott segítségül, a románokat alig lehetett visszatartani a véres megtorlástól.

Kínos és kegyetlen dolgok is történtek a megszállás idején. Miután a románok Kolozsvárt is megszállták, az ottani román csapatok parancsnoka, *Neculcea* tábornok rendszeresítette a botozást. Ennek a parancsnak keserves és lealázó súlyát azonnal érezte a magyar lakosság. Egyebek között egy magyar századost és feleségét is huszonöt botbüntetésre ítélték 1919 január 14-én, csak azért, mert az úrinő az uccán csodálkozva jegyezte meg, milyen jól vannak fölszerelve a román katonák . . .

### A csehek politikája

A csehek megszálló műveletét is számos politikai esemény kísérte. Természetes, hogy náluk is napirenden voltak a fosztogatások és az erőszakoskodások. Amint már említettük, igen sok túszt kísértek fogságba a magyarok, különösen az előkelő magyar társadalom köréből. Ezek nagy része *Spielberg* börtöneiben várta sorsának fordulatát.

A cseh megszállás ellen nemcsak a magyarok, hanem a ruszinok és a keleti tótok is hiába tiltakoztak. A ruszinok (rutének) néptanácsa 1918 november 11-én kimondotta, hogy a rutének nem akarnak elszakadni Magyarországtól.

Pozsony városa november 24-én ünnepélyesen tiltakozott az ellen, hogy Magyarországtól elszakítsák. A keleti tótok ugyancsak ezen a napon hűségnyilatkozatot tettek, majd december 5-én kijelentették, hogy sem a csehekkal, sem a magyarokkal nem akarnak közös államterületet, ellenben az önálló és független tót köztársaságot követelik. Azonban azok, akik ezt a nyilatkozatot tették, nem képviselték a keleti tót nép nagy tömegét, hanem csak egyes töredékeket a népből. Ezt a megmozdulást nyomban követte a szepesi német néptánc felháborodása, mert a felvidéki németek semmi szín alatt sem óhajtottak tót impérium alatt élni.

A cseh betörés ügye 1918 november 15-én szóbakerült Prágában, a csehszlovák nemzetgyűlésen, ahol egy emlékiratban és az erre alapított interpellációban a nemzetgyűlésben helyet foglaló tót agitátorok azt a hamis tételt állították fel, hogy a fegyverszüneti feltételek értelmében az entente, tehát a csehszlovákok csapatai is jogosultak Magyarország bármely pontját megszállani. *Kramarz* miniszterelnök kijelentette, hogy a csehek nem akarják a tót földet meghódítani és Magyarországra csak azért küldöttek katonákat, mert a tótok „segítséget kértek tőlük a megzavart rend helyreállítására“.

*Kramarz dr.* magát cáfolta meg ezzel a válasszal, hiszen egy nappal előbb éppen ő nyilatkoztatta ki a csehszlovák nemzetgyűlésben, hogy „az összeköttetésnek szlovák testvéreinkkel föltétlenül meg kell történnie... Az osztrák és magyar elnyomás béklyói lehullottak s azok a kötelékek, amelyek a Habsburg-Lotharingiai házzal Csehországot összekötötték, elszakadtak“.

A csehek ugyanezen a gyűlésen megválasztották a csehszlovák köztársaság elnökévé *Masaryk Tamás* tanárt. A kormány elnöke *Kramarz dr.* lett, a külügy élére *Benes Ede* került, a nemzeti védelem tárcáját *Klofacs*, a hadügyét *Stefanik dr.* vállalta.

A csehek semmi akadálytól sem riadtak vissza, hogy a tótok által lakott magyar területeket elfoglalják. Nemcsak több korosztályt hívtak fegyver alá, hanem Prágában és más városokban is valóságos vérszomjas gyűléseket rendeztek a magyarok ellen. November 18-án a prágai várban összegyűlt tömeg hangosan kiáltozta: „A tót földön kiöntött tót és cseh vér bosszúért kiált! Mozgósítsunk! Halál a gyilkosokra!...“

Ilyen levegőben mit tehetett volna a magyar kormány, annak az államnak kormánya, melynek hadügyminisztere szétkergette a katonaságot?

*Benes Ede dr.* cseh külügyminiszter 19-én a *Matin* című párizsi lapban leplezetlen őszinteséggel leírta politikai tervezetét. Eszerint a cseheknek a tót földet okvetlenül meg kell szállaniok, de el kell foglalniok azt a területet is, ahol a magyar és német vidékek egymást határolják, mert csak így közlekedhetnek a szövetségesek a csehekkel *Trieszten és Pozsonyon át. Azaz: korridort akartak létesíteni, amely az északi és déli szlávságot összekötötte volna egymással.*

December elején *Jászi Oszkár* nemzetiségi miniszter hosszabb tárgyalást folytatott *Hodzsa Milán* csehszlovák követtel és a tót nemzetiségi tanács kiküldöttével. Ezek a tárgyalások halvány reménysugárral biztattak, hogy a tót földön bizonyos vonatkozásban megmarad a magyar impérium. Azonban a csehek azonnal tiltakoztak a tárgyalások ellen, amelyek azután siker nélkül meg is szűntek. A Felvidék egészen leszakadt Szent István birodalmának testéről.

### Propagandabeszédek

Propagandabeszédekben nem volt hiány azokban a súlyos időkben. *Benes dr.* december 2-án a *Gazette de Lausanne* munkatársával hosszabb beszélgetést folytatott, amelyben a csehországi németeknek és a tótoknak minden kedvezményt kilátásba helyezett, közben azonban a cseh megszálló csapatok és az őket követő cseh tisztviselők már megkezdték a tótok elnyomását...

*Asquith Herbert Henry* volt angol miniszterelnök, aki mindig nagy híve volt a háború folytatásának, november 4-én a skótszágai Cupar helységben hosszabb beszédet mondott, amelyben kijelentette, hogy az új államok a „nemzeti szabadság tartós alapján épülnek föl“. Egyúttal sürgette a *Nemzetek Szövetségének* megalkotását, hogy az „megakadályozzon minden háborút, bárki kezdje is azt és meg is büntessen érte“.

*Wilson* teljesen magáévá tette november közepén az amerikai munkáskongresszusnak azt a határozatát, amelyet a következő szavakba foglaltak: „Nem engedhetők meg a jövőben politikai és gazdasági korlátozások valamely nép kárára, éppen olyan kevésbé a bosszúérzés ki-elégítésére szolgáló megtorlások. Semmiféle népet sem szabad olyan másik nép uralma alatt tartani, melynek nem akar alattvalója lenni.“ A következő események gúnyosan megcáfolták ezeket a helyes gondolatokat.

*Lloyd George Dávid* angol miniszterelnök Londonban december

10-én nagy beszédet mondott, amelyben különösen hangsúlyozta, hogy a békének — szigorúnak kell lennie. Szerinte meg kell büntetni a királyokat, császárokat, trónörökösöket, hogy „minden időkre megtudják, hogy okvetlenül fejükre zúdul a büntetés, ha efaítja elvetemültséggel árasztják el a földet“. Dicséretére kell mondanunk Lloyd Georgenak, hogy ezt a merev nézetét elég gyorsan megváltoztatta. Már a béketárgyalások idején szembelépett *Clemenceau* kegyetlenségével, később pedig határozottan ellene fordult a Versailles-i könyörtelen békének. Azonban a világháború befejezésekor még ez a nagy államférfiú sem tudott megszabadulni a győzelmi mámor elfajult érzelmeitől.

Magyarország legádázabb ellenségei között az első vonalban *Kramarz Karel*, a csehszlovák állam miniszterelnöke és *Masaryk Tamás*, az állam elnöke foglaltak helyet. *Kramarz* 1918 december 12-én a *Corriere della Sera* munkatársa előtt rendkívül erősen hangsúlyozta, hogy nem érez részvétet Magyarország iránt, mert az a nemzetiségeket elnyomta, a szerbekkel szemben pedig „egyenesen gazul viselkedett. A magyarok most, hogy bajba jutottak, részvétért könyörögnek, de elfelejtik, hogy amikor az általuk leigázott népek könyörögtek részvétért, a magyaroknál süket fülekre találtak“. Ugyancsak *Kramarz* volt az, aki a prágai nemzetgyűlésen 1919 január 14-én felolvasta annak a szerződésnek pontjait, amelyet *dr. Benes Ede*, a csehszlovák állam külügyminisztere, mint még a Párizsban székelő csehszlovák nemzeti tanács vezértitkára a francia kormánnyal kötött. A szerződésben Franciaország elismerte a csehszlovák államot. A csehek rendkívül ügyes diplomáciáját dicséri ez a szerződés, amelyben a franciák hozzájárulnak ahhoz, hogy „Csehszlovákia előbbi országainak határai között újra megalakuljon“.

*Kramarz dr.*, miután a szerződést felolvasta, meglelégedéssel jegyezte meg, hogy az ország határainak kérdésében immár semmi kétség sincs...

*Masaryk*, a cseh köztársaság első elnöke, 1918 december 22-én a prágai várpalotában hosszabb üzenetet olvasott fel, amely nemcsak az ő tevékenységére, hanem a csehek céljaira is élénk világot vetett. Az üzenet első részében leplezetlenül elmondotta, minő propagandát fejtett ki *Masaryk* a világon, hogy ezt a csehek politikai programjának, tehát az önálló Csehszlovák állam megalkotása eszméjének megnyerje. Nagy sikerrel dolgozott. A külföld elfogadta az eszmét és különösen *Wilson* támogatta annak megvalósítását. Már pedig ez egyet jelentett

az Osztrák-magyar monarchia feldarabolásával. Azután a ruténekről szólott és határozottan remélte, hogy ők is a csehekhez fognak csatlakozni. Nem titkolva továbbá azt a törekvését sem, hogy „Közép-Európa pángermanizmusát fölváltja az államok kölcsönös közeledése a Kelet-tengertől az Adriáig és tovább Svájcen át Franciaországig“. Azaz: egy hatalmas szláv vonal!

Miután a Csehországhoz csatolt németekről és Németországról szólott, így folytatta tót nyelven:

„*A magyarokról nem kell sok szót vesztegetnem... Oktalanság volt, hogy olyan nép, mint a magyar, annyi ideig kizsákmányolhatótt négy nemzetet: a tótot, a rutént, a románt és a délszlávot. Cavour tudta, hogy a magyarok nem tisztelik más nemzetek szabadságát, noha nekik is kellett a németekkel szemben védekezniök... Ma már tisztában vannak a szövetségesek azzal, hogy a magyaroknak csak az önmagukból alkotott nemzeti államhoz van joguk... A magyar kisebbségek mindenütt megkapnak minden polgári jogot... Ma csak azt kívánjuk, hogy a Tótföld minden tekintetben megfelelő határokat kapjon fejlődéséhez...“*

Valóban érdekes beszéd! *Masaryk* professzor örvendhetett, hogy régebbi hazája elleni aknamunkája oly értékes gyümölcsöket termett. De aligha tévedünk, ha azt mondjuk, hogy *Cavour* nem tudhatta azt, amit róla a tudós elnök mondott, hiszen — éppen *az olaszok szabadságharcában nagyon sok magyar ontotta véréét, Türr István, Tüköry ezredes és más magyar parancsnokok alatt*. Az igaz, hogy a szövetségesek Magyarországot valóban a szűkebb értelemben vett magyar területre szándékoztak szorítani a világháború után, de ezt csak azért tették, mert a sikeres propaganda Magyarország ellen tévútra vezette őket. Végül az az ígéret, hogy a magyar kisebbség minden jogot megkap, üres ígéretnek bizonyult.

Valóban hihetetlen fordulatokat vetett felszínre a világháború és a maga rettentő kegyetlenségében mutatta annak a régi mondásnak igazságát, hogy: *Jaj a legyözötteknek!...*

Nagyon érdekes az a terv, amelyet *Masaryk* elnök közvetlenül Prágába érkezése után bizalmasan közölt az új csehszlovák állam vezetőivel és amelyeket *Wilsonnal, Clemenceauval* és *Lloyd-George Daviddal* egyetértésben a cseh állam külpolitikáját illetően megállapított. Ez a terv hat pontból állott; egészen idézzük, mivel az állandóan történelmi dokumentum marad. Bizonyítja, hogyan kell jó propagand-

dát kifejteni és messzemenő célokot megvalósítani igyekezni. De bizonyítja egyúttal azt is, hogyan vélekedett a tudós tanár Magyarországról.

1. Békés kiegyezés a németekkel, még pedig a csehszlovák államon belül és kívül.

2. Föderáció létesítése az egykori monarchia területén alakult államokkal, cseh vezetés alatt.

3. Kiegyezés Német-Ausztriával és ez utóbbinak csatlakozása az új föderációhoz.

4. Új német szövetség létesítése Bajorország vezetésével.

5. Poroszország megsemmisül, ugyanis Posen, Szilázia és a Rajna-tartományok elvesztésével kis állammá zsugorodik össze.

6. *Magyarország megsemmisül, mert az összes nem-magyar és vegyes területeket a szomszédos országoknak kell átengednie és csak a tiszta magyar lakosságú területet tarthatja meg.*

*Masaryk Tamás* 1919 január 1-én hosszabb beszédben bizonyította a csehszlovák nemzetgyűlés elnöksége előtt, hogy a cseh néptörekvései nem imperialisták. Úgyesen csoportosított érvekkel és elmentmondást nem tűrő határozottsággal mondotta, hogy *a cseh nép csak a történelmi jogokat érvényesítette, midőn az új haza határait messze kitolta.* Legfeljebb csak délkeleten lehet szó arról, hogy a határokat a szövetségesek határozzák meg, ami már meg is történt. Azonban *Masaryk* kijelentései nem akadályozzák meg a cseheket abban, hogy tiszta magyar területeket is annektáljanak...

Midőn *Masarykhoz* 1919 január 11-én azt a kérdést intézték, mi a véleménye az esetleges határkiigazítással szemben, egyebek között rendkívüli határozottsággal jelentette ki, hogy Pozsonynak okvetlenül Csehszlovákiához kell csatoltatni. *Azt hirdette, hogy Pozsonyban németek és zsidók vannak, valamint nagyszámú szlávok laknak.* Tudja, Pozsonyban, de kárpótoltatnak azzal, hogy néhány „cseh“ községet kapnak...

Vajjon hol voltak azok a cseh községek?...

## Wilson Európába utazik

A szövetséges és társult hatalmak megnyerték a világháborút. Ez mámorossá tette őket. *Wilson*, az Unió hatalmas elnöke, akinek ideálista felfogását tizennégy, majd négy pontjából ismerjük, hajóra szállott, hogy a „béke“ megalkotásával való közreműködés végett Pá-

rizsba utazzék. 1918 december 13-án szállott francia földre Brest kikötőjében. Nagy ünneppel és hihetetlen üdvözléssel fogadták.

Wilson meglátogatta *György* angol királyt Londonban, majd 1919 január 6-án *Viktor Emánuel* olasz királyt Rómában. A pohárköszöntők szóradatában sokat szerepeltek a „szabadság, felszabadítás, jog, igazság, bámulatos hősiesség“ stb. szavak. Jellemző azonban, hogy *Wilson* szívesen hangoztatta a *Nemzetek Szövetsége* megalakításának eszméjét, mint a népek állandó békéjének biztosítását.

Ezekről a beszédekről eltérően más hangú volt a szónoklat, amelyet *Poincaré* mondott 1918 december 20-án Párizsban, midőn az olasz király odaérkezett. Bevallotta, hogy *Olaszország már 1902 óta szövetséget kötött Franciaországgal*, az Osztrák-magyar monarchiának Szerbiához intézett ultimátumát „szemtelennek“ nevezte és hangsúlyozta, hogy a világháború kitörésekor *Olaszország „az ellenségtől megtagadta azt a támogatást, amelyet tőle követeltek“*. Azonban *Poincaré* elfeledte megemlíteni, hogy *Olaszország még akkor a hármasszövetség kötelékében volt! . . .*

A magyar kormány az erőszakos megszállások miatt több ízben fordult kérés szóval az emberiséghez. November elején a világ valamennyi népéhez körtávíratot intézett, amelyben tudatja, hogy a csehek az entente-tal kötött fegyverszüneti szerződés nyílt megsértésével magyarok által lakott országrészeket foglalnak el fegyveres erővel. A *pozsonyi egyetemi tanárok* a magyar Nemzeti Tanácshoz november 13-án táviratot küldöttek, amelyben a legerélyesebb intézkedést kérik, hogy Pozsony minden körülmények között maradjon meg Magyarország kötelékében. Mivel a cseh kormány november 16-án táviratban közölte a magyar kormánnyal, hogy a csehek „csak a rend fentartása végett“ vonultak be a Felvidékre, Károlyi azzal felelt, hogy a magyar területek megszállása jogtalan.

A magyar minisztertanács november 20-án a szerbek előnyomulásával foglalkozott és behatóan tárgyalta azokat a sérelmeket és erőszakosságokat, amelyeket a szerbek magyar földön véghezvisznek. Ebben az ügyben közvetlenül *Franchet d'Esperey* tábornokhoz fordult a kormány és egyebek között bejelentette azt is, hogy a szénhiány, de különösen a pécsi szénbányák elfoglalása miatt Budapest világítása a krassó-szörénymegyei bányák forgalmának megszakítása miatt a vasúti forgalom meg fog állani, ebből anarchia származhatik és a kormány még a francia csapatok szállítására és ellátására vonatkozó kötelezett-ségének sem tehet eleget.



A szibériai harcok parancsnokai. Középen: Graves tábornok, az amerikai csapatok feje, baloldalt: Gajda tábornok, a cseh-szlovák légió vezére  
(Fejes dr. művéből)



Glaser Károly hadifogoly, mint a „Dollárkirálynő” egyik főszereplője  
(Fejes dr. művéből)



Brändström Elza svéd vöröskeresztes hölgy  
„Szibéria őrangyala”  
(Fejes dr. művéből)



Az Amur folyó hidján át Szibériában... (Fejes dr. művéből)



Krasznnojarszk. Fogolytábor. Földbarakk. Mintegy 2 m.-re ásták a földbe, 200 ember számára készítették, de időnként 500 hadifoglyot is összehajtottak benne. Nem volt jűthető (Fejes dr. művéből)



Rothermere lord, a magyar tőrekeések pártolója



Northcliffe viscount, a központi hatalmak elleni propaganda vezetője



Wickham Steed, a „Times” politikai igazgatója. Terebély szerepet vitt a központi hatalmak elleni propagandában



Szentkereszthegyi Kratochwill Károly al-  
tábornagy, a nagyváradi 4. honvéd gyalog-  
ezred, a Székely hadosztály és Erdély volt  
katonai parancsnoka, a Katonai Mária  
Terézia-rend lovagkeresztes vitéze  
(Strelisky fiók felv.)



Romanelli olasz alezredes, aki megakadá-  
lyozta, hogy Kún Béla a magyar ellenfor-  
radalmárokat kivégeztesse



Kún Béla, a magyarországi törös diktatúra  
vezére



Hock János, a magyar Nemzeti Tanács  
elnöke

(Ház Miklós felv.)

Mindezekre a tiltakozásokra alig történt intézkedés. A szerbek, csehek és románok folytatták erőszakos előnyomulásukat. Csak annyi történt, hogy a szövetséges kormányoknak a versaillesi haditanácsban levő képviselői egyhangú határozattal megígérték a központi hatalmak népeinek élelmiszerekkel való megsegítését. Ez a segítő akció később — bár szerény keretek között — meg is indult. Az entente január közepén politikai missziót küldött Magyarországra *Collidge* amerikai tanár vezetése alatt. A misszió célja „tájékozódás” volt. Tehát: nem kifejezetten — segítség vagy mentés.

Az akkori események egymásra halmozódó nagy tömegéből még megemlítjük a következőket:

Az *ukránok* a volt monarchia tehetetlenségét szintén kihasználták és megszállták Galícia keleti részeit. A *német-osztrákok* is megmozdultak és megkezdték agitációjukat, hogy Magyarország nyugati részeit megszerezzék. Bár ezt az agitációt hivatalosan is megcáfolták, az eszme ébren maradt és később meg is valósult. Ausztria is részt kapott az ezeréves Magyarországból. A magyar kormány, hogy legalább a *ruténeket* megtartsa az állam kötelékében, 1918 karácsonykor kiadta az 1918:X. néptörvényt, amelyben a ruszinoknak (ruténeknek) teljes önkormányzatot biztosított. Mondanunk sem kell, hogy ennek semmi sikere sem volt, mert a béketárgyaláson az Erdős Kárpátok vidékét is Csehszlovákiának ítélték oda.

XV. *Benedek* pápa 1918 decemberében *Wilsonnal* lépett összeköttetésbe és egész befolyását érvényesíteni törekedett, hogy Németországra, Ausztriára és Magyarországra ne erőszakoljanak olyan békefeltételeket, amelyek ez államok lakosságának megélhetését évtizedekre lehetetlenné teszik. Sajnos, a katolikus egyház fejének ez a szózata éppen olyan sikertelen maradt, mint az a későbbi igyekezete, hogy a béketárgyaláson az ő követe is részt vegyen. Ezek is jellemzik az akkori idők elfogult gondolkodásmódját...

Fejezetünk befejezéséül meg kell emlékeznünk még arról is, hogy a csehek előnyomulását rágalmozás, rablások, fosztogatások, elfogatások, bebörtönözések kísérték. Aki azonnal nem esküdött fel a csehszlovák államra, azonnal elfogták és Brünnbe vagy Spielbergbe hurcolták, vagy a legjobb esetben kiutasították ősi lakóhelyéről. Statáriumot hirdettek ki, amely teljesen gúzsbakötötte a magyar és a magyarsághoz hű tót őslakókat. Párizsba rágalmozó híreket küldöttek, hogy aztán onnan engedélyt kapjanak a minél távolabbi benyomulásra.

## A többi államok

A háború négy és fél esztendő megpróbáltatása, az idegek szét-pattanó feszültsége, a tenger vér és nyomorúság nemcsak a vesztes, hanem a győztes államokban is megtermette a maga mérges gyümölcseit, a forradalmi lázt. Elsőnek *Oroszországban* viharzott végig. Ott pozdorjává törte a hatalom régi kereteit és megsemmisítette a régi hatalom képviselőit. Új társadalmi rend származott a romok alól és új emberek hirdették a világforradalom mindenkit „boldogító” eszméit. Azután hosszabb szünet következett, azonban a forradalom tüze nem hamvadt el, hanem embertől-emberig, lélektől-lélekig tovább égett, gyújtott és terjedt a szivek mélységében, majd a társadalomban, a nemzetekben, az országokban.

A szabadságharcok ős talaján, magyar földön lobbant föl lángra és onnan cikázott Ausztriába s a Német birodalomba. Azonban a vesztes államokon kívül a nyertesek is hosszú ideig aggasztó helyzetben voltak. A *francia* lövészárkokban, sőt a csapatoknál is vörös zászlók jelezték a harcosok lelkének megrendülését és az *olasz* főparancsnokságnak és kormányának is valóságos drákói rendszabályokat kellett alkalmazniok, hogy a forradalom és ennek következménye: a bolsevizmus ki ne törjön.

*Portugáliában Sidonio Paezt*, a köztársaság elnökét, 1918 december 14-én meggyilkolták. A gyilkosság oka ugyan a régi köztársasági párt bosszújának tulajdonítható, azonban az is bizonyos, hogy a merénylet a háborús izzó atmoszféra terméke volt. Utódául két nap múlva ideiglenesen *Canto y Castro* tengernagyot választotta meg a portugall kongresszus.

*Svájcban* és máshol is hatalmas sztrájkok és egyéb munkásmozgalmak mutatták, hogy a világ forrong és a talaj mindenki lába alatt ég.

Míg azonban a nyugati államok népei később mégis megnyugodtak, addig *Németország, Magyarország és Oroszország* rendkívül súlyos belső megpróbáltatásokon mentek át, sőt ez utóbbi államban a háború is tovább folyt, de most már — új ellenségek ellen.

Erről írunk néhány sort. A magyarországi és németországi eseményeket külön fogjuk tárgyalni.

*Oroszországban* a bolsevisták vették át az uralmat. *Lenin* rendkívül szívós céltudatossággal igyekezett arra, hogy a „világforradalmat” megszervezze. Ezért fokozatosan mindenki elfordult tőle, még Német-

ország is, holott — amint láttuk — az események forgataga Oroszországot eltávolította az ententétől és közelebb hozta a német birodalomhoz.

Oroszország 1918 november 4-én iratokat csempészett be Németországba, amelyekben a népet a teljes forradalomra hívja föl. A német kormány azonban ezt idejében fölfedezte és nemcsak visszahívta képviselőit Oroszországból, hanem a szovjetkormánynak értésére is adta, hogy egyelőre nem tartja kívánatosnak az orosz birodalomnak Berlinben való képviseltetését. Közölte a szovjetkormánnyal, hogy amikor ennek képviselőjét, *Joffe Adolfot* Berlinben szívesen fogadta, kijelentette, hogy Oroszország agitáló lázítását nem fogja tűrni. Mivel azonban a szovjetkormány a forradalmi felfordulás sikeréért mindent megtett, kéri az orosz kormányt, hívja vissza *Joffe-t*. Ez a visszahívás meg is történt és így a két birodalom diplomáciai szakítása befejeződött.

Időközben az orosz birodalom volt szövetségesei is felléptek a szovjet ellen, mert megakadályozni szándékoztak a bolsevizmus fertőjének államaik területére behurcolását.

Ezeket a külpolitikai surlódásokat bent a birodalomban, ahol a nép nagy tömegei valósággal az éhínséggel küzdöttek, súlyos polgárháborúk is kísérték.

Mielőtt ezekről röviden beszámolnánk, megemlítjük, hogy 1918 november 11-én az orosz munkás-, katona- és paraszt-tanács központi végrehajtó bizottsága szikratáviratot intézett a magyar kormányhoz, amelyben ezt fölszólította a szovjet-köztársaság megalakítására. A hosszú és frázisokkal, ígéretekkel, de egyúttal a régi rendszert és a kapitalizmust gyalázó mondatokkal telt táviratot ezek a szavak fejezték be: „Éljen a világforradalom és éljen a világszovjetköztársaság!” A magyar kormány a távirattal szemben tartózkodó magatartást mutatott, azonban a magyar munkástanács követelte a veszedelmes szikratávirat közlését. Ez meg is történt és mindenestre hozzájárult ahhoz, hogy a kommunizmus jó termő talajra talált Magyarországon.

Különösen figyelemreméltó az az ellentét, amely *Olaszország és a délszláv új birodalom* között a világháború után mutatkozott, sőt — mint egyebek közt a fiumei kérdés miatt — kirobbanásokban is jelentkezett. A két állam viszonya, bár azt később szerződések szabályozták, még ma, 1933-ban sem kifogástalan.

## Az orosz polgárháború

Az orosz szociálforradalmárok 1918 július 6-án meggyilkolták a német *Mirbach-Harff Vilmos gróf* német követet. Mivel a gyilkosság megtorlása mindig tovább késett és mivel a szovjetkormány a világforradalom eszméjét Németországban is terjesztette, a német kormány megszakította a diplomáciai kapcsolatot Oroszországgal. Ez megnehezítette a bolsevisták helyzetét, annál is inkább, mert a nagy birodalom szegélyén elterülő részek fokozatosan leszakadtak Oroszország testéről és ott ellenforradalmi mozgalmak mutatkoztak.

A birodalomban is több ellenforradalmi (fehér) katonai alakulatot szerveztek, amelyekhez hosszú ideig a csehek is tartoztak. Ezek működéséről később külön is megemlékezünk.

Az ellenforradalomnak egyik vezére *Kornilov Lavr Georgievics* gyalogsági tábornok volt, aki azonban 1918 április 13-án elesett. Csapatainak vezetését *Denikin Anton* tábornok vette át és *Alexejev Michail* tábornok halála után ennek seregét is Denikin vezette a bolsevisták ellen. Katonáinak létszáma 1918 szeptemberben 60.000 fő volt. Denikin Oroszország déli részein harcolt, míg Szibériában *Kolcsak Alexander Vasziljevics* tengernagy küzdött a vörös csapatok ellen. Északon az angolok küldöttek csapatokat a bolsevisták ellen, amelyeknek helyzete ilyen módon napról-napra kedvezőtlenebbnek mutatkozott.

Az entente délen, a Fekete-tengernél is közbelépett. Ukrajnában egyelőre megbukott a szociálista rada és 1918 december közepén *Berthelot* francia tábornok csapatai Odessza környékét megszállották, azonban onnan nemsokára eltávozni kényszerültek, mert a vörös hadsereg jól felszerelt és erősen fegyelmezett csapatai sikeresen nyomultak előre és Kiev városát 1918 december 17-én megszállották, *Pelljura* ukrainai hetman dél felé vonult vissza és 1919 április elején *d'Anselm* tábornok francia, görög, román, lengyel és orosz serege menekülésszerűen vonultak ki Odesszából, amelyet azután a vörösök azonnal megszállottak. Április 16-án a Krímben alakult ellenforradalmi kormány is megbukott, minek következtében *Amette* francia tengernagy parancsot kapott Párizsból, hogy hagyja ott ő is a tüzfészket.

Az entente nem látott hozzá teljes eréllyel az orosz bolsevizmus megbuktatásához. *Clemenceau*, aki időközben a párizsi békekonferencia elnöke lett, csak annyit tett, hogy a szovjetkormány képviselőit nem hívta meg a tárgyalásokhoz, vagyis az új orosz rendszert nem ismerte el, azonban *Franchet d'Esperey* tábornoknak sem adott engedélyt arra,

hogy egész erejével Oroszország ellen vonuljon. Így a szétszórt kisebb-nagyobb csapatkötelékek nem küzdhették le a vörös haderőt, holott az orosz népből igen sokan igyekeztek az ellenforradalmárok zászlói alá, *Denikin, Kolcsak és Judenics* meg a többi vezér seregeibe.

Az orosz és cseh (fehér) haderő 1918/19 fordulóján és 1919 tavaszán még sikerrel harcolt a nagy birodalom egyes részein. A vörösök 1919 március 28-án Wladikawkaz városánál nagy vereséget szenvedtek és a Kaukázus északi vidékét kiűritették. *Kolcsak* tengernagy 1919 április 13-án Wjatka mellett szintén megverte a bolsevistákat és május 17-én megszállotta a Volga melletti Szamara várost.

Ezek a sikerek, amelyek ellensúlyozták a vörösök krími diadalát, azt eredményezték, hogy az entente 1919 május 26-án hivatalosan elismerte *Denikint és Kolcsakot*.

Ámde az ellenforradalmi csapatoknak nemcsak a vörösök voltak ellenségeik, hanem részben a szervezet tökéletlensége, részben pedig a hátsó területen gyakran mutatkozó parasztfőlkelések is. (*Partizánok*.) A fehér hadsereg belső gyengesége később arra indította az entente-hatalmakat, hogy az addigi anyagi segítséget tőle megvonták és hazafias küzdelmeiben magára hagyták.

*Denikin* még egy ideig sikerrel harcolt. Dél-Oroszországban elfoglalta Sztavropolt és ott 35.000 bolsevista katonát részben elfogott, részben megölt. Később, augusztus 24-én, Kurszk várost is meghódította, azonban ettől kezdve letűnt a szerencsecsillaga. A vörös hadsereg diadalmasan nyomult előre.

*Kolcsak* tengernagy és vezérei, köztük *Szacharov* tábornok, hőiesen küzdöttek és egy ideig vissza is nyomták a vörösöket, azonban a sikerek csak átmenetiek voltak. *Szacharov* tábornok csapatai, minden hősiességük ellenére is, 1919 július 27-én *Cseljabinszk vérről áztatott harcteréről* visszavonulni kényszerültek. *Kolcsak* egy ideig még eredménnyel küzdött, sőt 1919 végén már Moszkva felé közeledett, mivel azonban a belső egyenetlenség is megbénította seregének ellenálló- és támadóképességét, utóbb mégis a vörösök kerültek föléje. *Kolcsak* csapatai 1919/1920 fordulóján Szibériába menekültek. Irkuckban forradalom tört ki, amelyben a szocialisták győztek, *Kolcsakot* 1920 január 4-én lemondásra kényszerítették. A csehek a szabadsághőst kiszolgáltatták a forradalmároknak, akik őt 1920 február 7-én *agyonlőtték*. *Kolcsak* bátran halt meg, sőt maga vezényelt tüzet a vonakodó katonáknak.

*Denikin* a déli orosz területeket megszállotta ugyan, de a vörösök

sökkel szemben ő sem volt szerencsés. Elvesztette Kurszk, Csernigov, majd Rosztow és Taganrog városokat. A belső egyenetlenség *Denikin* seregében is mutatkozott, annál is inkább, mert ő a kegyetlenségig menő szigorral kezelte a fegyelmet. Ezért a katonák bizalma fokozatosan *Wrangel Péter Nikolajevics báró* régi gárdatiszt, tábornok személyéhez fordult, aki *Denikin* seregében a lovashadtestet vezette. Tőle 1920 április elején átvette a fehér haderő főparancsnokságát. Kezdetben a Krím-félszigeten visszaszorította a vörösöket, azonban ősszel már neki is menekülnie kellett a szovjet katonái elől.

Az 1919 december 5-én összeült orosz tanácskongresszus az entente hatalmainak azt az ajánlatot tette, hogy kezdjék meg a béketárgyalásokat.

Oroszország és Észtország 1919 december 31-én fegyverszünetet kötöttek egymással.

A szovjet 1920 február 11-én Lettországgal is megkötötte a fegyverszünetet.

A lengyel-orosz-ukrán határon állandóan kirobbanó zavargások 1920 tavaszán az orosz-lengyel háborúhoz vezettek, amelyben a lengyelek eleintén sikert arattak ugyan, sőt május 7-én már *Kiev*et is elérték és a várost 10-én el is foglalták.

Azonban a kocka nemsokára megfordult. Az oroszok rendkívüli erőfeszítéssel hatalmas hadsereget szerveztek. A különleges katonai szakbizottság elnöke *Bruszilov*, a kiváló hírű tábornok volt. 1920 július elején *Kamenyev* főparancsnok alatt megszervezték a nyugati (*Tuhacsevszkij*) arcvonalparancsnokságot, továbbá a Mozyr-csoportot (*Kviesin*), végül a délnyugati arcvonalparancsnokságot (*Igorov*). A haderő-csoport balszárnyán, délen *Budiennij* lovashadserege működött. A lengyelek ellen most már mintegy 28 gyalog- és 7 lovashadosztály működött 6 gyalog- és 1 lovashadseregben. Velük szemben a lengyeleknek csak 5 hadseregük volt, legfeljebb 100.000 fővel.

Északon *Tuhacsevszkij*, délen *Budiennij* hatalmas lendülettel törtek a lengyelekre. Északon elesett Grodno, délen Rovno, 1920 július végéig. A déli szárnyon szomorú epizód történt. *Kovács Tibor honvédfőhadnagy*, aki a magyar hadifoglyok hazaszállítását végezte, az üldöző oroszok áldozatává lett. Ő volt a világháború utolsó magyar hősi halottja, 1920 nyarán.

A lengyelek visszavonulni kényszerültek. A július 4-én megindított orosz támadás 25 nap alatt 400 kilométernél nagyobb teret nyert.

Az orosz III. lovashadtest ekkor már csak 160 kilométerre állt Varsótól. *Budiennij* bevonult Galíciába és Lembergnek tartott.

Ebben a válságos helyzetben Franciaország segítségére sietett Lengyelországnak. A már korábban szervezett *Haller*-hadosztályon kívül az egész hadjárat folyamán Danzigon át hadianyaggal és felszereléssel támogatta a lengyel haderőt, majd *Weygand Max* tábornok és *Jusserand* volt washingtoni francia követ vezetésével július 23-án bizottság indult el Párizsból, amelynek hivatása az volt, hogy Lengyelországnak politikai és katonai téren segítsége legyen.

Az oroszok elfoglalták Osztrolenka történelmi nevezetességű várát, átkeltek a Bug folyón, Breszt-Litowszk, Wlodawa is birtokukba került, *Budiennij* pedig már Brody és Lemberg között állott. Augusztus 10-ike körül az orosz főparancsnokság elérkezettnek látta az időt, hogy központos támadással *Varsóra* törjön és azt elfoglalja. Ha ez megtörténik, akkor nemcsak az orosz vörös haderő, hanem az orosz — vörös politika is győz.

Az oroszok augusztus 14-én már Varsó külvárosában portyáznak lovasságukkal. *Latinik* lengyel tábornokra, az 1. hadsereg parancsnokára hárult az a súlyos feladat, hogy a főváros védelmét szervezze és az orosz áradatot visszavesse.

Azonban a lengyelek erőfeszítése csodát tett. Nagyszerű sztratégiai terv alapján úgy csoportosították számban gyengébb haderejüket, hogy a déli szárnyon csak kisebb erőket hagytak, ellenben négy hadsereg közül kettőt Varsónál és ettől délre, a Visztula-vonalon, kettőt pedig a Wieprz folyónál és attól keletre — észak felé fordított fronttal állítottak fel. Az északi csoport parancsnoka *Haller József* tábornok, a középső (átkaroló) csoporté *Rydz-Smigli* tábornok, később a híres *Pilszudszki* marsall, a déli (védő) csoporté *Musnicki* tábornok. A legdélibb szárnyon, Halics előtt működő ukrán csoport parancsnoka *Pavlenko* volt.

A helyes csoportosítást rendkívül erélyes tettek követték. Az oroszokat a déli irányból hirtelen közeledő átkaroló csoport meglepte. Amíg Varsónál *Szikorszki* és *Latinik* tábornokok emberfeletti szívóssággal védték a fővárost, addig *Pilszudszki* csapatai oldalba fogták az oroszokat. A hadiszerecnese most már a lengyelek zászlóihoz csatlakozott. A megrohanás augusztus 13-án hajnalban kezdődött és már az első órákban megállította az oroszokat, akik fokozatosan visszavonulni kényszerültek. A lengyelek mindkét frontrészen előremennek. *Budiennij* augusztus 20-ika után abbahagyja a Lemberg elleni offenzívát és

északra fordul, hogy a merész lengyel átkaroló csoport hátába siessen, de kifáradt lovasaival semmi sikert sem érhetett el.

Ezek után nem maradt más hátra, csak a fegyverszünet, majd a béke megkötése. *A tanácskozásokat Riga városában szeptemberben kezdték meg és a fegyverszünetet október 6-án megkötötték.* A lengyelek katonai és politikai tekintetben jó határokat kaptak. Egyebek közt birtokukba került az azelőtti orosz várháromszög (Rovno, Dubno, Luck) is, amely a Polesie hatalmas mocsárterület járható részét zárja el.

A lengyel győzelem Európa népeit megmentette ugyan a vörös veszedelemtől, azonban a fehér hadseregnek mégis buknia kellett, mert magában nem volt elég erős a szovjetsapatok teljes leverésére, az entente pedig a varsói diadal után nem törődött többé a fehérekkel.

Így történt azután, hogy *Wrangelnek* menekülnie kellett a Krim-félszigetről. A fehér csapatok óriás veszteséggel vonultak vissza Konstantinápoly felé. A feloszlott sereg egy része Konstantinápolyban, másik része Bulgáriában talált menedéket, azonban ez utóbbit a bolgár kormány 1922-ben feloszlatta és *Wrangelnek* sem adott beutazási engedélyt. A szabadsághős tábornok Szerbiában telepedett le.

Időközben az oroszok végre kibékültek ellenségeikkel. 1920 július 12-én megkötötték a békét Litvániával, augusztus 11-én pedig Lettországgal, majd október 12-én Lengyelországgal is.

Mivel ily módon a vörösök háborúja befejezettnek volt tekintendő, a népbiztosok tanácsa 1920 december 11-én elrendelte a vörös haderő részleges leszerelését.

### A csehek Szibériában

A világháború kitörésekor az entente országaiban, tehát Oroszországban is sok cseh élt. Ezek legnagyobb része, különösen az oroszországi csehek, azonnal ellenpártiaknak mondták magukat, sőt igen sokan átléptek az illető entente-állam kötelékébe. *Masaryk Tamás* és még többen elhagyták a monarchia területét és Ausztria-Magyarország ellen ádáz propagandát fejtettek ki.

Az oroszországi csehekből az első *drusinát* 1914 augusztus 20-án szervezték Kievbén. Az első jelentkezők közt találjuk *Szirovoy, Klecsanda, Husák, Csecsek, Svec, Wasatko* neveit, akik később nagy szerepet vittek a légió történetében.

Az első drusina századai 1914 október 22-én vonultak el Kievből a frontra. Létszámuk körülbelül ezer fő volt. Feladatuk nem a harc.

hanem a kémkedés, a felderítés, a szembenálló osztrák-magyar sereg szláv csapatainak fellázítása, az elfogott hadifoglyok kihallgatása és a szláv nemzetiségűek közötti propaganda volt. Már az ő érdemük, hogy a jungbunzlauai 36. közös gyalogezred 1915 április 3-án árulást követett el.

A drusinából fokozatosan ezred, majd 1916 májusban dandár lett. Júliusban Oroszországba érkezett *Dürich*, a párizsi cseh nemzeti tanács alelnöke, főképpen azzal a megbízással, hogy egy erős csehszlovák sereget szervezzen és azt a francia frontra irányítsa. Az eszme *Masaryk*tól származott. Azonban az orosz vezető körök, különösen azóta, amióta 1916 nyarán *Szaszonovtól Stürmer* vette át a külügyminisztérium vezetését, nem pártolták a tervet. *Stürmer* különben sem pártolta a csehek ügyét, sőt Oroszország nagy része sem rokonszenvezett velük. Nem várták már a győzelmet és így nem volt mit várniok a csehektől sem. *Felhozták ellenük, miért nem lázadtak föl nyiltan, fegyveresen az osztrák uralom ellen és miért nyilvánult tevékenységük — csak az árulásokban és kémkedésekben? Attól tartottak, hogy amint elárulták I. Ferenc Józsefet, éppen úgy elárulják majd a cárt és Oroszországot is.*

*Voltak orosz vezető férfiak, akik sokkal többet vártak volna a magyarok csatlakozásától. Hangoztatták, hogy nem a cseheket és a kis szláv törzseket, hanem az egységes, harcias magyar népet kellett volna megnyerni őszinte barátsággal. Maga Alexejev Michail tábornagy, aki 1915 szeptemberétől a cár vezérkari főnöke, majd 1917 márciustól — rövid ideig — a forradalmi kormány egész fegyveres erejének főparancsnoka volt, szintén magáévá tette ezt a nézetet. Masaryk a *Weltrevolution* című könyvében azt állítja, hogy a magyarok csatlakozása esetén érintetlenül hagyták volna Magyarország területi épségét, sőt kiszolgáltatták volna a magyaroknak a „szláv testvéreket“. Számos magyarbarát újságcikk jelent meg az orosz tisztességes sajtóban, sőt *Görgei Artúr* halálakor (1916 május 21) az egyik vezető lap mintegy bocsánatot kért Oroszország nevében a magyar nemzettől. Amíg a háborúspárti oroszok üldözték a magyar hadifoglyokat, addig a jóérzésűek megbecsülték a tisztelték őket.*

A cseheket éppen a hazafiasan és lovagiasan gondolkodó oroszok részéről érte a legtöbb megalázás. *Szaharov* tábornok megvetéssel nyilatkozik róluk. A megalázás miatt *Masaryk* is panaszkodik említett könyvében.

A dandár szervezésével párhuzamosan megalakult az önkéntes

cseh csapat is, amely a szerbek kötelékében harcolt, onnan azonban 1917 április 29-én *Zsifkovics* szerb hadosztályparancsnok elbocsátotta a cseheket. Ebben a hadosztályban szolgált *Gajda* is, aki mint hadifogoly 1915-ben átpártolt a szerbekhez, azután Franciaországon át Oroszországba ment és ott a csehszlovák légióba került. *Gajda* (tulajdonképpen: *Geidl* (Radula) Rudolf egyike volt a cseh sereg egyik legtevékenyebb, leginkább nagyravágyó egyéneinek. Született Cattaróban, 1892 február 14-én. Állítólag droguistasegédből küzdötte fel magát a csehszlovák légió harcaiban tábornokká, sőt az altábornagyi rendfokozatot is elnyerte. Később hűtlenségért lefokozták.

*Dr. Stefanik Milán*, a későbbi csehszlovák hadügyminiszter, magyarországi tót származású francia állampolgár volt és a francia hadseregben mint repülő szolgált. 1916-ban Oroszországba utazott, ahol tájékozódott az ottani viszonyokról s azután visszatérván Londonba, ott azokról *Masaryknak* jelentést tett. Erre maga *Masaryk* sietett Szentpétervárra, ahol megalakította a csehszlovák nemzeti tanács oroszországi fiókját és nagy eréllyel igyekezett a csehszlovák csapatok szervezését tökéletesíteni. Ez sikerült is neki.

A csehszlovák dandár 1917 júniusban Zborow és Koniuchi helységeknel már a fronton harcolt. Zborownál a pilseni 35. cseh ezred azonnal megadta magát és így az ezredbe beosztott csekély számú magyar és német katona hős védekezése sikertelen volt. A csehszlovákok diadalt arattak és így tekintélyük növekedett.

A dandárt 1917 szeptemberben hadosztállyá bővítették. December 17-én közzétették azt a megegyezést, amelyet a párizsi csehszlovák nemzeti tanács *Poincaréval* kötött, mely szerint a csehszlovák seregek, beleértve az oroszországiakat is, a francia haderő alkotó részét alkotják. Ez az elismerés örömmel töltötte el a légiót és fokozta önérzetét.

A légiót 1917 októberben már hadtestté szervezték át és parancsnokává *Masaryk Szokorow* orosz tábornokot nevezte ki. Azután *Masaryk*, miután útját egyengette annak, hogy „hű fiai“, a légionisták Wladivosztkon át a francia harctérre szállíttatnak, visszautazott a nyugati „szövetségesekhez“.

A légió kisebb-nagyobb harcokat vívott a németekkel és azután elindult Kurszk felé, hogy Szibérián át az európai harcterekre szállíttassék. Itt már a szovjet közegei működtek.

Az orosz tiszték fokozatosan kiváltak a légióból.

Az 1918. év május 14-én Cseljabinszk vasúti állomáson a légió 6. ezredének őrsége öldökölni kezdte a magyar és német hadifoglyo-

kat, akiket az oroszok nyugat felé szándékoztak szállítani. A cseljabinzski szovjet védelmére kelt a foglyoknak és letartóztatta a vérengző cseh őrséget. Erre azonban a 6. ezred megtámadta a szovjet csapatait és lefegyverezte őket. Ez az összeütközés volt a kezdete annak, hogy a légió hosszú időn át a vörösök ellen harcolt a fehér hadsereggel együtt.

Történelmi tény, hogy az orosz vörös haderőbe sok magyar hadifogoly tartozott. Azonban ennek oka elsősorban a csehek erőszakoskodása volt. A csehek ugyanis, ahol tehettek, bántalmazták a németeket és a magyarokat, közülök sokat meggyilkoltak, megcsónkítottak, hogy az orosz felforduláskor a tömegeket a nyugat felé meneküléstől vissza-riasszák. Ezeket a foglyokat a félelem és a jogos bosszú vágya hajtotta a vörösök karjaiba, mert ezek a cseh légió ellen is harcoltak az orosz testvérháborúban.

A légiónak Közép-Szibériában vívott harcai közben a fehérek, köztük *Wojciechowszky és Szirovy* csoportja, július 26-án elfoglalták Jekaterinburgot, ahol a vörösök a *cári családot őrizték. A szerencsétlen uralkodó és hozzátartozói néhány nappal előbb, 16-án mártírhalált szenvedtek.* A vörösök megölték őket, mert attól tartottak, hogyha a fehérek kiszabadítják a cári családot, akkor a volt uralkodó személye varázsként hatván, az orosz nép köréje csoportosul és így megbukik a bolsevizmus.

Amint említettük, az entente eleintén azt kívánta, hogy a csehszlovák légió térjen a francia frontra. Később azonban már nem sürgette senki a hazaszállítást, mert az entente azt vélte, hogy a légió jobb szolgálatot tesz a vörösök elleni harcok által a Nyugatnak, mintha az európai harctérre vonul. Így történt aztán, hogy a csehszlovákok még hosszú ideig ott tartózkodtak Szibériában. Harcoltak ugyan még a vörösök ellen, bár a légió nagy többsége már nagy mértékben szocialista volt, azonban ezt a meggyőződésüket összeegyeztették a legmesszebbmenő „csehszlovák” nacionalizmussal, de különösen: a németek és leginkább a magyarok elleni gyűlöletükkel. Ahol csak lehetett, egyszerűen lemészárolták őket. *Masaryk* 1918 nyarán ismét az Egyesült-Államokban tartózkodott és ott nagy propagandát fejtett ki a „sokat szenvedő és szívósan védekező” légió érdekében. Sikerült is neki, hogy *Wilsonnak* és az entente kormányainak rokonszenve a csehek felé fordult, sőt már a japánokkal is megegyezés történt bizonyos csapatoknak a szibériai harctérre szállítására nézve, hogy a csehszlovák légió helyzetén könyítsenek. Azt nem tudta az entente, hogy éppen a légió

kegyetlensége kényszerítette a magyarokat arra, hogy a vörös haderőbe lépjenek, tehát — nem a vörös eszmékkal való rokonszenv.

A légió katonatanácsai 1918 július 23-án gyűlést tartottak, amelyen nyíltan kikeltek a súlyos és véres harcok folytatása ellen. Sürgettek mielőbbi hazaszállításukat és csak azért határozták el mégis a hadakozás folytatását, mert ígéreteket kaptak, hogy a csehszlovák katonákat nemsokára fölváltják az entente csapatai. Ugyanekkor nevezetes előléptetések is történtek. *Szirov*y ezredest tábornokká és a légió parancsnokává nevezték ki, míg *Gajda* ezredes szintén tábornok, hadosztályparancsnok lett.

A légió helyzete 1918 augusztus elején körülbelül a következő volt: *Szirov*y légió- (hadtest-) parancsnok Cseljabinszk városában. *Gajda*: Jekaterinburg. *Ljupow* orosz tábornok tőle balra, azaz délre. Végül ettől délre *Csecsek* tábornok. Velük szemben a vörös erők, jól felszerelten és jól fegyelmezve.

A légió belső értéke állandóan csökkent és létszáma is kisebb lett. Nem bírta már ellenállani a vörösöknek. Visszavonult, de amely várost kiürített, azt valóban „kiürítette.“ Amit csak lehetett, mindent elszállítottak a cseh-szlovák csapatok. *Szirov*y tábornok elhatározta 1918 szeptember közepén, hogy egészen az Ural hegységig vonul vissza.

Az entente katonái egyre késtek. A cseh-szlovákok csak elismeréseket kaptak *Janin* francia tábornoktól, a cseh-szlovák és egyéb légiók főparancsnokától, aki szintén Oroszországban volt. A visszavonulás alatt a cseh-szlovákok cserbenhagyták a baszkir fehér csapatokat és sietve vonultak kelet felé. Harcolni már nem akartak. Annyira terjedt soraikban a demoralizáció, hogy *Svecs* ezredes, az egyik hadosztály parancsnoka elkeseredésében október 25-én öngyilkosságot követett el. *Gajda* tábornok ellenben emelkedett, már október elején a jekaterinburgi frontrész parancsnoka lett. Ebben az időben mintegy 100.000 vörös állott mintegy 60.000 főnyi cseh-szlovák légió ellenében.

A forradalmi szocialisták direktóriumuma 1918 késő nyarán meg-egyeezett a szélső jobboldali orosz elemekkel. Ennek sikerét mutatta az, hogy *Kolcsak Alexander* tengernagyot bevették a kormányba, mint hadügy- és tengerészeti minisztert. 1918 szeptember 26-án Párizsban megalakult az ideiglenes cseh-szlovák kormány *Masaryk*, *Benes*, *Stefanik* vezetésével. Ezt az entente hatalmak egymásután elismerték. A légió katonái most már elérték a csehek legnagyobb álmainak meg-

valóságát és most már — *okvetlenül haza akartak menni*. Ez azonban még mindig nem történhetett meg. *Kolcsak* november 19-én átvette az ellenforradalmi legfőbb hatalmat. *Gajda* megegyezett ugyan *Kolcsakkal*, később azonban ellene fordult, holott *Kolcsak* őt altábornaggyá nevezte ki.

*Stefanik* és *Janin* 1918 decemberben a szibériai harctérre érkeztek és megdöbbenéssel látták a légió züllöttségét. Ennek következményeként lehet minősíteni, hogy *a légiót 1919 január végén teljesen kivonták a frontból és vasútőrségi szolgálatra alkalmazták*.

Május 1-én már a cseh-szlovák légió vöröszászlós felvonulásokkal és gyülekezésekkel ünnepelt és — szidta előljáróit, különösen *Kolcsakot*, aki *Gajdát* az orosz tisztek nyomására elbocsájtotta. *Gajda* nem vette nyugodtan tudomásul ezt, hanem november közepén hathatósan közreműködött abban, hogy a forradalmi szociálista párt *Wladivosztkban* nyílt forradalmat szervezett. Bár a forradalmat leverték, *Gajdának* mégsem lett semmi bántódása, csak el kellett hagynia Szibériát, nyughatalan tevékenységének színhelyét.

*A légió hazaszállítása végre mégis megkezdődött. 1919 december elejétől kezdve a cseh-szlovák csapatok fokozatosan elhagyták a kelet-szibériai kikötőket és visszatértek Európába.*

Időközben a fehér hadsereg teljesen bomlásnak indult. *Kolcsak* a vörösök elől 1919 decemberben közvetlen kíséretével és testőrségével, valamint a több százmillió aranyrubel értékű arany- és platinarudakkal és egyéb értékekkel a túlsúfolt vasúti vonalon *Irkuck* felé igyekezett visszamenni, azonban a cseh szállításvezetőség karhatalommal állta útját. Hivatkozott *Szirovy* tábornak ama parancsára, hogy amíg minden cseh szállítmány el nem haladt kelet felé, addig orosz vonatot továbbengedni nem szabad. Ezt tették Oroszország kormányzójával a fennhatósága alatti területen, akit mint ilyet az entente is elismert. Mivel *Kolcsak* erre már megtorló büntetéssel nem válaszolhatott, mert nem voltak megfelelő katonái, ezért *egyik tábornoka, Kappel*, — *párbajra hívta ki a légió parancsnokát, Szirovy tábornokot, de ez — nem fogadta el a kihívást.*

*Kolcsaktól* később 16.000 kilogramm aranyat elvettek a csehek. Hogy mi történt ezzel a nagy kincessel, azt még ma is homály fűdi. (1933.)

*A fehér csapatok soraiban egy lengyel hadosztály is vitézül harcolt.* Az összeomlaskor a lengyelek is hazatérni szándékoztak és azt kérték, hogy adjanak legalább öt vasúti szerelvényt a betegek, sebe-

sültek, nők és gyermekek elszállítására. *Szirovoy* azonban kijelentette, hogy a lengyelek csak akkor indulhatnak el, ha az utolsó cseh szállítmány is elment kelet felé.

*Jasszincky-Sztahurek* lengyel százados ezért elkeseredett hangú nyílt levelet intézett *Szirovoy* tábornokhoz, amely 1920 február 5-én jelent meg a *Gyéla Rosszija* című lapban. A levél egyes mondatai a következők voltak:

„Ön a szlávokat Júdásként bocsátotta áruba! Elárulta a lengyeleket, szerbeket és románokat! Galádul elárulta a sokat szenvedett orosz tisztikart és *Kolcsak* tengernagyot. Tulun, Zima, Polajóma és Irkuck pályaudvarain — saját szemem láttára — orosz tiszteket szolgáltatott ki a vörös hordáknak, amelyek az Ön barátságos beleegyezésével — fölkoncolták őket!

„Nekem személyesen csak egyért feleljen, tábornok! Feleljen asszonyainkért és gyermekeinkért, akiket irgalmatlanul odavetett a „tovarisok“ önkényének. Gyalázat és árulás tapad az Ön kezéhez és én — nyomorult, gyáva bitangnak bélyegzem meg Önt, aki csak arra érdemes, hogy oroszva agyonverjék!“

Hasonló élehangú nyílt levélben támadta meg *Szirobojárszky* orosz tábornok, *Szemjenov* atamán helyettese, *Janin* francia tábornokot is.

A fehér sereg két kiváló parancsnoka is nemsokára elköltözött az élők sorából. *Kappel* tábornok 1920 január 25-én tüdőgyulladásban meghalt, *Kolcsakot* pedig, aki az orosz politikai központ foglya lett, 1920 február 7-én kivégezték.

*Kolcsak* kivégeztetéséhez *Ráitz Kálmán* „Az oroszországi cseh-szlovák légió története“ című művének 111. oldalán a következőket fűzi:

„Úgy *Janin*, mint *Szirovoy* tábornok szükségét érezték, hogy magukat *Kolcsak* kiszolgáltatásának ügyében igazolják. *Janin* ezt *Müllerand* felszólítására is kénytelen volt megtenni, de sem akkor, sem később kiadott emlékirataiban nem bírta a felelősséget magáról elhárítani.

*Szirovoy* tábornok 247/1920. számú jelentésében egyszerűen kijelenti, hogy *Kolcsakot* ki kellett szolgáltatni, mert azt kívánta a — csehek érdeke...“

*Szirovoy* tábornok 1920 április 7-én Wladiwosztokba érkezett, ahonnan 27-én a *President Grant* hajóval hazájába hajózott. Ugyan-

ekkor néhány amerikai hajón a légió tetemes részét szintén elszállították és a szállítást 1920 nyarán be is fejezték. Mintegy 68.000 fő volt a hazaszállítottak száma, köztük körülbelül 57.000 katona.

### Hadifoglyok. Szibéria

A négy és fél évig tartó világháborúban sok százezer katonának lett az a közös sorsa, hogy a harcok hevében magukat megadni kényszerülvén, az ellenség hadifogságába kerültek. Pontos szám adatok talán sohase lesznek arról, hogy a világháború veszteségeinek jegyzékében mennyi esik a hadifoglyokra, mert egyrészt őket összeszámlálni nem lehetett, másrészt pedig, mivel az eddig elkészült kimutatások egymástól rendkívül eltérnek. Megközelítő pontossággal írhatjuk azonban, hogy *a hadakozó államok hadifoglyaiknak összes száma mintegy 7.290.000 volt. Az entente hatalmába került 3,330.000, míg a központi hatalmak és szövetségeseik 3,960.000 ellenséges katonát ejtettek foglyul.*

Hadifoglyokban a legtöbbet veszített Oroszország: 2,250.000 embert. Utána azonnal Ausztria-Magyarország következik, mivel 1,673.000 katonája került az ellenség fogságába. Ennek az elsomorító statisztikai adatnak oka nemcsak azoknak a csatáknak súlyosságában kereshető, amelyben a monarchia csapatai résztvettek, hanem abban is, hogy a nemzetiségi kötelékek közül igen sokan, különösen a csehek, szándékosan megadták magukat. Harmadik helyen Németországot találjuk.

Legtöbb hadifoglyot ejtett Németország, azután Ausztria-Magyarország. A monarchiában a hadifoglyok száma 1918 október 27-én 11.263 tiszt és 1,323.125 legénységi állományú egyén volt.

Ausztria-Magyarország katonái közül legtöbben az oroszok hadifogságába estek; azután körülbelül így következnek azok az államok, amelyekben hadifoglyaink a megváltás pillanatát sóvárogva várták: Olaszország, Szerbia, Románia, Franciaország és Anglia.

Hangsúlyozzuk, hogy a fenti számok nem tökéletesen megbízhatók. Amint később, a veszteségek ismertetésénél látni fogjuk, ott a hadifoglyok számát — a cs. és kir. hadügyminisztérium hivatalos följegyzése alapján — 1,479.289 fővel mutattuk ki. A többi adat ettől eltér. *Brändström Elza* az osztrák-magyar hadifoglyok számát — csak Oroszországban — 2,104.146-ra becsüli!

Lehetetlen felsorolnunk mindama hadifoglytáborokat, amelyekben a monarchia hadifoglyai szenvedtek; elég, ha megemlítjük, hogy

Szerbiában Sabáctól kezdve az Egei tenger Syros szigetéig, Olaszországban a tiroli határtól Szicília déli szögletéig, továbbá Szardínia szigetén és a kis Asinara szigeten, Szardínia mellett, Romániában különösen Moldvában és az egész Franciaországban voltak hadifoglyai a monarchiának. Továbbá az angolok fogságába jutottak közül — ide számítva az internáltakat is — az anyaországban, Francia- és Olaszországban, Malta szigetén, Egyiptomban, Indiában, Ausztráliában, Kanadában, New-Skóciában és Dél-Afrikában is voltak meglehetősen nagy számban. Még az Északamerikai Egyesült-Államok területén is voltak internáló-táborok, amelyekben a monarchia foglyait őrizték. Perzsia, Afganisztán szintén azok közé tartoztak, ahol a volt monarchia katonái és internáltjai, hazájuktól elszakítva várták a megszabadulást.

Azonban legtöbb fogolytáborot találunk a cár birodalmában.

Ha rátekintünk Oroszország térképére, azt látjuk, hogy Európában Szentpétervár környékétől le egészen a Kaukázusig, Vlnától az Ural hegységig, Ázsiában pedig az Uraltól kezdve a Japáni tenger partján épült Vladivesztokig mindenütt voltak fogolytáborok. Szibériában öt nagy fogolytábor-csoportot találunk: Omszk, Tomszk, Krasznojárszk, Irkuck és Kelet-Szibéria. Ezekben a csoportokban még 1920-ban is 29 nagyobb hadifogolytáborban várták hazaszállításukat az osztrák és magyar hadifoglyok.

Vessünk egy pillantást a hadifogságba jutottak sorsára.

Főképpen az oroszországi viszonyokról emlékezünk meg, mivel ezek mutatják legélesebb megvilágításban a hadifoglyok szomorú megpróbáltatását.

...A hadifogságba került katonák lehajtott fejjel, megtörtén menetelnek a nagy orosz birodalom belseje felé. Nemsokára agyonhajszolt csorda lesz belőlük, amely mögött a lovas kozákok kancsukával hajtják a fáradtságtól és kimerüléstől lemaradozókat. Enni nem kaptak, holott a magukkal hozott csekély készlet elfogyott. Ruházatuk kezd lerongyolódni, lábukat már csak a bakancs vagy csizma foszlányai fedik... Ezután következik a végtelen hosszú vasúti utazás — Szibéria felé... Éjt nappal, nappalt éj követ... Hova? Meddig? Milyen sors vár rájuk? Kínzó kérdések, amelyekre felelni nem tudnak, egy azonban bizonyos: minden percben távolabb vannak az édesanyától, a jegyestől, a hitvestől, a gyermekektől, a magyar hazától... És mi vár rájuk? Kín szenvedés, gyötrellem, esetleg a megváltó halál...

Az oroszok kezdetben kiűrtett kaszárnyákat, óriás barakk-táborokat rendeztek be a hadifoglyok számára. Később iskolák, gyárépületek,

magánházak, börtönök, cirkuszok, csűrök, istállók alakultak át fogolytáborokká, majd földbarakkokat építettek. Egy-egy barakk 2—300 ember számára épült ugyan, de 5—600 foglyot is összezsúfoltak bennük. Némely szibériai táborban 35.000 foglyot is őriztek. A tiszték állandóan a telepeken maradtak, a legénységet időnként munkára vitték és nagyrészüik szétszóródott a nagy birodalom területén. A bányák, erdők, vasútak — közöttük a *Murman-vasút* — sokat tudnának regélni a szegény magyar fiúkról, akik, a legborzalmasabb szibériai télben, éhezve, betegen, a kancsukák csapásaitól véresen, ezrével hullottak korai sírjaikba. Legkedvezőbb volt azok sorsa, akik mezei munkák végzésére orosz birtokosokhoz kerültek, hogy ugyan ezek — emberséges felebarátoknak mutatkoztak...

A hadifoglyok a baraktáborokba a legkétségbeejtőbb állapotban érkeztek meg. Némelyiknek még köpenyegje sem volt. Csupasz, piszkos prics várt reájuk, mint egyetlen bútordarab a barakkban. A priccsek egymás fölött több emelet magasságban készültek. Ez a helyiség lett a derék magyar hősök nyomorúságos lakóhelye...

A háború első évében még jó volt az ételmezés, mert Oroszország bővelkedett minden ételmi cikkben. A hadifogoly *tiszték*, századosig bezáróan 50, a törzstiszték 75 rubel havifizetést kaptak. Ebből valahogyan biztosíthatták fizikai létüket, sőt megkezdődött a kultúrélet minden nyilvánulása. A barakkokat barátságosabbá tették; székek, asztalok készültek, nyelvtanulással, zenével stb. foglalkoztak, sportot űztek, sőt gyárakat is telepítettek és a művészetnek is hódoltak. Színelőadásokat rendeztek, amelyekben a női szerepeket hadifogoly tiszték, tisztjelöltek játszották.

A hadifogoly *legénység* ama részének, amely a táborokban maradt, sanyarú helyzete volt. Ruházatának pótlásáról az oroszok nem gondoskodtak, tápláléka csaknem kizárólag a hajdinakása vagy káposztaleves volt. Hús gyanánt többnyire szárított halat kaptak a hadifogoly katonák, melynek már a kiállhatatlan szaga is élvezhetetlenné tette azt. Kenyeret és teát is kaptak még. A legénységnek pénzük nem volt, lerongyolt ruházatukat nem pótolhatták. A tiszték segítettek rajtuk, amennyire tehatték. Rettentő volt a táborokban a *férgék* milliárdja, különösen a tetvek miatti szenvedés. Nem csoda, ha súlyos *járványok* ütöttek ki, amelyek ezreket követeltek áldozatul. A tüdővész, tifusz, skorbut, lépfene, himlő és számtalan más betegség végigkaszálta a barakkokat, amelyekben a 40—50 fokban csak az összezsúfolt-ság nyújtott valamelyes meleget. Voltak olyan barakkok, amelyekben

több, mint ezer hadifoglyot őriztek. A járvány megszűnése után már csak — ötven maradt a szerencsétlen egykori hősökből!... Tömegsírokba helyezték őket. Utolsó útjukra ritkán kísérte őket lelkész, hiszen nem is volt. Csak a bajtársak utolsó sóhaja szállott a szomorú menet után...

Krasznnojarszkban sínylődött Achim *Gyóni Géza* és bátyja, *Achim Mihály*. Przemysl átadásakor kerültek fogságba. *Gyóni Géza*, a magyar lírai költészet egyik ragyogó csillaga, utásztízedes volt, öccse pedig főhadnagy. Hogy sorsuk a fogságban ne szakadjon kétfelé, Géza a Mihály tisztilegényévé szegődött és így egymás mellett maradhattak a fogságban is. Először Alatyrba kerültek, ahonnan 1915 októberében *Krasznnojarszkba* vitték őket. *Mihály 1917 június 8-án tüdőbajban elhunyt*. Bátyja, a költő, nem bírta ki ezt a nagy fájdalmat. A lelki szenvedések súlya alatt idegrendszere összeroppant és lelke elborult öccse ravatalánál. *Két héttel később öccse mellé őt is eltemették...*

A hadifoglyok nagyarányú pusztulása és kegyetlen sorsa köztudomásúvá lett az egész világon. A romániai *Sipotele* haláltábor és a szibériai haláltáborok rettentő híre felrázta a világot. Nemcsak az érdekelt központi hatalmak, hanem a semleges államok jótékonyági szervezetei és főképpen a *Vörös Kereszt Egyesületek* megbízottakat küldtek a haláltáborokba, hogy a pusztulás útján megállítsák a hadifoglyokat. A kiküldöttek elsősorban a közállapotokon igyekeztek segíteni. A kórházakat gyógyszerekkel látták el, fertőtlenítőket, fürdőket, mosódákat rendeztek be. Ruhát, fehérneműt osztottak szét, pénzadományokkal segítették a legénységet, a tiszteknek kölcsönöket adtak, az orosz hatóságoktól engedményeket, jobb elhelyezést, a munkaviszonyok megjavítását igyekeztek kieszközölni s már megjelenésükkel reményt, megnyugvást öntöttek a lelkekbe.

*Magyarországból* az orosz fogolytáborokat a következő vörös-keresztes hölgyek látogatták meg: *Kinszky grófnő*, aki Szibériában tifuszban elhunyt, *özv. Czebrián Istvánné grófnő*, *Huszár Andoriné bárónő* és *Rosty E.* úrhölgy. Külön meg kell említenünk a svéd Vörös Kereszt kiküldöttjének *Brändström Elzának* nevét. A szentpétervári svéd követ leánya volt. A háború elejétől annak befejeztéig ott élt a hadifoglyok közt és semmi sem tarthatta vissza, hogy nemes hivatását köztük teljesítse. A tifusz és egyéb fertőző barakkokban ápolta a betegeket, a haldoklókat vigasztalta, a bebörtönözötteket kiszabadította. a halálra ítélteknek kegyelmet eszközölt ki. *Brändström Elza* valóban

megérdemelte a *Szibéria angyala* címet. Most Németországban él, ahol menhelyet épített a hadifoglyok árváinak...

Ideje is volt, hogy megmozduljon a világ, mert a hadifoglyok sorsa egyes táborokban valóban túlhaladta Dante poklának minden borzalmát. Szibériában egyes betegbarakkokat lezártak és azután — felgyújtották őket... Így gyógyultak meg a szerencsétlen betegek — örökre... A romániai *Sipotele* fogolytáborban kitört a kiütéses tifusz. Végre megjelent ott egy francia katonaoorvos, de amint meglátta a tábort, a borzalmak hatása alatt főbelötte magát... A hadifogoly legénység Romániában sokszor ment a szemétdombokhoz, hogy ott magának valami élelemmaradékot kaparjon ki...

Az orosz polgárháború megváltoztatta a hadifoglyok helyzetét. Sok magyar katona belépett a vörös hadseregbe is, mert vagy rákényszerítették erre, vagy pedig a csehek erőszakoskodását akarták megbosszulni. A tiszték nagy része, mint tusz, fogságba — és itt kényszermunkákra — került. Tutajgerendákat húztak ki a Jenisszei vizéből, fát vágtak, csatornákat ástak, téglát hordtak, fagyott húst fűrészeltek és még számtalan lealázó és nehéz testi munkát végeztek. Hiába hangoztatták a vörösök, hogy a hadifoglyok szabadok, mégsem engedték haza őket. Hosszú időnek kellett elmulnia, amíg az első szállítmány mégis elindult Európára és Magyarországra felé...

A *Nemzetek Szövetsége* 1920 április 11-én tartott ülésén elhatározta, hogy törödni fog a hadifoglyok hazaszállításával. A vállalkozás egységes irányítására *dr. Nansen Fritjofot*, ismert sarki utazót és emberbarátot kérték fel. A magyar hadifoglyok hazaszállításában különösen résztvettek: *Jungerth Mihály*, miniszteri tanácsos, *Karkis Kornél* ezredeshadbíró, *Dell'Adami Géza* vezérkari őrnagy, mint a Magyar Vörös Kereszt küldöttségének vezetője, *Saáry Pál* százados, a küldöttség titkára és Magyarországon *Kirchner Sándor* tábornok, a honvédelmi minisztérium illetékes osztályának vezetője.

*Dell'Adami* Észak-Amerikán át utazott Szibériába. Az amerikai Vörös Kereszt hathatós segélyezésben részesítette a küldöttséget és az amerikaiak egyébként is megérzéssel és önzetlenül támogatták azt. A több helyről érkezett adományok és a magyar kormány támogatása lehetővé tette, hogy az első hajó, a japán „Ume Maru“ 1920 július 25-én, majd — a többiek közt — a „Scharnhorst“ magyar hadifoglyokkal 1920 október 5-én elindulhatott Vladivosztok kikötőjéből. Időközben azonban sok hadifoglyot kicseréltek az itthoni kommunistákkal és a rokkantakat is hazaengedték. A hajón való szállítás 1921 szeptember 9-én fejeződött

be, ugyanis ekkor indult el a „Crook“ gőzös a távol Kelet vizeiről, hogy hazahozza még azokat a magyar hősokeket, akik bár testben és lélekben elgyengülten, de mégis örvendeni tudtak annak a fölemelő tudatnak, hogy hazatérnek az édes magyar honba, szeretteik ölelő karjaiba...

Nem kevés azoknak a hadifoglyoknak száma, akik Oroszországban maradtak, ott megnősültek és orosz állampolgárokká váltak. Ez is a nagy világegés egyik jelensége...

### Magyar hadifoglyok a szibériai harcokban

Minden hozzáadás nélkül intézzük *Dell'Adami és Saáry* „Megváltás Szibériából“ című könyvéből a következő sorokat:

„Alig volt magyar vagy német hadifogoly Oroszországban és Szibériában, aki meg nem szenvedte volna a csehek vitézségét. Sokan örökre elnémultak tőle. A breszti békekötés után a csehek a szabadon járókelő hadifoglyokat szökevényeknek minősítették és halállal büntették őket. Minden jelentés röviden megállapítja: *„Ha magyar vagy német esett e hordák kezébe, rögtön agyonlőtték.“* Számukról hallgat a történelem. *A szaratovi vérfürdőben, szemtanúk állítása szerint, több mint kétezer védtelen magyart concollak fel a csehek.*

A Svéd Vörös Kereszt megbizásból *Didring* úr, segélyegyleti tag, könyvet írt, amelyben jogosan így nyilatkozik: „A csehek magatartása a hadifoglyokkal szemben a világháború legnagyobb méltatlanságainak egyike! Emaz ítélettel minden orosz területen ügyködő vörös-keresztes egyetért!...“

Most pedig idézünk néhány mondatot *Rácz Kálmán* „Az oroszországi csehszlovák légió története“ című könyvének 96. és következő oldalairól:

„1919-ben Krasznnojarszkban megalakult a „Magyar Szövetség“, mely a földkunyhókban lakó, betegesen sínylő magyar legénység támogatását tűzte ki célul. Az alapszabályokat az orosz, majd a cseh parancsnokságnak is bemutatták.

1919 július 30-án egy krasznnojarszki orosz gyalogezred föllázadt. Tisztjeiket lefegyverezték, azonban a többi csapatok nem csatlakoztak és a szeparáltan maradt ezredet órákon belül leverték. A csehek a lázadás szításával a magyar hadifogly tiszteteket vádolták és *megtizedelésüket csak egy jelenlevő olasz ezredes akadályozta meg. Vizsgálat indult meg, amelynek vezetését a — csehekre bízta.*“

Most idézzük a vizsgálatral megbízott tiszt jelentését, több műből, ahol egyenlő szöveggel olvasható:

„A Katonai táborparancsnokság. 1919 augusztus 10., 3262. Krasznajarszk.

Jelentés. A krasznajarszki fogolytábor vezetőjének.

Az Ön f. évi augusztus 7-én 3097. szám alatt kelt megkeresésére jelentem, hogy az általam és a 12-ik csehszlovák lövészrezred hadbíró-sága által végzett vizsgálat a hadifoglyoknak a július 30-iki fölkelésben való részességét nem állapította meg.

A csehszlovák csapatoknak a fogolytáborban tartott házkutatásainál levelezés találtatott, amelyből kiderült, hogy a táborban egy „Magyar Szövetség“ létezett, melynek politikai céljai voltak, azaz Magyarországot a háború előtti határok közé akarta visszaállítani. A „Magyar Szövetség“-nek f. évi május 27-iki felhívásában (*dr. Pély* által aláírva) az áll, hogy ma vagy holnap mindenkinek készen kell állania, hogy visszaszerezzék azt, amit a háború által elvesztettek.

Ennek alapján főbelövettek: 1. *Dr. Pély Géza*, a szövetség volt elnöke. 2. *Székely Lajos* főhadnagy, a szövetség alelnöke. 3. *Dr. Száva István* hadnagy, titkár. 4. *Fekete Emil* hadnagy, a szövetség tagja. 5. *Dr. Katona Gyula*, a szövetség tagja.

Bolsevik-propaganda, a bolsevik-párthoz való tartozás és mint volt vörösgárdisták főbelövettek:

1. *Papp János* gyalogos. 2. *Pável György* gyalogos. 3. *Gáspár Albert* hadapród. 4. *Dr. Forgács Dezső* zászlós. 5. *Dukesz Artúr* hadapród. 6. *Dr. Molnár Alajos* hadapród. 7. *Krassovszky Dezső* tizedes. 8. *Ludwig Kálmán* zászlós. 9. *Skoff Béla* hadapród.

Egy orosz lázadó elrejtéséért főbelövettek:

1. *Zseder Sándor* tizedes. 2. *Sajó Jenő* gyalogos. 3. *Szekér Károly* zászlós.

Az említett 17 hadifogoly agyonlövétése a 12. csehszlovák lövészrezred hadbíró-ságának ítélete alapján történt.

A hadifogolytábor csehszlovák parancsnoka: *Skrivanek* s. k. podpor.“

Ha elolvassuk az idézett jelentést, rögtön szembeszökik a valótlan-ság. A Magyar Szövetség létezését nem kellett feltételezni, az a cseh parancsnok által is jóváhagyott alapszabályok szerint működött, tehát megengedett egyesület volt. A *dr. Pély* felhívásából kikapott frázis pedig nem magyarázható arra, hogy a táborban levő magyarok mesze Szibériában szövetkeztek a régi határok visszaszerzésére, annál is in-

kább, mert 1918 májustól elvágva a külvilágtól, azt sem tudhatták biztosan, hogy otthon mi történik.

A kivégzések legnagyobbbrészt előre megállapított névjegyzék alapján történtek. A Magyar Szövetségnek mindama vezető tagjai, akik a csehekre nézve a jövőben otthoni polgári társadalmi állásuknál, valamint szervezőképességüknél fogva leginkább veszélyesek voltak, kerültek elsősorban a névjegyzékbe.



# OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

# A háború eszközei. Veszteségek

## Harceszközők

A hadi technika annál nagyobb jelentőségű, minél fejlettebb a kultúra. A XIX. században még az egyéni teljesítmény nagyon előtérbe lépett, az orosz-japán háborúban már kevésbé. A csaknem öt évig tartó világháborúban már a gépek nyomultak előre; az egyén hősiessége ritkábban érvényesülhetett. A tudomány és ipar úgyszólván egészen a háború szolgálatába állott. A világháború kitörésekor még kevésbé volt észrevehető a haditechnikának rendkívüli jelentősége, ellenben az, a háború végéig sohasem gondolt mértékben érvényesült. A támadó és védő fegyverek és a katonákat védő és befogadó harcéri építmények rendkívüli fejlődést mutattak.

A lövészárkokban a harcos puskája kisebb jelentőségű lett, ellenben a *géppuskák és a golyószórók* igen nagy mértékben szaporodtak. Amíg 1914-ben az Osztrák-magyar monarchiának egy-egy zászlóaljában csak két géppuska volt, addig ezek száma a háború végéig nyolcra emelkedett. A géppuskák és golyószórók számát valamennyi hadviselő állam folyton szaporította. A háború utolsó esztendejében egy francia zászlóaljnak csaknem tízszer annyi ilyen fegyvere volt, mint a volt monarchia zászlóaljainak bármelyikében.

Fokozatosan alkalmazták a *nyomjelző lövedékeket*, különösen repülő ellen, továbbá azokat a lövedékeket is, amelyek töltésében sárga foszfor volt. Ez a lövedék becsapódásakor meggyúlt és az acélköpenyt szétszakította.

A rohamozó és rohamot elhárító katonák fontos harceszköze volt a *kézigránát*. Ennek több faja terjedt el. A német haderő az 1918. évi tavaszi és nyári támadások idején havonként mintegy 30 millió kézigránátot használt el. A *fegyvergránátok és a kézigránátvetők* aránylag kisebb mennyiségben kerültek a harcerekre, ellenben a világháború félelmetes fegyverévé avatta az *aknavetőt*. Ausztria-Magyarország

csak 1918-ban kezdette meg a fejlettebb technikával előállított aknavető gyártását. Az aknavetők nemcsak erkölcsi, hanem anyagi pusztítást is okoztak az ellenség soraiban. A németeknek a háború végén a nyugati haderően, az első lövészárkokban mintegy 10.000 gyorstüzű aknavetőjük volt.

A rohamcsapatok *lángszórókat* is alkalmaztak. A lángszóró — jó kezelést feltételezve — félelmetes hatású fegyver, mert mindent leperzsel maga előtt és ellene védekezni csak meneküléssel lehet. Ellenállóbb, de tüzéséget még nem követelő szilárd célok ellen kisebb kaliberű *gyalogsgági ágyúkat* is alkalmaztak. Ezek csövének átmérője az osztrák-magyar haderőben 37 milliméter volt.

A világháborúban rendkívül kiterjedt működést fejtett ki a *tüzérség*. Lövedékeit: srappellt, gránátot, gránátsrappellt stb. orkán módjára szórta az ellenség állásaira vagy élő céltárgyaira. A pergőtűz úgy hangzott, mint a gyors dobszó. Az állandó dörgés, sivítás, robbanás próbára tette a legerősebb idegeket is és fojtó füsttel töltötte meg a levegőt, fölkavarván a port a fellegekig, összetörve fákat, sziklákat, erdőket letarolva, községeket romhalmazzá pusztítva...

Mivel a védő óvberendezései mindig tökéletesebbekké váltak, a tüzéségnek ehhez alkalmazkodnia kellett. Arra kellett törekednie, hogy lövedékei nemcsak összerombolják a legerősebb betónépítményeket is, hanem a meredek falú árkokban meghúzódó védőket is elérje. Ezért a tüzéségnek, a 37 milliméteres *gyalogsgági ágyútól* kezdve a németek 42 centiméter kaliberű mozsaráig rendkívül sokfajta lövege volt. Az *ágyúk, tarackok, mozsarak* száma egyre növekedett és feladataik szerinti szerkezetük, hordtávolságuk, kaliberük sokféle volt.

Ausztria-Magyarország tüzerütegeinek száma 1914-től 1918 tavaszáig 571-ről 1931-re emelkedett. Nehéz lövegei, 30.5 cm.-es mozsarai, a németek 42-esei mellett már a háború elején résztvettek a bevehetetlennek vélt francia és belga, később pedig az olasz erődök szétrombolásában. A pólai kikötő védelmére készült 42 cm.-es tarackokat 1915-ben mozgó lövegtalpakra szerelték. Majdnem két tonna súlyú lövedékük 14½ kilométerre repült. Minden páncélon áthatoltak. A 42-es gránát átütötte a 130 cm. vastag betónfalat és robbanásakor mintegy 16.000 repeszdarabra stb. hullott szét.

A különleges célokra alkalmazott lövegek közé sorolhatók a *gyalogsgági kísérő lövegek*; ezek a monarchiában többnyire szétszedhető 7½ cm.-es hegyi ágyúk voltak; különlegesek voltak továbbá a *lég-*

*védelmi lövegek* is. Ezek még a világháború befejezésekor sem voltak annyira tökéletesek, hogy velük gyorsan, biztosan hatást lehetett volna elérni. Ausztria-Magyarország haderejében a háború vége felé mintegy 800 darab, a német haderőben körülbelül 2000 légvédelmi löveg volt.

A németek a háború idején azzal lepték meg a világot, hogy *titokzatos ágyúból Párizs városát 120 km. távolságból sikerrel bombázták*. E löveg csöve 30 méter hosszú volt.

A tüzérségi lövedékek általában azok maradtak, amelyek a háború előtt is voltak, csak hozzájuk sorakozott a gránátrapnell. Újak voltak a köd- és füstfejlesztő-, a világító-, a gyújtó-, a páncéllövedékek, végül a *propagandagránátok*, amelyek repeszdarabok helyett röpiratok szórtak szét az ellenség soraiban.

*A harcokosi. (Tank.)* Ezt az új harceszközt a franciák és az angolok körülbelül egy időben igyekeztek a harctéren alkalmazni. Az első kocsit az angolok küldték a nyugati harctérre 1916 szeptember 15-én. Később a franciák és a németek is sok harcokosit gyártottak és alkalmaztak is. Az 1917. évi novemberi *Cambrai-i csatában* a franciák és angolok már a tankoknak köszönhették, hogy a németek arcvonalát visszaszorították.

A tankok valósággal mindent legázoltak és géppuskáik, sőt ágyúik összelőtték a meglepett ellenséget. Legfontosabb közös tulajdonságuk a „hernyórendszer“, melynek segítségével minden akadályon áthatoltak.

Eleintén inkább nehezebb harcokosikat alkalmaztak, utóbb azonban meggyőződtek arról, hogy a gyors és könnyű tank taktikai értéke a legtöbb esetben nagyobb, mint a nehéz harcokosiké. Ezért az angolok a nehéz *Mark*-kocsik helyett már 1917-ben a könnyű *Whippet*-típusú tankokat alkalmazták. Ezek páncéljának vastagsága 5 milliméter, fegyverzetük 4 géppuska, sebességük óránként 12 km., működési sugaruk 130 km. A géppuskák kezelésére 3 embert alkalmaztak.

Franciaország 1917 tavaszán *Schneider*-, majd *St. Chamond*-típusú harcokosikat alkalmazott. Mindeniken 1 drb 75 mm.-es tábori ágyú és 2—4 géppuska volt. Kezelésükre egyenként 6—7 ember foglalt helyet a kocsiban. 1918-ban a kis *Renauld*-kocsik nagy tömegben kerültek a nyugati frontra. Ezeket a *Peugeot*-típusú tankok követték, de az előbbieket jobbnak bizonyultak. Kicsiny járművek, amelyeket nehéz volt eltalálni. Páncéljuk 15 mm., fegyverzetük vagy 1 drb 37.5 cm.-es ágyú, vagy 1 nehéz géppuska. Kezelésükre 1 lövész és 1 kocsivezető elégnek bizonyult.

A németek csak későbbben kezdtek tankokat alkalmazni. Amikor már az ententehatalmak többszáz harcocsit küldtek ellenük, akkor a németeknek még csak 20 tankjuk volt. A német *A—7, V—Wagen*-típusú harcocsik valóságos szárazföldi vértescirkálók voltak. Fegyverzetük: 1 drb 5.7 cm.-es gyorstűzű ágyú, 6 nehéz géppuska, több könnyű géppuska, karabély, kézigránát, lángszóró. Kezelőszemélyzetük 12 fő. Óránkénti sebességük 12 km.

A németek könnyű harcocsikat és óriás *K—Wagen*-eket is alkalmaztak. Ez utóbbiakon már 4 tábori ágyú és 2 nehéz géppuska foglalt helyet, egyéb fegyvereken kívül.

Más hadviselő állam nem alkalmazott harcocsikat.

A tankok, különösen ha nagyobb tömegekben léptek föl, döntő fegyverként szerepelhettek. Legnagyobb ellenségük a közvetlenül irányzott tanklőveg és a géppuska volt. A németek 77 mm.-es lövegeket és 9 cm.-es aknavetőket is alkalmaztak a harcocsik leküzdésére, azonban a tankok elleni védekezés kérdését a világháború még nem oldotta meg egészen.

#### *A gáz.*

A világháború egyik legújabb és legérdekesebb, de egyúttal legveszedelmesebb eszköze a *gáz* volt. Ennek különös célja az, hogy az élő céltárgyakat, még a műszaki tekintetben legvédehetőbb helyeken is harcképtelenné tegye.

A nyugati harctéren az 1914. év végén, illetve 1915 elején mindkét fél alkalmazta a gázt. Eleintén *fűvás* útján árasztották el az ellenség vonalait, ez azonban nem volt tökéletes eljárás, mert olykor hetekig kellett várni a kedvező szélre és ha ez esetleg megfordult, akkor a már kifúvott gáz a kifúvó vonalait veszélyeztette. Később a *vető eljárást* alkalmazták, azaz gázfejlesztő anyagot lőttek az ellenségre. Utóbb *gázgránátokat* lőttek az ellenséges állásokra. Ezek olyan tüzérségi lövedékek voltak, amelyekben a robbanó töltet legnagyobb részét gázfejlesztő anyagokkal helyettesítették. Különösen hatásos volt a *gázlövő eljárás* akkor, ha egyszerre lőttek gáz- és robbanó lövedékeket az ellenségre. Mivel azonban ez az eljárás csak akkor lehetett valóban sikeres, ha igen nagytömegű lövedékekkel árasztották el a szembenálló ellenfélt, ezért nagyon drága és nagy előkészületet követelő eljárásnak bizonyult.

A németek az első gáztámadást 1915 április 22-én hajtották végre a nyugati harctéren. Mintegy 100.000 kg. klórgázt fújtak az angolok állásaira, akiknek vesztesége 15.000 gáztól mérgezett és ebből 5000

halott lett. 1915 május 31-én pedig az oroszokat támadták meg gázfúvással. Ennek is nagy sikere volt.

Az osztrák-magyar haderő fúvó eljárással csak egy nagyobb gáztámadást hajtott végre *phosgen-gázzal*, 1916 június 28-án a Monte San Michele környékén, az olasz harctéren és általa az olaszoknak 10.000 ember veszteséget okoztak.

A vetőeljárást az angolok alkalmazták első ízben 1917-ben. A tolemini áttörésnél már a monarchia is alkalmazta ezt. *A világháború közepétől kezdve már a gázlövés volt a gázharc módja.* A németek Verdunnél egy nap alatt, 1916-ban, 100.000 gázgránátot lőttek ki. A nyugati harctéren a német tüzérség löszerének 80 százaléka, az amerikai tüzérség löszerének 40 százaléka volt gázlövedék a háború utolsó évében.

A mérgező, maró és lappangva ható gázok között legveszedelmesebb volt a német *Lost-*, a francia *Yperit-* és az angol *mustárgáz*. A még veszedelmesebb hatású amerikai *Lewisit* már nem került alkalmazásra. A németek a Losttal töltött gázlövedékeket, jelzésük után, *sárgakeresztes gázoknak* nevezték. A *kékkeresztes* lövedék hatóanyaga erős tüsszentésre ingerelt.

Az amerikaiak kimutatták, hogy sebesültjeiknek több mint negyedrészt (27.6%) a gáz tette harcképtelenné. Voltak azonban olyan csatnapok is, amelyeken 65 százalék volt a gáztól sérült katona. A hősi halált haltak arányszáma, egyéb sérülésekkel szemben, a németeknél 3 százalék, a franciáknál 2, s az angoloknál 3.3 százalék volt, akik ugyanis gáztól haltak meg.

A gáz ellen a *gázálarc* nyújtott védelmet, melynek szűrőanyaga a belélegzésre kerülő gázt részben elnyelte, részben semlegessé tette. Ezeket is állandóan tökéletesíteni kellett. A német *Lost-* és az angol *mustárgáz* ellen már gumiból készült védőruházatot is kaptak a harcoló katonák, mivel a veszedelmes gáz az egész testet megtámadta.

## A hadianyagipar

A négy és fél évig tartó világháború nemcsak emberben és állatban, hanem holt erőkből is hihetetlen mértékű áldozatot követelt. A hadiipar addig nem álmodott mértékben működött. A *lövészárkok* több ezer kilométer hosszú vonalai szeltek át a harctereket. Ezeket meg kellett erősíteni és a katonák elhelyezését valóságos *betón- és vasépületekkel* biztosítani. Földalatti városok épültek a harcosok számára.

Ezek óriási mennyiségű építőanyagot követeltek. A németek a nyugati vonalaikra 1917 januártól decemberig majdnem kétmillió tonna cementet szállítottak. De szükséges volt még homok, kavics és sok más építőanyag. Kátránylemez, hullámlemez, valamint a drótkadályokhoz szükséges vas- és szögesdrót is végtelen nagy mennyiségben kerültek a harcterekre.

Ámde a pusztító lövedékek a már elkészített állásokat lerombolták, ezért azokat újra és újra kellett építeni. A pazarlás tehát rendkívül nagy volt, nemcsak a védőberendezésekhez szükséges anyagokban, hanem a fegyverekben is. Különösen a töltények pótlására kellett aggodva vigyázni. Ausztria-Magyarország csapatai az isonzói 10-ik csatában 13 millió töltényt fogyasztottak el. Ezeket 150.000 puskából és 2000 géppuskából lőtték ki.

A franciák 1916 július 1-én a Somme-csata egy napján 27.000 db 7.5 cm.-es lövedéket, 30.000 aknát és 80.000 nehéz tüzérségi lövedéket lőttek el. Az anyagpusztulás pénzre átszámítva is nagy volt. 1917-ben a 7.5, vagy 8 cm.-es tüzérségi lövedék 50 koronába, a 10 cm.-es 80 koronába, a 15 cm.-es 120 koronába, a 30.5 cm.-es 1000 koronába, a 42 cm.-es 2200 koronába került. Az isonzói 11. csatában eltüzelt, közel két millió lövedék ára mintegy 220 millió aranykorona értékű volt. Ehhez még hozzá kell számítani még legalább 240 tönkrement löveg, továbbá mintegy 20 millió gyalogsági töltény és a ki sem fejezhető egyéb elpusztult hadianyag értékét.

*Ausztria-Magyarország* hadiipara majdnem a háború végéig jól működött, holott többé-kevésbé magára volt hagyva és vasbilincsekkel körülvéve. A nagyobb hadiipartelepek Ausztriában voltak. Különösen nevezetes szerepet játszottak a csehországi *Pilsen* városában levő *Skoda-féle ágyúgyár*, a *budapesti és a Steyr-i fegyvergyárak*, a *pozsonyi Nobel-féle robbantószergyár* stb., továbbá Triesztben a *Stabilimento Tecnico*, a *fiumei Whitehead-torpedógyár*. Végül voltak konzervgyárak, gőzmalmok és sok más ipari telep.

Ausztria-Magyarországnak hadi iparáról későbben írunk. A gázlőszergyártást a monarchiában már 1915-ben megkezdték ugyan, azonban a tömeggyártásra csak 1917-ben rendezkedtek be. A *Lost- és Clark-anyagot*, azaz a kék- és sárgakeresztes gázgránát töltetét a németek szállították Ausztria-Magyarország seregeinek. A *C- és B-gránát* anyagát, a brómciánt és a brómacetont egyik budapesti vegyészeti gyár állította elő. Hetenként átlag 22.000-et szereltek fel és töltöttek meg robbanó, illetve gázanyaggal.

*Az entente államai* a központi hatalmakkal szemben nagyon kedvező helyzetben voltak, mert az egész föld nyersanyagtermelése, kivéve az ellenséges államokét, rendelkezésükre állott. És mégis csak Amerika mentette meg őket attól, hogy hadiszerekben ne szenvedjenek hiányt, különösen azután, hogy az Egyesült-Államok is beléptek a központi hatalmak ellenségeinek sorába. Amerika ekkor ugyanis valóságos gyárvárosokat alapított nyersanyagok és félgyártmányok készítésére és szállítására. *Franciaország* csak Amerikának köszönheti, hogy 1918-ban naponként átlag 150.000 drb tüzérségi lövedéket készíthetett. *Creusot* városában hatalmas ipartelepe volt a *Schneider-cégnek*, amelyben rendkívül sok hadianyagot gyártottak. A gyártást megkönnyítette a vidéknek köszénbányákban és vasérctelepekben való gazdagsága.

*Az amerikai hadigyártás* számai szinte mesébe illők. Ilyen óriás haditechnikai fölkészültséggel és erőfeszítéssel szemben a fokozatosan különben is kimerülő központi hatalmak nem mérkőzhetek sokáig. Amerika 1918 júliustól szeptemberig havonként 27.270 géppuskát küldött a nyugati harctérre, sokkal többet, mint a franciák és angolok együttvéve és csaknem annyit, mint a monarchia gyárai az egész háború alatt. Volt olyan nap, amelyen Amerika 1800 géppuskát gyártott.

*Németország* bámulatosan fejlesztette hadiiparát a világháború idején. A német lőszergyárakat már a háború első esztendejében naponként legalább 60.000 darab srapsnell, gránát és egyéb tüzérségi lövedék hagyta el. A háború utolsó hónapjaiban, bár nyersanyagban akkor már nagy hiány mutatkozott, a német gyárakból havonként 2000 tábori és 400 nehéz löveg került ki, míg géppuskákból havonta már mintegy 5500-at készítettek. Nevezetes gyártelepei közé tartoztak *Essen*, *Solingen*, *Kassel* stb. Ugyancsak a németek voltak a legnagyobb mestereik a pótanyagok előállításának is.

Hanem azért a német hadiipar alatta állott az angolokénak. Az angol tüzérség a Somme-csatában 4 millió, Wytschaete-ív rövid csatájában pedig 2½ millió töltényt tüzelhetett el, anélkül, hogy gyengítette volna fölszerelését. A németek 1918. évi tavaszi offenzívája miatt elvesztett 1000 lövegét 14 nap alatt pótolta és a 200 összelőtt tank helyett rövid idő múlva már 700 darabot küldött a harctérre. Egyik legnagyobb hadiipari központja, *Woolwich*, rendkívüli teljesítőképességgel működött, de voltak még nagyszámú más gyártelepei is. Az ellenséggel szemben a németek csak döntő küzdelmekben tüzelhettek el korlátlan mennyiségű lövedéket, de ez azonnal érezhetővé tette a

hiányt. Igaz, hogy volt olyan csatanap, amelyen 1 milliónál több lövést tettek a német seregek.

*Törökország és Bulgária* hadiipara nem volt jelentékeny és ez a két ország a két központi hatalommal szemben hadiipari tekintetben függő helyzetben állott.

### A gazdasági háború

A világháború bebizonyította azt, hogy a gazdasági háborút rendkívül alaposan előkészíteni és azután erélyesen, központiasan vezetni is kell. Azonban a gazdasági ügyek hadiszervezete csak nagyon előrehaladott fejlettségű, nemzeti és politikai tekintetben egységes, olyan államban vezet teljes sikerhez, ahol az államhatalom akarata az utolsó döntésig mindig érvényesül.

A központi hatalmak ellenségei általában egységesek voltak nemzeti és politikai tekintetben. Németország már kevésbé, mivel ott a birodalomnak több országra tagoltsága a gazdasági ügyek kezelését bénítóan befolyásolta, bár a nemzeti egység következtében nem zavarta túlságosan. Ellenben az Osztrák-magyar monarchiában sem a nemzeti, sem a politikai egység nem volt meg és így természetes, hogy a gazdasági ügyek vezetése és kezelése már a háború első éveiben surlódásokat okozott.

A háború kitörésekor az állami gépezet nyugalmas működését gazdasági téren gyorsan fölváltja a *hatalmi parancsszó*. A kormány gondoskodik a termelés és felhasználás központi szabályozásáról. Ez azonban nehéz feladat, különösen olyan államokban, aminők az Osztrák-magyar monarchia országai voltak, ahol a földrajzi és a termelési viszonyok nem egyenlők. A kiegyenlítések már a surlódás csíráit rejtik magukban.

A háború kitörése után a front lép előtérbe. Ez az első az ellátás minden kérdésében. A világháborúban azt az elvet, hogy a haderő a helyszínén előtalált és ott harácsoló készletekből éljen, még a mezőgazdaság termékeire nézve is csak ideg-óráig és csak korlátolt keretek között lehetett megvalósítani. A harcvonalak merevekké váltak. Amíg a küzdő felek oda eljutottak, ahol hónapokig, sőt évekig tartó lövészárókharc keletkezett, az útjukba eső készleteket elharácsolták, a gyárakat, termőföldeket stb. a hadviselés és követelményei szerint részben a maguk számára értékesítették, részben, hogy az ellenségnek azal ártsanak, letarolták, elpusztították. Attól kezdve csak az anya-

országra, illetve a hátsó területre voltak utalva. Onnan kellett élelmet, ruházatot, hadiszereket szállítani. Idegen területek megszállása után igen gyakran még az ott visszamaradt polgári lakosság ellátásáról is a haderőnek kellett gondoskodnia, szintén odaszállított anyagból.

Ez a rövid előzetes tájékoztatás nyilvánvalóvá teszi annak a megállapításnak helyességét, hogy *a lezajlott világháborúban minden hadviselő állam a hadviselés szolgálatába állította közgazdaságát*. Ez okozta egyebek között azt is, hogy Kanada, Ausztrália, az Északamerikai Unió, Új-Zeeland, Argentína stb. olyan mezőgazdasági rendszerre tértek át, amelyeket addig nem alkalmaztak, hogy az entente államainak és hadseregeinek élelmezését biztosíthassák. Rendkívül nagy területeket vetettek be búzával; a tejtermelést óriási mértékben fokozták és a gypjújuhokat leölték, hogy húst kapjanak. A közgazdasági rendszernek ez az átszervezése még a világháború után is éreztette hatását, de ekkor már kedvezőtlenül, mert a föld több mezőgazdasági növényt termel, mint amennyire szükség volna. Ez okozza azt, hogy több olyan állam, amely a háború előtt biztosan értékesíthette mezőgazdasági termékeit a külföldön, most ezt nem teheti és így ezeknek a termékeknek az ára katasztrofális árzuhanást mutat. Ilyen Magyarország helyzete még most is, a háború megszűnése után másfél évtizeddel.

A világháború idején az entente nemcsak bekerítette és így blokádnak alá fogta a központi hatalmakat, hanem más módon is harcolt ellenük gazdasági téren. Anglia, a semlegesekre hihetetlen nyomással, mindent elkövetett, hogy Németországot és szövetségeseit kiéheztesse. Intézkedett, hogy külföldön olyan szervei legyenek, amelyek a semlegesekkel való kereskedelmet ellenőrizték. Ezek kitűnő kémiszolgálatot is végeztek. A központi hatalmak alig juthattak semleges külföldi áruhoz.

Ellenben Nagy-Britanniának élelmiszerekkel való ellátása többé-kevésbé csak a távoli külföldről való behozattal volt lehetséges. Ezért tengeri összekötővonalaira aggódalmasan vigyáznia kellett. Tudta ezt Németország és ezért, valamint a hadidugáruk megsemmisítése végett megindította a merülőnászádháborút, amely valóban súlyos gazdasági károkat okozott a brit nemzetnek.

Minél tovább tartott a világháború, annál jobban mutatkoztak az ellátás zavarai. Magyarországon ez valamivel későbbben érvényesült, mint Németországban és Ausztriában, mivel Magyarország — agrikultúr állam. A zavarok első tünete a folytonos áremelkedés volt. A

nagykereskedelmi árak emelkedését a következő adatok tüntetik föl.  
(Az 1913. átlagár: 100.)

	1914	1916	1918
Németország	106	153	217
Franciaország	100	188	344
Olaszország	95	200	409
Anglia	100	160	226
Északamerikai Egyesült-Államok	98	127	194

A kormányok az áremelkedést és az ellátást több úton igyekeztek orvosolni. Az első lépés a hatósági ármegállapítás volt. (*Maximálás.*) Ez azonban maga után vonta az árak elrejtését és a zugkereskedelmet. Az árak összegyűjtésére és szétosztására különböző központokat szerveztek. Németországban, az állami háborús gabonaközpontron kívül, a többi fő termelési ág gyűjtését stb. 25 szerv intézte. A fejadagok kiméretének meghatározása magával hozta a jegyrendszert, azaz a hátsó terület minden lakosa jegyek és pénz ellenében csak annyi lisztet, cukrot stb. kapott, amennyi a szűkös ellátásra szükséges volt. Azonban az adagok nagysága a világháború folyamán egyre kisebbé vált. Ennek káros hatását bővebben fejtegetnünk nem szükséges. A jegyrendszer több államban fokozatosan az ipari termékekre is kiterjedt.

A termelés fokozása végett egyes helyeken már a parkokat, sétatereteket is bevetették, de ez az intézkedés sem enyhítette az ijesztően mutató és fokozódó hiányt. A központi hatalmakra nézve bizonyos megkönnyebbülést jelentett Románia és Ukrajna megszállása, mert ott a hadseregek valóban a helyszínen előtálalt terményekből élhettek, sőt valamelyes felesleg behozható is volt.

Egyes cikkekre vonatkozóan már a háború elején életbelépett a kiviteli tilalom és néhány iparcikk előállításának korlátozása. Megkísérelték a pótanyagok gyártását is. Ezen a téren Németország nagy sikereket ért el.

A hátsó területek lakosai a világháború folyamán arra kényszerültek, hogy az élelmiszerkereskedések előtt hidegben, melegben, esőben, esetleg órákig ácsorogjanak. Az erkölcstelen üzérkedés is burjánzott. Az inség és nyomorúság egyre jobban hatalmába kerítette a kimerült embereket, különösen a központi államok lakóit. Tudta ezt az entente. Kitünő hírszolgálatát útján nemcsak a haretér, hanem a központiak belső eseményeiről és hangulatáról is állandóan értesült. Ezért



Lloyd George, angol államférfi



Bethlen István gróf, magyar államférfi  
(Hoffmann Géza festőművész alkotása)



*Zadravec István, a magyar királyi honvédség első tábori püspöke*



*Gróf Károlyi Gyula, magyar államfő*



*San Giovanni di Medua. Őszektől montenegrói kaszárnya. (Horthy Miklós 1915. december 5-iki hískellének színhelye) (Fék J. művéből)*



1. Ferenc József és szárnysegéde Horthy Miklós

(Pitich J. műv. 4361)



A magyar nemzeti hadsereg bevonulása Budapestre, 1919. november 16



*Horthy Miklós ellentengernagyot a magyar nemzetgyűlés Magyarország kormányzójává választja 1920. március hó 1-én (Gárdonyi felv.)*



*Millerand francia államfője, a „Kisérő levél” aláírója*



*Musztafa Kemál pasa, Törökország elnöke*

mindent elkövetett, hogy a háborút addig hosszabbítsa meg, amíg igen jól szervezett propagandája, társulván az általános kimerültséggel, végre az összeomláshoz juttatta a megmételyezett tömegeket.

### Ausztria-Magyarország háborús gazdálkodása

A központi hatalmak helyzete a világháború idejének meghosszabbodásával hatványozódó arányban súlyosabbá vált. A maguk készletei kimerültek és nagy hiányt szenvedtek különösen olyan hadianyagokban, amelyeket csak a tengerentúli gyarmatokból lehetett megszerezni. Ilyenek voltak egyebek közt a rúgógyanta, gyapot, juta, kőolaj, sok gyógyszer. Az entente mindezeket akadály nélkül szerezhetette be, csak pénzkérdés volt beszerezhetőségük lehetősége, ellenben a központi hatalmak csak a semleges államokon át kísérelhették meg a szükséges gyarmati cikkek behozatalát, azonban az entente, amint már említettük is, egyrészt olyan nyomás alatt tartotta a semleges országokat, hogy azok nem mertek hadianyagot szállítani Németországnak és szövetségeseinek, másrészt pedig, ha ilyeneket mégis szállítottak, akkor azokat az entente — hacsak tehetette — egyszerűen elkobozta. Viszont az entente már akkor igen nagytömegű hadianyagot kapott az Uniótól, amikor az még semleges volt. Németország ezt nem tűrhethetvén, elsüllyesztette a hadi dugárut szállító gőzösöket. Ez vezetett az amerikai Lusitania elsüllyesztéséhez, ami azonban az Északamerikai Egyesült-Államok hangulatát nagy erővel fordította Németország ellen.

A hadviselő felek azzal a fegyverrel is éltek, hogy egyes árucikkekét nagymértékben összevásároltak, hogy a másik táborban harcolók számára ne maradjon. Ezt tette az entente a központi hatalmakkal szemben.

A következő sorokban mint nagyon jellemző példát Ausztria-Magyarország világháborús gazdálkodását írjuk le.

A monarchia gazdálkodását a világháború idején fokozatos kimerülés jellemzi. Fokozatosan jelentkezett a készletek éppen csak kielégítő mértéke, majd a hiány, végül a szükség. Ez a mezőgazdaság termékeire és az ipari cikkekre egyaránt vonatkozott.

Amint a háború kitört, a készletekben való hiány tünetei gyorsan mutatkoztak. A férfilakosság legnagyobb része bevonult és így a dolgos kezek elvonattak a mezőgazdaságtól, kereskedelemtől, kis- és nagyipartól. A készletek értékesítésében nagy változások történtek. Külföldre alig lehetett valamit exportálni, de az így itthon maradt

készletet nem lehetett értékesíteni. A *nyersanyagban* való hiány már a háború első hónapjaiban ijesztő mértékben mutatkozott. Amit a hadvezetőség felhasználhatott, mindent lefoglalt a háború céljaira. Ennek természetes következménye az lett, hogy egyéb célra csak nagyon keveset és nagyon drágán lehetett vásárolni. A pénzüntézetek *kamatlába* gyorsan emelkedett, egészen 8 százalékgig. A háború kitörésekor érvénybelépett *moratórium* az egész gazdasági életet megbénította. Az *állami és egyéb hivatalos építkezések és munkák* félbemaradtak. 1914 augusztus végéig a *vasutakon* megszűnt a polgári forgalom.

Már a háború első hónapjában kínosan érezhető lett a gazdasági életnek minden vonatkozásban való megbénulása. Ezen segíteni kellett. A férfi munkaerőket *női munkások* kezdték pótolni. A *kamatláb*at csökkentették. A *moratóriumot* enyhítették. A *vasutakon* ismét közlekedtek polgári egyének.

A *fronton küzdő katonák* a világháború első hónapjaiban valóságos bőségben éltek, míg itthon a hiány jelei mutatkoztak. Később ez a nagy ellentét kissé kiegyenlítődött. Azonban a harctereken 1914 nyarán és őszén rettenetes veszteségek voltak. Nemcsak katonák, hanem állatok, különösen lovak és hadianyagok minden fajtái pusztultak el borzalmas mennyiségben. Ruházati cikkekben és fegyverekben, lőszerben hiány mutatkozott, mert a készletek kimerültek és a gyárak nem bírtak eleget gyártani. A hadügyminisztérium nem készült elő a két, sőt több front háborújára, de különösen olyan hosszú háborúra, aminőnek a világháború bizonyult. Ezért nem csoda, hogy a világegés első esztendejében súlyos tünetek mutatkoztak az ellátás terén.

Már az 1914/15. évek fordulóján szinte észrevétlenül megkezdődött a gazdasági élet legveszedelmesebb művelete, nevezetesen a forgalomban levő *pénzeszközök szaporítása*, ami pedig rendkívüli módon és közvetlenül befolyásolta a gazdasági életet. A pénz állandóan veszített értékéből az egyre fokozódó — *infláció* miatt.

Az 1915. év elejétől kezdve a világháború gazdasági jelenségei bizonyos föllendülést mutatnak. A békegazdálkodásra való visszatérés jelei érezhetők. A mezőgazdaság teljes erővel működik, a gyárak műszaki és egyéb okvetlenül szükséges munkásai fölmentetvén, visszatérnek rendes foglalkozásukhoz. A vas-, szén-, textil- és gyapotipar is kielégíthetőnek volt mondható, midőn azonban Olaszország is háborúba lépett a monarchia ellen, akkor a szükség ismét mutatkozni kezdett. A kedvező helyzet látszólagos volt, mert azt csak az *infláció*, vagyis a viszonylag erős pénzbőség okozta, már pedig ez volt a legfőbb okozója

a későbbi összeomlásnak. Az infláció abban éreztette hatását, hogy az árak egyre emelkedtek. Így azok, akiknek volt valamelyes megtakarított tőkékük, fokozatosan elszegényedtek és csak az ingatlantulajdonosok menekültek meg az elszegényedéstől. Az adósok kedvező helyzetbe kerültek, mert rossz pénzzel fizethették ki tartozásaikat.

A föllendülés nem volt tartós. Az ellenség már 1915 márciusában kimondotta a központi hatalmak elleni élesebb blokádot. A haderő élelmezése aggályos tüneteket mutatott, éppen így Ausztria ellátása is. Magyarország és Ausztria kormányainak elnökei, *Tisza István gróf* és *Stürgkh gróf* számtalan levelet váltottak egymással, amelyek valóságos drámai erővel mutatják a közelgő veszedelmet. Egyebek között már a rézben is hiány mutatkozott. A harangok kezdtek a tornyokból lekerülni és a kézi mozsarak a háztartásokból a rézöntőműhelyekbe, vagy közvetlenül az ágyúgyárakba vándoroltak. 1916 tavaszán már a gyapjú, gyapot, bőrárúk, vas szintén hiányokat mutattak. A szénhiány 1916—17 telén aggályosan jelentkezett. A lovakban beállott nagy veszteségeket 1917 tavasza óta már alig lehetett pótolni, éppen így minden ércanyagot is. De véstjűslő volt az emberekben mutatkozó hiány is. Fokozatosan ki kellett terjeszteni a hadiszolgálatot, az addigi törvények keretein kívül, az idősebb és a fiatalabb elemekre. Az ellátáshoz szükséges termények és hadianyag beszerzését és szétosztását megnehezítette az a különleges viszony, amelyben a két állam volt, sőt már Ausztriában az egyes országok és tartományok is önálló ellátópolitikát kezdtek folytatni, már pedig ez kezdete volt a később valóban elkövetkezett politikai széthullásnak. Az árak növekedtek, azonban a bevételek nem tarthattak lépést azzal. Így a lakosság egyre jobban elszegényedett. Ez viszont szociális visszahatásokban nyilvánult, amelyek nagyon hozzájárultak a kettős monarchia megrendüléséhez, majd összeomlásához.

Az 1917. évben a központi hatóságok súlyos küzdelmet vívtak a kimerülés elhárításáért. Gabonát már Németországtól is kértek és mindent elkövettek, hogy a megszállott területek készletei a frontra és a két állam területére szállíttassanak. Megalakult *Hazai Samu báró* vezérezredes vezetése alatt a pótlásügy egységes, központi hatósága. Az emberhiány a felmentések felülvizsgálásához és sok fölmentett behívásához vezetett, ami viszont a gyárak és a mezőgazdaságok zavartalan menetét bénította meg. A textil- és a lőszergyártásban megkezdődik a póanyagok alkalmazása, de ezzel a minőség fokozatosan romlott. Az ellátásban mutatkozó hiány a törvényhozó testületek idegességé-

gét vonta maga után. Gyakran hangzottak a parlamentekben radikális szavak és elszakadásra irányuló beszédek.

*Az 1918. év a szükségét tetőfokára emelte.* Már nem lehetett védekezni sem ellene. Az anyaországban az asszonyok és gyermekek hosszú sora állott a kiosztóhelyek előtt. Valóságos éhínség mutatkozott. A gyermekek és elaggottak egymásra hálnak meg az erőhiány miatt. Az általános inség közvetlen kísérője és következménye a szénhiány. A munkásoknak nincs már kellő erejük, nem bírják a nehéz bányamunkát. Megkezdődik a cserekereskedés. Az emberek messze kimennek a városból a tanyákra vagy falvakba, hogy egy kilogram lisztet vagy egy pár csirkét szerezzenek más árukért. Az 1917/18 telét már igen sokan töltik fűtetlen, ki nem világított szobákban. A haretér számára kevés lőszer szállítatik, mert gyártása nagyon visszafejlődött. A lőszerhiány miatt a csapatok rettenetes veszteséget szenvedtek. A katonák rongyosak, éhesek, lábbelijük is alig van. Kenyerüket már részben fűrészporos lisztből készítik. A drágaság ijesztően emelkedik. Most már csak a hadseregszállítók mondhatók vagyonosoknak, a többiek elvesztették mindenüket. Különösen a középosztály szenved, a nemzet fentartó gerince. Az 1918. év második felében már új fegyvert is csak ritkán kapnak a hareterek hősei.

### A világháború gazdasága számokban

A következő statisztikai adatok főként Ausztria-Magyarországra vonatkoznak.

#### *Búza és rozs.*

Magyarország a világháború előtt évenként mintegy 60 millió métermázsza búzát és rozsot termelt, Ausztria pedig átlag 46.5 millió métermázsát. A világháború idején a két államnak kereken 100 millió métermázsza gabonára volt szüksége, ezt azonban nem bírta előteremteni, sőt a termelés, főképpen a munkások bevonulása és — részben — Galiciának az ellenség által való hosszabb megszállása miatt aggalatosan csökkenő irányzatot mutatott. Ezt bizonyítja a következő néhány számadat. Az *első fügélyes sorban* a termelt mennyiség, a *másodikban* a hiány olvasható, millió métermázsákban. Az adatok a két államra együtt vonatkoznak.

1914	90.2	9.8
1915	79.4	20.6
1918	52.7	47.3

A hiányt sem a megszállott területek kihasználásával, sem Németország ideiglenes segítségével nem lehetett eltüntetni. A hiány maga után vonta a liszt fejadagjainak állandó csökkenését. Erre vonatkozóan a következőket közöljük:

Idő	Az első vonal-	Polgári lakosok	
	ban küzdő katoná-	Ausztria	Magyarország
	fejadagja	fejadagja	gramokban
1917 április 15-ig	500	200	210
1917 december	470	165	233
1918 április	283	165	220
1918 augusztus	300	165	240

Az utolsó rovatban csekély föllendülés mutatkozik, mivel akkor éppen az aratás után voltak az államok; később a csökkenés ijesztően növekedett. Természetes, hogy a fejadagok elégtelensége az emberek munka- és ellenállóképességét is fokozta.

Ugyanilyen aggályos csökkenés mutatkozott minden egyéb élelmicikokban is.

#### Hús.

Erre vonatkozóan nincsenek teljesen kimerítő statisztikai adatok, azonban kétségtelen, hogy az állatállomány a monarchia két államában állandóan csökkent. 1918 első felében már csak a szükséglet 50 százaléka volt fedezhető. A hússal való ellátás akadályai közé kell sorolnunk azt a hihetetlennek hangzó tényt is, hogy Ausztria néhány országa, különösen Tirol, Salzburg és Alsó-Ausztria az állatok átengedésénél heves ellenállást tanúsítottak.

A szénben, vasban és rézben való hiány a háború vége felé szintén aggályosan növekedett, de azért még nem abban a mértékben, hogy a küzdelmek folytatását teljesen megakadályozták volna. Aránylag legérzékenyebben mutatkozott a réz hiánya, már pedig ez a tüzérségi anyag gyártását közvetlenül megbénította.

#### A fegyver- és lőszergyártás.

Az Osztrák-magyar monarchiának a háborúban történt lassú, de meg nem akadályozható kimerülése különösen a fegyver- és lőszergyártásban mutatkozott.

Azoknak a lövegeknek száma, amelyekkel a monarchia a háború kitörésekor rendelkezett, a világháború folyamán körülbelül háromszorosára növekedett. A hadügyminisztérium adatai szerint a monarchiának 1914 nyarán 3366 lövege volt, beleszámítva a részben elavultakat is. Eből 2950 a táborig, 416 a hegyi tüzérségben, valamint 296 nehéz és 120 közép nagyságú löveg.

Az 1918. év októberében a lövegek összes száma 9585, ebből 7982 a tábori és 1603 a hegyi tüzérségben. A szaporulat tehát 6219. Ha ezekhez hozászámitjuk a tábori harcokban alkalmazott vár- és haditengerészeti, valamint a zsákmányolt lövegeket, akkor a lövegállomány 1918 októberben kerekén 10.000-re tehető.

Azonban ez a készlet semmiesetre sem volt elég arra, hogy a monarchia több fronton egyszerre harcoljon. A löveghiány már 1914 őszén mutatkozott. A *pilseni Skoda-művek*, a *kapfenbergi Böhler-gyár*, a *bécsi hadszertár*, végül a háború folyamán épített *győri ágyúgyár* nagy teljesítőképességgel dolgoztak és 1917 első felében a hiányokat nagy részben pótolták is, ettől kezdve azonban a csökkenést pótolni, vagy éppen az addigi készletet növelni nem tudták. A munkások száma és teljesítőképessége állandóan csökkent, szénben, vasban, rézben és egyéb anyagban is veszedelmesen mutatkozott a nem orvosolható hiány. Amíg az 1915. év első felében 75 löveget gyártottak havonként, ez a szám 1917 első felében 288-ra emelkedett ugyan, azonban már 1918 első felében 128-ra és azontúl még rohamosabban csökkent.

Amint láttuk, a monarchia lövegeinek száma a világháború idején háromszorosra növekedett. A *géppuskák* viszont hatszoros szaporulatot mutatnak. A háború kitörésekor a haderőnek csak 2761 géppuskája volt. Az első ütközetek után a haderő sürgősen követelte a géppuskák számának növelését, ami meg is történt. 1918 októberéig 40.716 új géppuska szállítatott a harctérre. Elpusztult 26.200 darab, tehát a háború befejezésekor 17.277 géppuska volt a csapatoknál.

A géppuskáknak mintegy 91 százaléka Ausztriában, elsősorban Steyrben készült, míg 9 százalékot Magyarországon állítottak elő és pedig havonként 1915 első felében mind összesen 250, 1917 második felében 1412, az 1918. év első felében 1001 darabot. Az emelkedés, majd pedig a megdöbbentő visszaesés itt is látható.

A monarchia *kézi lőfegyvereinek*, tehát a hadipuskáknak, karabélyoknak és kurtályoknak gyártásáról és elhasználásáról a következő számadatok nyújtanak tájékoztatást:

<i>A háború elején volt</i>	2,474.000
<i>1918 szeptemberig új gyártás</i>	3.580.600
	<hr/>
<i>Összesen:</i>	6,054.600
<i>Elpusztult</i>	4,178.000
	<hr/>
<i>Maradt:</i>	1,876.600

Az utolsó és az első számadatból látható, hogy a monarchia haderejének a háború végén kevesebb kézi lőfegyvere volt, mint a háború megkezdésekor. Ez világosan bizonyítja a gyártás fokozódó akadályait. A fegyverek 76 százaléka Steyrben készült. Itt 1915 májusban 55.000, 1917 márciusban 85.600 darabot, 1918 szeptemberben már csak 33.000 darabot készítettek havonként. Ezt a csökkenést is a szénhiány és a munkások számának fokozatos kevesbedése okozta. Amíg Steyrben a fegyvergyárban 1917 novemberében még 14.000 munkás dolgozott, számuk 1918 márciusban már csak 7200 volt.

Rendkívül aggasztó tüneteket mutatott a *lőszer* állandó csökkenése. Az összeomláskor már ezt a csökkenést szintén — összeomlásnak lehetett mondani.

A lőszerügyre vonatkozóan bemutatunk néhány statisztikai adatot. Az első függélyes számrovat a hadsereg követelését, a második a valóban szállított mennyiséget mutatja, naponként.

#### *Tüzérségi lőszer:*

A háború tíz első hetében	8.800	7.700
1917 márciusban	140.000	50.000
1918 második fele	—	13.300

#### *Puskalőszer:*

A háború tíz első hetében	3,480.000	3,340.000
1917 márciusban	3,600.000	3,250.000
1918 augusztusban	—	1,500.000

A *ruházati cikkekben* is állandó csökkenés mutatkozott. Miként már említettük is, gyapjúban, gyapotban, továbbá kenderben, lenben, jutában, bőrben állandóan csökkenő volt az irányzat, aminek természetes következménye a csapatoknak és a hátsó területek lakosságának egyre hiányosabb ruházódása lett. Ez viszont a betegségekre való hajlamosságot és a lelki ellenállóképesség elernyedését vonta maga után.

#### *A lóügy.*

Ausztria és Magyarország lótenyésztése a világháború előtt nagyon virágzó volt. Magyarországnak fontos gazdasági ágaként szerepelt a lótenyésztés. A háború rendkívül nagy követelményekkel lépett fel a lovakkal való ellátás tekintetében. A monarchia lovainak száma a háború kitörésekor, nem számítva a haderő lovait, 3.9 millió volt. Ebből a hadvezetőség elvett 814.000 lovat. A haderő céljaira 1918 szeptember

végéig mintegy 1,532.000 lovat soroztak be, holott a lószükséglet egy részét a megszállott területek adták.

A háború végén a haderőnek 538.000 lova volt, amelyekből, mint beteg, 49.000 a hátsó területen ápoltatott. Az egész háború idején a monarchia 1,250.000 lovat vesztett. Ennek a súlyos veszteségnek több oka volt. Egyrészt a rendkívüli fáradalmak és a téli idő káros hatása, másrészt a lótapadagnak fokozatos csökkentése, végül a lójárványok és a háborús veszteségek. A lóállományban való hiány a háború utolsó évében már oly nagy volt, hogy a tüzéritegek és a trén nem tudta fogatolni az ágyúkat, illetve kocsikat. Ezen a hiányon nem segített az sem, hogy a lovasságot majdnem teljesen gyalogsággá szervezték át és lovaikat átadták a tüzérségnek s a tréncsapatnak, sem pedig az, hogy a tisztek lovainak legnagyobb részét szintén a csapatok szolgálatába állították.

A háború végén már válságos volt a lóhiány.

A *gépkocsikban* is fokozatos hiány mutatkozott. Ennek okai között a benzin- és a gumihány nagy szerepet játszott.

A világháború *anyagai pusztításaival* nem foglalkozhatunk részletesebben, csak megemlítjük, hogy azt — *pénzértékben kifejezve* — 1500 milliárd aranymárkára becsülhetjük, amelyből az entente államaira 900, a központi hatalmakra 600 milliárd számítható.

A tengeri haderők is nagy veszteséget szenvedtek. A következő kis táblázat erre vonatkozóan érdekes, megközelítően pontos felvilágosítást nyújt:

Az elpusztult hajók minősége	Hány hajót vesztett						
	Anglia	Fr.-ország	Olasz-ország	Japán	Ütő	Német-ország	Au.-M.-ország
Sor- vagy csatahajó .....	13	4	3	1	—	1	3
Cirkáló .....	28	5	2	4	1	24	2
Merülőnaszád .....	50	14	8	—	1	199	7
Egyéb hajók .....	107	31	16	4	2	168	6
Tonnatartalmuk .....	550.000	110.000	76.000	50.000	17.000	350.000	61.045
Összesen hány tonna? .....	803.000					411.045	

### A haderőnek emberekkel való ellátása

Azok az államok, amelyek az 1914—18. évi világháború idején egymással szemben súlyos csaták és ütközetek fergetegében küzdöttek, hihetetlen mennyiségű katonát küldöttek a harcterekre. Nem számítva az egészen jelentéktelen haderőket, aminők közé egyebek közt a portu-

gál csapatok tartoztak, a két hadakozó csoport *hatvanhat milliónál több emberért* állított a lövészárkokba s a hadtáp- és a hátsó területekre, hogy hazájukat megvédjék és kioltásáért azoknak fizikai életét, akik nekik sohasem ártottak, sőt akiket soha nem is ismertek. Hatvanhat millió ember! Tizenhat millióval több, mint Ausztria-Magyarország lakosainak száma, ideszámítva Bosznia és Hercegovina népeit is.

Az egyes államok a következő létszámú katonákkal működtek a négy és fél esztendeig tartó világháborúban. (Meg kell jegyeznünk, hogy az erre vonatkozó források olykor nagyon eltérnek egymástól. Adataink német forrásokból származnak):

Németország	13,250.000
Ausztria-Magyarország	8,000.000
Franciaország, a gyarmatokkal együtt	8,194.500
Nagybritannia a dominiumokkal és Indiával	8,326.000
Északamerikai Egyesült-Államok	3,800.000
Olaszország	5,250.000
Belgium	380.000
Románia	1,000.000
Oroszország	15,000.000
Törökország	1,500.000
Bulgária	500.000
Szerbia	1,000.000

*Összesen mintegy hatvanhatmilliókétszázezeröttszáz! ...*

A hadseregek létszáma nagy hullámzásokat mutatott. Feltűnő, hogy azok az államok, amelyek a háborút végigküzdötték, nagy erőfeszítéssel törekedtek arra, hogy minden fegyverfogható férfit odaállítsanak a harcok viharába. Ezt bizonyítják az alábbi statisztikai adatok:

A seregek létszáma	a háború kezdetén és végén	
Németország	3,900.000	8,000.000
Franciaország	3,800.000	5,192.000
Nagybritannia Franciaországban	118.000	3,500.000
Ugyanaz a többi harctéren	—	1,800.000
Északamerikai Egy.-Államok	—	1,956.000
Ugyanaz az anyaországban	—	1,839.194
Portugália	—	53.000
Szerbia	300.000	150.000
Belgium	300.000	—

Görögország	—	358.000
Bulgária	—	357.000
Olaszország	—	1,956.000
Ausztria-Magyarország	1,300.000	3,050.000
Törökország	—	500.000
Oroszország	5,000.000	—

### Magyarország és Ausztria emberanyaga a világháborúban

A volt monarchia két államában mozgósítottak számát több forrás állapította meg. Ezek adatai bizonyos eltéréseket mutatnak ugyan, azonban mégis megközelítő pontossággal mondható, hogy *Ausztria-Magyarország kereken 8 millió embert küldött a háborúba.*

A *frontokon szolgált* védőkötelesek száma mindig változott. Az *élelmező létszám* ingadozásait a következő néhány adat világítja meg:

Békelétszám, tisztekkel együtt, kereken	450.000
Létszám a háború megkezdésekor	1,300.000
Ugyanaz 1914 augusztus 21-én	1,687.000
Ugyanaz 1914 szeptember 14-én	1,345.000
Átlagos létszám 1915-ben	4,080.000
Ebből a frontokon	2,380.000
Átlagos létszám 1917-ben	5,100.000
Ebből a frontokon	3,600.000
Átlagos létszám 1918-ban	4,650.000
Ebből a frontokon	3,050.000

A *valóban harcolók száma* a háború elején mintegy 1,250.000, az összeomlás idején ellenben már csak 896.000 volt. Ezt a megdöbbentő csökkenést nemcsak az emberekben mutatkozó hiány, hanem a fegyverek hiánya is okozta.

A *fölmentettek száma* a háborúban körülbelül 1.5 millióra tehető. A harctértől sok munkást vontak el a hadfelszerelő gyárak és üzemek.

Már 1916-ban föltűnt, hogy a Magyarországból és Ausztriából külön-külön bevonultak számának aránya nem egyezett azzal az arányszámmal, amely szerint a háború táplálására szükséges csapatokat a törvény alapján egyrészt Magyarországnak, másrészt Ausztriának, illetve a kapcsolt tartományoknak adniok kellett. Ezt az arányszámot a monarchia két államának, valamint Bosznia-Hercegovina lakosai számának egymáshoz való aránya alapján állapították meg.

Az 1910. évi népszámlálás szerint a monarchia lakossága a következőképpen oszlott meg:

Ausztria	27,922.586 ember, azaz	55.50%
Magyarország	20,608.357 ember, azaz	40.96%
Bosznia-Hercegovina	1,783.453 ember, azaz	3.54%
Összesen	50,314.396 ember, azaz	100 %

A külföldiek nincsenek beleszámítva.

A lakosság számaránya szerint tehát Magyarországnak a személyi (vér-) adóhoz 40.96%-kal kellett volna járulnia, azonban, miként látni fogjuk, *véradónk a világháborúban ennél nagyobb volt.*

A m. kir. Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint Magyarországon 1918-ban, az 1865. és 1900. évek között született férfiak közül 4,963.327 volt katonaköteles. Az alkalmasságra vonatkozó utasítások alapján a haderő kötelékébe a következő számú egyén soroztatott be:

Magyarországon	3,614.179 fő, azaz	43.43%
Ausztriában	4,492.967 fő, azaz	53.99%
Bosznia-Hercegovinában	214.704 fő, azaz	2.58%
Összesen	8,321.850 fő, azaz	100 %

A népességnek már kimutatott számaránya szerint a következő számú egyének kellett volna a haderőbe soroztatnia:

Magyarországon	3,408.630 fő, azaz	40.96%
Ausztriában	4,618.627 fő, azaz	55.50%
Bosznia-Hercegovinában	294.593 fő, azaz	3.54%
Összesen	8,321.850 fő, azaz	100 %

Ezekből a számokból látható, hogy

Magyarország	205.549 emberrel (2.47%) több,
Ausztria	125.660 emberrel (1.51%) kevesebb és
Bosznia-Hercegovina	79.889 emberrel (0.96%) kevesebb főt

adtak a haderőbe, mint amennyit a lakosság számaránya szerint adniok kellett volna.

A következő sorok ezt a megállapítást egyébként is bizonyítják.

A monarchia hadrendje szerint 1914-ben a monarchia két államában 233 magasabb egység volt; ezek között 27 vegyesajkú legénységű. A későbbi 206-ból Magyarországból kiegészítettett 93 (45.14%), holott innen csak 83-at kellett volna kiegészíteni (40.96%).

A monarchiában 1914 április 1-én a következő magasabb hadiegyeségek voltak:

16 hadtest, 49 gyalog-, 10 lovashadosztály, 14 hegyi, 26 lovas és 14 tábori tüzérdandár, 3 hegyi tüzérdandár, 5 vartüzérdandár, 1 közlekedésügyi dandár és 1 matrózttestület. Ennek a haderőnek szervezésére, fentartására és mozgósítására a monarchia 109 cs. és kir. hadkiegészítő kerületre, 5 haditengerészeti kiegészítő kerületre, 32 magyar királyi honvéd kiegészítő kerületre, végül 40 császári és királyi landwehr és lövész kiegészítő kerületre osztatott fel. Ezek összes száma 184 volt. *Magyarországon 80 (43.47%) kiegészítő kerület volt, holott csak 70-nek kellett volna lennie (40.96%).*

Ha a csapattest-, osztály- és alosztálykötelékek számát tekintjük is, kétségtelen, hogy *Magyarország nagyobb mértékben járult a haderőnek emberanyaggal való ellátásához, mint amennyire népességének számarányában erre köteleztetett.* Ez a nagy véradó még növekedett, amint a háború megkezdődött és a harcok megindultak.

A háború megkezdésekor Magyarország a következő véradót hozta: Gyalogságból 43.96%; a többletből 53  $\frac{1}{4}$  zászlóalj, vagyis 2 hadtestet lehetett volna alakítani;

lovasságból 40.41%; a többletből 45  $\frac{1}{4}$  lovasszázadot, azaz 2 lovashadosztályt lehetett volna alakítani;

tüzérségből 45.87%; a többlet 29  $\frac{3}{4}$  üteg, azaz 4 tüzérdandár.

Mivel a világháborúban az első csaták és ütközetek voltak a legvéresebbek, minden elfogulatlan szemlélőnek el kell ismernie, hogy *ezekben a küzdelmekben a legnagyobb veszteségeket a magyarság szenvedte, mert viszonylag ő adta a legnagyobb véradót...*

De még egy más úton is bebizonyítjuk, hogy Magyarország véradója felülmúlta kötelezettségét.

Magyarország a háború megkezdésekor

808.589 embert adott a közös hadseregnek,

331.653 embert adott a honvédségnek,

523.267 embert adott a népfölkelésnek.

Ez azt jelenti, hogy *Magyarország 216.285 emberrel többet adott, mint amennyit népességi arányánál fogva adnia kellett volna.* Ez a többlet mintegy 12 hadilétszámú hadosztálynak felel meg. A magyar többlet 1918 január végén

258.442 ember volt; mintegy 14 hadosztály.

A háború végén

205.549 ember volt; mintegy 11 hadosztály.

Magyarország kerekén 21 küzdő zászlóaljjal többet állított ki és táplált állandóan, mint Ausztria. Ezek a zászlóaljak főképpen a Kárpátokban harcoltak, ahol — különösen a háború első időszakaiban — rendkívüli veszteségeket szenvedtek. Mivel pedig az ottani csapatokat új emberanyaggal mindig táplálni kellett, természetes, hogy Magyarország véradója nemcsak nem csökkent, hanem növekedett is.

*A fölmentéseket Magyarországon szigorúbban kezelték, mint Ausztriában.* Ezt bizonyítja, hogy Magyarországon 83.000 emberrel kevesebbet mentettek föl, mint amennyire az országnak joga lett volna.

*A leírt szemelvények valóban bizonyítják, hogy Magyarország a világháborúban nagyobb véradót fizetett, mint Ausztria.* Ez minden katonai vonatkozásban látható, mivel a többlet a hősi halottakra, sebesültekre, eltűntekre és a hadifoglyokra is vonatkozik. Erről később írunk.

### A világháború vesztesége

Az alábbi számok *csak megközelítő pontossággal* bizonyítják azt, hogy 1914—18-ban a harcterek óriási áldozatokat követeltek.

*A központi hatalmak és szövetségeseik vesztesége:*

	Hősi halottak	Sebesültek	
Németország	1,808.545	4,247.143	
		és	14.000 színes katona
Ausztr.-Magyarorsz.	1,500.000	2,000.000	
Bulgária	90.000	200.000	
Törökország	300.000	600.000	

*Az entente vesztesége:*

Franciaország	1,245.000	} 4,340.000
Francia gyarmatok	108.000	
Nagybritannia	682.000	} 2,100.000
Brit gyarmatok	187.000	
Olaszország	600.000	1,000.000
Belgium	115.000	160.000
Románia	159.000	250.000
Oroszország	2,250.000	5,730.000
É.-Am. Egy.-Áll.	77.000	221.000
Portugália	3.000	7.000
Szerbia	120.000	160.000
Montenegro	5.000	10.000
Görögország	4.000	10.000
Japán	1.000	1.000

A megközelítő számokban kimutatott veszteségben nincsenek az eltűntek és a hadifoglyok, amelyek száma szintén nagy volt. Az eltűntek egy része szintén hősi halottnak minősíthető és a hadifoglyok közül szintén igen sokan hűnytak el messze idegenben, különösen Szibéria szörnyűséges fogolytáboráiban.

A világháború valóban nagy véráldozatot követelt. Amint már láttuk, körülbelül 62.2 millióra becsülhető a nagy világégésben résztvevő tisztek és katonák száma; ezeknek mintegy hatodrésze elpusztult, másik hatodrésze megnyomorodott. Ha még mindezekhez hozzászámítjuk azokat a veszteségeket, amelyek ugyan nem a harcterek küzdelmeinek, de mégis a világháború következményei voltak, akkor azt mondhatjuk, hogy *a világháború mintegy 30 millió emberrel apasztotta az emberiség számát.*

*Sietünk megjegyezni, hogy a fenti kimutatás nem teljesen megbízható.* Még nem érkezett el a történelmi távlat, amelyből a világháború embervesztésege minden kétséget kizáró pontossággal élesen kidomborodjék. A már megjelent források adatai helyenként igen nagy eltéréseket mutatnak. Így — egyebek közt — egy amerikai forrás szerint Japán csak 303 embert veszített hősi halottakban, sebesültekben ellenben 907-et; ugyanez a forrás Franciaország sebesültjeinek számát csak 1,500.000-re becsüli. Azonban azt már mint nem vitatható tényt mondhatjuk, hogy a világháborúban, *a fegyverek behatása következtében kerekén 10 millió ember pusztult el és az emberáldozatok összes száma ennek mintegy háromszorosa volt.*

### A volt monarchia vesztesége

A következő sorokban kissé részletezzük Ausztria-Magyarország vérvesztését.

Hősi halottak összesen	905.299
Sebesültek	1,838.450
Eltűntek	837.483
Hadifoglyok	1,479.289

A monarchia összes vérvesztésege 5,060.289 ember.

Mivel — tapasztalat szerint — *az eltűntekként kezeltetteknek mintegy egyharmadrésze hősi halált halt, kétharmadrésze pedig hadifogságba esett,* viszont ez utóbbiaknak átlag egyhatodrésze a fogságban el-

húnyt, illetve már a harctéren hősi halált halt és csak a nyilvántartás hiányossága miatt számított hadifogolynak: az eltűntek és hadifoglyok megfelelő százalékát szintén a hősi halottak közé kell számítanunk. Ezt figyelembe véve, a következő számadatokat kapjuk:

A monarchia hősi halottainak száma	1,524.062
A monarchia sebesültjeinek száma	1,838.540
A monarchia hadifoglyainak száma	2,138.496
A monarchia vesztesége összesen	5,060.521 ember.

Ebből Magyarországra esik:

Hősi halottak	660.821 (43.36%)
Sebesültek	743.359
Hadifoglyok	734.316
Magyarország vesztesége összesen	2,138.496 ember.
Ausztria vesztesége összesen	2,777.453 ember.
B.-Hercegovina vesztesége összesen	144.572 ember.

*Ezek az adatok bizonyítják, hogy a magyar Szent Korona országai hősi halottainak száma (43.36%) lényegesen nagyobb volt, mint amennyinek népessége aránya szerint lennie kellett volna. Aránylag legtöbb veszteséget szenvedtek a tiszta magyar és — részben — a magyar-német területek.*

A statisztikai adatokat a megcsonkított Magyarországra vonatkoztatva a következő eredményt kapjuk:

Lakosság (1910)	7,606.971
Hősi halottak	116.762
Eltűntek	41.419
Sebesültek	367.673

A sebesültek között 2715 tiszt és ezekkel egyenlő állású, valamint 75.080 légénységi állományú egyén rokkant. Betegség következtében rokkanttá vált 39.313.

Hadifogoly	174.427
Összes veszteség	739.594 ember.

Az eltűntek egy részét szintén hősi halottnak kell tekintenünk, ezért tehát *Csonkamagyarország hősi halottainak számát nagy pontossággal 155.799 főre becsülhetjük.* Ebben legnagyobb arányszámmal szerepelnek az *östermelők*, mivel a hősi halottakból és ilyennek tekint-

hető eltűntekből 108.684 esik rájuk, vagyis az egész ilyen veszteség 69.75%-a, holott a kereső népességből csak 49.83% östermelő.

A monarchia összes vesztesége (hősi halottak, sebesültek, eltűntek, hadifoglyok) 5,060.521 számában Ausztria 54.88, Magyarország 42.26, Bosznia és Hercegovina 2.87%-kal szerepel; 1000 lakosra esett Ausztriában 99.44, Magyarországon 103.74, Boszniában és Hercegovinában 81.05, az egész monarchiában 100.56 hadiáldozat.

### A világháború költségei

A négy és fél esztendeig tartó világégés rendkívüli módon megterhelte a hadviselő államokat anyagi téren is. A háború költségei nagyok voltak, de általában azok között a keretek között mozogtak, amelyekben belül a nemzeti vagyon és a nemzeti jövedelem helyet foglalnak. A pénzügyi összeomlás a vesztes államokban, sőt részben a nyertesekben is, *nem a világháború befejezésekor, hanem későbbben következett be.* Ez azt bizonyítja, hogy a hadakozó felek pénzügyi téren még bizonyos ideig bírhatták volna a háború terheit.

A háború költségei a következő, *nagyon általános* becslésű adatok szerint a következők voltak:

	Aranykorona
Nagybritannia	300 milliárd
Franciaország	240 milliárd
Északamerikai Egyesült-Államok	200 milliárd
Oroszország	124 milliárd
Olaszország	100 milliárd
Belgium	40 milliárd
Németország	324 milliárd
Ausztria-Magyarország (pontosan)	49 milliárd

(Ez utóbbi összegben *csak a tiszta hadikiadások foglaltatának.*)

Törökország 50 milliárd.

Nehéz feladat volt, hogy a háború nagy költségeit az államok előteremtsék. *Hadikincset* csak Németország gyűjtött össze, mintegy 240 millió márkát. A szükséges összegeket a *Nemzeti Bank* igénybevételevel, *adók útján és kölcsönökkel* szerezték meg az államok. Mivel pedig a háború hosszú ideje alatt a beszerzések említett módjai sem mutatkoztak kielégítőknél, az államok *bankjegyhitelhez* fordultak, ami végül a pénz elértéktelenedéséhez, az *inflációhoz* vezetett. Elég, ha ennek

megvilágítására egy példát idézünk. Az Osztrák-magyar monarchiában 1914 július 31-én mintegy 3.5 milliárd korona értékű fizetőeszköz volt forgalomban és az indexszám 100, azaz szabványos volt. Az 1918. év október 20-án már nem kevesebb mint 33.5 milliárd korona értékű fizetőeszköz forgott a monarchiában és az indexszám 977-re emelkedett. Mivel a fizetőeszközöknek, tehát — *nem az aranypénznek* — ezt az értékzuhanását már 1917-től kezdve megállítani nem lehetett, fokozatosan elérkezett — a háború után — a pénzügyi összeomlás is.

A világháború idején az adók emelése az adóalanyokat túlságosan megterhelte, a kölcsön pedig az államot függő helyzetbe hozta, viszont a kölcsönadók, akár idegenek, akár az illető állam alattvalói voltak is, abba a helyzetbe kerülhettek, hogy kölcsönadott pénzüket elvesztik. *Bizonyítja ezt a magyar hadikölcsön teljes elértéktelenedése.*

Az entente államai könnyen juthattak külföldi kölcsönhöz, amit fel is használtak. Külföldi adósságaikról az alábbi táblázat nyújt tájékoztatást:

Az állam megnevezése	Tartozott	
	az É. Am. E. Államoknak, Nagybritanniának milliárd aranykoronával	
Nagybritannia	20.8	—
Franciaország	16.8	12.3
Olaszország	6.3	10.4
Belgium	1.9	2.3
Oroszország	0.9	—
Jugoszlávia	0.2	0.5
Románia	0.18	—

A háborús kiadások részbeni fedezésére szolgáló *hadikölcsönök* két alakban kerültek kibocsátásra: mint hosszabb lejáratú *kötvények* és mint rövid lejáratú *kincstári utalványok*. Magyarország, Ausztria és Németország kezdettől fogva az elsőt választották, ellenben Angliában és Franciaországban a kölcsönök nagy része kincstári utalványok (*war bonds, obligations vagy bons de la défense*) alakjában folytak be.

A *hadikölcsönök* összege az alábbi államokban (*milliárd aK*):

Magyarország (17 kibocsátás)	18
Ausztria (8 kibocsátás)	35
Németország	108
Anglia	48
Franciaország	56
Északamerikai Egyesült-Államok	75

A jegybankot legjobban hívták segítségül Németország és Nagy-britannia. Ausztria-Magyarország jegybankforgalma a világháború idején a következő volt:

	Érckészlet	Bankjegyforgalom
1914 július 31.	1.269,944.000 K	3.429,227.000 K
1918 október 31.	640,021.000 K	kb. 33.528,693.000 K

A korona értéke külföldi viszonylatban nem csökkent annyira, mint belföldi vásárló erejében. Ugyanis 100 korona 1914 augusztusában 97.50 frank értékű volt és ez 1918 októberben csak 43.74 frank-értékre csökkent. Ellenben a háztartásra szükséges költségek Magyarországon és Ausztriában ijesztően növekedtek. Amíg egy munkáscsalád 1914 júliusban még csak 100 koronát adott ki a fizikai lét fentartására, addig ez a kiadás 1918 októberben már 1876 koronára növekedett. (*Arányszámok.*) Ez a növekedés az élelmicikkek és a lakások árának növekedését bizonyítja. Ez okozta a kormánynak ama beavatkozását, hogy a háztulajdonosoknak — bizonyos idő mulva — a lakbéréket emelniök nem volt szabad, csak a kormány rendeletei alapján.

### A világháborús propaganda

Az erkölcsi erők ébrentartására, de különösen az ellenséges had-erőkben és népekben azok aláaknázására nagyon alkalmas eszköz a propaganda. Ebben az entente államai már a háború előtt, majd az alatt, sőt azután is rendkívül beható és sikeres tevékenységet fejtettek ki. Ennek kezdete arra az időre vezethető vissza, amikor Anglia hiába kísérelte meg a Németországhoz való közeledést és ezért megkezdte annak bekerítését. Az oroszbarát törekvések miatt kellett 1913 július 11-én éjszaka *Obrenovics Sándor* szerb királynak és nejének elpusztulnia, hogy aztán a monarchiaellenes *Karagyorgyevics-dinasztia* vezesse a szerb népet. Ettől kezdve a francia, olasz és a szerb sajtó állandóan foglalkozott Ausztria-Magyarországgal és cikkeiben Ausztria-Magyarország ellen fordult. A cseh szokolisták évről-évre összejöveteleket rendeztek a délszláv területeken is és így ügyesen hozzájárultak a monarchia aláaknázásához.

Az orosz-japán háborúban leverte Oroszországgal Anglia a távolkeleti kérdésekben megegyezvén, érdeklődését a közeli Kelet felé irányította és megkezdte sajtóhadjáratát a monarchia ellen. Különösen heves harcot indított Magyarország ellen az — eddigi leírásunkból már ismert — *Seton Watson (Scotus Viator)*. Szlávbarát és magyargyűlölő

cikkeit helyeselték a radikális, nemzetközi irányú *Társadalomtudományi Társaság* „Huszadik Század“ című magyar folyóiratának válaszai, amelyek a magyarságot kigúnyolták és így éppen Magyarországon hozzájárultak az ellenséges propaganda sikeréhez.

*Seton Watson* egymásután adta ki műveit a monarchia ellen.

Londonban, *Marquis of Crewe* angol főúr palotájában a világháború elején megkezdette működését a propagandahivatal. *Sir C. Stuart*, aki *A Crewe-palota titkai* címmel könyvet adott ki, már az előszóban ezt írja: „Ennek a könyvnek megjelenését megokolja az, hogy az ellenséges országokban az 1918. évben kifejtett brit propaganda oly nagy, szinte úttörő jellegű eredményt ért el, amelyhez hasonlót a történelem eddig nem mutatott fel...“

A brit propagandahivatal elnöke és vezetője *Lord (Viscount) Northcliffe* (azelőtt *Harmsworth*) volt. Írországban született 1865-ben. Újságíró, laptulajdonos, politikus. Rendkívül éleseszű, ügyes, tevékeny, mint kereskedő és üzletember is. A *Northcliffe-sajtó* az ő vezetése alatt sok világlapot egyesített magában és így nagyon alkalmassá vált a közvélemény irányítására. *Northcliffe* 1922-ben halt meg. Fivére, *lord Rothermere Harold Sidney Harmsworth* (született 1868 ápr. 26.) átvette örökét, de nem követi bátyja példáját, mert éppen ő volt az első, aki Magyarország legőszintébb barátai közé állott.

*Lord Northcliffe* a „Times“ megszerzésével és a „Daily Mail“ többmillió, olcsó kiadásával az angol közvélemény irányítójává lett és Bécsbe küldött tudósítójával, *Wickham Steed*-del együtt mindent elkövetett az oroszokkal szemben gyanakvó angol közvéleménynek oroszbaráttá áthangolására és egyúttal arra is törekedett, hogy a német fegyverkezés veszélyére állandóan rámutasson és a magyar nemzetet mint elnyomó, barbár népet tüntesse föl. *Seton Watson* és *Wickham Steed* példáját egyre több író követte és 1907-től kezdve már alig jelent meg angol sajtótermék, amelyben a keleti kérdések valaminő módon ne tárgyaltattak és a hangulat Németország és Ausztria-Magyarország ellen ne irányítottatott volna.

*Dr. Wichl Frigyes* „Weltfreimauerei, Weltrevolution, Weltrepublik“ című könyvében azt írja, hogy az angol költségvetésben a híres „E“ tétel alatt évenként 5 millió font volt előirányozva az agitációs hivatal számára politikai célok megvalósítására.

Az angolországi propagandának egyik feladata a világháború idején annak szövetségszökevényekre alapra fektetése volt. *Lord Northcliffe* ezt is sikerrel valósította meg. Londonban Amerika, valamint Olaszország

és Franciaország bevonásával megállapodás történt, mely szerint az olasz fronton, az olasz főhadiszálláson közös propagandaszervezetet, hivatalt létesítenek, amelyhez minden szövetséges főparancsnokság egy-egy tisztet vezényel és amelyben az „elnyomott” nemzetiségeket is képviseli egy-egy tag. Ennek a hivatalnak egyedüli feladata volt az osztrák-magyar haderő fölbomlasztása. A hivatal 1918 április közepén kezdte meg működését. Kezdetben négy (cseh, horvát, lengyel, román), később még több nyelven folyóiratot adott ki és a röpcédulák és kiáltványok millióit terjesztette. Még a gramofont is beállította a központi hatalmak lelkének megrendítésére. El kell ismerni, hogy nagy sikerrel működött; ezt bizonyítja egyebek között azoknak a katonáknak mindig növekvő száma, akik szláv, olasz vagy román nemzetiségűek voltak és a központiak frontjáról az ellenséghez átszöködtek.

A francia hírlapok és folyóiratok szívesen helyt adtak a románok, szerbek, csehek monarchiaellenes, rágalmozó cikkeinek. Ez különösen az annexióválság után volt észlelhető. Nem csoda, ha az angol és a francia közvélemény már akkor fokozatosan a központi két hatalom, de elsősorban Ausztria-Magyarország ellen fordult. A nagy hírlapok között a *Times*, *Daily Mail*, *Daily Chronicle*, *Matin*, *Temps*, *Nowaja Wremja* cikkei a közvéleményt feltűnően Németország és a monarchia ellen törekedtek hangolni. Ebben nagy, sőt első szerepe volt a Northcliffe-vállalatnak.

A világháború alatt az ellenséges hatalmak háromféle irányban fejtettek ki propagandatevékenységet. A háborús szellemet a maguk és szövetségeseik országában ébrentartották, a semlegesek közvéleményét a központi hatalmak kárára befolyásolták és ez utóbbiak ellenállását gyöngítették. Különösen sikeresen működött ekkor is — Anglia. Vele együtt az ellenséges és a semleges külföldön élő románok, csehek és szerbek is állandóan folytattak propagandamunkát. Legtevékenyebbek — a leírásainkból már ismert — *Masaryk Tamás* egyetemi tanár mutatkozott. Már a világháború kitörése után Szentpétervárra menekült és ettől kezdve hihetetlen igyekezettel egyengette elő a monarchia feldarabolását s Csehországnak, mint önálló államnak elismerését. Az amerikai tótság körében kifejtett agitációjának eredménye volt a Magyarország területi épsége ellen irányuló *pütsburgi szerződés*. Abban is nagy része volt *Masaryknak*, hogy az Északamerikai Egyesült-Államok kormánya a háborúba lépése után olyan békejavaslatot dolgozott ki, amely elsősorban a monarchia feldarabolását jelentette. *Masaryk* mellett a — hamis útlevelemmel, repülőgépen elmenekült *Benes*

*Ede* volt a legügyesebb agitátor, aki Franciaországban termékeny talajt talált magyarellenes propagandája kifejtéséhez. Társaik hosszú sorába tartoztak még: *Gaetano Salvemini*, *Osusky*, *Jovan Radonich* belga egyetemi tanár; a románok sorában pedig *Thomas Jonescu*, *Hurmuzescu Dimitru*, *Pangrati Sipsom*, *Gavanescu*, *Negulescu* és *Ursu*. Ezek a párizsi egyetemen is hirdették tanaikat. A skót *Seton Watson* a világháború folyamán fontos szerepet töltött be az angol külügyi hivatalban és így neki igen nagy része lett Magyarország megcsonkításában is, mert folyton ellene dolgozott.

*Lloyd George David* angol miniszterelnök 1918 februárban fölhívta *Charles Harmsworthot*, *Northcliffe lordját*, hogy vezesse az ellenséges országokba irányuló propagandát. Amint már érintettük is, *Northcliffe* elnöksége és *Sir C. Stuart* alelnöksége alatt össze is ült *Crewe* marquisnak londoni palotájában a tanácskozábizottság, amely három albizottságban indította meg és végezte a propagandát a németek és a bolgárok, valamint Ausztria-Magyarország ellen. Ez utóbbi ellen különösen *Seton Watson* és *Wickham Steed* működtek, míg a németek elleni tevékenység egyik legnagyobb szereplője, *H. G. Wells*, a híres író volt. A bizottság 1918 április 18-án kezdte meg működését, amelyről és sikeréről már megemlékeztünk.

*Wells* mellett *dr. I. W. Headlam-Morley* cambridgei egyetemi tanár fejtett ki nagyon sikeres propagandát a németek ellen. *Swinton* ezredes, valamint *S. A. Guest* szintén arra törekedtek, hogy a propagandát az ellenséges államokra kiterjesszék. A röpcédulák stb. milliói a német lövészárkokat és hátsó területet is elárasztották.

A bolgár arevonat felbomlását is nagyrésztben a kitűnő propaganda okozta. Ugyanis Amerika nem üzent hadat Bulgáriának, sőt diplomáciai képviselője Szófiában maradt. Az ő ügyességének tudható be, hogy a központi hatalmakhoz hű *Radoszslavov* kormánya megbukott és helyét 1918 nyarán az ententebarát *Malinov* kormánya foglalta el, aki sietett az entente-tal érintkezni és a bolgár front felbomlását előidézni. Az entente *Malinovot* jó békéről biztosította, de — ígéretét nem tartotta be.

*Lord Northcliffe* 1918 február 24-én emlékiratot nyújtott át *A. J. Balfour* angol külügyi államtitkárnak. Ebben határozottan követelte az Osztrák-magyar monarchia feldarabolását, hogy annak romjain közelebb jussanak — Németország összetörhetéséhez.

Nagy szerepe volt az entente háborús propagandájában *Sir Basil Zaharoff*-nak is, az angol *Wickers-Armstrong-hadianyaggyár* egyik

vezetőjének. *Zaharoff Lloyd George, Briand és Clemenceau* bizalmasa volt. Óriás olaj-, bank- és hajóérdekeltségeket ellenőrzött. Több párizsi lapot tartott kezében és résztvett az *Agence Radio* megalapításában, mely a francia háborús propaganda egyik leghatásosabb eszközeként félelmetesen küzdött a béke korai megkötése ellen.

Az ellenséges kormányok és sajtóik, valamint egyes vállalkozó szellemű személyek hatalmas propagandájával szemben csak a legerélyesebb ellenmunka vezethetett volna sikerre. Ez azonban sem Németországban, sem pedig Ausztria-Magyarországon nem történt meg. *Karácsonyi János* püspök és történetíró hazafias fáradozása, mint elszigetelt vállalkozás, nem ért el eredményt és Magyarország egyik barátjának, *Delisle Arturnak* ellenpropagandája sem bírt megbirkózni a *Northcliffe-sajtóval*, *Scotus Viatorral* és a többiekkel.

Mint valamelyes ellenpropagandát — a német vallásos folyóiratokon kívül — megemlíthetjük, hogy Németországban *br. Mumm* volt német követ vezetése alatt a háború második felében a külföld felvilágosítása végett hivatalos szerv létesült, azonban 1917-ben ezt is feloszlatták.

## Események a fegyverszünetek és a béke megkötése között

A fegyverszünetek és a békekötések között történt eseményeket, mivel azok már csak következményei voltak a nagy háborúnak, csak a legnagyobb vonásokban tárgyalhatjuk.

### Proletárdiktatúra Magyarországon

A *Magyarország megszállása* című fejezetünk végén megírtuk, hogy *Vix* francia alezredes 1919 március 21-én délelőtt 11 órakor átadta *Károlyi Mihálynak* azt a jegyzéket, amely Magyarországot valószínűleg halálra ítélte. Azt is megírtuk, hogy a Károlyi-kormány még azon a napon délután 5 órakor lemondott.

*Károlyi Mihályt* a magyar Nemzeti Tanács 1919 január 11-én a Népköztársaság elnökének választotta meg. Bár a külsőségekben nyilvánult is a demagóg gróf államfői fénye, annál csekélyebb volt az a valószínű hatalom, amelyet ő az ország érdekében a bel- és külpolitikában érvényesíthetett.

*Károlyi* játékszere lett azoknak az elemeknek, akik mint képzett, de inkább félművelt egyének, nem tudták kielégíteni hamis becsvágukat és ezért mindent megvetettek, gyűöltek, ami érvényesülésük útjában állott. Ezek között első helyen állott *Kun Béla* újságíró, nagyon ravasz, több nyelvet beszélő ember, aki 1918 december 20-án hamis útlevelemmel jött haza Magyarországra Oroszországból. Vele jött a későbbi veréb, *Szamuely Tibor*, szintén kisjelentőségű író.

A magyar kormány összetételében 1919 január 18-án változás történt az új kormányban a hadügy és a közoktatásügy vezetését a szocialisták vették kezükbe. Bennük azonban hiányzott a kormányzáshoz szükséges tapasztalat. Az 1919. év elején súlyos kirobbanások történtek. Február 20-án a kommunisták véres harcot vívtak a szocialistákkal.

Midőn *Károlyi* megkapta *Vix* ezredestől a *de Lobit-féle jegyzéket*, 1918 március 21-én délután lemondott és átadta a hatalmat *Kun Bélának* és társainak, akik azonnal kikiáltották a proletárdiktatúrát, teljesen orosz minta szerint. *Garbai Sándor* elnöklete alatt forradalmi kormánytanács alakult, azonban a vezetés *Kun Béla* nevéhez fűződik. Szörnyű terror nehezedett az agyoncsigázott Magyarországra. Politikai, gazdasági és kulturális tekintetben valóságos orgiákat ült a kommunizmus. Legjobbaink kerültek börtönbe, hogy ott a középkori inkvizíciót megcsúfoló szenvedésekben legyen részük és *nem kevesebb, mint 602 ártatlan magyart végeztek ki a perverz agyú emberek*. És az entente hatalmasságai mindezeket a szörnyűségeket nemcsak eltűrték, hanem még — legalább is hallgatagon — támogatták, mert az volt a tervük, hogy Magyarországon át Németország ellen vonulnak, hogy azonban ezt megtehessék, ürügyet kellett találniok. Ezt megtalálták a proletárdiktatúrában.

A borzalmas önkény és vérengzés megmozdította a nemzetet, mely addig megfélemlítve odahajtotta nyakát a hóhérok bárdja alá. Több helyen mutatkoztak ellenforradalmi megmozdulások, de ezeket *Szamuely* azonnal leverte és bitófákra huzatta értelmi és egyéb szerzőiket. Június 24-én a dunai monitorok és a Ludovika Akadémia hallgatói lázadtak föl, azonban ezt az emlékezetes ellenforradalmat is leverték *Kun Béla* emberei. A már halálra ítélt áldozatokat *Romanelli Guido* olasz alezredes határozott föllépése mentette meg. A hálás nemzet ezért értékes ajándékot adott később a nemes tisztnek és Budapest székesfőváros egy uccáját is róla nevezte meg.

*Kun Béla* Magyarországot a francia érdekkörből az orosz érdekkörbe kapcsolta át. Ekkor már észrevette az entente, mennyire elhibázott dolog volt, a *Diaz-féle* fegyverszüneti szerződéstől eltérően, Magyarországot a legnagyobb erőszakkal elnyomni. A fiatal és a politikában járatlan *Vix* alezredest visszahívták és helyette Budapestre április 4-én *Smuts* angol tábornokot küldötték, hogy a kommunizmust letörje. Mivel azonban *Smuts* kísérlete nem sikerült, Franciaország most ugyanazt tette, amit a bécsi császári kamarilla 1848-ban tett: a nemzetiségeket küldte Magyarország ellen. A csehek, románok és a szerbek is megkezdték előnyomulásukat Budapest ellen. Mivel pedig akkor, április első napjaiban, Szegeden már megalakulni kezdett a magyar nemzeti haderő, ezt a Szegeden tartózkodó franciák ottmaradásra kényszerítették, hogy ne zavarhassa a románok és a többiek előnyomulását. Különben is sajátságos helyzetbe jutott volna a szegedi magyar sereg,

ha az ellenség ellen indul, mert akkor tulajdonképpen a gyűlölt vörös hadsereget támogatta volna...

### A magyarországi vörös háború

*Kun Béla* és társai nagyon helyesen ítélték meg, hogy uralmukat csak erős haderővel szilárdíthatják meg. Ezért, amint a hatalmat átvették, azonnal szervezni kezdték a vörös hadsereget, melynek kötelékébe idegen nemzetek és országok egyéneit is besorozták. Egyik alakulata ennek a hadseregnek a terrorcsapat volt, amely — mint a neve is mutatja, — főképpen a büntetések és kivégzések végrehajtásánál mint karhatalom szerepelt.

Midőn 1919 március 21-én kikiáltották a proletárdiktatúrát, a hadügyminisztériumot átalakították *hadügyi népbiztossággá*, melynek élére *Pogány József* került.

A proletárdiktatúra-hadseregnek a szervezett munkásságból toborzott proletárkatonákból kellett állnia. A rangjelzést eltörölték, a hadseregnek csak parancsnokai és katonái voltak. Minden szakasz bizalmiférfit választott, aki egyúttal a szakasz parancsnoka is volt.

Amint már előbbi leírásunkból is tudjuk, a szerbek, románok és csehek előnyomultak Magyarország ellen. Nem kellett nekik biztatás, amit — különösen a románok — később még külön is megkaptak, sietve igyekeztek a letiport Magyarország szíve, Budapest felé. A kölcsönös helyzet 1919 március végén a következő volt:

*Szerb arcvonal:* Vörösök 2 dandár, 2 hadosztály. Számerő: 10.500 fő. Szerbek: 4 hadosztály 38.000 ember az első vonalban; tartalékok — részben francia vezetés alatt — mintegy 73.000 fő. Az arcvonal iránya: Arad-Szeged-Pécs-Dráva-Mura.

*Román arcvonal:* A székely hadosztály. Ez nem tartozott a vörös hadsereghez. A küzdelmek végéig magyar nemzeti seregest volt. Róla még megemlékezünk. 10.000 fő. Románok: 3 gyalog és 1 lovas hadosztály. Kb. 35.000 fő, az első vonalban; tartalék kb. 24.000 ember. Arcvonal: Vaskóh-Csucsá-Zilah-Huszt-tól keletre.

*Cseh arcvonal:* Vörösök: 3 hadosztály, mintegy 10.600 fő. Csehek: 2 hadosztály, mintegy 20.000 ember; tartalék 4000 fő. Arcvonal: Pozsony-Komárom-Salgótarjától északra, Miskolctól északra Ungvár-Uzsoki hágó.

Ebből a vázlatos ismertetésből látható, hogy a vörös hadseregnek

és a székely hadosztálynak sokszorosán nagyobb ellenséges erőkkel kellett megvívnia. A számbeli kisebbséget az erkölcsi is növelte, mert *Kun Béla* serege, amelyben a direktóriumok, katonatanácsok, bizalmi férfiak rendszere honosított meg és amelyben igen sok megbízhatatlan elem volt, a mindenre elszánt sereg tulajdonságait teljesen nélkülözte. Hiába bukott meg április 1-én *Pogány József* és hiába siettek a vezetők a hadsereg fegyelmét a különleges szervezetek (bizalmi férfiak, katonatanácsok stb.) megszüntetésével megszilárdítani, ezt nem érték el.

A hadműveletek vezetését *Böhm Vilmos* vette át, aki talán sohasem volt katona. Azonban maga mellé vette *Stromfeld Aurél* vezérkari ezredest, azazhogy akkor már csak „vezérkari főnök elvtársat“, az egykori honvédség, sőt a monarchia egész hadereje egyik legképzettebb és legkiválóbb vezérkari törzstisztjét. *Stromfeld* erélyesen és nagy tudással végezte a műveleteket, amelyekről az alábbi sorokban röviden megemlékezünk.

#### *A románok előnyomulása.*

A románok április 16-án megkezdték előnyomulásukat, amelyet a fegyelmetlen vörös csapatok nem bírtak felfogni. Az ellenség mindig jobban visszaszorította a kommunista hatalmasok csapatait, melyeket még *Stromfeld* tudása és erélye sem tudott megállítani. A harctéren *Böhm Vilmos* és *Stromfeld* vezették a műveleteket, a hátsó területen pedig, Budapest székhellyel, a véreskezű *Szamuely Tibor* torolt meg minden ellenforradalmi megmozdulást.

A balsiker kétségbeesett erőfeszítésre készítette *Kún Béláékat*. Április vége felé elrendelték 16 gyárimunkás-zászlóaljnak azonnali szervezését, de ezek sem bírták a helyzetet a vörösök javára billenteni. *Csak a székely hadosztálynak régi fegyelmű lelkes katonái harcoltak eredményesen*, mindaddig, amíg két tűz közé kerülvén, a fegyvert — becsületük teljes megóvása mellett — letenni kényszerültek.

A támadó románok április végéig csaknem mindenütt elérték a Tisza vonalát és a csehek is sikerrel vonultak előre. Ilyen kényszerhelyzetben a vörös kormányzótanács megbízta a hadseregfőparancsnokságot, hogy azonnal keressen érintkezést a csehekkel, románokkal és a délszlávokkal; adja tudtukra, hogy a magyar kormány az ententétől békét kért. Mivel azonban a hadiköveteknek a románok hallatlan követelésekkel válaszoltak, a csehek pedig egyszerűen azt felelték, hogy a demarkációs vonalat jóval messzebb délre tolják ki, a szerbek pedig

még nem is fogadták a vörösök kiküldötteit, a hadműveleteket folytatni kellett.

Időközben azonban váratlan esemény történt. *Kún Bélának* igen jó kémszolgálatra volt. Ennek segítségével megtudta, hogy az entente a románokat a Tisza-vonalon megállította és hogy sem a csehek, sem a délszlávok további előnyomulásától, sem pedig az entente beavatkozásától tartania nem kell. Ilyen kedvező politikai helyzetben a vörös kormányzótanács elhatározta, hogy a műveleteket az addiginál nagyobb eréllyel folytatja. Mozgósította az egész proletárságot, intézkedett a románok kezébe került Szolnok visszafoglalására és a Tisza középfolyásánál, valamint a Sajó mentén csak gyengébb erőket hagyva, tekintélyes tartalékokat gyülekeztetett Hatvan környékén. *Böhm* „főhadiszállása” Gödöllőn volt.

Amint látjuk, a vörös hadsereg — látszólag — többet tett Magyarország integritása védelmében, mint a kapkodó Károlyi-kormány. Amíg ez utóbbi letétette a magyar katonákkal a fegyvert és megtiltotta a fegyveres ellenállást, addig *Kún Béla* keményen igyekezett a betolakodó ellenséget kiverni. Ezt hangsúlyozta a vörös vezér és ez volt a főoka annak, hogy a volt tényleges tisztek valósággal örömmel siettek a vörös hadseregbe. Ők voltak a fegyelemnek legerősebb támaszai, azonban a proletáreszméktől félrevezetett katonatömeget ők sem tudták derék harcos csapatokká átalakítani. De — különben is — *Kún Béla* hazafias hitegetése nem bizonyult igaznak, mert május 5-én a támadó szomszédokhoz táviratot intézett, amelyben arra kérte őket, ne nyomuljanak tovább előre, mert *a kommunista tanácskormány ügyis késznek nyilatkozik minden területi igényüket kielégíteni, neki mindegy, mi marad meg Magyarországból*, csak azt köti ki, hogy a csonka országban zavartalanul maradjon meg a proletárdiktatúra.

A kormányzótanács másnap *Böhm Vilmost* teljes hatalmú hadseregfőparancsnokká nevezte ki és a vörös erőket három hadtestbe s két önálló hadosztályba tömörítette; a hadtestek parancsnokai olyan egyének lettek, akiknek nevét semmiféle katonai névkönyvben olvasni nem lehetett...

#### *A csehek előnyomulása.*

A csehek is sietve igyekeztek minél jobban benyomulni Magyarországra. Április végéig balszárnyukat már a Sajó folyóig előretolták. *Stromfeld* hiába igyekezett őket megállítani, a vörös katonák

teljesen hasznavehetetleneknek bizonyultak. Feltörték a borospincéket, lerészegedtek, duhajkodtak, de harcolni nem akartak. Ilyen szedettvetett tömeggel szemben könnyű volt a cseheknek Miskolcot is elfoglalni.

Miután a románok a Tisza vonalán megállottak, a csehek hadműveletei is lanyhulni kezdtek, azonban kisebb-nagyobb ütközetek mégis voltak, különösen Salgótarján környékén.

Május 9-től kezdve olyan hírek jutottak a kormányzótanács és a hadseregfőparancsnokság tudomására, hogy a franciák Zágráb és Szeged városokban mozgalmasan készülnek az előnyomulásra. Tehát *Kún Béla* értesülése nem volt helyes. Ebben a helyzetben *Stromfeld* javaslatára azt határozták el, hogy a frontokon csak a lehető legkisebb erőket hagyják, ellenben a főerővel a Duna és a Tisza között nagy támadást indítanak dél felé. Itt megjegyezzük, hogy a franciák mozgolódása — nem volt igaz; a valótlan híreket csak a vörösök félrevezetése végett terjesztették.

A csehek május első felében fokozatosan visszavonultak. Ahol a vörösök támadni kezdtek, ott sikert értek el. Hiába vontak magukhoz erősítéseket a csehek, *Stromfeld* vörös katonái most már jól harcoltak és visszaverték őket. A vörös haderőt átszervezték; május második felében 3 hadtest és 8 önálló hadosztály állott *Böhm* és *Stromfeld* parancsnoksága alatt, legalább 50.000 fő számerőben.

Mivel a hadseregfőparancsnokság végre megtudta, hogy az addig hirdetett entente-jugoszláv támadás nem fog megtörténni, *Stromfeld* azonnal elrendelte, hogy minden nélkülözhető erő a csehek ellen támadjon. Ez megtörténvén, a már előbb visszafoglalt Miskolc után június 6-án Kassa is a vörösök birtokába került. A diadalmas műveletet azonban nem volt szabad folytatni, mert június 8-án *Clemenceautól* távirat érkezett, amelyben a francia kormány nagyhatalmú elnöke megtiltotta a csehek elleni további offenzívát. Bár *Kún Béla* elfogadta az utasítást, a támadás mégis tovább folyt és a vörös hadseregfőparancsnokság, több siker után csak június 24-én adta ki a parancsot az ellenségeskedés megszüntetésére. Ugyanazon a napon, amikor a monitorok és a ludovikások a magyar piros-fehér-zöld szentháromság védelmében megindították az ellenforradalmat.

*Stromfeld* Aurél július 1-én otthagyta állását és utóda *Julier Ferenc* vezérkari alezredes lett. *Böhm* sem működött már sokáig; helyét *Landler Jenő* foglalta el.

### A románok elleni támadás.

*Julier Ferenc* július 5-én adta ki intézkedését a műveletek folytatására. Egyelőre a románok ellen lépett föl, hogy őket legalább a Magyarországra erőszakolt demarkációs vonalig visszaszorítsa. Három csoportot alakított mintegy 250 km. hosszú vonalban a Tisza mentén. A románok, nem számítván ilyen nagyobb támadásra, több helyen kitértek a vörösök elől, akik július 20-ig általában mindenütt átkeltek a Tiszán. Azonban a siker nem volt tartós. A románok már négy nap múlva maguk támadtak és a vörösöket visszaverték a Tisza jobbpartjára, de csak nagy óvatossággal követték a visszavonuló vörösöket.

Ekkor a harctéri eseményeket nagyjelentőségű politikai fordulat követte. *A tanácskormány augusztus 1-én délután lemondott, Kun Béla* és cinkosai külföldre menekültek. *Szamuely Tibor* menekülése közben, az elfogatás veszélyét kikerülendő, öngyilkosságot követett el. A világtörténelemben kevés véreb nevéhez fűződik annyi ártatlan élet kioltása, mint *Szamuelyéhoz*.

Az üldöző román csapatok augusztus 4-én bevonultak Magyarország székesfővárosába, ahol megszűnt ugyan a vörös uralom, de ahol kezdetét vette az idegen elnyomás és jogtalan harácsolás...

### A székely hadosztály működése.

Magyarország világháborús történetének valóságos hőskölteménye a „székely hadosztály” rövid működése.

*Szentkereszthegyi Kratochwil Károly honvédezredes*, a világháború utolsó időszakában a nagyváradi és debreceni honvédekből álló 39. dandár parancsnoka, csapatait az összeomlásokor teljes rendben vezette vissza szűkebb hazájukba. November végén Budapestről azt a parancsot kapta, hogy vegye át a kolozsvári honvéd kerület parancsnokságát, melynek addigi parancsnoka, *Siegler Konrád* gy. tábornok, már eltávozott. *Kratochwil* elutazott Kolozsvárra, ott azonban már csak fejetlenséget talált. A nemzeti tanácsok nem tudtak rendet teremteni. *Linder Béla* hadügyminiszternek az a rendelete és nyilatkozata, amelyket már jól ismerünk, az erdélyi magyar csapatokat is szétkergette s a románok minden ellenállás nélkül keltek át a határszorosokon és hágókon. A volt 38. honvéd hadosztályparancsnokság se létezett már és sem közös, sem honvéd katonák nem voltak. *Kratochwil* tehát — csapatok nélkül állott.

Amit azonban az átkösemlékű hadügyminiszter elrontott, azt a nemzeti érzés valahogyan mégis jóvátette. A hazájukat veszített derék

székely emberek odajöttek Kratochwilhoz és kérték őt, szervezzen belőlük csapatokat. Így alakult meg fokozatosan a „székely hadosztály“, mely azután hősiiesen küzdött a betolakodó románokkal szemben. Számereje, a hadosztályköteléken kívüli többi kötelékekkel együtt, 1919 március végén 18 zászlóalj, 10.000 ember volt.

A székelyek teljesen mentesek voltak a vörös mételetől és a régi vasfegyelemmel szolgáltak; 1919 januártól április végéig számos harcban vettek részt. *Zilah, Csucsá, ismét Zilah, Hadad, Iloba, Vaskóh, Belényes, Nagykocsord és Mátészalka* azok a helységek, amelyek a dérek sereg véres térképét mutatják.

Midőn *Stromfeld* április végén azt a parancsot adta a székely hadosztálynak, hogy csatlakozzék közvetlenül a vörös hadsereg balszárnyához, akkor — ütött a székely hadosztály végőrája. Ha ez teljesíti a parancsot, akkor át kellett volna vennie a vörösök minden szervezeti szabályát, le kellett volna szaggatnia a rendfokozati jelvényeket, megszünt volna a „tiszti“ és a „katona“ közti különbség és ami fő, a magyar színek helyett a sapkákra a vörös internacionalizmus kokárdáját kellett volna tűznie. Ezt — nem akarta sem a hadosztály parancsnoka, sem a hadosztály ...

Ha ellenben nem teljesíti *Stromfeld* parancsát, akkor — a románok mellé áll! Ez sem volt lehetséges. *Igy tehát Kratochwil elhatározta, hogy a románok előtt leteszi a fegyvert.* Erre vonatkozólag tárgyalást kezdett a románokkal. Szomorú szívvel, azonban fölemelt fővel letette a hazafias felbuzdulásban megragadott kardot. A székely és az erdélyi csapatok nemcsak Erdélyért, hanem Magyarország egész épségéért is harcoltak. Ebben a küzdelemben egyedül maradtak, árván, de becsülettel, két tűz, két ellenség között. Hogy a harcosoknak hazatérése biztosított maradjon, *Kratochwil 1919 április 26-án Demecser községben fegyverszünetet kötött a románokkal.* A szerződés alapján a székely hadosztály fegyverzetét és egyéb hadianyagát Mátészalkára, a hadosztályt magát Brassóba szállították.

A fegyverszüneti szerződésnek a székely hadosztály tisztjei és katonái mindenben eleget tettek, a románok ellenben nem. Amint a szállítmányok elérték a Királyhágót, megkezdődött azok kirablása, a tisztok és a legénység tetteges bántalmazása és szidalmazása. A tisztikart a románok a brassói fellegrvárba zárták, a legénységet pedig letetkőztették, kirabolták és egyes brassói baraktáborokba zsúfolták össze. Hiába volt minden tiltakozás az ilyen bánásmód ellen.

*Kratochwil* kijelentette, hogy addig nem hagyja el fogságát, amíg

minden katonája ki nem szabadul. A románok ezért különösen nagyon figyeltek a hadosztályra, melynek egy részét a régi Románia távoli helyiségeibe hurcolták. Azonban a parancsnok erélyes közbelépése mégis sikeres volt; katonái nemsokára mégis hazatérhettek, ellenben *Kratochwil* és több hű tisztje — nem. A derék parancsnokot Brassóból Nagyváradra, majd Kolozsvárra, azután Szamosújvárra, végül ismét Kolozsvárra szállították s többnyire egyes zárkában őrizték. Kolozsvárott 1921 szeptemberében haditörvényszéki eljárás alá került, azonban ez fölmentette *Kratochwil* ezredest és így nyolchónapi börtön és több mint másfélévi hadifogság után végre kiszabadult. Tisztjei közül egyeseket elítéltek ugyan, azonban azok is szabadlábba helyeztettek.

A proletárdiktatúra bukása után a székely hadosztály egy része a Dunántúlra ment és ott magvát alkotta a későbbi magyar nemzeti hadseregnek.

### Bécs, Arad, Szeged

A bolsevizmus kitörését Magyarországon nyomon követték az ellenforradalmi megmozdulások, amelyeket azonban *Szamuely* véres kézzel nyomott el. Nagyon sokan menekültek ki Magyarországból, különösen Bécsbe, de sokan gyülekeztek Aradon is, akik a románok elől kényszerültek szűkebb hazájukat elhagyni. Ez a két város lett azután azoknak a nemzeti törekvéseknek melegágya, amelyből később a nemzeti feltámadás életrekelt.

Bécsben nagyon élénk tevékenységet fejtett ki *Bethlen István gróf*, akinek hű társai között szerepeltek: *Gömbös Gyula*, *Szmrecsányi György*, *Pallavicini György örgróf*, *Schönborn gróf*, *Takács-Tolvay József gróf*, *Sigray gróf*, *Gratz Gusztáv*, *Teleki Pál gróf*.

A Bécsbe menekült magyar urak 1919 április 5-én fölkeresték *Alize*-t, Franciaország bécsi képviselőjét, hogy az entente segítségét kérjék a magyarországi bolsevizmus letörésére. Mivel azonban minden kérésük hiábavaló volt, mert az entente akkor azt vélte, hogy a bolsevizmus csak a leverte Magyarország múltó betegsége, ezért *Bethlen Istvánnak* nem maradt más választása, csak az, hogy megegyezik a szocialistákkal, hogy azok buktassák meg *Kun Bélát*, vagy ha ez nem sikerül, akkor a magyarok a maguk erejéből, tisztán nemzeti alapon törekedjenek az országot a bolsevizmus mótelyétől és borzalmaitól megszabadítani. Az első kísérlet is sikertelennek mutatkozván, nem maradt más hátra, mint a maguk erejére támaszkodás. Megalakult az *ABC (Antibolsevista Comité)*, melynek feladata most már az lett, hogy

megfelelő összeköttetéseket keresvén, megnyerje az entente jóindulatát s azután pénzt gyűjtvén, megszervezze a magyar nemzeti hadsereget, amely azután benyomul az országba és leveri *Kun Béla* vöröseit. A bizottság elnöke, *Bethlen István gróf*, újra megkezdte a tárgyalást az entente képviselőivel, ezek azonban semmiféle közvetlen támogatásra sem voltak hajlandók.

*Gömbös Gyula* vezérkari százados és *Pallavicini örgróf* áprilisban leutaztak Belgrádba, hogy ott *Franchet d'Esperey* tábornok francia főparancsnokkal letárgyalják a legfontosabb kérdést: a toborzásnak az entente által megszállott területen való engedélyezését. A tábornok elvben hozzá is járult a kérdéshez, sőt azt is megengedte, hogy a bécsi bizottság menjen le Szegedre és ott minisztériummá alakuljon át. Fegyvereket is ígért, pénzt azonban nem. *Gömbös* Szegeden maradt, *Gratz Gusztáv* pedig Bécsben igyekezett 20 milliós kölcsönt fölvenni a bankokban. Azonban a bécsi bankok — félvén a bolsevizmusra hajló elemek bosszújától — nem nyújtottak kölcsönt és így *Schönborn* gróf gyűjtést indított, melynek eredménye 8 millió korona lett. Ezt a Bécsben lakó magyar főurak nagyon gyorsan összegyűjtötték. Később a bizottság ügyesen kézrekerítette azt a nagyobb összeget is, amelyet a kommunisták propagandacélokra a bécsi *Magyar Házban* elrejtettek.

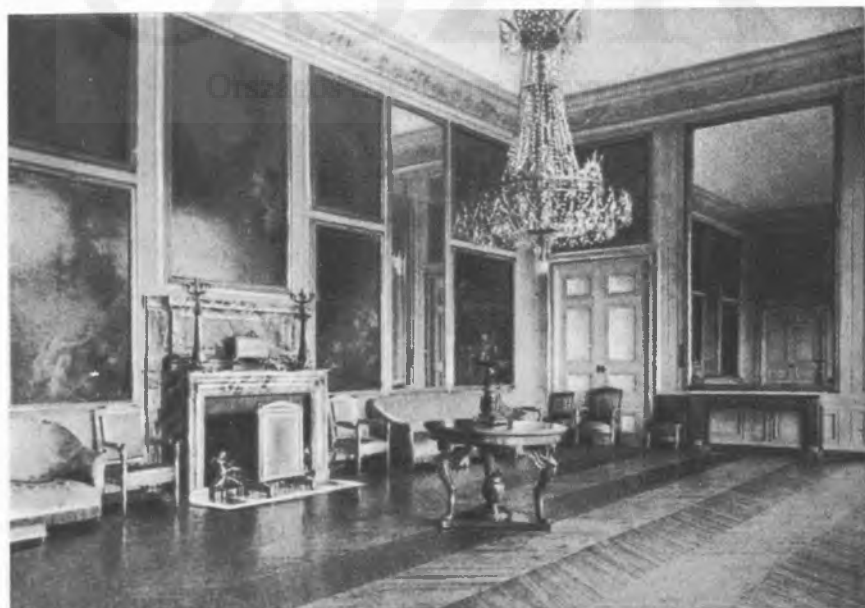
Nyugat-Magyarországon, különösen Bruck és Királyhida környékén, május elején sikertelen ellenforradalmi megmozdulások voltak. Még szerencse, hogy azok nem követeltek az addigiaknál sokkal több áldozatot, hiszen *Szamuelly* rendkívül óvatosan vigyázott minden legcsekélyebb ellenforradalmi jelenségre.

A bécsi bizottság 1919 május 11-én arról értesült, hogy *Aradon Károlyi Gyula gróf kormányt alakított* és hogy a bécsi ABC-vel összeköttetést keres. A kormány egyik legfontosabb munkaterve a bolsevizmus letörése volt. A bécsi bizottság nem utazott Aradra, mivel helyesebbnek látta, ha helyén, az entente-missziókkal állandó kapcsolatban marad és ha arra kerül a sor, onnan is megindítja a támadást Nyugat-Magyarország, illetve az ottani vörösök ellen. Ellenben *Teleki Pál gróf* Szegedre ment, mint a bizottság összekötő személye. A bécsiek ekkor erősebb sajtópropagandát fejtettek ki. Már 1919 márciusban megindult a *Bécsi Magyar Futár*, majd pedig később a vörös *Pester Lloyd*-nak fehér kiadása Bécsben. Az előbbiben *Gömbös Gyulának* számos cikke jelent meg.

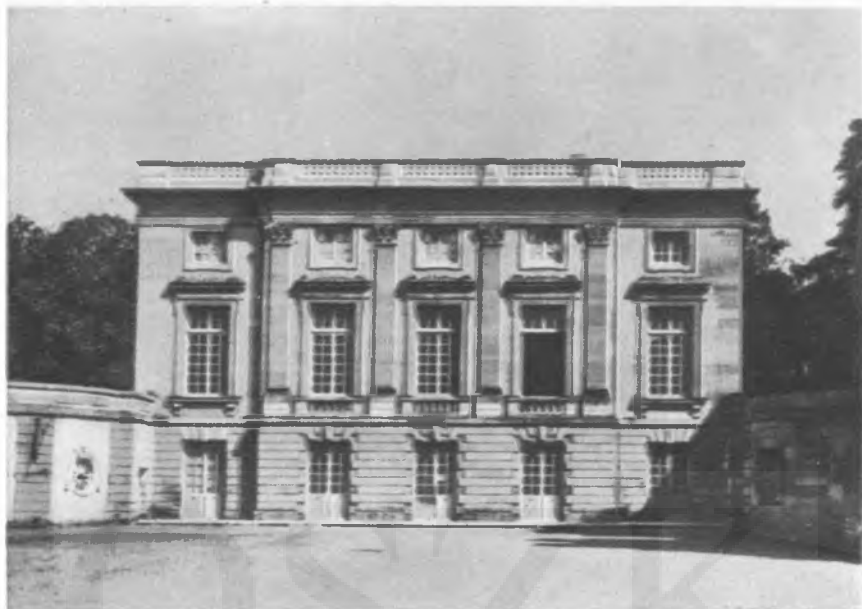
A magyar nemzeti kormány — miután azt a románok néhány napig letartóztatták — május végén Aradról Szegedre érkezett és



Versailles. A „Tökörterem”, ahol a németek a békét 1919 június 28.-án aláírták



Az a terem, ahol a magyar kiküldöttek a trianoni békét 1920. június 4.-én aláírták



*A Kis-Trianon palota*



*A Nagy-Trianon palota*



*A versaillesi kastély bejárata 1919. június 28.-án, a német béke aláírásának napján*



*Marie Antoinette egyszerű lánycsaj a versaillesi parkban, a Trianon-kastélyok közelében*



*Paderewski, lengyel zeneművész és államférfi*



*Nitti, olasz államférfi*



*„A nagy négyek”, akik a békét szerkesztették. Balról-jobbra: Orlando, Lloyd George, Clemenceau, Wilson*

*Károlyi Gyula ott június 3-án véglegesen megalakította miniszteriumát.* Időközben megindult a nemzeti hadsereg toborzása is. Tiszt volt elég, mert akik a bolsevisták elől menekülhettek, mind Szegedre siettek, hogy szolgálataikat felajánlják hazájuk megmentésére. A nyugat-magyarországi toborzást viszont *Lehár Antal* ezredes vezette.

Időközben a vörösök váltakozó szerencsével hadakoztak a csehek és a románok ellen, végül azonban vereséget szenvedvén, visszavonulni kényszerültek. A megvert vörös hadat nyomon követték a románok, akiknek egy hadosztálya augusztus 4-én megszállotta Budapestet. Ezzel letűnt *Kun Béla* hatalma is, amelyet már július 31-én átadott a szocialistáknak. Azonban a *Peidl Gyula* elnöklete alatti kormány is csak néhány napig tartotta magát, mivel erős kapcsolatban állott az orosz szovjettel.

Néhány elszánt tiszt behatolván a miniszterelnökségre, augusztus 5-én lemondásra kényszerítette *Peidl* kormányát. Másnap reggel föl-kérték *József királyi herceg* tábornagyot, hogy azt a küldetést, amelyet 1918 őszén megkezdett, de amelyet a viszonyok akkori viharai miatt abbahagyni kényszerült, továbbfolytassa.

*A királyi herceg augusztus 7-én, már mint Magyarország kormányzója, kinevezte az ideiglenes miniszteriumot, melynek elnöke Friedrich István államtitkár lett.*

Eközben Szegeden már folyt a toborzás a nemzeti hadseregbe.

Meg kell említenünk, hogy mint hathatós ellenforradalmi szerv még a kommunizmus kitörése előtt megalakult Budapesten a *Magyar Országos Véderőegyesület (MOVE)*; ennek országos elnöke *Gömbös Gyula* vezérkari százados lett, azonban az egyesületet még *Károlyi Mihály* kormánya feloszlatta. Szegeden az egyesület ismét megkezdte hazafias működését és — Budapesten s több vidéki városban — még ma (1933) is folytatja azt.

A szegedi kormány történetében emlékezetes nap volt 1919 június 5-ike. De emlékezetes ez a nap a magyar nemzet történetében is, mert azon a napon jelentette ki *Horthy Miklós* altengernagy, hogy a nemzeti kormányban vállalja a hadügyminiszteri tárcát. Súlyos elhatározás volt ez, mivel *Horthy* családja a vörösök és a románok közt Kenderesen valósággal két tűz között állott. Azonban *Horthy* kijelentette *Gömbös Gyula* előtt, aki a hadügyi államtitkári tisztelet töltötte be, a következőket: „Nem hallgathatom a fű növést Kenderesen, amidőn Szegeden a magyar Génusz bontja ki szárnyait egy második honfoglaláshoz“. A kormány külügyminisztere *Teleki Pál gróf*, belügyminisz-

tere *Kelemen Béla*. Fontos szerepet töltött be *P. Zdravec István* ferencrendi szerzetes, aki — mint második Kapisztrán János — gyűjtő szónoklatokkal ébresztette és ápolta a magyar nemzeti érzést és százakat tömörített a piros-fehér-zöld zászlók alá. Később ő lett a magyar nemzeti hadsereg első tábori püspöke.

Budapesten *József királyi herceg*, midőn a hatalmat átvette, *Clemenceau*hoz, az akkor már összeült békekonferencia elnökéhez Párizsba táviratot intézett, amelyben közölte a történeteket és azt is, hogy az új kormány legfőbb feladatai közé tartoznak a bolsevizmus teljes letörése és a fegyverszüneti egyezmények végrehajtása. Az entente-hatalmak elhatározták ugyan Magyarország blokádjának megszüntetését és meg is indították ide az élelmezővonatokat, azonban *Clemenceau* nem viszonzta megértéssel a főherceg udvarias és tapintatos táviratát, sem pedig későbbi céltudatos, meggondolt intézkedéseit.

Időközben egy tábornoki bizottság érkezett Magyarországra, Budapestre, melynek feladata a fegyverszüneti szerződés rendelkezéseinek biztosítása és a megszálló csapatok magatartásának szabályozása.

*József királyi herceget* az új kormány mint kormányzót hivatalosan elismerte. Ennek ellenére *Monbelli* olasz tábornok augusztus 23-án este azt közölte *József királyi herceggel*, hogy *Clemenceau* táviratban követelte *József királyi hercegnek* azonnali lemondását. Ez megtörténvén, a kormány is lemondott, azonban ezt *József királyi herceg* fölkerlte az ügyek további vezetésére.

Augusztus 27-én a kormány újjáalakult. Elnöke ismét *Friedrich István*, külügyminiszter *Csáky Imre gróf*, belügyminiszter *Beniczky Ödön* és hadügyminiszter *Schnetezer Ferenc* altábornagy lettek. Külön tárcát kaptak a nemzetiségi, közéletmelzési, népegészségügyi, a propaganda- és a kisgazdaügyek, végül az ipari munkások ügyei is, a többi, rendes tárcákon kívül.

A szegedi minisztérium, belátván, hogy két kormány nem intézheti egy ország ügyeit, lemondott és a hatalmat átengedte a budapesti minisztériumnak.

Amíg a leírt események történtek, addig elindult dicsőséges útjára, a Dunántúlra és onnan a székesfővárosba a Szegeden toborzott és azután szaporított magyar nemzeti hadsereg.

A románok nemcsak Budapestet, hanem az országnak többi részeiből a Dunántúl keleti részeit is megszállották.

## Horthy Miklós és a magyar nemzeti hadsereg

A történelemfilozófia egyik törvényét a „társadalmi szelekció“ törvényének mondhatjuk, mely szerint a nagy idők maguktól kiválasztják a nagy embereket. Ezek közé tartozott *Nagybányai Horthy Miklós* altengernagy is, aki — mikért láttuk — 1919 június 5-én a szegedi kormányban átvette a hadügyminiszteri tárcát.

*Horthy Miklós* 1868 június 18-án született a jásznagykunszolnok-megyei Kenderes községben, ahol a család ősi birtoka volt. Elvégezvén a fiumei haditengerészeti akadémiát, a haditengerészethez került. Elhúnyt királyunk, *I. Ferenc József*, *Horthy Miklóst*, mint korvettkapitányt, 1909-ben szárnysegédévé nevezte ki és *Horthy* ebben a beosztásában 1914 május 1-ig szolgált. Mint tengerész sok nyelvet tanult meg; a többek közt angolul, franciául és olaszul kitűnően beszél. A király 1913-ban a császári és királyi kamarási méltóságra emelte *Horthy Miklóst*.

*Horthy* a világháborúba mint sorhajókapitány vonult be. Az ő nevéhez fűződnek különösen a következő haditettek: a *Porto Corsini* megtámadása 1915 május 24-én. A montenegrói parti ütegek és kaszárnya összelövése *San Giovanni di Medua* mellett 1915 december 5-én. Az *Otranto-csatornában* 1917 május 15-én vívott diadalmas tengeri csata, amelyben *Horthy* súlyosan megsebesülten is tovább vezette a műveletet. A *Novara* cirkáló, amelynek neve *Horthy* nevével úgyszólván azonos fogalom, abban a csatában nagyon megsérült.

Hosszabb ideig tartott, amíg *Horthy Miklós* sorhajókapitány sebesüléséből fölépült. Ekkor a *Prinz Eugen* dreadnought-csatahajó parancsnokává neveztetett ki. Az 1918. év februárjában Cattaróban matrózlázadás tört ki, ezt azonban *Horthy* elnyomta. Ezt követte a királynak az az elhatározása, hogy *Horthy Miklóst* soron kívül ellentengernaggyá nevezte ki és reábizta az egész osztrák-magyar hajóhad vezetését, holott többen voltak a haditengerészeti tisztikarban, akik nála rangban idősebbek voltak.

Midőn az összeomlás küszöbén *Horthy* azt a fájdalmas parancsot kapta, hogy a flottát adja át a jugoszláv nemzeti tanácsnak, az uralgó kegyének verőfénye ismét beragyogta a kiváló tengerész zászlóstitzt pályáját. *Károly* király ugyanis, ugyancsak soron kívül, *altengernaggyá nevezte ki Horthyt*.

Sikereinek nagy sorozata a bel- és külföldi kintünetések és rendjelek nagy számát szerezte meg *Horthy Miklósnak*. Ezek között a leg-

első a *katonai Mária Terézia-rend lovagkeresztje*, amelyet a rendkáp-talan 1921 június 18-án kelt elhatározásával ítelt oda San Giovanni di Medua és Otranto hősének.

*Horthy Miklós* az összeomláskor visszavonult a magánéletbe, azonban az események forгатaga ismét a tettek színterére szólította. Amint láttuk, 1919 június 5-én a Szegeden megalakult kormányban elvállalta a hadügyminiszteri tárca vezetését. *Mint hadügyminiszter csak június 12-ig működött*. Ekkor lemondott *Károlyi Gyula* gróf kormánya. Ennek nemcsak az volt az oka, hogy a Szegedet és környékét megszálló francia és szerb csapatok parancsnokai mindent megígértek ugyan a magyar kormány támogatására, azonban — semmit sem adtak, hanem az is, hogy magában a kormányban is surlódások mutatkoztak. Erre céloztak a franciák, amikor kijelentették a magyar nemzetre vonatkoztatva, hogy:

— C'est une nation morte! Ez halott nemzet.

De tévedtek! A magyar nemzet csak ájultan feküdt a rettentő megpróbáltatások miatt, azonban a benne rejlő őserők nemsokára magasan lobogó lángokban törtek az ég felé.

Amikor *Horthy Miklós* megvált a hadügyminisztérium vezetésétől, azonnal átvette a Szegeden és környékén megalakult kicsiny *magyar nemzeti hadsereg főparancsnokságát*.

*Horthy Miklós* rendkívül súlyos viszonyok között kezdte meg a honmentés munkáját. Valóban emberfeletti feladatra vállalkozott a fővezér. Mivel a franciák, szerbek, sőt a románok is minden eszközzel megakadályozni igyekeztek, hogy a nemzeti hadsereg megkezdje előnyomulását a Dunántúlra és onnan Budapestre, *Horthy* csak a legnagyobb óvatossággal, elszántsággal, repülőgépen sietett 1919 augusztus 19-én Siófokra, miután *öt 17-én József főherceg, Magyarország kormányzója, hivatalosan is kinevezte a magyar nemzeti hadsereg — fővezérévé*.

Mivel *Clemenceau József királyi herceget* a párizsi ötös tanács nevében augusztus 23-án lemondásra kényszerítette, Magyarország minden államfői vezetés nélkül állott. Az ország legnagyobb részét megszállta az ellenség. A csehek Sopron környékétől a Duna, Ipoly, Sajó és az Ung folyó vonalán állottak. A románok, a csehekkel közvetlen kapcsolatban, a Dunántúl Győr—Veszprém—Adony-vonalig, a Duna és a Tisza közt Kalocsa—Halas—Majsa-vonalig nyomultak elő. A délszlávok, illetve jobbszárnyukon a franciák, szintén közvetlen érintkezésben a románokkal, a Marostól északra fekvő területet, Szeged

városával, továbbá Bajától, Pécestől, Barestől északra tartották megszállva Pest és Baranya megyéket; innen nyugatra a Dráva és Mura alkotta benyomulásuk határát. *Csak a Balatontól északnyugatra és délkeletre elterülő magyar vidék volt mentes az ellenséges megszállástól...*

*Horthy Miklós* Siófokról augusztus 15-én nagyon kockázatos módon fölutazott Budapestre és ott azonnal fölkereste az entente katonai küldöttségét. Határozottan kérte, hogy a misszió állítsa meg a románokat további benyomulásukban. A meglepett idegen urak *Horthyt Mardarescu* román tábornokhoz utasították, aki nem is késett a látogatással. *Mardarescu* ugyan nagyon fölényesen bánt *Horthy Miklóssal*, azonban reá is hatott a magyar fővezér férfias, ellentmondást nem tűrő, nyugodt, udvarias föllépése. *Horthy* kijelentette, hogy ha a románok a Váli vízen túl nagyobb erővel benyomulnak, harcolni fog ellenük. És ez így is történt. Időközben és azután a magyar csapatok részben gyalog, részben vonaton megkezdték az előnyomulásukat és megérkeztek Siófokra. Amint *Horthy* mondotta, a Váli víz környékén azonnal megkezdték harcukat a románok ellen, akiket végre az entente-misszió valóban megállított és így a további összeütközés tárgyalanná vált.

*Horthy Miklós 1919 szeptember 7-én kezdte meg diadalmas útját a Dunántúl.* A lakosság örömrivalgással fogadta. Kis csapata szaporodott, bár az emberek toborzása, a fölszerelés, élelmezés, zsold előteremtése az alig megoldható problémák közé tartozott. A magyar nemzeti hadsereg állománya 1919 november elején már mintegy 15.000 ember volt, de puskával alig 10.000 főt láthattak el. Csak minden 8—10 emberre esett egy teljesen használható pár bakancs.

A románok fokozatosan visszavonultak a magyar csapatok elől. Örömnépe volt a letiprott országnak, midőn *a nemzeti hadsereg 1919 november 16-án Horthy parancsnoksága alatt bevonult Budapestre.* A románok már akkor elhagyták a székesfővárost, azonban igen nagyértékű cikkeket harácsoltak és — részben magukkal vitték, részben előreszállították Romániába. Valósággal kifosztották az országot.

Elszomorító volt a helyzet akkor nemcsak Budapesten, hanem az egész országban. Az általános nyomorhoz hozzájárult még az is, hogy azok a földalatti vakondok, akik a borzasztó helyzet okozói voltak, *Horthy* bevonulása után sem pihentek. *A fővezér ellen merényletet terveztek*, amelynek — ha azt föl nem fedezik — nemcsak ő, hanem mások is áldozatává estek volna.

Az entente katonai küldöttségével és az egyébként is Budapestre érkezett külföldi egyénekből egyesek jóindulatot tanúsítottak Magyarország iránt és igyekeztek a nyomort és az éhínséget segíteni. Közöttük meg kell említenünk *Troubridge* angol tergnagyot és *Sir Bunsent*, az angol külügyminiszter benső barátját. Ellenben annál ridegebben viselkedett Magyarországgal szemben *Sir George Clerk*, aki már október 23-án Magyarországra érkezett, mint teljes hatalmú megbízott. Midőn *József királyi herceg Clerk*-et meglátogatta, ez kijelentette, hogy a békebizottság már döntött az ország sorsáról; a békeszerződést alá kell írni, mert különben a Dunántúlt is megszállják a román, vagy a szerb és a cseh csapatok. Anglia rokonszenvének csekély megnyilatkozására is csak a békeszerződés aláírására számíthat az ország és a magyar nemzet. Az angol úr sokáig tárgyalt a magyar közélet vezetőivel, mivel Párizsból azt az utasítást hozta, hogy a Friedrich-kormányt távolítsa el és az összes pártok bevonásával koncentrációs kormányt alakítsanak.

Midőn ez a súlyos üzenet elhangzott, amely a Magyarország belügyeibe való kíméletlen beavatkozást jelentette, akkor már útban volt *Horthy Miklós* nemzeti hadserege az ország fővárosa felé.

November 22-én, tehát a bevonulás után öt nappal, megalakult a koncentrációs új kormány, *Huszár Károly* elnöklete alatt. A belügyet *Beniczky Ödön* tartotta meg, külügyminiszter *Somssich József gróf*, hadügyminiszter *Friedrich István* lettek. A kormányban a szociáldemokraták is képviseltettek.

Magyarországon 1920 január végén és február elején megtartották a nemzetgyűlési választásokat és a nemzetgyűlést február 16-án ünnepélyesen megnyitották. Üléseit február 23-án kezdette meg és legelőször az 1920:I. törvénycikket alkotta, amelyben a nemzetgyűlés magát a nemzeti szuverénitás törvényes képviselőjének mondotta ki és megállapította a jogfolytonosság elvét, amiből a királyság intézményének megtartása következett.

*Minthogy IV. Károly király* 1918 november 13-án Eckertsauban kelt nyilatkozatával az államügyek vitelében való részvételéről lemondott és azután távol maradt az országtól, meg kellett oldani az államfő kérdését. A magyar kormányt végre elismerték Párizsban és így a kormány most már hozzáfoghatott ennek a kényes ügynek megoldásához.

Nevezetes napja volt a magyar történelemnek 1920 március 1-e. A magyar nemzetgyűlés ezen a napon kormányzóvá választotta meg

nagybányai *Horthy Miklós altengernagyot*. Miután az új kormányzó letette az esküt, a megválasztást törvénybe iktatták. (1920. II. teikk.) Magyarország történetében nem sok alkalommal találunk kormányzót. Rövid névsoruk a következő: *Hunyadi János, Szilágyi Mihály, Kossuth Lajos, Albrecht főherceg, Benedek Lajos, József királyi herceg*. A föl-soroltak valamennyien csak rövid ideig állhattak az ország élén. Csak *Horthy Miklós az*, aki immár tizenharmadik esztendeje (1933-ban) tartja erős kezében Magyarország kormányának kerekét, hogy a haza hajóját átvezesse ezer Scylla és Charybdis között . . .

Mint hogy *Horthy Miklós* megvált a magyar haderő éléről és mivel a haderőnek minisztériuma és teljes jogkörű fővezére egyszerre nem lehetett, a fővezérséget megszüntették és mint a honvéd központi hatóság a hadügy (később: honvédelmi) minisztérium működött. Fővezér helyett a nemzeti hadsereg (később: honvédség), miként régebben, *főparancsnokot* kapott, aki a csapatok kiképzését vezette és vezeti. Honvédelmi miniszterré később *bádoki Soós Károly* altábornagy, a fővezér előbbi vezérkari főnöke neveztetett ki.

*Horthy Miklós* 1901-ben lépett házasságra *Jószáshelyi Purgly Magdolnával*. Három gyermekük él: *Paula, István* és *Miklós*. *Horthy* kormányzó hitvese forró emberi szívvel igyekszik Magyarország nyomorán enyhíteni. Hívó szavai minden évben ezreket tömörítenek a karitatív működés nemes zászlói alá.

## A Spartakus-mozgalom Németországban

Miután *Vilmos német császár* 1918 november 18-án Hollandiába távozott, Németországban a katona- és munkástanács vette át a hatalmat. A kormány is megalakult. Hat tagja, felerészben a *Scheidemann-féle* szociáldemokrata pártból, felerészben pedig a független szociálistákból. Az új kormány tagjai, az orosz mintát követvén, a „népbiztos” hivatali megnevezést választották.

November 12-én a szász királynak is távoznia kellett trónjáról. Másnap megjelent a szász és a bajor király lemondó kiáltványa. Ugyancsak november 13-án, amikor az új kormány megkezdte működését, *Liebknecht Károly* és *Luxemburg Róza* is érkezettnek látták az időt, hogy terveiket megvalósítsák.

Krisztus előtt a VIII. században élt egy *Spartacus* nevű egyén, akit a rómaiak rabszolgájukká tettek. Hetvennyolc társával a Vezuvra menekült és ott maga köré gyűjtött 70.000 embert, akikkel a rómaiak

ellen egy ideig sikeresen harcolt. Azonban *Marcus Licinius Crassus* római pretor Kr. e. 71-ben megverte. *Spartacus* és 60.000 rabszolga el-estek a véres harcban.

*Spartacus* gladiátor- és rabszolgavezér neve kétezer év után föléledt a legújabb kor történetében. Ugyanis a német radikális kommunista munkások 1916-ban *Spartacus*ról nevezték meg azt a szövetséget (*Spartakusbund*), melynek célja a teljes kommunizmus megvalósítása lett volna. *Liebknecht Károly* és *Luxemburg Róza* 1918-ban a szövetség élére állottak és megindították annak sajtószervét, a *Rote Fahne* című lapot.

*Liebknecht Károly* német ügyvéd, atyjától, *Vilmostól* örökölte a szociáldemokrata tanokért és az agitációért való lelkesedést. Lázításért már 1907-ben másfélévi várfogságra ítélték. Budapesten is járt, ahol 1912-ben a háború ellen nagy beszédet mondott. Agitálása annyira ment, hogy a háború alatt ismét fogságra vetették, ahonnan csak 1918 októberében szabadult ki. Ekkor negyvenhét éves volt.

*Luxemburg Róza*, az orosz Lengyelországi Zamosc községben született 1870-ben. Egyetemet végzett és megkapta a bölcsészeti doktorátust is. Tevékeny lapszerkesztő és szocialista író volt. Izgatása miatt már a háború elején fogságra vetették és 1918 novemberéig Breslauban tartották fogva.

A két kommunista vezér a *Scheidemann-kormányt* nem ismerte el és azt követelte, hogy a hatalmat teljesen adják át a proletároknak. Midőn 1918 november 28-án a katonaszökevények és munkanélküliek Berlinben gyűlést tartottak, *Liebknecht* nemcsak feltűnően izgatott a kormány ellen, hanem nyíltan követelte a vörös terrort is. Fellépésének az lett az eredménye, hogy Berlinben december 6-án súlyos tüntetések voltak, annyira, hogy a csapatoknak is bele kellett avatkozniok, sőt a zavargás hús embernek életébe került és sokan megsebesültek. *Liebknecht* erőszakkal igyekezett a hatalmat magához ragadni, de az nem sikerült. A forrongás azonban nem szűnt meg, sőt tovább terjedt. Berlinben 1918 december 24-én matrózzendülés tört ki. *Weis* városparancsnokot a matrózok elfogták. A lázadás a kormány ellen irányult és a matrózokhoz már számos *Spartakus*-katona is csatlakozott. Ismét vér folyt Berlin uccáin. A *Spartakusok* Posenben is súlyos zavargást okoztak.

A következő, 1919. év január 6-ika szomorú emléknep a német történelemben. *Liebknechték* *Spartakus*-csoportja egyesült a független szocialistákkal és Berlinben ismét tüntető felvonulásokat, zavargáso-

kat rendezett. Követelte a kormány azonnali távozását. Megszállotta a nagyobb lapok szerkesztősegeit és a Wolff-irodát. Itt már fegyveres összeliiközés is történt, mert a Spartakusok kézigránátokat dobáltak a tömegbe. A német kormány elhatározta, hogy leszámol a bolsevista Spartakus-csoporttal és a vidékről megbízható csapatokat hozatott. Ezek megütköztek a lázadókkal és azokkal 6-án s a következő napokban rendes harcot vívtak. Berlin uccáin ropogtak a puskák, kattogtak a géppuskák, sőt egy ágyú is dörgött. Csak január 13-án sikerült a veszedelmes lázadást leverni. A harcokban 600 Spartakus-katona hullott el. Azonban a mozgalom más városokra is átterjedt, ahol szintén csak erélyes beavatkozással lehetett rendet teremteni.

A mozgalom vezéreit, *Liebknecht Károlyt és Luxemburg Rózát* elfogták, azonban akkor, amikor a fogságba vitték őket, az izgatott tömeg mindkettőjüket megölte. *Liebknecht* ugyanis megszőkött kísérlől. A fogolykíséret katonái több lövéssel halálosan megsebesítették a kommunista vezért, aki nyomban meg is halt. *Luxemburg Rózát* pedig az izgatott emberek leütötték és valaki egy lövéssel szintén kivégezte az eszméletlenül fekvő asszonyt. Annyira gyűlölték a berliniek *Luxemburg Rózát*, hogy holttestét a szállító gépkocsiból erőszakkal kirángatták és beledobták a Landwehr-csatornába.

A bolsevista eszmék azonban még mindig ott lappangtak a párázs alatt. 1919 február 21-én egy fiatalember több pisztolylövéssel meggyilkolta *Eisner Kurt* bajor miniszterelnököt és Bajorországban öt nap mulva a központi tanács magához ragadta a hatalmat. *Aprilis 8-án pedig Münchenben kikiáltották a tanácsköztársaságot*, még pedig, amint később kiderült, *Kun Béla* agitációjára. A müncheni kommunistavezérek ugyanolyan intézkedéseket tettek, mint a magyarországi proletárdiktatúra hatalmasai. Azonban a bajor főváros nem sokáig szenvedett a terror alatt. A régi kormány csapatai már néhány hét mulva szétverték a kommunistákat és népbiztosaikat elfogták. A bajor alkotmányos élet 1919 augusztus 15-én helyreállott, amidőn a kommunista terror elől Bambergbe elmenekült *Hoffmann* miniszterelnök és öt kormánytársa visszaérkezett Münchenbe.



## A békeszerződések

### A párisi békekonferencia

A világháború után a nyertes szövetséges és társult hatalmak ráerőszakolták a fegyverszünetet a központi hatalmakra és szövetségeseire, a végleges béke azonban még sokáig váratott magára. Az egész világ, de különösen a vesztes államok, kifáradt idegekkel, anyagi és lelki téren összetörve, türelmetlenül várták, mi fog történni. Abban reménykedtek, hogy a béke valóban igazságos lesz és meghozza a világnak a várvavárt nyugalmat. Figyelmüket és bizalmukat az Észak-amerikai Egyesült-Államok elnöke, *Woodrow Wilson* felé fordították, aki négy, majd 1918 január 8-án tizennégy pontban fejtette ki a békéről megalkotott eszméit, amelyeket a következő néhány szóban foglalhatunk össze: „Olyan békét kell teremteni, amely a népek szabad rendelkezésén alapul s amely a jövő háborút kizárván, az igazságos és örökbéke révén az egész emberiség érdekét fogja szolgálni“.

*Wilsonnak* eme magasztos eszméi nem váltak valóra a párisi tanácskozásokon. Gyenge akaratereje összetört a békekonferencián azokkal szemben, akiknek egyedüli céljuk az volt, hogy Németországot és vele együtt az Osztrák-magyar monarchiát teljesen tönkretegyék. A monarchia nemzetiségeit nem elégítette ki a Diaz-féle fegyverszüneti szerződés, ők sokkal többet akartak. Betörték Magyarország ezeréves földjére, amit annál könnyebben tehettek, mert *Károlyi Mihály* — minden jog és felhatalmazás nélkül — *Franchet d'Esperey* francia tábornokkal 1918 november 13-án olyan értelmű *Katonai Egyezményt* kötött, amely kiszolgáltatta Magyarországot a szerbek, románok és csehek imperializmusának. Mindezekhez hozzájárult az is, hogy a magyar Szent Korona országában 1919 március 21-én a nemzetközi kommunisták ragadták magukhoz a hatalmat. A szomszédok most kitűnő ürügyet találtak arra, hogy Magyarországon „rendet teremtsenek“ s ezért annak minél nagyobb területeit megszállják. *Kész helyze-*

tel teremtettek és a párizsi békekonferencián összegyűlt hatalmas díktálók csak reájuk hallgattak. Nem csoda, ha elkövetkezett — Trianon...

Amint már megírtuk, *Wilson* elnök, aki 1918 december 4-én indult el Amerikából a *George Washington* hajó fedélzetén, december 13-án Brestben francia földre lépett. Üdvivalgás fogadta a nagy professzort, aki nem volt gyakorlati politikus és akitől nagyon távol esett az élet lüktetésébe bekapcsolódni tudás.

*Wilson-Lansing Róbert* államtitkárral együtt ment Párizsba, hogy ott, a már több ízben elhalasztott és végre 1919 január 18-án, a versaillesi palotában ünnepélyesen megnyitott békekonferencián résztvegyen. Huszonhét háborús állam képviselői jelentek meg ott, köztük négy ázsiai és tizenkét amerikai államéi. De — csak a nyertesek képviselői! A vesztes hatalmak képviselőit meg sem hívták és így elköveték a legnagyobb bűnt a nemzetközi jog ellen.

Az érdemleges tanácskozások megnyitásakor megalkották a *Tizek Tanácsát*, amelyet az öt nagy hatalomnak, *Amerikának, Angliának, Franciaországnak, Olaszországnak és Japánnak* két-két képviselője alkotott. A rengeteg anyagot ötvenkét bizottságban siettek feldolgozni.

Február közepén a tárgyalásokban szünet állott be. *Wilson* elnök fizikailag kifáradva és lelkileg összetörve, egy hónapra visszatért Amerikába. Csalódott! Ezméit nem valósíthatta meg. *Clemenceau* és hívei gondoskodtak arról, hogy *Wilson* figyelmét és energiáit elvonják a tárgyalásoktól. Időt adtak neki, hogy régi kedves tervének, a *Nemzetek Szövetségének* szabályait szerkessze és egyik ünnepségről a másikra hívták, erőszakolták, míg végre a törődött államférfiú közönyösen és csalódottan látta, miként jutnak érvényre azok, akik nem az igazság, hanem a gyűlölet és a bosszú békéjét készítették.

*Clemenceau* ellen 1919 február 19-én egy *Colin* nevű ember me-renyletet követett el, de az nem sikerült. Így a francia miniszterelnök, lelkében a legnagyobb gyűlölettel a németek iránt, minden külső akadály nélkül vezethette a tárgyalásokat olyan szellemben, amelynek megvalósítása a központi hatalmak tökéletes széttörése lett volna. Terveit csaknem egészen meg is valósította.

A *Tizek Tanácsát* 1919 március 25-től kezdve, amikor *Japán* visszalépett, a *Négyek Tanácsa* foglalta el. Tehát tulajdonképpen négy államférfiúnak tulajdoníthatók a párizsi békeparancsok. Franciaországot maga *Clemenceau* képviselte, aki az elnöki tisztet is betöltötte, Amerikát *Wilson*, Angliát *Lloyd-George Dávid* miniszterelnök és Olaszországot *Orlando Vittorio Emanuele*, az olasz kormány elnöke.

*Clemenceau* játszotta a vezető szerepet. Olyan békét igyekezett alkotni, hogy a központi hatalmak soha többé meg ne tudjanak mozdulni. Hűséges segítőtársa volt *Foch* marsall, aki gyakran beleszólt a tárgyalásokba és minden erejével arra törekedett, hogy a Rajna legyen Franciaország keleti határa.

*Lloyd-George* nagyon ügyes, de kissé színtelen és gyorsan alkalmazkodó politikusnak bizonyult. Az ő elve nem volt az, hogy Németországot teljesen megalázzák és anyagi tekintetben letiporják, mivel ez Franciaország túlságos megerősödését jelentette volna. Ezt az angolok nem vették szívesen, hiszen visszaemlékeztek még azokra a súlyos háborúkra, amelyeket a brit birodalom az „ösi ellenséggel“, Franciaországgal vívott. Azonban *Lloyd-George* nem tudta akarátát érvényesíteni a „tigris“ *Clemenceauval* szemben.

Az angol politika céljai a békekötésnél, amelyet *Lloyd-George* képviselt, csak a háború eredményéből levonható *realis* megvalósíthatások voltak. Ezeket a következő szavakkal lehet kifejezni: Anglia gyarmati hatalmának végleges biztosítása, a tengeri hegemonia megőrzése és az ír-kérdésnek a nemzetközi felügyelet alól való kivonása. Egyéb nem érdekelte az angol politikát, tehát *Lloyd-George Dávidot* sem. Az előrelátó angol államférfiú 1919 márciusban emlékiratot szerkesztett, amelyben szövetségeseinek mérsékletet ajánlott. Kijelentette, hogy legyenek a békefeltételek bárminő kemények, de mégis olyanoknak kell lenniök, hogy azokat Németország az igazságosság szellemével összeegyeztethetőnek tartsa.

Az angolok céljaival szemben *Clemenceau* cinikusan megjegyezte, hogy *Európában még húszmillió német is sok* és hogy ő a békeszerződésben csak a háború folytatását látja Németország ellen. *Clemenceau*ban valóban megtestesült a Németország teljes megsemmisítésére irányuló törekvés.

Olaszországot *Sonnino Sidney báró* külügyminiszter, majd a *Négyek Tanácsában Orlando* miniszterelnök képviselte. Az olasz politikát csak az érdekelte, ami az olasz „sacro egoismo“, a szent önzés érdekkörébe esett és ami Olaszország területi és hatalmi igényeinek kielégítését szolgálta. *Wilson* is megírta az emlékirataiban, hogy Olaszországnak a francia követelések és viszont Franciaországnak az olasz követelések nem voltak rokonszenvesek. Az olaszok követelték az Adrián, a „mare nostro“-n való feltétlen uralmat és ezért ostromolták *Wilson*t, eszközölje ki Dalmáciának és Fiumének Olaszországhoz való csatolását. *Orlando* Isztriára, Fiuméra és Dalmáciára vonatkozóan igen

súlyos követeléseket hangoztatott, hivatkozván országának és nemzetének nagy áldozataira, a néprajzi viszonyokra, az emberi igazságosságra. Ezek a követelések azonban nem tetszettek magának *Wilsonnak* sem. Viszont Franciaországnak sem lett volna rokonszenves, ha Olaszország hatalma a tengeren nagyon megnövekszik. Ezért sok volt a surlódás a békekonferencián.

*Wilson* elnök 1919 április 23-án nyilvánosságra hozta az olaszokhoz intézett emlékiratát, amelyben hangsúlyozta, hogy *Fiume nem fog Olaszországhoz csatoltatni*, hanem mint önálló államnak az lesz a hivatása, hogy Magyarország, Csehország, Jugoszlávia és Románia tengeri kereskedelmi forgalmát lebonyolítsa. Ebből kínos huzavona és küzdelem fejlődött ki, mivel azonban Fiumét *Gabriele d'Annunzio* később mégis elfoglalta Olaszország számára, az Adria magyar „gyöngyö” 1922-ben véglegesen és hivatalosan is Olaszországhoz csatoltatott.

Amint a leírtakból már eddig is látható, a béketárgyalásokon még azok is alig tudták érdekeiket összeegyeztetni, akik az entente kötelékében együtt harcoltak.

*Japánt* a konferencián csak a tengeri kérdések érdekelték és minden törekvése abban merült ki, hogy az ázsiai kérdésekre nézve egy modern „Monroe-elvet” állapíttasson meg és az érdekkört Japán képviselhesse. Föltehető, hogy Japán a *Négyek Tanácsából* azért maradt ki, mivel követeléseit nem tudta áterőszakolni.

*Közép- és Kelet-Európa rendezése tulajdonképpen Franciaország feladatává lett*, mely államot a kérlelhetetlen *Clemenceau* képviselte. Ő volt a legerősebb tagja már a *legfelsőbb haditanácsnak* is, amelyből a béke előkészítő bizottsága alakult. A béke tervezetét *Tardieu André*, a „felszabadított területek” minisztere készítette. Mellette nagy szorgalommal működött *Seton Watson (Scotus Viator)*, akiről tudjuk, hogy Magyarországnak ádáz ellensége volt. Már ők hangoztatták, hogy Magyarországnak bűnhődnie kell, mert német hatalmi érdekért harcolt.

*Lansing* államtitkár emlékirataiból ismerjük, hogy valóságos harcot vívott az igazság érvényesüléséért, azonban *Clemenceaunál*, aki a kérlelhetetlenség meglestesülése volt, semmi eredményt sem ért el, sőt *Wilson* is teljesen tehetetlennek mutatkozott *Clemenceaual* szemben. *Lansingot* az igazságtalanság és a gyűlölet diadala annyira elkeserítette, hogy külügyi államtitkári állásáról 1920 februárban lemondott.

*Wilson* 1919 április 4-én megbetegedett. Betegsége idején a *Négyek Tanácsában* *House* ezredes képviselte őt és az amerikaiak néze-

teit kivülre *Lansing* államtitkár és *Blies* tábornok is kifejezték. Mindnyájan a mérséklet hívei voltak, azonban már magát *Wilson*t sem tudták megtartani nemes eszméi mellett, annyira hatott az elnökre a kíméletlen *Clemenceau*.

Miután *Wilson* meggyógyult, még aláírta a német békeokmányt és 1919 június 28-án elhagyta Párizst. Aztán Brest kikötőjéből a *George Washington* gőzhajón visszautazott Amerikába, összetört egészséggel és összetört eszmékkel.

A *Négyek Tanácsa* 1919 május 7-én a német békefeltételek átnyújtása után a *nagykövetek tanácsának* engedte át helyét. A további békeszerződéseket ez a háborús szerv alkotta meg, mintául bevén a német szerződést, amelyet *Clemenceau* legfontosabbnak tartott.

## Versailles

A német békeszerződést hosszú tanácskozások után végre 1919 május elején elkészítették. Szerződésnek tulajdonképpen nem is nevezhető, mivel a szerkesztő fél egyúttal mint bíró is szerepelt és a másik félt elítélte. Különböen ez a többi szerződésekre is vonatkozik. *Clemenceau* azután fölhívta a német kormányt, hogy küldjön ki — névszerint megnevezett képviselőket, akik „a szövetséges és társult hatalmak által meghatározott békefeltételek szövegét átveszik“.

A német békebizottság *Brockdorff-Rantzau Ulrich gróf* külügyi államtitkár vezetése alatt 1919 április 29-én érkezett Versaillesbe, hogy ott a feltételeket átvegye. *Brockdorff-Rantzau gróf* már előre elhatározta, hogy nem ír alá semmit, ami *Wilson* 14 pontjával ellenkezik, azonban *Erzberger* államtitkár, abban a véleményben, hogy az ellenség engedékenyebb lesz, ha a feltételeket minden kifogás nélkül aláírják, azt ajánlotta a grófnak, hogy mindent írjon alá.

Május 4-ike volt az az emlékezetes nap, amelyen a német békebizottság végre átvette a feltételeket Versaillesben, a Trianon-palotában. A békebizottság kimondotta, hogy minden szóbeli tárgyalás ki van zárva, a németek csak arra szorítkozhatnak, hogy észrevételeiket francia és angol nyelven 14 nap múlva előterjeszthetik. Hosszú hiábavaló tárgyalások, irkálások után végre megkapták a németek a szerződés végleges szövegét, 1919 július 16-án. Hét napot engedélyeztek nekik a békeparancs elfogadására. A német küldöttség sietve elutazott a kormány akkori székhelyére, *Weimarba*, hogy a békeparancsot a nemzetgyűléssel is letárgyalassa. *Brockdorff-Rantzau gróf* a feltételeket

annyira lealázóknak tartotta, hogy június 20-án hivataláról lemondott. *Erzberger* azonban sürgősen ajánlotta a feltételek elfogadását s a nemzetgyűlés az utolsó órában így is határozott. Kifejezte azonban, hogy az elfogadás csak a túlerős hatalom nyomása alatt történt.

*Müller Hermann német külügyminiszter és Bell János miniszter 1919 június 28-án írták alá a lealázó békefeltételeket Versaillesben, a „tükörteremben“, ott, ahol a diadalmas német császár és vezérei 1871 január 18-án a német egységet kimondták...*

*Németország 1919 július 9-én ratifikálta a szerződést, mely 1920 január 10-én lépett életbe.*

A német nép, amint a nemzetgyűlés tárgyalásain tudomást szerzett a békefeltételekről, rendkívül izgalmas hangulatú lett. Már a kormányban is mutatkozott az elemi tiltakozás a szerződés kegyetlen feltételei ellen. *Scheidemann* kormánya június 20-án lemondott és a feltételeket már a többségi szocialistákból és a centрупártiakból alakult *Bauer*-kormány fogadtatta el a nemzetgyűléssel.

*Reuter* tengernagy, hogy megmentse a büszke német flottát az ellenségnek átadásától, *Scapa Flow* kikötőjében 1919 június 21-én elsüllyesztette. Ezért *Reuter* majdnem az entente bírósága elé állította. A berlini nép *Nagy Frigyes király* szobra előtt máglyára vetette az 1870—71. évi háborúban szerzett francia zászlókat, amelyeket most a franciáknak vissza kellett volna adni. *Hindenburg* a tiltakozás jeléül lemondott főparancsnoki tisztéről. Mindez azonban nem használt semmit, a feltételeket a nagy német nemzetnek el kellett fogadnia és azokat *Ebert* elnök haladék nélküli ratifikálta.

A német békeszerződés rendkívül súlyos feltételeket foglalt magában.

Megnyirbálta Németország területét. A „történelmi jogon“ elvette tőle Elzászt és Lotharingiát, valamint Schleswig-Holstein tartományt. Ennek déli öve a későbbi (1920) népszavazáskor Németországhoz került vissza. Belgiumnak adták Moresnet, Eupen és Malmedy területét. Posent és Kelet-Poroszország, valamint Pommeránia és Szilézia egy részét Lengyelország kapta, Szilézia délkeleti sarkát Csehországhoz csatolták. A lengyel kérdés tanulmányozására kiküldött és *Jules Cambon* volt berlini francia nagykövet elnöklete alatti bizottság kiharosított Kelet-Poroszországból egy nagy területet, a „Danzig-i korridort“, hogy Lengyelországnak szabad kijárata legyen a tengerhez. A korridor kettészakította Németországot s a németek csak tengeren közlekedhetnek Kelet-Poroszországgal...

A német birodalom elvesztette összes gyarmatait, amelyek területe mintegy 2.66 millió négyszögkilométer volt.

A Saar-medencét, Memel környékét és Danzig „szabadállam“ területét Németország a *Nemzetek Szövetségének* kényszerült átengedni. A Rajna balpartját Köln, Koblenz és Mainz hídfőkkel 15 évig tartó idegen megszállásnak vetették alá. Tizenöt év múlva a lakosság dönt, hogy a Saar-területet a Nemzetek Szövetsége, Franciaország vagy Németország kormányozza-e? Ha a választás Németországra esik, akkor Németország a szénbányákat megvásárolni tartozik Franciaországtól.

A *katonai föltételek* valósággal lehetetlenek voltak. A német szárazföldi haderőt a szerződés aláírása után két hónap alatt legfeljebb 70.000 főnyi gyalogságra és 30.000 főnyi lovasságra kell korlátozni. Az általános hadkötelezettség megszűnik és helyette a drága toborzás lép érvénybe. A Rajnától keletre 50 kilométerre minden erődítést le kell szerelni. A tengeri haderő csak 6 csatahajóból, 6 kis cirkálóból, 12 torpedóüldözőből és 12 torpedónaszádból állhat. A többi hajót tartalékba kell helyezni, vagy kereskedelmi gőzösökké átalakítani. Helgolandon az összes katonai és tengerészeti műveket le kell rombolni. Németországnak semmiféle katonai légi hadereje nem lehet. A békeszerződés mindezek felett szigorú katonai ellenőrzést is állapított meg Németország kárára.

Még súlyosabbak voltak a szerződés *gazdasági feltételei*. Jóvátétel címén elviselhetetlen terheket rótt a területileg és gazdasági téren amúgy is összetört országra. A jóvátétel kérdésének kezelésére külön, majdnem teljes hatalmú bizottságot szerveztek és a károkért fizetendő és a jóvátétel összegeinek megállapítását csak későbbre helyezte kilátásba. Ez valósággal Damokles-kardot helyezett Németország fölé. A jóvátétel kérdését csak 1930-ban oldották meg.

Németországot a békeszerződés súlyos *természetbeni szállítósokra* is kötelezte. Ki kellett szolgáltatnia az 1600 tonnás, vagy ennél nagyobb összes kereskedelmi hajóit és az 1000 s 1600 tonna közöttiek felét, a halászgőzösök és más halászcirkálóké negyedét. Meg kellett ígérnie, hogy öt éven át évenként legalább 200.000 tonna hajóteret épít az ententenak s tíz éven át évenként körülbelül 40 millió tonna szén szállít Franciaország, Belgium, Olaszország és Luxemburg számára s mindezekon felül még rendkívül sok gépet, gyárberendezést, szerszámot és élő állatot az elpusztított területek helyreállítása címén.

A békeparancs *erkölcsi tekintetben* is lealázó volt. Hollandiától azt kívánták a békediktátorok, hogy *Vilmos német császárt* külön erre

á célra összeállítandó bíróság ítélkezése elé bocsássa, azonban a holland kormány — nem adta ki Németország volt uralkodóját. *Clemenceaunak* az sem sikerült, hogy a német vezéreket és politikusokat, akikre ráfogták a háború bűnét, a német kormány kiszolgáltassa, mert ez ellen az egész német nép teljes összefogással tiltakozott. Ellenben Németországnak alá kellett írnia *azt a megszegyenlő és hamis vádat, hogy a német birodalom volt a háború és az ennek nyomában járó kegyetlenkedés okozója.* Bár ezt a vádat már a tudományos vizsgálat is megdöntötte, Franciaország mégsem hatálytalanítja azt, mert ha ezt tenné, akkor ledőlné a szörnyű békeparancs minden erőszakos jogi alapja. A versaillesi békeszerződést maguk az annak szerkesztésénél jelen voltak közül is többen elítélik. *Blies* amerikai tábornok a békekonferencián készített emlékiratában ezt írta: „Elrabolhatják Németország gyarmatait, leszállíthatják fegyveres erejét tiszta rendőri hatalommá és flottáját egy ötödrangú állam haditengerészetének nivójára: ez mind közönyös. *Ha Németország azt érzi, hogy 1919-ben igazságtalanul bántak vele, megtalálja az eszközöket, hogy a hódítókon megtorlást vegyen...*“

*Lansing* Róbert amerikai államtitkár így nyilatkozott a szerződésről: „Gyűlölet és elkeseredés, sőt kétségbeesés lesznek a következményei az ilyen feltételeknek. Évek mulhatnak el, míg az elnyomott népek lerázhatják igájukat. Hanem, miként teljesen bizonyos, hogy az éjszakára nappal következik, olyan bizonyos, hogy az az idő el fog jönni, mert a népeknek lesz bátorságuk az iga lerázását megkísérelni...“

Hiába tette megjegyzéseit a német kormány. A párizsi hatalmasok csak a porosz határra, a gazdasági kérdésekre és a víziutakra vonatkozóan helyeztek kilátásba némi módosításokat, ellenben a gyarmatok, a felelősség és a fegyverkezés ügyeiben semmit sem engedtek.

Németországnak a békeparancs elfogadása előtt, a tengerentúli birtokaival együtt 3.2 millió négyszögkilométer volt a területe, mintegy 81 millió lakossal. A békeszerződés alapján csak az anyaország maradt meg, de ez is elvesztett 72.466 négyszögkilométert s területe már csak 470.000 km<sup>2</sup>. Elvesztett mintegy 7.1 millió lakost, akiknek száma 60 millióra csökkent.

### Saint-Germain

A párizsi békekonferencia, miután legnehezebb feladatát, a német békeparancsot elvégezte, nagyon gyorsan és könnyűszerrel alkotta meg a többi szerződéseket. Az Osztrák-magyar monarchiát, mint Német-

ország egykori hatalmas szövetségársát, feldarabolták. Ez volt a vezérelv az osztrák és a magyar békeparancs megszerkesztésénél. Holott már *Bismarck* megmondotta, hogyha nem volna a monarchia, azt meg kellene alkotni. Ausztria-Magyarországnak ugyanis a Duna mentén olyan államalakulata volt, mely a Nyugatot és a Keletet összekapcsolta és a gazdasági törvények figyelembevételével összekapcsolt sok millió embert, akik nemzetiségi tekintetben nem voltak homogének, azonban a földrajzi helyzet következtében valósággal meleg otthont és boldogulást találtak Ausztriában és Magyarországon. Egyes politikusok, akik a béketárgyalásokon szerepeltek, vagy akik a világháború folyamán politikai hatalom birtokában voltak, ki is nyilatkoztatták, hogy a monarchiát nem kellene földarabolni. *Lloyd-George*, *Cecil Rhodes*, *Briand* és mások is ezt az elvet tették magukévá. Mivel azonban Romániának és Szerbiának már a háború alatt, éppen a monarchia területéből ígértek bizonyos részeket és mivel Csehországot mint önálló államot szintén a háború alatt elismerték, ami maga után vonta a monarchia feldarabolását: ennek a feldarabolásnak annál is inkább meg kellett történnie, mivel Olaszország is követelte Ausztriának a hozzá legközelebb eső részeit és követelte Magyarországtól Fiumét is.

Bizonyos, hogy a szétdarabolás nem lett volna olyan nagyfokú, mint aminő különösen Magyarországot illetően volt, ha a csehek, románok és jugoszlávok nem törnek be Szent István ezeréves birodalmába és nem hódítanak meg abból olyan területeket is, amelyek elvételehez még a nyugati hatalmasok döntése szerint sem volt semmi joguk. Mivel azonban ők teljesen *kész helyzetet* teremtettek, a párizsi békekonferencia minden követelésüket jóváhagyta. Nem volt senki ott, aki csak egy szót is emelt volna Magyarország mellett! Csak az amerikai *House ezredes*, *Lansing* és *Blies tábornok* szólaltak fel olykor a halhatlan igazságtalanság ellen, azonban szavuk, mint szappanbuborék, nyom nélkül elveszett. Ez nem is csoda, hiszen ott voltak a hatalmas *Clemenceau* mellett *Masaryk*, *Benes*, *Trumbics*, *Vesznic* és *Bratianu*, akik mindent elkövettek, hogy a konferenciát követeléseik kedvező elintézésére rávegyék. És — *Clemenceau* szó nélkül! teljesítette óhajaikat...

A leghallatlanabb és legcinikusabb eljárás az volt, hogy Ausztriának is ajándékoztak nagyobb területet Magyarországból. Így éket vertek ama két állam közé, amely jó és balsorsban évszázadokon át a legszorosabb politikai kapcsolatban állott egymással. Így kellett ten-

niök, mert Csehország, ha már nem kaphatta meg az északi és déli szlávokat összekötő *korridor*t, amelyet Magyarországból kellett volna kihasítani, akkor azt követelte és ezt nagy erőfeszítéssel szorgalmazta is, hogy Nyugat-Magyarország egy része kapcsoltassék át a — *gyengébb* Ausztriához. Így vélte *Masaryk* Magyarország gyengülését nyugaton is fokozni. Az osztrákok a Nyugat-Magyarországból kitépelt *Burgenland* megszerzését, amiről pedig nem is álmodtak, csak Csehország ügyes politikájának köszönhatték. Csehország az egész haderejét megígérte Ausztria támogatására 1921 őszén, hogy az átkapcsolás valóban megtörténjék...

A békekonferencián diktáló urak valóságos szellemi sötétségben botorkáltak. Egyáltalában nem ismerték a monarchiának sem földrajzi, sem egyéb viszonyait. *Wilson* elnök — egyebek között — Prágát Lengyelország fővárosának tudta, Szarajevót szerbiai városnak mondotta és *Nicolson* könyvéből tudjuk, hogy amikor már nagy sietséggel elvégezték a monarchia feldarabolását, unottan mondotta:

— Van egy helység Fiume mellett... Usak... vagy Sasak... Úgy tudom, hogyha az ember az egyik városból a másikba akar menni, kirabolják...

*Nicolson* felvilágosította az elnököt tévedéséről és azután — elementek teázni és mandulástortát enni...

Sajnos, ilyen emberek, ilyen szellemi és lelki felkészültséggel döntöttek ezeréves államalakulatok sorsáról...

A békekonferencia elnöksége a német békeparancs letárgyalása után elsők az osztrákokat idézte meg *Saint-Germain* helységbe, Párizs közelébe, 1919 május 2-án. *A feltételeket csak június 2-án adta át a küldöttségnek*, melynek vezetője maga *Renner Károly* kancellár volt. Róla meg kell jegyeznünk, hogy Magyarországgal szemben ellenséges politikát igyekezett érvényesíteni.

A súlyos feltételeket az osztrák kormány és nemzetgyűlés hiába igyekezett enyhíteni, alig értek el valamelyes könnyítést. *A szeptember 2-án átnyújtott végleges szöveg* az eredetivel szemben csak annyi enyhítést tartalmazott, hogy a klagenfurti medencében népszavazást rendelt el és Radkersburgot, valamint a Mur folyó balpartján levő községeket visszacsatolta Stájerországhoz.

Az osztrák nemzetgyűlés meghajlott a kényszerhelyzet előtt és szeptember 6-án megadta a felhatalmazást a feltételek aláírásához,

ami 1919 szeptember 10-én Saint-Germainben ünnepélyesen meg is történt.

Az osztrák békeparancs főbb intézkedései a következők:

Ausztria *elvesztette* Dél-Tirolt, amelyet az olaszok kaptak. Ugyancsak Olaszországhoz csatolták az Isztriai félszigetet és Triesztet. Krajna és Karinthia délnyugati része, valamint Susaktól délre Horvátország és Dalmácia, úgyszintén Stájerország déli része Jugoszláviához csatoltatott. Csehország megkapta Morvaország és Szilézia valamennyi német részét, sőt kapott a Morva folyó mentén is egy sávot. Ellenben Ausztriához csatoltatott Magyarország nyugati területéből egy széles sáv, az Irottkő-hegyig, amely területnek az osztrákok siettek a *Burgenland* nevet adni. A régi, hatalmas Ausztria a világháború előtti 300.000 négyszögkilométer területével szemben 82.610 négyszögkilométerre zsugorodott össze, de ebben már benne van Burgenland területe is, 5055 négyszögkilométer. Sopronnak és környékének is Ausztriához kellett volna csatoltatnia, azonban, amint később látni fogjuk, ezek népszavazás útján visszakerültek ezeréves állami kötelékükbe, Magyarországhoz. Ausztria addigi 28,572.000 lakosából csak 7 millió maradt.

*Gazdasági* tekintetben kimondották, hogy Ausztria és Magyarország kötelesek a volt monarchia összes hadi adósságait magukra vállalni és ezenfelül még — a békeszerződésben még meg nem állapított — jóvátételt is fizetniük kellett.

Ausztriától követelték azt is, hogy mondjon le *az Európán kívüli minden jogáról*. Állami berendezkedését hozza összhangba a szabadság és igazságosság alapelveivel és ismerje el, hogy a kisebbségek védelmére vonatkozó kötelezettség a nemzetközi érdekelttségbe tartozik.

A békeszerződés *katonai téren* arra kötelezte Ausztriát, hogy 30.000 főnyi zsoldos seregnél többet nem tarthat és ennek felszerelése is csak olyan lehet, aminő azt minden nagyobb műveletre képtelenné teszi. Minden olyan hadianyagot, amely az új „rendőrsereg“ fölszerelésén felül még az országban feltalálható volt, az entente számára át kellett adnia.

*A békefeltételek a monarchiát mint kollektív személyt megvádolták a háború okozásáért, azaz ebben bűnösnek mondták ki, éppen úgy, mint Magyarországot.*

A feltételek alapján Ausztriába is kirendeltek egy *szövetséggközi ellenőrző bizottságot* a katonai, hajózási és léghajózási rendelkezések végrehajtásának ellenőrzésére.

## Neuilly•

A Párizs melletti Neuilly helység polgármesteri hivatalában 1919 november 27-én délelőtt aláírták a bolgár békeparancsot, mely a németek, osztrákok, magyarok és törökök ilyen parancsánál enyhébbnek mondható. A bolgár kormány nevében *Sztambolizsky* teljes hatalmú megbízott szerepelt mint aláíró. *Pichon* francia külügyminiszter betegsége miatt távol maradt és így maga *Clemenceau* jelent meg, aki az ünnepélyes, de hideg aláírás előtt és után néhány szót szólott. Az egész művelet alig tartott tovább harminc percnél.

*Sztambolizsky* — egyéb okmányokon kívül — aláírta még azt a jegyzőkönyvet is, mely a bolgár szerződés aláírására vonatkozik és amely Jugoszláviának és Romániának a szükséges határidőt megadja a szerződés aláírására.

A szerződés szerint *Bulgária elvesztette* a Dobrudzsát, Tráciát és Észak-Macedóniát, azonban történeti határai csaknem egészen megmaradtak. 114.077 négyszögkilométerből csak 4077 négyszögkilométer területet veszett. *Kártérítés, illetve jóvátétel* címén két és egy-negyedmilliárd frank megfizetésére köteleztetett. *Katonai tekintetben* nagyon megkötötték Bulgáriát, mert a békeszerződés aláírása után csak 20.000 fő zsoldos hadsereget tarthat, hiányos felszereléssel és fegyverzettel.

Románia már előzően makacsul megtagadta a békeszerződés aláírását és Jugoszlávia egészen elmaradt az aláírástól. Törökország, nem kapván meg amit akart, csak tiltakozással írta alá a bolgár szerződést.

## Trianon

*Versailles...!* Párizstól körülbelül tizenhét kilométerre fekszik. A napkirálynak és két utódának gyönyörű kastélyát a gazdagság, a művészet és a szerelem alkotta meg. A kápráztatóan pompázó parkok, nagyszerű sétautjajk, helyenként ősi vadságukkal, a csobogó szökőkútjajk és a varázslatosan szép tavak valóban a földi paradicsomot érzékeltetik. A királyi kastély közelében játszott valaha bohó játékokat a szerencsétlen *Mária Antónia* és ha unatkozott, fölvette magára az egyszerű bretagnei parasztruhácskát s — megfejtte a tarka teheneket. Gondtalan, színes élet volt az! De a forradalom megrázkódtatta a földi paradicsomot és *XVI. Lajosnak* s a gyermekes kedélyű, játékos kedvű *Mária Antóniának* feje a hóhér bárdja alatt hullott le.

Ugyancsak *Samson mester* guillotineja oltotta ki életét *XV. Lajos* szép kegyencnöjének *Dubarry Máriának* is. Az ő gyönyörködtetésére építette a királyi gavallér a földszintes „*Kis Trianon*“-palotát a csendes, romantikus angol park árnyas fáí között. Nincs egyedül a kis palota. Mellette büszkélkedik „*Nagy Trianon*“. Ezt *XIV. Lajos* az okos és szellemes *Maintenon Françoise márkiz* asszonynak ajándékozta és ott töltötte vele pásztoróráit. Mondják, hogy titokban feleségül is vette a szép asszonyt, *Scarron* költő özvegyét...

Ha ezeken gondolkozunk, hirtelen ökölcsapás éri a lelkünket.

*Trianon...!* Az ezeréves magyar történelem legborzalmasabb eseményének néma tanuja, színhelye. Borzalmas emlék tapad hozzád, te nagy csarnok, amely összekötöd a Nagy Trianont a Kis Trianon-kastéllyal. Itt kellett aláírniok a magyar delegátusoknak Magyarország halálos ítéletét a világháború után, a párizsi hatalmasok parancsára.

*Trianon...!* Már a neved is örök tiltakozás az emberiség legnagyobb igazságtalansága: a magyar békediktátum ellen, hiszen te magad mondd: „*Tria — non!*“ *Három (szor) — nem!*... Így említik nevedet, te regényes királyi kastély, mindig és mindenütt a világon, ahol magyarul imádkoznak...

*Trianon...!* Midőn ott állottam annak a nyugodt előkelőségű csarnoknak küszöbén, a szememet könnyek borították el és a lezem ökölbeszorult. Önkéntelenül le akartam sujtani... Nem emberekre, hanem az emberek rettentő bűneire, a hálátlanságra, tudatlanságra, gonoszságra, gögre, a libegő bosszúra, a szadizmussal határos kegyetlenségre. Mert ezeket a szörnyű bűnöket mind magában egyesíti ez az egyetlen szó: *Trianon...!*

*Trianon...!* A te kegyetlenséged és esztelenséged ellen azóta még Magyarország volt ellenségei sorából is nagyon sokan felszólaltak. Elég, ha megemlítjük, hogy *T. C. Moore* *ezredes angol képviselő* Budapesten, a Magyar Külügyi Társaságban, 1933 szept. 19-én nagyon előkelő és nagy közönség jelenlétében a következőket is mondotta:

— Mindennél nagyobb igazságtalanságot jelent a trianoni békediktátum. Földrajzi, gazdasági, nemzetiségi szempontból, továbbá politikai tekintetben egyaránt igazságtalan. *Nem a megértés és a béke szellemének műve, hanem a bosszúé és a tudatlanságé.* A magyar határok megvonása nem komoly államférfíúi mű, hanem valóságos „farce“ és szinte azt a benyomást kelti az emberben, *mintha a béketárgyalások vezetői elfáradván a munkában, behívtak volna egy altisztet azzal a*

megbízatással, jelölje meg a magyar határokat úgy, ahogy gondolja, kap érte egy pengőt...

Magyarországot Párizsba 1919 november 25-én hívták meg a békekonferenciára, miután *Huszár Károly* koncentrációs kormányát ott hivatalosan elismerték. A meghívólevelet *Bandholz* amerikai tábornok, a budapesti ententeküldöttség vezetője adta át *Huszár Károlynak*. A meghívás alapján a magyar kormány összeállította a békebizottságot. Ennek elnöke *Apponyi Albert gróf*; főmegbizottai — a többek közt — *Bethlen István gróf* és *Teleki Pál gróf* lettek. A bizottságban helyet foglalt *Láng Boldizsár báró* vezérkari alezredes is.

A delegáció 1920 január 8-án érkezett a Párizs közelében levő *Neuilly* községbe, ahol a *Chateau de Madrid-ban* a megbizottak úgy éltek, mint a hadifoglyok, vagy legalább is internáltak.

A szövetséges és társult hatalmak közül akkor már hiányzott Amerika és — csak *Apponyi* kérésére — vette át az Unió képviselőtét *Wallace* nagykövet. A legfőbb tanács tagjai különben *Clemenceau*, *Lloyd George*, *Nitti* olasz miniszterelnök, *Wallace* és *Matsui* japán nagykövet voltak. A magyar kormány már a bolgár front összeomlásakor megkezdte azoknak a történelmi, politikai, kulturális és gazdasági érveknek s adatoknak összeállítását, amelyeket a várható béketárgyalásokon előterjeszteni fog. A delegáció ezt a hatalmas adatgyűjteményt 1920 január 14-én átadta *Henry ezredesnek*, az entente közvetítő megbizottjának. A bemutatkozó jegyzéken kívül nyolc egyéb jegyzékben és számos részben *Kovács Alajos* által igen alaposan összeállított mellékletben tárta fel Magyarország politikai és egyéb helyzetét. Kérte a népszavazás elrendelését, a románoknak az országból való visszavonulását, szólott arról, hogy Magyarországot nem lehet felelőssé tenni a világháború kitöréséért, mert sohasem folytatott háborús politikát és maga *Tisza István gróf*, Magyarország miniszterelnöke volt az, aki a trónörökös pár meggyilkolása után mindent elkövetett, hogy a viszályt békésen oldják meg. Az *ipar helyzetéről szerkesztett IV. jegyzék kimutatta, hogy a Magyarországot 1919-ben erőszakosan megszálló román csapatok harácsolás, károsítás és elhurcolás útján majdnem 1.3 milliárd kárt okoztak az országnak és jogtalanul elvittek 1169 mozdonyt, 1578 vasúti személykocsit, 64 termeskocsit, 527 posta- és máhaskocsit és 39.971 teherkocsit. Így tehát Magyarországnak alig maradt annyi vasúti gördülő anyaga, hogy a legcsekélyebb mértékű forgalmat zavartalanul végezhesse. A hatodik és hetedik jegyzék hadifoglyaink sanyarú helyzetét tárta föl és kérte Oroszországból és Franciaországból*

való hazaszállításukat. A nyolcadik jegyzék részletesen föltárta Erdély minden vonatkozását és kimutatta, hogy azt a szűkebb értelemben vett Magyarországtól elszakítani nem lehet.

Henry ezredes átadta a terjedelmes tanulmányt a legfelsőbb tanácsnak, ez azonban nem akadályozta meg azt, *hogy a tanács másnap, január 15-én a békefeltételeket a magyar delegációnak átadja.* Ez az átadás a francia külügyminisztériumban, néhány percig tartott. Clemenceau kivételesen hozzájárult ahhoz, hogy a küldöttség Magyarország helyzetéről beszámolót tarthasson. A feltételek XIV részbe és 364 cikkbe foglaltan, mindenre kiterjedő módon teljesen összetörték az ezeréves Magyarországot...

A magyar békét az úgynevezett utódállamok képviselői készítették elő, közöttük *Seton Watson, Wickham Steed, Cheradame, Ernest Denis, Eisenmann, Tardieu.* A konferencia érdemlegesen csak egy ízben foglalkozott 1919 február 26-án a magyar kérdéssel, de ekkor is csak úgy, hogy meghallgatta a legfőbb haditanács jelentését a szerbek, románok és csehek által már megszállott és megszállandó területekről s tudomásul vette az albizottságok munkálatait. Ezek az albizottságok azonban teljesen a csehek, románok és szerbek befolyása alatt állottak. *Tardieu*, aki a magyar határok megállapítására kijelölt bizottság elnöke volt, csak a cseh és a román érdekeket melegen támogató *Le Rond* és *Berthelot* tábornokokra hallgatott és így nem törődött azzal, vajjon az új határok igazságosak-e, vagy megfelelnek-e a néprajzi és gazdasági követelményeknek? Csak a szomszédok mohó vágya és sztratégiai kíváncsi nyertek kielégítést az új határok által.

Ilyen előzmények után természetes, hogy a békefeltételek legfontosabb része, amely az ezeréves ország *új határait* állapította meg, valósággal viviszekciót végzett Magyarországon. Elvesztette Pozsonyt, a Felvidéket, a Keleti Kárpátokat, elvesztette Erdélyt és a hozzá nyugaton csatlakozó területek nagy részét, elvesztette a Bánátot, a Bácska legnagyobb részét, elvesztette Horvátországot sőt a Muraközt is. Hogy pedig a keserű pohár ki is csorduljon, az osztrákok is megkapták a Burgenlandot és ezzel Sopron is Ausztriának ítéltetett. Ezt a virágzó várost azonban hű népe később népszavazás útján ismét visszaadta az anyaországnak.

*Trianon előtt Magyarország területe 325.411 km<sup>2</sup> volt, a lakosság száma, Horvát-Szlavonországgal együtt közel 21 millió.*

*Trianon után a terület 92.916 km<sup>2</sup>, a lakosság száma (1920) 7.987.204.*

A határok megállapítását a természetben a békeparancs héttagú bizottságra ruházta. Öt tagot a szövetséges hatalmak jelöltek ki, egyet-egyét az érdekelt szomszédos államok és *csak egyet Magyarország.*

A *Millerand-féle* kísérőlevél alapján, amelyről még szólunk, a „minden igazságtalan határvonal kiigazítására“ kiküldött bizottságok a demarkációs vonalakkal szemben csak 121.260 katasztrális holdat adtak vissza Magyarországnak. Ebből a Sopron környékén megejtett szavazás eredményeként itt 44.628 kat. hold került vissza az anyaországhoz.

*Trianon elrabolta Magyarország területének háromnegyedrészt és lakosainak 57%-át.*

Trianon miatt idegen uralom alá került 3,221.085 színmagyar lakos. Románia kapott 1,634.154, Cseh-Szlovákia 1,083.600, Jugoszlávia 459.107, Németausztria 44.224 magyar lakost. A soproni népszavazás ez utóbbiból mintegy 18.000 magyart visszaadott Magyarországnak.

Trianon elszakított több mint másfélmillió olyan magyart, akik földrajzi összefüggésben és egy nyelvtömbben élnek a Csonka-Magyarországnak meghagyott területtel. Amíg húsz németajkú állampolgárból a versaillesi béke alapján idegen uralom alá *egy* került és húsz bolgárjki állampolgárból Neuilly után szintén *csak egy*, *addig húsz magyar állampolgárból Trianon hetet kényszerített idegen állam kötelékébe*, anélkül, hogy megkérdezték volna, akarnak-e odatartozni... ?

Trianon olyan gazdag zsákmányhoz juttatta a cseheket, románokat, szerbeket, sőt az osztrákokat is, amelynek értéke pénzben alig becsülhető fel. Nem részletezhetjük a nagy veszteséget, elég ha egy-két adatot idejegyzünk. Erdőterületünknek csaknem kilenctizedrésze került idegen kézre. A malomipar és a cukoripar rendkívül összezsugorodott. Magyarország vasércbányái majdnem egészen, sóbányái egészen elvesztek.

*Katonai téren* teljesen megkötötték az ország honvédő képességét. Az általános hadkötelezettség Magyarországon megszűnt. Csak zsoldos hadsereg tartható, melynek száma nem haladhatja túl a 35.000 főt. A fegyverek legnagyobb száma: 1000 emberre 1050 puská

50 lövéssel, 15 géppuska, 4 aknavető, 3 könnyű ágyú. A többi fegyvert át kellett adni az entente-hatalmaknak. Lőszert csak egy gyár készíthet, de az is csak az entente küldöttségének ellenőrzése mellett. A többi ilyen gyárat le kell szerelni. Mindennemű fegyver, lőszer és egyéb hadianyagnak Magyarországra való behozatala tilos. Magyar katona csak a francia idegen légióba vehető fel, más külföldi haderőkbe — nem.

Csak egy katonai iskola lehet és az onnan kikerülő tisztek száma a legcsekélyebbre szorítottatott. Vezérkar, vagy egyéb magasabb törzs nincs. Magyarország elvesztette a Duna-flotillát, csak folyamrendőri szolgálatra tarthat 3 földérítő folyami járóművet. Valamennyi repülőgépet át kellett adnia, még a hangárokat is, az entente hatalmaknak. Később százsámra törették össze az értékes magyar repülőgépeket a békediktáló urak megbizottai.

A *gazdasági és jótételi terhek* elviselhetetlenek voltak. A jótétel nagyságát a „Jótételi Bizottság“ állapítja meg. A jótétel összegei után Magyarország kamatokat is fizet. Természetben is rendkívül sok anyagot kellett átadnia az országnak, közöttük gépeket, vasúti anyagot, követ, téglát, a marhaállomány jelentékeny részét, épületefát stb. Jugoszláviának a pécsi szénbányákból nevetségesen olcsó áron nagy mennyiségű szenet kellett adnia. Olaszország megkapta a római követség palotáját, a „Palazzo Venetia“-t minden ármegtérítés nélkül. A külföldi állampolgárok magyarországi javait, jogait és érdekeit kártalanítás nélkül vissza kellett szolgáltatni, ellenben a magyar állampolgárok külföldi javai fölött a szövetséges és társult hatalmak rendelkeznek. Ez azt jelentette, hogy azok a magyar birtokosok, akiknek az elcsatolt területen volt földbirtokuk vagy házuk, amint a későbbi meddő *optáns-perek* bizonyították, azokat — elvesztették. Sok ezer hold magyar föld került így a románok és a többiek kezére!

A terjedelmes békeszerződés súlyos terhet rótt még Magyarországra az *állampénzügyek* terén is.

*Erkölcsei tekintetben* lealázó volt a békeparancs VIII. részének 161. cikke, mely így hangzik:

„A Szövetséges és Társult Kormányok kijelentik és Magyarország elismeri, hogy Magyarország és szövetségesei, mint e veszteségek és károk okozói, felelősek mindazokért a veszteségekért és károkért, amelyek a Szövetséges és Társult Kormányok, valamint polgáiraik az Ausztria-Magyarország és szövetségesei támadása folytán rájuk kényszerített háború következményeképpen szenvedtek.“

## A trianoni békeparancs átadása után

*Apponyi Albert gróf* 1920 január 16-án elmondotta a kivételesen engedélyezett nagy beszédét. Ötnegyed óráig beszélt a nemzet great old man-je Magyarország helyzetéről. Kijelentette, hogy Magyarország feldarabolása egyértelmű egy nemzet teljes és szándékos elpusztításával és így a békeszerződés tervezetét lényeges módosítások nélkül nem fogadhatja el. Részletesen ismertette Magyarország ezeréves múltját és akkori (1919) helyzetét és végül, az igazság megállapítása végett, pártatlan ellenőrzés mellett megtartandó *népszavazást követelt*.

*Apponyi Albert gróf* nagy beszéde végén, amelyet franciául tartott, angolra és azután olaszra fordította azt. Szívből fakadó hazafias szónoklatának nagy hatása volt a jelenlevőkre. *Lloyd-George* meg is ígérte, hogy az előterjesztett érveket behatóan tanulmányozni fogják. Négy nappal később *Apponyi* a békedelegáció nagy részével visszautazott Budapestre. Január 22-én a delegáció a párizsi békekonferencia elnökének jegyzéket adott át, amelyben tiltakozását fejezte ki a belgrádi fegyverszüneti szerződés megszegése ellen és felsorolta azokat a sérelmeket, amelyek a megszálló szomszéd nemzetek a nemzeti joggal, az emberi jogokkal, a kultúrával és az emberiséggel szemben elkövetnek. Mindhiába! Sem *Apponyi*nak klasszikus beszéde, sem ez a tiltakozás nem használt, a párizsi urak csak dédelgetett kedvenceikre és azok szószólóira hallgattak. Különösen — *Clemenceau*...

A magyar békeküldöttség 1920 február 9-én ismét visszautazott Párizsba, hogy átadja a választ a béketervezetre. Ez az átadás 13-án meg is történt. Nemcsak feljajdulás volt az, hanem a legtökéletesebb és legrészletesebb történeti, politikai, gazdasági, földrajzi tanulmány, amely még ma is egyike a magyar irodalmi termékek legjobbjainak. Különösen beható volt *Cholnoky Jenő dr.* egyetemi tanár fejtegetése a magyar határokról. A szerző nyíltan kimondotta, hogy Magyarország összes tervezett *új határai az ország életének minden legcesekélyebb ismerete nélkül jelöltettek ki*. A béketervezet szétszakítja Európa legegységesebb és legtökéletesebb folyamrendszerét és az ezzel összefüggő kérdések egész tömegeit egyetlen egy cikkel intézi el. *Magyarország oly tökéletes földrajzi egység, hogy csak a nyers erőszak bonthatja meg*. Lakóinak érdekét tekintve, a magyar állam sohasem egyezhetik bele a maga elhatározásából, hogy területét felosszák...

Időközben, február 14-én, a magyar kormány jegyzéket intézett *Ausztriához, amelyben népszavazást ajánlott fel Nyugat-Magyarország*

kérdésében. Renner dr. osztrák kancellár február 19-én az ajánlatot határozottan visszautasította és kijelentette, hogy Nyugat-Magyarországról még kártérítés ellenében sem fog lemondani, már azért sem, mivel a St.-Germain-ben kötött békeszerződéssel nem helyezkedhetik szembe. A valóság az volt, hogy Renner akkor már megegyezett a csehekkel, hogy Nyugat-Magyarországról semmi szín alatt sem mond le.

A megszálló román csapatok 1920 február 25-én végre megkezdték visszavonulásukat és március 31-ig elértek a békekonferencia által kijelölt demarkációs határig.

A magyar békeküldöttséget április elején Neuillyből Versaillesbe költöztették át. Május 6-án az entente legfelsőbb tanácsa, amelyet akkor a nagykövetek értekezlete képviselt, visszautasította a békeszerződés ügyében előterjesztett összes magyar ellenjavaslatokat és a — véglegesnek nyilvánított békeszerződést Henry ezredes útján átadta a békeküldöttség főtitkárának, Práznovszky Iván rendkívüli követnek.

A válaszhoz egy kísérőlevél volt mellékelve, amelyet Millerand Sándor miniszterelnök és külügyminiszter írt alá s amely a többek közt ezt is tartalmazta:

„Nem lehet helyt adni azoknak a kéréseknek, amelyek a népszavazásra vonatkoznak. A tanács azon a nézeten van, hogy a népszavazás érezhetően nem változtatná meg a már meglevő határozatokat... A tanács azon a nézeten van, hogy ezek a (véglegesen megállapított) határok az államok szükségleteinek megfelelnek és hogy még ezeréves birtoklás sem ad semmiféle jogot, ha ez a birtoklás igazságtalan volt.“

Millerand egyúttal halvány reményt nyújtott arra, hogy a határmegállapító bizottságok javaslata alapján esetleg a határok módosíthatnak. Amint már láttuk, ez az ígéret nem teljesítetett, a határmegállapító bizottságok csak rendkívül csekély területet adtak vissza az anyaországnak, holott az új határ helyenként lehetetlenül vonult. Egyes lakóházak elvágattak a hozzájuk tartozó csekély szántóföldtől, az egy tulajdonos birtokát kettészelték és sok más ilyen határmegállapítás történt. Renato Caniglia olasz író ezt írja: „A trianoni térkép szerint több helyen hajózható folyón vonul végig a határvonal. Keressük a hajózható folyót és találunk egy — tökéletesen száraz árkot, amely a legszélesebb helyén pontosan két méter. Rosszakarat ez vagy tudatlanság? Talán mind a kettő. Láttam udvarokat, amelyek egyik végén áll a ház, tőle tíz méternyire a kút, de már idegen területen. Inni tehát

csak határátlépési engedéllyel lehet...“ *Millerand* végül biztató sorokat írt az elszakított *magyar kisebbség sorsára* vonatkozóan is.

Amint a békeszerződés végleges szövege az ország tudomására jutott, Magyarország tüntetett az igazságtalanság ellen. *Teleki Pál gróf* külügyminiszter május 10-én hosszú beszédben ismertette a békeparancsot, amelyet a nemzetgyűlés mély megilletődéssel fogadott, de a miniszter fölkérésére senki sem szólott hozzá, mert nem akarták a kínos ügy tárgyalását a külföld előtt kedvezőtlen színben föltüntetni.

A magyar békedelegáció május 20-án feloszlott, mert nem érezte magát illetékesnek a békeszerződés elfogadásának vagy visszautasításának kérdésében dönten. Így magára a kormányra hárult a feladat, hogy ezt a döntést meghozza. Ez meg is történt. *Praznovszky Iván* május 21-én értesítette a békekonferenciát, hogy a magyar kormány kész aláírni a szerződést, annál is inkább, mert a *Millerand-féle kísérelésben határozott ígéreteket lát arra, hogy a békeszerződés kikötései a közeljövőben enyhíthetnek fognak.*

*Millerand* a kormány közlésére kijelentette, hogy a szerződés aláírásának napját 1920 január 4-ikére tűzi ki...

*Apponyi Albert gróf* május 26-án nagy beszédet mondott a nemzetgyűlésben, ő is javasolta a szerződés aláírását, mondván, hogy „ellenségeink mentalitásának változásáról számolhat be“. Sajnos, a nagy politikus tévedett. *Clemenceau* és a többiek pillanatnyi jóindulata ismét helyt adott a gőg és a bosszú indulatainak...

A magyar minisztertanács határozata alapján *Benárd Ágoston dr.* munkügyi és népjóléti miniszterre, valamint *Drasche-Lázár Alfréd dr.* rendkívüli követ és meghatalmazott miniszterre hárult az a kínos feladat, hogy a békeparancsot aláírják. *Ez meg is történt Versaillesben, abban a csarnokban, amely a Nagy Trianon-kastélyt összeköti a Kis Trianon-palotával.*

*Az 1920. év június 4-én délután 4 óra 30 perckor írták alá a trianoni békeparancsot, a Magyarország sírját megadó dokumentumot...*

Az entente részéről valamennyi hatalom képviselője aláírta a békeparancsot. Miután ez megtörtént, a cseh, jugoszláv és a román meghatalmazottak kölcsönösen és melegen üdvözölték egymást... Akkor már tehettek...

Június 4-ike azóta a magyar nemzet legsötétebb gyásznapja...

A magyar nemzetgyűlés 1920 november 13-án és 15-én a 128. és 129. ülésében tárgyalta a szerződést, amely az *Országos Törvénytárban 1921 július 31-én hirdettetett ki, mint az 1921. évi XXXIII. törvény.*

A francia kamara 1921 június 7-én ratifikálta a szerződést. Az előadó, *Guernier* képviselő hangsúlyozta az új magyar határ helyességét, azonban kifejezte azt is, hogy a *Millerand*-féle kísérőlevél és a Nemzetek Szövetségének erre vonatkozó jó szolgálatai alapján egyes jelentéktelen határkiigazítások tehetők volnának. *Briand* miniszterelnök elismerte, hogy a trianoni béke „nem tökéletes munka” és „a térkép azt mutatja, hogy nem lehetett abszolút igazságossággal eljárni. Lehetséges, hogy a határ bizonyos érdekeket sért és ezért bizonyos igazításokra lesz szükség... Magyarország most homogén népességű állam lesz és rajta áll, hogy a multban elkövetett nagy hibák után biztossítsa a maga számára a béke korszakát... Magyarország békében és virágzásban élhet majd, ha nem vezeteti magát a bosszúállás hátsó gondolatával, ha nem lát ellenséget a határain túl és ha nem akarja visszaállítani a régi Magyarországot...”

*Briand Arisztid*, ez az előrelátó, nagy politikus, akkor már érezhette, hogy a béke megzavarása — nem Magyarország hibája lesz, de érezhette azt is, mennyire lehetetlenek azok a szavai, amelyek a szét-tépett Magyarország népének régi hazája visszaállítására irányuló esetleges törekvéseire vonatkoznak. Hiszen még a férég is vonaglik, ha rátaposnak! Mennyire természetes, hogy egy ezeréves ország minden hűséges fia és honleánya minden energiájával arra törekszik, hogy elvesztett hazáját visszakapja. Ha ezt nem tenné, nem volna helye a földön, mert „gyáva népnek — nincs hazája!...”

A francia szenátus 1921 július 12-én ratifikálta a trianoni békeszerződést. *Reynald* szenátor, előadó, maga is beismerte, hogy a szerződés tökéletlen. *De Monsie* szenátor kikelt a békemű ellen és főleg hosszú beszédben védelmezte a trianoni békét és egyebek közt azt mondotta, hogy Magyarország valóban nagyon kicsi lett, de „az elnyomó húsába kellett vágni”.

Néhány nap múlva, július 26-án a szövetségesek és Magyarország kicserélték a trianoni szerződés ratifikált okmányait. *Cambon*, mint az ütés elnöke és *Praznovszky* rendkívüli követ néhány szót szólottak és ezzel — a magyar nemzet és Magyarország rettentő megcsönkítése érvénybe lépett...

Még meg kell jegyeznünk, hogy a párizsi magyar delegáció 1921 július 19-én a francia bizottsághoz azt a kérdést intézte, hogy *Nyugat-Magyarország* határainak megállapítását halassza el, mert arra számít Magyarország, hogy ebben a kérdésben Ausztriával közvetlenül meg-

egyezhetik. *A válasz augusztus 3-án azt követelte, hogy Magyarország — üritse ki Nyugat-Magyarországnak Ausztriához kapcsolt részei.*

Ugyancsak 1921 augusztus 9-én az Északamerikai Egyesült-Államok kormánya jegyzéket intézett a magyar kormányhoz, amelyet *kü-lön béke* megkötésére szólított fel. Ez augusztus 29-én a budapesti amerikai követség palotájában meg is történt. A szerződést Amerika részéről *Ulysses Grandsmith* megbízott, magyar részről *Bánffy Miklós gróf* külügyminiszter írták alá. Ezzel kapcsolatban meg kell említenünk, hogy *az Unió sem a versaillesi, sem a trianoni békét nem ratifikálta és nem járult hozzá később a Nemzetek Szövetségének egyezményéhez sem, sőt a Szövetségbe nem is lépett be.* Ezzel bizonyította, hogy a párizskörüli békét és a békekonferencia erőszakos eljárását nem tartotta helyesnek. Ezt azonban akkor kellett volna kimutatnia, amikor *Wilson* is leült a tárgyalóasztalhoz Párizsban, a békekonferencia üléséizekor.

### Sèvres

Törökország 1918 október 31-én, Mudroszban megkötötte a fegyverszünetet az entente hatalmaival. Már akkor mondható volt, hogy az egykor hatalmas török birodalom teljesen kiszorult Európából és így a békekötéskor már inkább csak az ázsiai török birtokok hovatartozásának kérdését kellett eldönteni.

A törököknek egyre erősödő nemzeti mozgalma arra indította az entente kormányait, hogy csapatokat rendeltek ki Konstantinápoly megszállására. A várost 1920 március 18-án valóban meg is szállották a francia és angol seregrészek, ez azonban nem riasztotta vissza a török szabadságharc hivatott vezérét, *Musztafa Kemál pasát*, hogy az ellenállásra még erősebben fölkészüljön. Konstantinápolyban még ott volt *VI. Mehmed szultán*, de csak mint árnyékuralkodó, minden hatalom nélkül. Mellette még szintén működött a megkötöttkezü kormány is. Velük szemben a mohamedánok által lakott vidékeken nagyobb lánggal lobogott a nemzeti erő.

A békekonferencia végre meghívta a török delegátusokat Versaillesbe és nekik 1920 május 11-én átadta a békefeltételeket. Tudomásukra hozta, hogy Törökország egyhónapi határidőt kap észrevételeinek írásban való közlésére.

*Teofik pasa*, a török küldöttség vezetője, még át sem tanulmányozhatta a békefeltételeket, *midőn — május 14-én — Musztafa Kemál pasa, már nagyobb csapatokat gyűjtven maga mellé, a kisázsiai Ankara*

(Angora) helységben új kormányt alakított és a békebizottsághoz azt az üzenetet intézte, hogy a békefeltételeknek a török bizottság által való elfogadását semmisenek nyilvánítja. Merész üzenet volt abban az időben, amikor Konstantinápolyt már az entente tartotta birtokában, azonban ez a gerinces kijelentés megteremtette a maga egészséges gyümölcseit. Igaz, hogy a konstantinápolyi rendkívüli haditörvényszék *Musztafa Kemál pasát* ezért a „lázasáért“ in contumaciam halálra ítélte, de ez az ítélet éppen olyan értéktelen papirosdarabbá vált, mint maga a — békeszerződés.

Konstantinápolyban a mohamedánok az egész világ mohamedánjait fölhívták az izlám megmentésére. Ennek az lett az eredménye, hogy a Galileát megszálló franciák és a Mezopotámiában álló angol csapatok a folyton szaporodó ellenség elől hátrálni kényszerültek. *Musztafa Kemál* megkezdte előnyomulását Konstantinápoly ellen és elfoglalta a Márvány-tenger keleti partvidékét. Franciaország erre behívta az 1885—1892. évfolyamokhoz tartozó katonáit. A görögök is megmozdultak. Megszállották Tráciát és a franciákkal együtt átmeneti sikert arattak a fölkelő török csapatokon, 1920 július közepén.

A konstantinápolyi török kormány (tehát nem *Musztafa Kemál*) tudomására hozta a párizsi békekonferenciának, hogy elfogadja a békefeltételeket. *A békeokmányt 1920 augusztus 11-én irták alá a Párizs közelében levő Sèvres városában.* A békeparancsban az entente semmit sem változtatott az azt megelőző feltételekkel szemben. Törökország feldarabolgatott. Európában csak Konstantinápoly és a Csataldsa-vonalig terjedő hátsó terület maradt meg birtokában, Ázsiában pedig csak a szorosan vett török vidék. Tráciát és Szmírnát (Ioniát) a görögök kapták. Kurdisztán és Örményország függetlenné vált, Szíria francia, Cilicia olasz, Mezopotámia, Palesztina és az újonnan alakult hedzsászi és iraki arab királyságok angol érdekkörbe utaltattak. *A török tengerszorosokat a szerződés nemzetközinek mondotta ki.* Törökország gazdasági élete gúzsbakötöttetett.

Nem csoda, ha az ország erőszakos halálos ítélete ellen a hazafias izlám föllázadt. *Musztafa pasa* megkezdte a harcot. Meg kell azonban említenünk, hogy Törökország megtehetette a hatalmas békediktálókkal szembefordulást, mivel — *hátát biztosította*, onnan tehát nem fenyegette semmi veszély. *Ugyanis 1920 március 24-én Szovjet-Oroszország békét kötött Törökországgal, amelyben az ország fővárosa gyanánt Konstantinápolyt ismeri el, úgyszintén elismeri az ország régi*



A három entente-lábornok a soproni népszavazáskor. Balról-jobbra: Hamelin, francia, Ferrario olasz és Gorton, angol lábornok

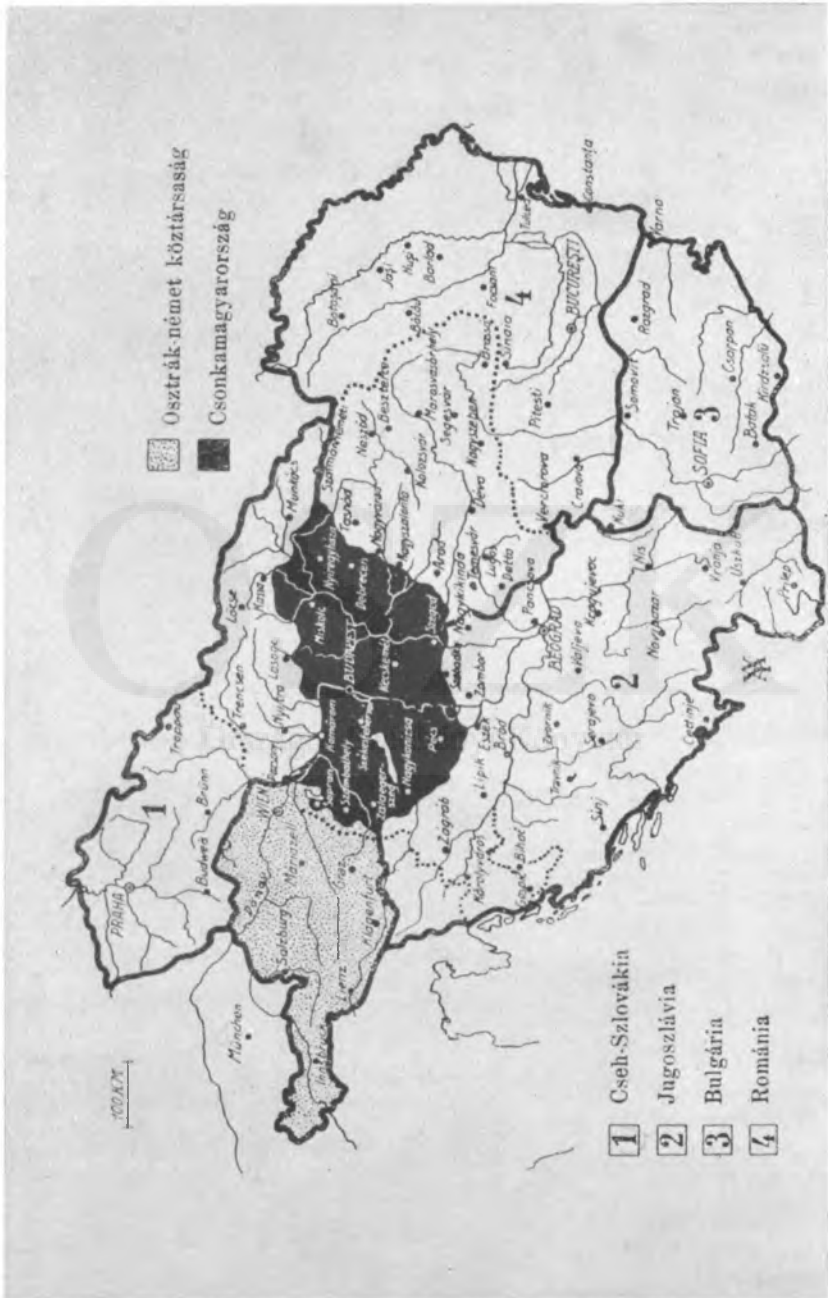


Teleki Pál gróf, magyar államférfiú



Titulescu, román államférfi





A Duna völgyének államai a Párizs-környűi békek megkötése után



*Jákfalvi Gömbös  
Gyula, magyar mi-  
niszterelnök, honvé-  
delmi miniszter szkv.  
tábornok*



*Benito Mussolini,  
olasz államfő, a  
faszista-kormány el-  
nöke  
(D'Amico felv.)*



Országos Széchényi Könyvtár

határait, tekintet nélkül a békefeltételekre. Törökország pedig lemond Oroszország javára Baturról.

*Az egyedüli állam Törökország volt, amely valóban papírrongy-  
nak tekintette a ráerőszakolt békeparancsot. Súlyos küzdelmek követ-  
ték Musztafa Kemal pasa ellenállását, de — a szabadságharc eszméje  
diadalt aratott! . . .*

Az 1921 tavaszán tartott francia-török tárgyalások, amelyeket az Ankarába küldött korábbi francia miniszter, *Franklin-Bouillon* vezetett, sikeresek voltak. A megkötött francia-török fegyverszünet lehetségessé tette, hogy *Musztafa Kemal* csapatainak nagy részét Ciliciából az anatóliai frontra vonja. Mivel azonban ekkor a török csapatok számereje és felszerelése nagyon gyenge volt, a görögök, miként említettük, 1919 júliusban még sikert arattak a törökökön. A görög támadást maga *Konstantin görög király* és vezérkari főnöke, *Dusmanis* tábornok vezették. Midőn azonban a görög hadsereg azt a távoli célt tűzte maga elé, hogy Ankara helységet is elfoglalja Kis-Ázsiában, akkor már *Musztafa Kemal* serege erős volt és *a görögöket 1921 augusztus végétől szeptember közepéig a Sakarai (Sungaros) folyó melletti csatában teljesen megverte*. Ekkor kapta *Musztafa Kemal* a „Ghazi“, „győztes“ megtisztelő jelzőt.

A kényes ügy elintézése végett a török és görög kiküldötteket 1922 április 17-ikére Párizsba hívták. A tárgyalások az egész nyáron át tartottak, mivel a törökök azt követelték, hogy a görögök az általuk megszállt minden török területet ürítsenek ki. Az angol kormánynak azzal is számolnia kellett, hogy az indiai mohamedánok is megmozdulnak, ezért az angol kormány igyekezett békésen elintézni a kérdést. Azonban a törökök 1922 augusztus 26-án ismét megkezdték offenzívájukat, mivel a görögök nagyobb erőket hoztak Tráciába. *Musztafa Kemal támadásának döntő sikere lett*. A görög csapatok az egész fronton visszavonulni kényszerültek, sőt a visszavonulás nemsokára vad meneküléssé fokozódott. A török sereg elérte a tengerpartot Szmírnánál és szeptember 10-én Brussza is kezébe került, néhány nap múlva pedig Kis-Ázsiát teljesen megtisztította az ellenségtől. A török siker következménye az lett, hogy majdnem kitört az angol-török háború.

Görögország fegyverszünetet kért és a vereséget súlyos belpolitikai következmények és kormányváltások is követték.

A súlyos harcokat a görögök és törökök között 1922 október 1-én *fegyverszünet* fejezte be, majd a nagyhatalmak képviselői október 3-án *Mudania* helységben értekeztek Kemal pasával és ennek alapján a

béketárgyalás helyéül kijelölték *Lausanne* városát Svájcban. Már a mudaniai értekezlet alapján a görögöknek ki kellett üríteniök Kelet-Tráciát is.

A konstantinápolyi török kormány megbukott és a hatalom egészen *Musztafa Kemal pasa* és kormánya kezébe került. Az ankarai kormány és a nemzetgyűlés megfosztotta hatalmától *VI. Mehmed* szultánt, megszüntette a szultánságot, kimondotta, hogy a kalifa csak vallási fejedelem legyen és ezt is a nemzetgyűlés válassza. A szultán 1922 november 7-én egy angol hajón Malta szigetére menekült.

A béke megkötése csak hosszú tárgyalás és surlódás után történt, mert maguk az érdekelt hatalmak is nehezen tudtak egyes kérdésekben megegyezni. *A békét végre 1923 július 24-én aláírták.* Törökország megkapta pénzügyi és jogszolgáltatási függetlenségét, megkapta a követelt területekből Kelet-Tráciát a Marica folyóig, a Dardanellák előtti két kis szigetet, egész Anatóliát Szmirnával együtt és Karsz környékét. A ratifikálás után az idegen csapatok kivonultak Konstantinápolyból és a török hatóságok ot elfoglalták helyüket, azonban az állam fővárosa a kisázsiai *Ankara* lett. A török nemzetgyűlés 1923 októberben elfogadta az új alkotmányt, kikiáltotta a *köztársaságot* és első elnökévé — az akkor körülbelül 43 éves — *Musztafa Kemal pasát* választotta. A következő évben, márciusban, a kalifátust is megszüntették.

Törökország tehát nem fogadta el a reá erőszakolt békeparancsot, hanem nemzeti akaratát érvényesítette. A világháborúból — területben csökkentve, azonban egyébként megerősödve került ki és most mindig izmosabban halad a fejlődés rögös, de célhoz vezető útjain.



# AZ ÚJ KORSZAK

## A Nemzetek Szövetsége

A párizsi békekonferencia rákényszerítette a békeparancsot a vesztes államokra. Már a világháború idején fölmerült egyes politikusokban és államférfiakban az a gondolat, hogy a jövőben elejét kellene venni hz olyan borzalmas vérengzésnek és vagyonpusztításnak, aminő a világháború volt. Ez a gondolat különösen *Wilson*t, az Északamerikai Egyesült-Államok elnökét foglalkoztatta. Lehetséges, hogy csak doktrinér eszmék alapján, de az is lehetséges, sőt valószínű, hogy humánus meggyőződésből. Legalább is erre vallanak azok a nyilatkozatai és a szenátushoz intézett üzenetei, amelyek eszmei lecsapódása a nevezetes „wilsoni pontokban” található, amelyekről már részletesen megemlékeztünk.

*Wilson* arra törekedett, hogy a művelt államokat egy nagy, testvéries egyesülésbe tömörítse, hogy aztán ők, a közvetlen és állandó érintkezés révén a fölmerülő súrlódásokat már csirájukban elfojtsák. Így vélte *Wilson* az örök béke eszméjét megvalósíthatni. Ez a gondolat volt az alapja ama nagy és szép tervnek, amelynek megvalósítása a *Nemzetek Szövetsége* eszméjének a gyakorlati életbe átültetése lett volna és — lett is, bár nem úgy, ahogyan az emberiesen gondolkodó *Wilson* óhajtotta.

A népeknek az örök béke megóvása végett egy nagy családba tömörítése nem új eszme. Ennek a törekvésnek talajából származtak a különféle viláгурalmi törekvések. Ez volt az alapja az ókori, a perzsa, a görög-macedon vagy a római viláгурalmaknak, a középkori római szent birodalomnak, a *Christiana Republica*-nak, a szász, sváb, frank „dominium mundi”-knak, *Nagy Frigyes Fürstenbundjának*, *I. Napoleon Rajnai Szövetségének*. A Szentföld meghódítására való igyekezet is a béke ügyét szolgálta. *Marini* a törökök ellen törekedett a keresztény népeket szövetségbe vonni, hogy így a béke megóvassék. Az angol *quákerizmus* háborút üzent a — háborúnak. Az angolok, franciák, olaszok az egész

művelt világot átfogó és egyesítő szövetség problémájával behatóan foglalkoztak. *Kant*, a német nagy bölcselel 1796-ban kiadja a *Zum ewigen Frieden* című művét, amelyben leírja, miként lehetne megvalósítani a „foedus pacificum”-ot, a békeszövetséget. *I. Ferenc* osztrák császár és magyar király, *I. Sándor* orosz cár és *III. Frigyes Vilmos* porosz király *Metternich Kelemen* herceg kezdesére 1815-ben megkötik a *Szent Szövetséget*, hogy népeiket szeretettel, igazságosan és békében kormányozhassák. *II. Miklós* orosz cár 1889-ben meghonosítja a béke ügyét szolgáló *hágai békekonferenciákat*.

Azonban az addigi kísérletezésektől nagyságban és szervezeti megalapozottságban többet ígérő az a *Nemzetek Szövetsége (Société des Nations)*, amelyet *Wilson* igyekezett megvalósítani. Már az ismert „pontjaiban” is jelezte, hogy a világnak szüksége van ilyen átfogó tömörülésre. Az angol *Sir Edvard Grey* (1862—1933.) nagy melegséggel karolta fel *Wilson* eszméjét. A Párizsban tárgyaló békekonferenciával párhuzamosan bizottságot alakítottak a Szövetség tervének elkészítésére. A több ilyen terv közül *Smuts* angol tábornokét fogadták el a további tárgyalás alapjául.

A *Nemzetek Szövetsége alapításának időpontja* 1919 június 28-ika, vagyis az a nap, amelyen a versaillesi német békeszerződést és ezzel egyidőben a *Szövetség Egyességokmányát (Le pacte de la Société des Nations)* aláírták. Az *Egyességokmány életbeléptetésének időpontja* 1920 január 10-ike.

Azok az ideális motívumok, amelyek *Wilson* első tervzetét jellemezték, föl sem találhatók a Szövetség Egyességokmányában. Ez a Szövetség nem a népek vagy nemzetek igazi szövetsége, hanem bizonyos államok közös céljának biztosítására irányuló szervezet. Ezek: a nyertes államok, akik a központi hatalmakkal szemben győztek és győzelmi mámorukban a veszteseket még csak meg sem hívták a tárgyaló asztalhoz és akik a békeművek megvédése érdekében alkották meg a *Nemzetek Szövetségét*. Ez a szövetség tehát nem nevezhető másnak, mint öt nagyhatalom: *Nagybritannia, Franciaország, Olaszország, Északamerikai Egyesült-Államok* és *Japán* oligarchiájának. Sietünk azonban megjegyezni, hogy az *Unió*, bár a szövetség megalkotásának eszméje *Wilson* elnöktől származott, nem lépett be a szövetségbe, mert utólag meggyőződött arról, hogy az alkotás egyoldalú és nem tényezője azoknak a magasztosnak mondható emberi törekvéseknek, amelyeket *Wilson* megvalósítani igyekezett.

A Nemzetek Szövetsége Egyességokmányának Bevezetése és 26

cikke van. Általában megállapítható, hogy az Egyességokmány valóban a békét állandósítani hivatott szerződés, mivel azonban a Nemzetek Szövetségének szervezete csak a győztesek érdekeit szolgálja, kizártnak mondható, hogy azok, akik a világháborúban a „másik táborban” voltak, maguknak igazságot szerezhessenek a szövetségben. Egyik legérdekesebb cikke az Egyességokmánynak a 19. cikk, melynek tartalma a következő:

„A közgyűlés időnként fölhívhatja a Szövetség tagjait az alkalmazhatatlanná vált szerződéseknek és olyan nemzetközi állapotoknak újabb megvizsgálására, amelyeknek fenmaradása a világbékét veszélyeztetné.”

A 19. cikk *félre nem magyarázható módon feljogosítaná Magyarországot, hogy a trianoni békeművet revidiáltassa.* Ezt azonban még akkor sem lehetne simán tenni, ha Magyarország a kényes kérdést hivatalosan a Szövetség elé terjesztené, mivel *a határozatokat a Szövetség két legfontosabb szervének: a Közgyűlésnek és a Tanácsnak — egyhangúan kell hozniok!* Ha tehát Magyarország a revízió kérésével a Szövetség elé járulna, akkor elég volna egyetlen egy államnak tiltakozása és már a kérdés tárgyalása lehetetlenné válnék! Ez is bizonyítja, mennyire nem tölti be a Szövetség — különben kitűnően elképzelt hivatását.

A Nemzetek Szövetségének székhelye *Genf*. Eddig, 1933-ig csak kisebb ügyeket intézett el, rendezte néhány állam pénzügyeit, olyan módon, hogy tanácskozott róluk és kölcsönhöz segítette őket, ellenben a fontosabb ügyekben, mint egyebek közt a *kisebbségek* sorsának javításában teljesen tehetetlennek bizonyult. A *revízió*-kérdést ott még elő sem lehetett hozni és a *leszerelés* kérdését, évekig tartó tanácskozás után egy lépéssel se vitte előbbre.

A Nemzetek Szövetségének megvalósításában is *a francia álláspont győzött*, mely szerint a Párizs körüli békéket — éppen a franciák és későbbi szövetségeseik: a csehek, románok, jugoszlávok és lengyelek érdekében oly hatalmas szervezettel, mint a szövetség, biztosítani kell.

Ez még eddig (1933) sikerült is.

A szövetség *központi irodájának* fentartása sok pénzbe kerül. Magyarországnak most évi 8 egységet, azaz mintegy 280.000 pengőt kellett fizetnie.

A volt központi hatalmak és szövetségeseik közül *Bulgária* gyorsan bekerült a Nemzetek Szövetségébe; *Magyarország* — 1922-ben; *Németország* 1926-ban. Ellenben *Törökország* nem tagja a szövetségnek, ahonnan hiányzik az *Unión* kívül a nagyobb államok között *Oroszország*, *Brazília* és *Spanyolország* is, sőt *Japán* és *Németország* is bejelentették

kilépésüket 1933-ban. Ez is bizonyítja, hogy a Nemzetek Szövetsége nem tökéletes szervezet.

A Nemzetek Szövetsége tagjainak száma nem állandó, kereken 54-re tehető, amelyből mintegy 28 európai, 16 amerikai, 6 ázsiai, 3 afrikai és 1 ausztráliai ország. A Szövetség szervezetének keretei a következők: *Közgyűlés. Tanács. Titkárság. Technikai szervezetek. Állandó tanácsadó bizottságok. Állandó nemzetközi bíróság. Nemzetközi munkahivatal. Ideiglenes tanácsadó és előkészítő bizottságok. Közigazgatási bizottságok és tisztviselők. Nemzetközi intézetek.*

Már az a széttagolt szervezet bizonyítja, hogy a szövetség gyors és alapos munkát alig végezhet, annál is inkább, mert a nyertes államok kiküldöttei úgyszólván döntő szóval vesznek részt a tanácskozásokon.

### Az új Európa

A világháború és az azt követő békeparancsok, forrongások, fegyveres mérközések együttevén azt eredményezték, hogy a földnek, de különösen Európának politikai térképe megváltozott. Trónok dőltek romokba, régi politikai és gazdasági egységek szakadtak szét, megszilárdult és erőteljes élethivatású országok törtek darabokra, hogy új államok keletkezzenek, amelyek sem politikai, sem gazdasági tekintetben nem lehetnek életképesek és amelyeknek nagy részét — ideig-óráig — a szuronyok védik és támasztják alá...

Európa államai és lakosainak száma a békeutáni — háborús korszakban (1933) a következők:

	<i>Terület km.<sup>2</sup></i>	<i>Lakosság</i>
1. Oroszország	5,408.277	109,768.000
2. Franciaország	550.986	39,870.000
3. Spanyolország	505.208	21,997.000
4. Németbirodalom	472.037	63,225.000
5. Svédország	448.460	6,021.000
6. Finnország	388.483	3,455.000
7. Lengyelország	388.328	27,193.000
8. Norvégia	323.793	2,750.000
9. Nagybritannia (Ir szabadállammal)	313.755	47,715.000
10. Olaszország	312.568	38,836.000
11. Románia	294.967	16,500.000
12. Szerb-Horvát-Szlov. királyság	248.987	12,017.000
13. Csehszlovákia	140.394	13,613.000

	<i>Terület km.<sup>2</sup></i>	<i>Lakosság</i>
14. Görögország	127.337	5,065.000
15. Bulgária	103.146	5,034.000
16. Izland	102.846	98.000
17. Magyarország	92.963	8,688.319 (1930)
18. Portugália	91.948	6,400.000
19. Ausztria	83.833	6,537.000
20. Lettország	65.791	1,945.000
21. Litvánország	55.257	2,029.000
22. Észtország	47.549	1,114.000
23. Dánia	43.017	3,386.000
24. Svájc	41.298	3,902.000
25. Németalföld	34.201	7,212.000
26. Belgium	30.437	7,666.000
27. Albánia	27.538	804.000
28. Törökország	27.000	1,000.000
29. Luxemburg	2.586	261.000
30. Danzig	1.952	386.000
31. Andorra	453	5.000
32. Liechtenstein	159	12.000
33. San Marino	61	13.000
34. Monaco	1.5	24.000

Európának tehát 34 állama van. Ezek között a világháború szülöttei: Lengyelország, Finnország, Csehszlovákia, Lettország, Litvánország, Észtország, Danzig.

Az egész Európa területe 10,776.000 km.<sup>-2</sup> lakosainak száma kerekben 463,951.000.

### A nyugati államok

A népek a párizskörnyéki békeparancsok aláírása után sem tudtak megnyugodni. Azok, akik nem várt területi nyereséghez jutottak, kapzsi kezekkel igyekeztek maguknak még többet szerezni, akiktől ellenben a békeparancsok jogos területeket vettek el, természetes védekezést igyekeztek kifejteni, ha nem is katonai, hanem politikai téren. Az európai megmozdulásokat nem írhatjuk le részletesen, sem pedig azokat az eseményeket, amelyek — talán csak részben — a világháború és a békekötések következményei voltak, ezért tehát mindezekről csak a legnagyobb vonásokban emlékezünk meg.

*Nagybritannia* semmit sem nyert a világháborúból, sőt tekintélye és a nemzetközi helyzetben való helyetfoglalása megrendült. Elvesztette legnagyobb vásárlóját, Németországot, részben elvesztette közép-európai és orosz piacait és erős versenytársa lett Amerika. Hosszú ideig tartott, amíg az ír kérdést valamennyire rendbehozta és Egyiptom rendezése is a legkényesebb ügyek közé tartozott. Az Európán kívüli népek a világháború miatt elvesztették azt a tekintélyt, amelyet addig az európaiakkal szemben éreztek. Ennek káros hatása elsősorban Nagybritanniára, a „világ — addigi — urára” vonatkozik és pedig elsősorban azokkal a kapcsolatokban, amelyek az anyaországot Indiával összekötik. Az ind-kérdés még most, 1933-ban is, egyre növekvő gondot ad Nagybritanniának. Belpolitikai tekintetben is mutatkoztak olyan jelenségek, amelyek aggasztóknak mondhatók. A munkanélküliség napról-napra növekszik és a kormányzás nyugodt menete csak a legutóbbi időkben mutat állandóságot, *MacDonald* vezetése alatt.

Nagybritannia volt az első állam, amely Magyarországgal szemben igazságos részvétet mutatott. Eltekintve *Rothermere* lord ama cikkétől, amely határozottan kívánja a revíziót, az angol alsóház már 1920 április 3-án behatóan foglalkozott a trianoni békeszerződéssel és *Crewe* márkí kifejtette, hogy a kormányt bosszúérzés vezeti a volt ellenséges államokkal szemben. A lordok házában pedig 27-én *Brice*, *Newton* és *Wear-dale* lordok ostromozták a béke megkötésének igazságtalanságait.

Sir Robert Gower 1933. július végén, mint az angol alsóház tagja, indítványt nyújtott be, amelyben a brit parlamentet a magyar kérdés tárgyalására hívta föl. Ezt az indítványt 1933. október közepéig 164 képviselő írta alá.

*Franciaország* rendkívül sokat áldozott a világháborúban. A nagy mérközés befejezése után azonnal arra törekedett, hogy vezető szerepét megtartsa Európában. Politikája odakapcsolta a dédelgetett „utó-d államokhoz”, Csehországhoz, Jugoszláviához, Romániához és Lengyelországhoz és odakapcsolja ma is. Azonban kétségtelen, hogy az a rettentő harag és bosszúvágy, amelynek megszemélyesítője a béketárgyalásokon *Clemenceau* volt és amely még hosszú ideig ráfeküdt a francia lelkekre, ma már mulóban van, sőt Németországgal szemben is bizonyos megértés mutatkozik a francia nép köreiben. Különben a Németországtól való félelem ma is létezik. Franciaország 1920 szeptemberben Belgiummal katonai egyezményt kötött, mely szerint, ha Németország Franciaországot megtámadná, akkor Belgium teljes katonai erejével Franciaország mellé áll. Ellenben azok az erős szálak, amelyek Franciaországot

Angliához kapcsolták, mintha meglazultak volna. Anglia ugyanis nem kívánja Németország teljes letiprását, Franciaország ellenben fél az erős és — minden bizonnyal — „revanche”-ra törekvő Németországtól. A nagy politikának ez az eltérése bizonyos választófalat emelt a két nagy állam közé. Pénzügyi tekintetben Franciaország már a tökéletes összeomlás küszöbén volt, midőn *Poincaré* hajthatatlan eréllyel megmentette a frank katasztrófális zuhanását.

Erős közeledést mutatott Németország és Franciaország között az 1925 október 5-én megkötött „*Locarnói Egyezmény*”, *Briand* és a német *Stresemann* külügyminiszter alkotása, ellenben Németországnak a leszerelési értekezlettől 1933. október közepén történt megválása, sőt a Nemzetek Szövetségéből való kilépése is, a két nagyállam közé ismét nagy válaszfalat emelt.

A belpolitika terén súlyos helyzetben volt Franciaország a világháború utáni években. A miniszterelnökök és a miniszterek nagyon sűrűn váltakoztak. *Poincaré*, a köztársaság elnökét 1920 januárban *Millerand* váltotta fel, aki éppen olyan egyoldalúan nacionalista, mint elődje vagy *Clemenceau*. Azonban *Millerand* nem sokáig maradt az állam élén. Azóta mintha az elnök hatalma csökkent volna.

A kormányt 1921 januárban *Briand Arisztid* alakította meg, aki a béketárgyalások idején valósággal gyűlölettel beszélt a volt osztrák-magyar monarchiáról. Később *Briand*, aki egyúttal megtartotta a külügyminiszteri tárcát is, különösen Magyarországgal szemben megértést mutatott. Valószínű, hogy ezt a lelki átalakulást benne az a személyes barátság is elősegítette, amely közte és *Apponyi Albert gróf* között volt.

*Briand Arisztid* 1926-ban már ezt írta: „*Elég egy pillantást vetni Közép-Európa térképére; nyilvánvaló, hogy az új határok nem képviselik az igazságot és semmiképpen sem állítható, hogy azok véglegesek*”.

Ime, az idő ilyen változást idézett elő annak az államférfiúnak erkölcsi felfogásában, aki a trianoni békeparancs ratifikálásakor még cinikusan mondotta, hogy „az elnyomónak mélyen a húsába kellett vágni.”

*Olaszország* a világháború végén közel állott a teljes összeroppanáshoz. A békekötéseknél csalódott. Nem kapta meg Fiumét és a dalmát partok legnagyobb része Jugoszláviához csatoltatott. Fiumét később csak *Gabriele d'Annunzio* merész vállalkozása után adták végre Olaszországnak. *Orlando* után *Nitti*, majd *Giolitti*, *Bonomi*, *Facta* kísérleteztek a kormány élén, azonban az állam hajóját a kommunizmus felé haladó

útjában nem bírták erélyesen vezetni. Az 1919. év elején kezdett mutatkozni az az új áramlat, amelyet „fasizmusnak” vagy „fehér bolsevizmusnak” is neveznek. *Benito Mussolini*, a *Popolo d'Italia* szerkesztője merész vállalkozással magához ragadta a kormányt. 1922 október 28-án miliciája élén bevonult Rómába (*Marcia su Roma*) és átvette a hatalmat, amelyet ma is keményen tart kezében. Megmentette Olaszországot a kommunizmustól, szabályozta a munkát és mindenütt rendet teremtett. Barátságos szerződést kötött Albániával, majd *Mussolini* és *Bethlen István gróf* 1927 április 5-én aláírták az olasz-magyar döntőbírósi és barátsági szerződést. *Mussolini* volt az első kormányfő, aki sikrá szállott Magyarország békeparancsának revíziója mellett. *Mussolini* kibékült a Vatikánnal is. 1929 február 11-én kötötte meg a pápával azt a nagyjelentőségű szerződést, amely visszaadta a pápának a területi hatalmat, bár országa csak a Vatikánra és környékére szorítkozik. (*Vatikánváros. Lateráni szerződés.*)

Olaszországnak két ellenfele van: Franciaország és Jugoszlávia. Mindkettő fenyegetheti tengeri hatalmát. *Mussolininek* az a törekvése, hogy hazáját tiszteletet parancsolóvá tegye, hogy azt senki „büntetlenül” meg ne támadhassa.

*Benito Mussolini* 1883-ban született Romagnában. Egy kovácsmester fia. Munkás, néptanító, kőműves, újságíró; meggyőződéses szocialista volt addig, amíg a benne szunnyadó erők törhetetlen nacionalistává és a mai világ egyik legnagyobb államférfiává tették.

Olaszországban a magyarok iránti rokonszenv igen gyakran megnyilatkozott már *Mussolini* kormányrajutása előtt is. *Nitti* miniszterelnök Londonban, az entente miniszterelnökeinek konferenciája alkalmával határozottan kívánta a magyar békefeltételek revízióját. *Lloyd George* teljesen magáévá tette *Nitti* óhaját. *Bergamo* képviselő ugyanekkor 1920 márciusban, az olasz kamarában javaslatot tett, amelyben felszólította a magyar kormányt, hogy követelje a revíziót. Az olasz kormány 1921 március 4-én letartóztatta a Firenzébe menekült *Károlyi Mihályt* és kiutasította Olaszországból.

### Németország. Ausztria

*Németország*. Ez az egészséges állam kiállotta a forradalom viharait. A háború, de különösen a versaillesi béke válságos helyzetbe hozta a megpróbált birodalmat. Elvesztette piacainak legnagyobb részét és az ellenséges megszállás, a jóvátétel és az „Anschluss” kérdése, melynek

értelmében Ausztria Németországhoz óhajtott volna kapcsoltatni, olyan ügyek voltak, amelyek a birodalom fölépülését nagyon hátráltatták. *Ebert* köztársasági elnök 1924 végén meghalt és a német nép *Hindenburg Pál* tábornagyot választotta meg utódául. A franciák megrémültek, azonban a békeszerető *Stresemann* külügyminiszter megnyugtatta a Szajna-parti kormányt. *Locarno* bizonyos megnyugvást hozott a német-francia politikába. A jóvátétel kérdését a *Dawes*-, majd az *Owen—Young terv* szerint igyekeztek rendezni. Ezt a kérdést bonyolulttá teszi az, hogy Németország — a békeparancs következtében — valamennyi volt ellenséges államnak adósa, ezek pedig Amerikának tartoznak. Ha Amerika nem engedi el a tartozást, akkor a volt „ellentábor” sem tesz engedményt Németországnak.

A jóvátételen kívül Ausztria csatlakozása, a Danzigi Korridor és a Franciaországgal való kibékülés foglalkoztatják Németországot, ahol *Hitler Adolf* kormányrajutása óta a nemzeti érzés igen nagy lánggal lobog.

*Ausztria*. Hét millió lakosú, összezsugorodott szövetséges állam, sem ipari, sem agrár jelleggel. Mostani összetételében majdnem életképtelen. Egész külpolitikája abban merül ki, hogy a nagyhatalmak jóindulatát biztosítsa a maga számára, főképpen azért, hogy nyomasztó pénzügyi helyzetén segítsenek. Ez a politika még eddig elég sikeres volt, mert a volt entente minden módon meg akarja akadályozni Ausztriának Németországhoz való csatlakozását, ez pedig csak akkor érhető el, ha Ausztriát életképesé, erőssé teszi. Már pedig az „Anschluss” több ízben kísértett és nem valószínű, hogy azt meg lehessen akadályozni, bármennyire törekszik is a mostani (1933) kormány, élén *Dollfuss* kancellárral, távortartani magától a *hillerizmus* eszméjét, melynek egyik sarkalatos pontja a — csatlakozás.

### A „kis entente”

*Benes Ede*, Csehszlovákia köztársaság tevékeny külügyminisztere, 1920 augusztus 28-án megvalósította nagyszabású tervét. Csehszlovákia és Jugoszlávia közt az említett napon politikai szövetség és katonai egyezmény jött létre, amelyekhez Románia is csatlakozott. A szövetséget „kis entente”-nak nevezték meg. Célja az volt, hogy kölcsönösen biztosítsák a békeszerződések érvényét, tehát a szövetség Magyarország ellen irányult. Ilyen szerződések kötése a legújabb nemzetközi jogba ütközik, mivel a Nemzetek Szövetsége Egyességokmányának 11. cikke

ezt határozottan tiltja. A szövetséget azóta igyekeztek katonai, gazdasági és politikai tekintetben erősebbé, mélyebbé tenni. A kis entente-hoz 1922-ben Lengyelország is csatlakozott ugyan, de nem olyan erős kötelekekkel, mint amilyen a másik három államot összefogja. Ellenben Franciaország teljes erejével a kis entente mögé állott és ott áll ma is. Csehországgal 1922 március 1-én katonai egyezményt kötött, amelyben ötven évre kötelezték magukat, hogy német támadás esetén fegyveres támogatást nyújtanak egymásnak.

A kis entente három állama között a leggyengébbnek mutatkozik a földrajzi alakulat tekintetében is lehetetlennek mutatkozó *Csehszlovákia*. Majdnem 14 millió lakosa között csak 45% a cseh, azután következnek a németek, azután a tótok, azután a magyarok, akiknek száma kereken 1 millió, utánuk a rutének, lengyelek és más nemzetiségűek. Az állam tehát néprajzi tekintetben nem homogén, sőt a cseh, mint uralkodó nemzetiség, nincs többségben. A cseh kormány minden igyekezetével arra törekszik, hogy a kisebbségnek nevezett nem cseh nemzetiségűeket beolvassza a cseh nemzetiségbe. Ez a törekvés még a tótokból is napról-napra erősebb ellenszenvet vált ki, sőt a helyzet napról-napra aggasztóbbnak mutatkozik. Csehországot joggal lehet mondani rendőrállamnak, mivel mindent a szuronyok hatalmára alapít és rendkívül szétágazó kémszervezettel működik bel- és külföldön egyaránt. Kitünő külügyi vezetője van *Benes Edében*.

*Románia* már homogénebb etnográfiai tekintetben. Az ország mintegy 16,500.000 lakosából — a román kimutatások szerint — mintegy 67% román, utána a magyarok következnek kereken 12%-kal, tehát a többi nemzetiségekre csak 21% marad. Azonban az állam egyéb tekintetben nem homogén. A régi királyság (*regal*) és az erdélyi szerzemény között kultúra tekintetében rendkívül nagy a különbség az előbbi hátrányára. A közigazgatást és a közéletet igen nagymértékű korrupció jellemzi. Ez nemcsak a civilizáció megszilárdítását és fejlesztését akadályozza, hanem a kormányzást is. Hiába kísérleteztek *Bratianu Jonel*, majd ennek halála után öccse, *Bratianu Vintilla*, azután a magyar közélet iskolájában felnőtt *Maniu Gyula* és *Mironescu*, az ország hajójának vezetését nem sikerült nyugodt révbe vezetniök. Sok surlódást okozott az államfő kérdése is, míg végre a trónról lemondott *Károlyt* 1930-ban visszahelyezték örökségébe. Romániát is az jellemzi, ami a kis entente másik két országát, a Magyarországgal elleni állandó és megfeszített védekezés.

*Jugoszlávia* szintén nemzetiségi egyveleg. Lakosainak száma vala-

mivel több mint 12 millió, azonban ebből a szerbek, mint uralkodó nemzetiség csak mintegy 4.7 millió. A horvátok száma nem egészen 3 millió. A magyarok száma a Szerb-Horvát-Szlovén királyságban most kereken 500.000; a szlovének száma valamivel több mint 1 millió. Ha tehát a délszlávok összes számát tekintjük is, akkor sincsenek az országban nagyobb arányban, mint a népességnek 75%-a. Azonban a szerbeket a horvátoktól és a szlovénektől, továbbá a Magyarországtól az új államhoz csatolt bunyevácoktól és sokácoktól igen nagy válaszfalak távolítják el, kultúra és vallás terén. Mivel azonban a szerbek a legnagyobb erőszakkal törekednek arra, hogy szerb állammá alakítsák át a heterogén területeket, ezért az elégedetlenség állandó, sőt már több ízben súlyos kirobbanásokban is jelentkezett. Főképpen a horvátok érzik a szerb elnyomást, különösen az 1929 január óta tartó és 1931 végén csak papiroson enyhült kíméletlen diktatura óta.

A kis entente a legnagyobb figyelemmel kíséri minden törekvést és megmozdulást Magyarországon, hogy igazságtalan szerzeményéből semmit el ne veszítsen. Amikor szükségét látja, azonnal érezteti hatalmát. Kormányuk tagjai minden évben összejövetelt tartanak és különösen szoros barátság látszik összefűzni *Benes Ede* csehszlovák és *Titulescu Nicolae* román külügyminisztereket, akiktől a mozgékony és a kedvező pillanatok ügyes kihasználása nem tagadható meg. Gazdasági téren vannak ugyan ellentétek a három ország közt, ezeket azonban döntően ellensúlyozzák a közös politikai érdekek és törekvések. Ezek elsősorban és legnagyobbbrészt Magyarország ellen irányulnak.

*A kis entente hadi erejének békelétszáma meghaladja a félmilliót* és csapataik a legtökéletesebben föl vannak fegyverkezve és szerelve. *Ezzel szemben Csonkamagyarország csak 35.000 embert tarthat*, de a nagy költség miatt ennyi nincs fegyverben. És amíg a röviden leírt három „utódállamban” a tartalékosok százezrei kiképezetten várják behívásukat a zászlók alá, addig Csonkamagyarországnak semmi néven nevezendő előkészületet sem szabad tenni, hogy háború esetén maroknyi seregét szaporítsa. A dunai államok közti ilyen ellentétek nem engedik megnyugodni Európát és könnyen megtörténhetik, hogy az elhibázott békeszerződések következtében előállott aggályos helyzet új háborút okozhat.

*Lengyelország.* Majdnem mindent visszanyert, amit területben 1772-ben veszített. Azonban az ország minden tekintetben nagy akadályokkal küzd, bár bőkezűen támogatja Amerika és Franciaország. Vaskezü vezére van *Pilszudszky* marsallban, aki egy ideig maga is résztvett a kormányzásban. Mivel a lengyelek Felső-Sziléziát is megszerezni óhaj-

tották és oda a lengyel csapatok 1920-ban be is törtek, sőt 1922-ben *Korfanty* ott kikiáltotta a polgári és katonai diktaturát, a helyzet nagyon elmérgesedett. Nem lehetetlen, hogy a franciák titokban támogatták ezt a mozgalmat, amelyet pedig az entente nagyköveti tanácsa elítélt. A kérdést végre 1922 októberében a Nemzetek Szövetsége döntötte el. Németország elvesztette Felső-Szilézia nagy részét. Ennek következménye a német kormány lemondása lett.

Lengyelország és az orosz szovjetkormány 1921 március 10-én Rigában aláírták az orosz-lengyel békeszerződést, mely szerint Lengyelország — függetlenségén kívül még 30 millió aranyrubelt kap és megszabadul attól a kötelezettségtől, hogy az előző — cári — kormányoktól származó és reá eső adósságot átvegye.

### Magyarország

A trianoni békeparancsal megessonkított Magyarország helyzete a kommunizmus bukása után nagyon sívár volt. Azonban a megszilárdulás jelei gyorsan mutatkoztak. A nemzeti hadsereg 1919 november 16-án bevonult Budapestre és nyomon követte a visszavonuló románokat. A nemzet 1920 március 1-én kormányzóvá választotta *Nagybányai Horthy Miklós* altengernagyot, San Giovanni di Medua s Otranto hősét, a nemzeti hadsereg megalkotóját. Azután az ideiglenes *Huszár-kormány* lemondott; helyét *Simonyi-Semadam Sándor* kormánya foglalta el, majd június 25-én *Teleki Pál gróf* alakított kormányt. Ekkor már aláírták a magyar delegátusok a békeparancsot Trianonban.

Időközben a független magyar bíróság megkezdette a terroristák bűnpörének tárgyalását, akiknek kezéhez igen nagyszámú ártatlan, derék magyar hazafi vére tapadt. A gyilkosok 1919 decemberében elvették büntetésüket. Többen a bitófán haltak meg, mások fegyházba kerültek.

Ugyancsak tárgyalásra került a volt népbiztosoknak és *Tisza István gróf* gyilkosainak ügye is. A büntetőtörvényszék ezekben a pörökben is több halálos ítéletet hozott, úgyszintén a Tisza-gyilkosság pörében a katonai bíróság is, azonban a halálos ítéleteket részben azért nem hajtották végre, mert Oroszország magának követelte az elítélteket és őket — tekintettel oroszországi hadifoglyainkra — ki kellett adnunk, részben azért nem lehetett rajtuk az ítéletet végrehajtani, mert, mint a többi közt *Kun Béla* is, megszöktek. Egy halálra ítélt vádlott időközben meghalt. *Stromfeld Aurél* volt vezérkari ezredes szintén eljárás alá került. Bellázadás és felségárulás vétségéért háromévi súlyos börtönre, rang-

vesztésre és kitüntetéseinek elkobzására ítéltetett és a legfelsőbb honvédtörvényszék 1920 szeptember 14-én helybenhagyta az elsőfokú katonai bíróság ítéletét.

A büntetőbíróság 1920 április 12-én halálra ítélte a fővezérség ellen irányuló merénylet főbűnöseit, azonban Magyarország kormányzója megkegyelmezett nekik.

A magyar független bíróság ítéletei megmozdították a nemzetközi szakszervezeteket. A szállítómunkások nemzetközi szakszervezete Amsterdamban 1920 június 20-tól bojkottot mondott ki Magyarország ellen az itt uralkodó „fehér terror” miatt. Azonban a kormány felvilágosítása után a bojkott megszűnt. Különben 1920 március 25-én az angol alsóház ülésén is szóba kerültek a magyarországi kommunista bűnperek, azonban ott azonnal megállapították, hogy a bűnösök elleni vádak teljesen jogi alapon nyugszanak.

*Károlyi Mihály* üzelmei is napirendre kerültek a tisztító folyamat idején. A honvédbíróság 1920 május 28-án elfogató parancsot adott ki ellene, gyilkosság büntetével, a haderő ellen való, a katonai szolgálati kötelezettség megszegésére csábítás, felségárulás és zendülés büntetével vádolván őt. *Károlyi* azonban, valamint *Linder Béla*, volt hadügyminiszter akkor már régen külföldre menekültek. Ezzel az elfogató parancsal kapcsolatban *Windischgrätz Lajos herceg* a nemzetgyűlésen 1921 július 6-án leleplezte *Károlyi Mihályék* hazaárulását. Előadta, hogy ők lemondtak az ország integritásáról, elárulták a hadititkokat és pénzt kaptak a franciáktól. *Windischgrätz* néhány nap múlva a nemzetgyűlésen nyilvánosságra hozta a francia képviselőház 1919 március 26-iki ülésének jegyzőkönyvét, amidőn *Moutet Marius* francia képviselő *Károlyi* szerepéről a következőket mondotta: „*Károlyi Mihály* gróf 1917 novemberében egyik külföldi képviselőnknek azt az ajánlatot tette, hogy Magyarországot Németország ellen sorompóba fogja állítani”. *Moutet* képviselő erre nézve egy okiratot is bemutatott és azt felolvasta. *Windischgrätz* leleplezéseit a nemzetgyűlés kínosan vette tudomásul és a kormány elhatározta, hogy az 1918. évi forradalom előkészítőivel szemben a legerélyesebben fog eljárni.

*Károlyi Mihály gróf* 1919 ősz óta külföldön él. Ellene eljárás indult meg. A királyi Kúria a hazaárulók vagyoni felelősségéről szóló 1915: XVIII. törvénycikk alapján kimondotta, hogy *Károlyi* vagyona, mivel felségértés és hűtlenség büntettét követte el, az államra száll. Ez a döntés minden kétséget kizáróan bizonyítja, hogy *Károlyi valóban hazaáruló volt*.

Az összeomlást követő évek egymásra torlódó eseményeiből még csak néhány szemelvényt közlünk.

Szegeden, amikor az újjászületés csirái éltrekeltek, *P. Zadravecz István* ferences atya hatalmas szónoklataival és izzó magyarságával a lelkeket fölrazta és a magyar ifjakat a nemzeti hadsereg zászlói alá tömörítette. A lelkész megjutalmazása nem maradt el. *P. Zadravecz Istvánt*, aki akkor már a magyar nemzeti hadsereg apostoli helynöke volt, *Csernoch János* hercegeprimás nagy ünnep keretében püspökké szentelte föl 1920 augusztus 24-én.

Magyarország kormányzója 1920-ban megalapította a *Vitézi Rendet*. Ennek célja, hogy utódaikban is megjutalmazza és az ország hűségében megtartsa mindazokat, akik a világháborúban és a forradalmak alatt egyéni vitézségükkel és nemzeti érzésükkel kitűntek. A rend egyúttal a fölvételre érdemesek érdemeinek méltánylásával ápolja a hazafiúi erényeket és állandó értékű nemzetvédelmi szervezetet teremt a kívülről fenyegető, valamint a belső romboló erők újbóli forradalmi kísérleteivel szemben. A rend tagjai *vitézi telket* kapnak, amint erre lehetőség nyílik. A kormányzó az első vitézeket a budavári királyi palota Zsigmondkápolnájában 1921 május 22-én avatta föl. Azóta több éven át már többezren kerültek a Vitézi Rendbe, a világháború egykori hősei közül.

A magyar nemzetnek azt a mélységes fájdalmát, amelyet Trianon okozott, némán, de sokatmondóan érzékeltetik Budapesten, a Szabadság téren, az *irredenta szobrok*, amelyek Észak, Kelet, Dél és Nyugat leszakított területeit ábrázolják. A szobrokat, *Kisfaludy-Strobl Zsigmond*, *Pásztor János*, *Szentgyörgyi István* és *Sidló Ferenc* alkotásait, 1921 január 16-án leplezték le. Most már ott áll közelükben az *Országzászló* is, állandóan félárbocra engedve és nem messze tőlük *Rothermere lord* adománya, *A magyar fájdalom* szobra is. A nemzet sok vidéki városban emelt már Országzászlókat, amelyek hangosan kiáltják az örök Mementőt Párizs és az egész világ felé . . .

A magyar kormányra két nagy feladat várt, az alkotmányos élet visszatérése után. Az egyik a *földreform*, a másik a *penzügyek* rendezése volt. *Nagyatádi Szabó István* földművelésügyi miniszter sokat tett a földreform terén, azonban a fontos kérdést nem oldhatta meg egészen. Az ország pénzügyi megmentését 1920 decemberétől kezdve *Hegedüs Lóránd* pénzügyminiszter vállalta, azonban minden igyekezete és munkája kárbavesztett. Szép tervei nem voltak megvalósíthatók és az ország pénzügyei távozása után is siralmas képét mutattak. A kor-

mány élére 1921 április 15-én *Bethlen István gróf* került, aki erős kezekkel igyekezett az ország gyepölőjét vezetni. A pénzügyi válságot annyira-amennyire enyhítette a *Nemzeti Bank* szervezése és a külföldről kapott 250 millió aranykorona kölcsön. Ezzel szemben azonban Magyarország alávetette magát a Nemzetek Szövetsége pénzügyi ellenőrzésének. *Bethlen* végül a nyomasztó pénzügyi helyzet miatt 1931 augusztus 19-én lemondott. A kormány élére *Károlyi Gyula gróf*, majd 1932 október 2-án *Jákjai Gömbös Gyula* került, aki előbb a honvédelmi tárca élén állott.

Történelmi jelentőségű események voltak a *soproni népszavazás*, továbbá *Baranya megye kiűrtése* a szerbek által és *IV. Károly* király visszatérései. Ezekről az alábbi sorokban emlékezünk meg.

Magyarországot rendkívül kínosan lepte meg a St.-Germain-i és a Trianon-i békeparancsok ama határozata, hogy *Nyugatmagyarország* egy részét Ausztriának kell átadnia, annak az államnak, amely éppen úgy, mint Magyarország, az entente ellen harcolt a világháborúban és amely évszázadokon át egy uralkodó alatt a legszorosabb szövetségben állott Magyarországgal. Hogy ez egyáltalában szóba került a béketárgyalásokon, az csak *Benesnek* és egyes osztrákoknak a műve. Amint *dr. Czako István*: *A trianoni „békekötés” felelőssége* című művében olvassuk, *mr. David Hunter Miller*, az Uniónak a béketárgyalásokon résztvevő rendkívüli megbízottja gyorsírói följegyzéseinek egyik legmegdöbbentőbb fejezete a nyugatmagyarországi határprobléma. „Szinte egyedülálló a világtörténelemben, hogy egy nagy nemzetközi békekonferencián előráncigáljanak egy határproblémát anélkül, hogy annak tárgyalását az érdekelt felek kérték volna!” Maguk a fődelegátusok legjobban meglepődtek, hogy ez tárgyalásra került. Ez csak úgy történhetett és úgy is történt, hogy az osztrákok és a csehek „ez utóbbiak, hogy fantasztikus álmukat: a cseh-jugoszláv korridort így elérhessék, *Wilson*t is megkörnyékezték *Balfour* és *Lansing* után.”

Ugy látszik, hogy a békekonferencia is érezte a nyugatmagyarországi határkérdés rendkívül kényes voltát, mert úgy határozott, hogy a békeparancsokban Ausztriának odaitélt magyar területet Magyarország nem közvetlenül Ausztriának, hanem a főbb szövetséges hatalmaknak adja át, mely azután azt Ausztriának juttatja. A kétszeres átadás — miként ezt a Nagykövetek Tanácsa nevében *Leygues* francia miniszterelnök a magyar békedelegáció elnökéhez 1920 december 23-án írt jegyzékében közölte — a soproni nemzetközi bizottság közvetítésével és felügyelete alatt foganatosítottatik.

Magyarországot rendkívül meglepte ez a jegyzék. Minden igyekezetét arra irányította, hogy az osztrák kormányt, közvetlen tárgyalások útján engedékenységre bírja, azonban Bécs minden erre vonatkozó megkeresést elutasított, sőt 1921 május 26-án kijelentette, hogy követeli a vitás területeknek a békeszerződés aláírása után azonnali kiürítését és hogy Ausztria csak helyi jelentőségű határkiigazításra hajlandó. Az osztrák kormány félre nem érthető módon azt is kijelentette, hogy a cseh és a délszláv kormányok Ausztriát ebben a kérdésben fegyverrel is támogatják. Azokat a jegyzékváltásokat, amelyek Nyugatmagyarországot illetően ezután történtek, nem részletezzük, csak azt említjük meg, hogy a Nagykövetek Tanácsa nem engedte meg a cseh és jugoszláv közbelépést és hogy mintegy száz magyar főkkel 1921 szeptember 8-án Ágfalván összeütközött 500 osztrák csendőrrel és őket megfutamtotta. Selmecbánya erdészeti és bányászati főiskolájának és más főiskoláknak hallgatói, továbbá a soproni cserkészek és néhány fölfegyverzett ottani lakos állottak harcban az ősi földért és közülük hárman hősi halált haltak. *Machatsek Gyula*, *Szecsányi Elemér* soproni főiskolások és *Pehm Ferenc* egyévi önkéntes szakaszvezető. Ott találta halálát egy osztrák csendőr is. *Mosch Arnold*, akit éppen olyan gyászpompá, katonai kíséret és virágdísz mellett helyeztek örök nyugalomra, mint a magyar ifjú mártirokat.

Mivel az ágfalvi összeütközés következtében az osztrákok egészen visszavonultak Nyugatmagyarországról, *Ostenburg* őrnagy csendőrzászlóalja Kismartonba, *Prónay Pál* báró alezredesé Felsőőrre bevonultak, hogy ott a rendet fentartsák. *Ostenburg* azután megszállotta Sopront is.

A Nagykövetek Tanácsa a történetek után felszólította Magyarországot, hogy az Ausztriának odaitélt területet 1921 október 3-ig ürítse ki, ellenkező esetben szankciókat léptet életbe Magyarország ellen. A kiürítés megtörtént, csak *Ostenburg* zászlóalja maradt Sopronban az entente tábornokainak kívánságára, mint nemzetközi karhatalom. Az átadásról szóló jegyzőkönyvet október 3-án a szövetségesek részéről *Gorton* angol, *Hamelin* francia és *Carlo Ferrario* olasz tábornokok írták alá, Magyarország részéről pedig *Hegedüs Pál* tábornok.

Éppen az átadás napján érkezett az a hír, hogy a Nagykövetek Tanácsa egy olasz javaslatot fogadott el, mely szerint felszólítják a budapesti és a bécsi kormányt, küldjenek megbízottakat Rómába, akik az olasz külügyminiszter elnöklésével egyességet köthetnek a nyugatmagyarországi kérdésben. Az összejövetel helyét később *Velencébe* tették át.

Az ügynek ilyen útra terelésében az olasz kormány előrelátásán kívül *Bethlen István grófnak* is nagy érdeme volt.

Bár a magyar kormány mindent elkövetett, hogy azok, akik nem bírtak belenyugodni hazájuk nyugati részeinek elvesztésébe, letegyék a fegyvert, mégis akadt néhány izzólelkű ifjú, akik mint fölkelők, tovább is éberen figyelték a fejleményeket. A Szárazvámnál táborozó csoportjuk egyik tábori őrsét 1921 október 6-án a lajtaújfalui osztrák csapatok erős járőre megtámadta. Heves harc keletkezett, melynek eredménye az osztrákok visszavonulása volt. Azonban a küzdelem ismét áldozatokat követelt. *Losonczy Antal* és *Vámossy Tibor* műegyetemi hallgatók voltak az áldozatok. Az előbbi már a helyszínén hősi halált halt, *Vámossy* néhány óra múlva. Hazahozták őket és *Losonczyt* a budapesti kerepesiúti, *Vámossyt* pedig a budai farkasréti temetőben helyezték örök nyugalomra az egész magyar nemzet benső részvéte mellett . . .

*Vámossy Tibornak* ezek voltak utolsó szavai, amelyek még ma is megrázzák a kételkedő és gyenge gerincű magyarok lelkét :

— *Ne féljeteK, fiúk ! Ha meghalok is, mi — magyarok maradunk ! Magyar marad ez a föld ! . . .*

A *velencei megegyezést 1931 október 11-én írták alá*. Ennek legfontosabb pontja az volt, hogy Sopronban és környékén, nyolc községben, beleértve Ágfalvát és Brennberget is, népszavazást tartanak az entente tábornoki bizottságának ellenőrzése mellett. A szavazás 1921 december 14-én Sopronban, 15-én és 16-án a város környékén megtörtént. *Sopron és környéke mintegy 73 százalék szavazattal visszakerült Magyarországhoz*. Az 1922. év Ujév napja Sopronnak és vele az egész Magyarországnak is örömnépe volt, ugyanis a visszacsatolt terület átvétele ezen a napon történt meg.

Az átadásról szerkesztett jegyzőkönyvet *Hamelin* francia tábornok olvasta fel, *Ferrario* olasz, *Gorton* angol és *Guillaume Árpád* magyar tábornokok, továbbá *Coppi* ezredes és *Ullein* konzuli attasé jelenlétében.

Az entente katonai bizottsága két nap múlva elhagyta Sopront.

A magyar nemzetgyűlés az 1922 : XXIX. törvénycikkben örökítette meg Sopron hűségét, a „*civitas fidelissima*” (*leghűségesebb város*) jelző adományozása mellett . . .

*Vámossy Tibor* és fölkelő mártírtársai nyugodtan pihenhetnek hősi sírukban . . .

A belgrádi oktalan katonai egyezmény következtében *Délmagyar-*

ország egy részét megszállották a szerb csapatok. Pécs 1918 november 14-én került szerb megszállás alá. A katonailag megszállt területet azután jugoszláv kormánybiztos-főispánnal a szerbek kormányozták.

Az ország többi részében kitört proletárdiktatúrát a szerbek jó ürügyül használták ki a megszállás állandósítására és az elnyomásra. Mindezek ellen hiába igyekeztek óvást emelni az ottani magyarok. Miután a kommunizmus uralma megszűnt, a kommunisták, élükön *Linder Bélával*, előzönlötték a szerbek által megszállott délvidéket. A szerbek átengedték a kommunisták befolyása alá került szociáldemokratáknak Pécs és környéke közigazgatását, aminek az eredménye kétségteljes volt. A megszállást öt évre igyekeztek meghosszabbítani, holott a trianoni békeparancs azt a területet Magyarországnak meghagyta.

Ámde minden destruktív igyekezetük hiábavaló volt. A nagyhatalmak budapesti diplomáciai testülete nevében *Castagnetto* herceg 1921 június 6-án értesítette a magyar kormányt, hogy a Nagykövetek Tanácsa a délszláv államot a megszállt magyar területeknek kiűritésére utasította, amint a trianoni béke érvénybe lép. Mivel a ratifikációs békeokmányokat a szövetségesek és Magyarország 1921 július 26-án Párizsban kicserelték, a Baranyát megszálló szerb csapatok végleges parancsot kaptak a kiűrités végrehajtására, amit azok augusztus 20-án meg is kezdtek.

*Bádoki Soós Károly* altábornagy, kaposvári körletparancsnok nemcsak a katonai intézkedésekre, hanem a közrend és a közbiztonság fentartása végett a polgári igazgatás terén szükséges teendők vezetésére is megbízást kapott. Az entente-ot szövetségeközi katonai bizottság képviselte, amelynek vezetője *Gosset* angol ezredes, tagjai pedig *Forster* angol, *Derain* francia őrnagy és *Mando* olasz kapitány voltak. A megszálló szerb csapatok élén *Antich Cholok* szerb ezredes állott. A megszállt területek polgári hatóságainak vezetője, *Rajics* szerb kormánybiztos mindent igyekezett elkövetni, hogy a kiűrités elhalasztassék. Ezt a kommunisták is óhajtották. A pécsi kommunista párt augusztus 14-én Pécsen népgyűlést tartott, amelyen több szónok izgató beszéde után *Dobrovics Péter* festő, egy pécsi származású szerb alattvaló javaslatára kikiáltották a baranyai szerb-magyar köztársaságot és azt a kis entente védelme alá helyezték. Az intézőbizottság elnökévé *Dobrovicsot* választották meg, aki kijelentette, hogy odahívják *Károlyi Mihályt* és miniszter-társait.

Azonban hiábavaló volt minden erőlködés. A kiűrités, bár huszon-

négy órai késedelemmel, megkezdődött és a magyar csapatok 1921 augusztus 22-én a lakosság örömrivalgása mellett bevonultak Pécsre.

A jugoszlávok által kiürített területek megszállása augusztus 28-án befejeződött. Az átvételi jegyzőkönyvet ennek a napnak délelőttjén kellett volna aláírni Beremend községben, az aláírást azonban *Georgevits* szerb ezredes megtagadta azzal a megokolással, hogy az aláírásra kormányától nem kapott felhatalmazást. Együttal *Antonovics* szerb alezredes azt is közölte *Soós* altábornaggyal, hogy a jegyzőkönyvet csak akkor lehet aláírniok, ha a határmegállapítás pontosan a békeszerződés alapján történt.

Ebből is látható, mily — nem szívesen vonultak ki a szerbek a magyar föld egyik legdrágább és ősi területéről...

#### *Károly király visszatérései.*

IV. *Károly* király 1918 november 13-án kiadta az *eckartsau* nyilatkozatot, melynek értelmében lemondott Magyarország államügyeiben való részvételéről, majd Svájcban, Pranginsban telepedett le. *József* királyi herceg állandóan levelezett a királlyal és több ízben kérte őt, hogy ne bocsátkozzék meggondolatlan vállalkozásba. Ennek ellenére a király környezete rávette a királyt, hogy Magyarországot két ízben is fölkeresse.

Az első ideutazása 1921 március 26-án történt. Éjjeli fél tizenegy órakor érkezett Szombathelyre *Mikes gróf* püspökhöz és onnan másnap, 27-én Budapestre utazott. Itt azonnal fölkereste *Horthy Miklós* kormányzót, akivel hosszasan tárgyalt. A kormányzó leplezetlenül kifejtette, mily veszélynek tenné ki az országot, sőt — magát is, ha nem távoznék. A király 27-én délután valóban el is távozott Budapestről. anélkül, hogy bárki mással érintkezett volna. Egyelőre Szombathelyen maradt, amíg Svájcból megérkezett az értesítés, hogy oda ismét vissz térhet.

A király váratlan visszatérése belpolitikai téren is éreztette hatását, de nagyobb volt a külpolitikai megmozdulás. Április 5-én a magyar kormányhoz a Nagykövetek Tanácsától jelentés érkezett, mely szerint: „a szövetségesek kötelességüknek tartják megismételni, hogy a Habsburgok visszahelyezése a békét alapjában megrendítené, tehát ezt a restaurációt a szövetségesek sem el nem ismerhetik, sem pedig meg nem tűrhetik”. Csehország volt az első, amely kényszereszközökkel fenyegette meg Magyarországot, ha a király el nem távozik. Jugoszlávia kijelen-

tette, hogy *Károly* király visszatérése casus belli volna. Fellépett még Románia és Olaszország is.

Belpolitikai téren az lett a váratlan látogatás eredménye, hogy *Teleki Pál gróf* lemondott. A kormányzó április 14-én *Bethlen István grófot* bízta meg a kormány megalakításával.

A hadsereg *IV. Károly* király visszatérésekor új esküjéhez hiven, akkori legfőbb hadura mellé állott. Ezért a kormányzó hadseregparancsot adott ki, amelyben megköszönte a haderő hű magatartását.

Súlyosabb következményekkel járt a királyi párnak, *IV. Károly* királynak és *Zita* királynénak 1921 október 21-én történt második visszatérése. Repülőgépen jöttek Svájból. A magyar kormány, amint meghallotta, hogy a királyi pár Sopronban van, azonnal minisztertanácsot tartott és kijelentette, hogy *Károly* király nem veheti át az uralkodói hatalmat. Másnap délelőtt az entente képviselői megjelentek *Bánffy Miklós gróf* külügyminiszternél és erélyesen tiltakoztak a visszatérés ellen. A kis entente képviselői ugyanezt tették, sőt kormányaik a mozgósítást is megkezdték. Időközben *Károly* király Sopronban proklamálta a királyi jogok átvételét. Kinevezte kormányát és *Lehár Antal báró* ezredes csapataival együtt fölesküdünt a királynak. A király *Lehár* tábornokká nevezte ki. *Ostenburg* őrnagy zászlóalja szintén csatlakozott *Lehár* csapataihoz. *Ostenburg* ezredessé, *Hegedüs Pál* tábornok, nyugatmagyarországi katonai parancsnok altábornaggyá neveztetett ki. A királyi pár azután különvonaton elindult Budapest felé, azonban *Nagy Pál* gyalogsági tábornok, felszedette a vasúti síneket és azután — *Budaörsnél megkezdődött a harc 23-án délelőtt.*

Magyar testvérek törtek magyar testvérek ellen, mert az akkori hatalmasok így követelték. Délfelé a király csapatai visszavonultak. Több halott és sebesült lett a szomorú küzdelem áldozata. A királyi pár azután Tatán, *Esterházy Ferenc grófnál* szállott meg, onnan azonban Tihanyba vitték őket, azután — az entente követelésére Báltaszékre. Ott átadták *Károly királyt* és *Zita királynét* a dunai angol flotilla parancsnokának, aki őket november 1-én a *Glowworm* ágyúnaszádra vitette. Négy nap mulva már az angol *Cardiff* hajóra szállt az uralkodópár, mely őket *Madeira szigetére, Funchal városába vitte — száműzetésbe.* Oda november 21-én érkeztek . . .

Az entente most már trónfosztó törvényt követelt, amelyet a magyar nemzetgyűlés, miként a javaslat megokolása mondja: *csak a kényszer hatása alatt*, meg is szavazott. Az 1921: XLVII. törvénycikk kimondta, hogy a *pragmatica sanctio érvényét veszítette.*

A kis entente annyira ment, hogy mozgósítási költségeinek megtérítését is követelte, a nagy entente azonban egyszerűen leintette a hatalmaskodó országokat . . .

IV. Károly király száműzetése helyén, Funchalban, 1922 április 1-én elhunyt. A halál híre megdöbbenette Magyarországot és a nemzet forró részvétellel adózott szerencsétlen, ifjú uralkodójának, aki mindig csak a békét és a megértést kereste. Az elárvult királyi családnak a Nagykövetek Tanácsa megengedte, hogy elhagyja Madeira szigetét, azonban azt is kimondotta, hogy Magyarországra nem térhet vissza.

Megrázók azok a sorok, amelyeket Károly királyról abban az időben József királyi herceg följegyzett :

„ . . . A kis entente mozgósít ; a kormány a királyt elfogja, Tihanyba viszi. Bekövetkezik a szerencsétlenség : az ententenak át kell adnunk királyunkat, hogy az ellenség Magyarországot végleg föl ne dülja, szét ne darabolja . . .

Szörnyű jóslatom teljesült. Szegény királyunk Madeira szigetén, száműzetésben meghalt. A tragédia be van fejezve ! Szegény, fiatal királyom, most tudod, hogy hűséges tanácsadód voltam, aki a legönzettelebbül szolgáltalak ! Szívem mélyéből siratlak ! . . .”

. . . Valóban szörnyű megpróbáltatások látogatták meg a magyar nemzetet. A háború alatt elvesztette I. Ferenc Józsefet, a nagy királyt, akit mindenki „békefejedelemnek” nevezett. A háború után pedig kegyetlenül lealázták, megcsönkítették, uralkodóját száműzték. Végül örökre elköltözött az élők sorából a második uralkodó, aki örömmel vallotta, hogy az ő hazája Magyarország. Clio gyászköntöst ölthet, ha ezeket a rémes emlékeket megörökíti . . .

Magyarország ezeréves történetében Trianon és Funchal a szíveket és a lelkeket véresre karmoló fekete betűkkel írottan olvashatók . . .

#### A magyar Szent Korona országaiból átcsatoltottak :

Hova?	Terület km <sup>2</sup>	Lakosság	
		összesen	ebből magyar
Csehszlovákiához	63.004	3,578.700	1,072.000
Romániához	102.181	5.241,061	1,700.000
Jugoszláviához	63.490	4,146.167	565.000
Ausztriához	4.026	292.588	26.000
Olaszországhoz	21	49.806	6.000
Összesen	232.722	13,279.516	3,369.000

*A magyar Szent Korona országai :*

	Trianon előtt	Közvetlenül Trianon után
területük	325.000	92.778 (28%)
lakosságuk	20.886.487	7,606.971 (36.4%)



# OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

## Zárószó

Elvégeztetett.

Befejeződött a négy és fél esztendeig tartó vérengzés, mely után sötét pontokat tettek a Párizs környéki békeparancsok.

Az egyik táborban láttuk Franciaországot, Nagybritanniát, Oroszországot, majd Belgiumot, Olaszországot, Portugáliát, továbbá — Bulgária és Törökország kivételével — a cár birodalmának balkáni előőrseit: Szerbiát, Montenegrót, azután — a kedvező alkalmakat mindig machiavellii ügyességgel kihasználó Romániát, sőt Görögországot is. Később megmozdult a Kelet és a Nyugat. Kína, Japán, Amerika szintén odáállottak az első csoport táborába, hogy megfojtsák a — másik csoportot . . .

Ez utóbbit csak a két központi hatalom alkotta: az osztrák-magyar monarchia és Németország, majd a közös érdekek melléjük állították Bulgáriát és Törökországot is.

Valóban azt lehet mondanunk, hogy a világháború vérzivatarában — *milliók állottak egy ellen!* . . .

Az első csoport imperialista politikája, hódító telhetetlensége, Oroszország pánszláv törekvései, Anglia félelme Németország fölemelkedésétől kiobbantotta a soha nem látott arányú mérközést, amelyben Csehország elárulván azt a monarchiát, amelynek politikai kötelékében évszázadokon át nyugodtan fejlődhetett, szintén a központi hatalmak ellenségeihez csatlakozott — amennyire azt már akkor tehetete . . .

Ha már kitört a háború, akkor annak rendkívül fontos *földrajzi, néprajzi, gazdasági, sőt társadalmi kérdéseket* kellett volna megoldania, hogy az emberiséget egy szebb és jobb jövő útjaira vezesse. A nagy célok érdekében milliók hullottak el a harctereken, sokmillió életerős férfi és ifjú sóhajtott utolsót a gránátok, srappellek, géppuskák és aknák retentő fergetegében, vagy vált csonkává, bénává . . . Milliárdokat érő gazdasági és kultúrjavak semmisültek meg . . .

És — ha azt kérdezzük, vajjon a békeparancsok megoldottak-e csak egyetlen egyet is a nagy kérdésekből, határozott — *nemmel kell felelnünk*. Ez természetes, mert Párizsban nem békeszerződéseket kötöttek, hanem csak egyoldalú, kegyetlen parancsokat diktáltak. A nyertes fél mámora és gyűlölete orgiákat ült. A másik csoportot meg sem hívták a tárgyaló asztalhoz . . .

Mi lett az eredménye a *földrajzi* kérdések megoldásának? Az, hogy ezeréves zárt földrajzi egységeket darabokra téptek. Elvettek olyan területeket, amelyeket addig jól kormányoztak és ahol a kultúra is virágzott és amelyeken a népek boldogan éltek napjaikat . . .

*Néprajzi* téren szintén csak negatívumot látunk. Idegen járom alá csatolták azoknak millióit, akik addigi hazájuk politikai kötelékben fizikai és kulturális életük minden feltételét bőségesen megtalálták. Magasabb műveltségi fokon álló népeket kergettek erőszakkal alacsonyabb kultúrájú népek elnyomó igájába.

Olyan *gazdasági* egységeket téptek szét, amelyeket nem az emberek vagy a kormányok alkottak meg, hanem maga az őstermészet! A szét-tépett csonkokat át nem hatolható vámfalakkal vették körül és így azokat életképtelenné tették. Ennek nyomában nyomor, munkanélküliség, elkeseredés származtak, mint a kegyetlenség mérges virágai . . .

*Társadalmi* téren megteremtették a háború előtti orosz pánszlávizmus helyett a bolsevizmus ördögi mótelyét, mely a cár egykori birodalmának „felszabadított” talajából kelt életre és terjed minden irányban, hogy lerombolja az Istent, az erkölcsöt, a vallást, összetörje a családi kötelékeket és mindezek helyébe a terrort és a legborzalmasabb elnyomást helyezze . . . Öntudatra ébresztették a vad népek millióinak eltipró tömegét. Főlfegyverezték őket és áthozták az európai harcterekre, hogy itt lemészárolni segítsenek a keresztény „testvéreket.” Vajjon mi lesz, ha azok a vad népek megmozdulnak az ellen az Európa ellen, amely maga bizonyította be gyengeségét a világháborúban? . . . Trónokat döntöttek romokba és földönfutókká tették régi, nagy, tiszteletet parancsoló történelmi nevek méltó viselőit . . . Megteremtették a neoszslávizmust és a pánszerbizmust, amelyek a demokrácia jelszavának cégére alatt minden egyéni szabadságot lábbal tipornak, ha ezt azoknak kellene élvezniük, akiket erőszakkal karjaikba hajtottak.

A *Duna-medence* problémája kínos kérdéssé vált; az a probléma, amely a háború előtt nem létezett. *Magyarországot* nemcsak darabokra tépték, hanem gazdasági sziklafalakkal vették körül és bekerítették

annak vérző részeit a félelem, a falánk telhetetlenség és a gyűlölet pokoli indulatainak gázfelhőivel is, amelyek azonban az „utódállamokat” is fojtogatják . . .

Lehet-e, lesz-e menekvés ebből a bizonytalanságból, ebből a retentő helyzetből ?! Vajjon elpusztul-e egészen Európa a maga bűnei miatt, vagy talán az isteni megpróbáltatás megszűnik és valamely új nap ragyogása fogja megörvendeztetni a világot ?! Ki tudja ?! Egy azonban bizonyos: *Európának, sőt az egész földnek szabadulnia kell a mostani helyzetből !*

Félre kell dobni a párizskörnyéki békeparancsok papírrongyait ! Reviziót, reviziót, elsősorban Csonkamagyarország számára ! Nemcsak magának az országnak, hanem Európának, sőt az egész földnek érdekében !

Miért nem lehetett még eddig revízió ! ?

Mert az úgynevezett kis entente és a neki elkötelezett Franciaország nem akarják. De, vajjon hányan vannak azok, akik — nem akarják, azokkal szemben, akik arra áhítoznak, abba készséggel beleegyeznek vagy legalább is jóindulatú semlegességgel vennék azt tudomásul ? !

*Európának mintegy 464 millió népességéből csak legfeljebb 122 millió nem kíván revíziót* és pedig Franciaország, Románia, Csehszlovákia, Jugoszlávia és Lengyelország. Hozzájuk lehet még számítani Görögországot és Belgiumot is. Nagybritannia és Olaszország már közelednek a revíziót helyeslők csoportjához. *Mussolini* kijelentette, hogy „a szerződés nem sírbolt”. Az angol közvélemény is nagyon hajlik a békeparancsok revidiálása felé. Az angol képviselőház már javaslatra készül annak érdekében. A négyhatalmi egyezmény eredeti célja tulajdonképpen maga a — revízió volt.

*Európa valamennyi többi állama nem ellensége a revíziónak, sőt egyes országok, mint Magyarország, Németország, Ausztria és Bulgária sóvárogva várják azt és véle az igazság napjának földerülését.*

Ha van erkölcsi igazságszolgáltatás a földön és — abban hinnünk kell, akkor el fog jönni az az idő, amikor a népek szívében a vad indulatokat Krisztus békéje váltja fel . . . „*Pacem relinquo vobis . . .*” Mondotta Krisztus. Békét hagyok vissza nektek ! . . . Ezt az isteni szózatot meg kell értenie az emberiségnek és — meg is fogja érteni, ha nem akarja, hogy egészen elpusztuljon . . .

Ha ez a magasztos pillanat elérkezik, akkor Magyarországnak is „helye lesz a nap alatt”, mint azt angol barátja, *Rothermere lord* már évekket ezelőtt írta.

Erkölcstelenségen, hazugságon és a — szuronyok hegyén nem lehet tartós békét fölépíteni. Erkölcstelenség és hazugság alkotta meg a párizsi békeparancsokat és azokat — a szuronyok százezrei őrzik . . .

Vajjon meddig?! . . .

*Az igazságnak szava — menydörges, mely az egekbe is fölhangzik, ellenben az igazságtalanság villámot rejt magában, amely elsősorban — őt magát sújtja le . . .*

Letesszük a tollat, amellyel az emberiség legszörnyűbb kataklizmájának történetét írtuk meg . . . Nyugodtan tehetjük le, mert magyar nemzetünkre gondolva, ott látjuk őt az ethika eszményi, tiszta emelvényén! A — csak a harctéren elnyerhető legnagyobb katonai kitüntetést, a *Mária Terézia Rend* tagjai közé fölvételt *IV. Károly királyon és Frigyes királyi hercegen* kívül 36 *magyarhonos tiszt* kapta meg. Közöttük *József királyi herceg* a rend középkeresztese, *kormányzó urunk* pedig annak lovagja. A *tiszti arany vitézségi érdemmel kitüntetett tisztek száma 97*. Közöttük találjuk *József királyi herceg* és *Tisza István gróf*, valamint a kiváló sportférfiúnak, *Andrássy Géza grófnak* neveit is. A magyar csapatok hősiességére jellemző, hogy — például a budapesti 32. számú közös háziezred a világháborúban *500 tiszti és 5000 legénységi kitüntetést szerzett*. Minden magyar katona magasan lobogtatta zászlóját a harc-tereken és hírnevéhez sem a hűtlenség, sem a gyávaság szennyfoltja nem tapadt. Ezek az erények feltámasztják ismét Nagymagyarországot a hitványság, a gázság fertőjéből . . .



## FORRÁSOK

amelyek e mű szerkesztésekor, az eredeti cikkein stb. kívül okmányokon, hírlapok és folyóiratok fölhasználtak.

- Balla Antal: *A magyar országgyűlés története, 1867—1927.*  
 U. a.: *A legújabb kor világtörténete.*  
 Czákó István dr.: *A trianoni „békekötés” felelőssége.*  
 Czékus Zoltán: *Az 1914—1918. évi világháború összefoglaló történelme.*  
 Cziáky Ferenc dr.: *A magyar békeszerződés.*  
 Dell'Adami Géza és Saáry Jenő: *Megváltás Szibériából.*  
 Deutsches Geschichtskalender. *Der europäische Krieg. (Több kötet.)*  
 Fejes István dr. és Fejes Gyula; *Az orosz hadifogság képeiben.*  
 Faluhelyi Ferenc dr.: *A Nemzetek Szövetsége.*  
 Gabányi János: *József főherceg tábornagy.*  
 Geöcze Sarolta: *Az ezeréves ország.*  
 Gömbös Gyula: *Egy magyar vezérkari tiszt bírálati feljegyzései.*  
 Gratz Gusztáv dr.: *A bolsevizmus Magyarországon.*  
 U. a. és Schüller: *Der wirtschaftliche Zusammenbruch Ö.-Ungarns.*  
 Handbuch der Politik: *Der Weltkrieg.*  
 Handel—Mazzetti: *Die ö.-u. Kriegsmarine vor und im Weltkrieg.*  
 Helfferich: *Vom Eingreifen Amerikas bis zum Zusammenbruch.*  
 Immanuel: *Der Weltkrieg.*  
 Kerchnave: *Der Zusammenbruch der ö.-u. Wehrmacht im Herbst 1918.*  
 Keynes (Bíró): *A béke gazdasági következményei.*  
 Kratochwil K.: *A székely hadosztály (Kézirat.)*  
 Krauss A.: *Die Ursachen unserer Niederlage.*  
 Kuhl: *Der Weltkrieg.*  
 Külügyminisztérium, m. kir.: *A magyar békelárgyalások.*  
 Liman von Sanders: *A törökök mostani szabadságharca.*  
 Ludendorff: *Kriegführung und Politik.*  
 U. a.: *Meine Kriegserinnerungen.*  
 Lukachich br.: *Magyarország megcsönkítésének okai.*  
 Magyar Nemzeti Szövetség: *Magyarország tükre.*  
 Nyékhegyi F.: *A Diaz-féle jegyverszíneti szerződés.*  
 Palló J.: *Csapataink bevonulása a kiűrtett délidékre. (M. Kat. K. 1921.)*  
 Pápay I.: *Visszaemlékezések.*  
 Pilch J.: *A világháború története.*  
 U. a.: *Horthy Miklós.*  
 U. a.: *Hadifogoly magyarok története. (Két kötet.)*  
 Popovics S. dr.: *A pénz sorsa a háborúban.*  
 Pozzi H.: *La guerre revient...*  
 Rátz K.: *Az oroszországi csehszlovák légió története.*  
 Réczey F.: *Az 1920. évi lengyel-orosz hadjárata. (M. Kat. K. 1927.)*  
 Ritter: *Der Luftkrieg.*  
 Rubint D.: *Adatok a magyar katona szerepléséhez a világháborúban.*  
 U. a.: *Az összeomlás.*  
 Schwarte: *Der grosse Krieg. 1914—1918. V.*  
 Stessel E.: *Hadifoglyok élete Szibériában.*  
 Szász Zsombor: *Erdély Romániában.*  
 Szende J.: *Die Successionsstaaten.*  
 Thirring G.: *Sopron civitas fidelissima.*  
 Weisberg: *Der Weg zur Revolution.*  
 Zwehl: *Der Dolchstoß.*

### E MŰ ELSŐ ÉS MÁSODIK KÖTETÉBEN FELHASZNÁLT FÉNYKÉPEK FORRÁSA A KÖVETKEZŐ

- |  |  |
|--|--|
| <p><i>Hadi Múzeum</i><br/> <i>Koller utóda Szenes, I. kötet, 249. old.</i><br/> <i>Tisza István gróf képe.</i><br/> <i>Székely Aladár</i><br/> <i>Erdélyi cs. és kir. udv. fényképész. I. kötet, 106. old. Jenő kir. herceg képe.</i><br/> <i>Brunhuber Béla</i></p> | <p><i>Kallós Oszkár, I. kötet, 288. old. IV.</i><br/> <i>Károly király és Zita királyné képe.</i><br/> <i>Strelisky fiók</i><br/> <i>Atlantic foto</i><br/> <i>Pietzner foto (Wien.) I. kötet, 141. old.</i><br/> <i>Czernin gróf képe.</i><br/> <i>Valamint a már felsorolt forrásmunkák illusztrációi.</i></p> |
|--|--|

## E MŰ SZERZŐJÉNEK NAGYOBB MŰVEI:

**Az orosz-japán háború.** (Elfogyott.)

**A hadseregszervezet kézikönyve.** (Elfogyott.)

**A hármasszövetség államainak történeti fejlődése.** (1911.)

**Mártirjaink.** (Két kötet. II. kiadás 1925.)

**A katonai magyar nyelv.** (1923.)

**A magyar nemzet története.** (Eddig négy kötet jelent meg. 1925—1930.)

**A magyar várak legendái.** (Eddig négy kötet jelent meg. 1923—1933.)

**A meghilincselt ember. (Homo in vinculis.)** (Regény. III. kiadás 1927.)

**Töviskoszorú.** (Versek. 1929.)

**József kir. herceg tábornagy.** (1931.)

**Tilsit és Trianon. (Kelet népe.)** (1922.)

**A harc pszichológiája.** (Magyar Katonai Közlöny 1924. Pályadíjat nyert mű.)



# TARTALOM

	Oldal		Oldal
<i>Magyarország és Ausztria az összeomlásig</i>		<i>A fegyverszünetek időszaka</i>	
Szterényi kísérlete. Ujra Wekerle!	3	Az osztrák-magyar haditengerészet utolsó működése	85
Munkászavargás. A Piave melletti csata utóhangja	5	Az osztrák-magyar flotta átadása	88
Ausztria 1918 október első felében	8	A dunai monitorok	90
A császári kiáltvány	11	A német flotta	91
Közeleg a vihar Magyarországon	12	Lettow-Vorbeck működése	93
<i>Fegyverszünetek előtt</i>		A német fegyverszünet	95
A német harctér 1918 késő őszen	19	Padova!...	101
A német flotta lázadása 1917 nyarán	21	Padova után	110
A német flotta lázadása 1918 őszen	22	November eleje Magyarországon	115
A német forradalom	26	A harcterek helyzete	119
A monarchia csapatai az olasz fronton	30	<i>Compiègne és Padova után</i>	
Harcok a Veneziai alpokban	32	Belgrád	126
Vittorio Veneto	38	„Vous êtes tombé si bas!...”	128
<i>Ausztria-Magyarország összeomlása</i>		Köztársaságok	133
Wilson válasza után	41	Magyarország megszállása	138
Magyarország a forradalom kitöréséig	45	Mackensen és hadserege	157
A magyarországi „Ószirózsás forradalom”	49	„Détruisez l'Autriche-Hongrie!”	162
Az összeomlás általános okai	53	A gyulafehérvári román nemzetgyűlés	166
A monarchia csapatai az összeomlás idején	56	A csehek politikája	170
A hadrakelt sereg fegyelmének megrendülése	58	Propagandabeszédek	172
Budapest katonai helyzete az összeomlásokor	61	Wilson Európába utazik	175
Az államrendőrség és a katonaság az utolsó napokban	66	A többi államok	182
A válság utolsó napjai Ausztriában	73	Az orosz polgárháború	184
<i>Más államok a világháború utolsó évében</i>		A csehek Szibériában	188
Oroszország	77	Hadifoglyok. Szibéria	195
Spanyolország, Románia	82	Magyar hadifoglyok a szibériai harcokban	200
		<i>A háború eszközei. Vesztések</i>	
		Harceszközök	203
		A hadianyagipar	207
		A gazdasági háború	210
		Ausztria-Magyarország háborús gazdálkodása	217
		A világháború gazdasága számokban	220
		A haderőknek emberekkel való ellátása	224

	Oldal		Oldal
Magyarország és Ausztria ember- anyaga a világháborúban ....	226	Saint-Germain .....	269
A világháború vesztesége .....	229	Neuilly .....	273
A volt monarchia vesztesége ...	230	Trianon .....	273
A világháború költségei .....	232	A trianoni békeparancs átadása után .....	279
A világháborús propaganda ....	234	Sèvres .....	283
<i>Események a jegyverszűnetek és a béke megkötése között</i>		<i>Az új korszak</i>	
Proletárdiktatura Magyarországon	239	A Nemzetek Szövetsége .....	291
A magyarországi vörös háború ..	241	Az új Európa .....	294
Bécs, Arad, Szeged .....	247	A nyugati államok .....	295
Horthy Miklós és a magyar nem- zeti hadsereg .....	255	Németország, Ausztria .....	298
A Spartakus-mozgalom Német- országban .....	259	A „kis entente” .....	299
		Magyarország .....	302
<i>A békeszerződések</i>		Zárószó .....	313
A párisi békekonferencia .....	262	Források .....	317
Versailles .....	266	A szerző művei.....	318
		Tartalom .....	319



Országos Széchényi Könyvtár







